

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

Dette er en digital kopi af en bog, der har været bevaret i generationer på bibliotekshylder, før den omhyggeligt er scannet af Google som del af et projekt, der går ud på at gøre verdens bøger tilgængelige online.

Den har overlevet længe nok til, at ophavsretten er udløbet, og til at bogen er blevet offentlig ejendom. En offentligt ejet bog er en bog, der aldrig har været underlagt copyright, eller hvor de juridiske copyrightvilkår er udløbet. Om en bog er offentlig ejendom varierer fra land til land. Bøger, der er offentlig ejendom, er vores indblik i fortiden og repræsenterer en rigdom af historie, kultur og viden, der ofte er vanskelig at opdage.

Mærker, kommentarer og andre marginalnoter, der er vises i det oprindelige bind, vises i denne fil - en påmindelse om denne bogs lange rejse fra udgiver til et bibliotek og endelig til dig.

Retningslinjer for anvendelse

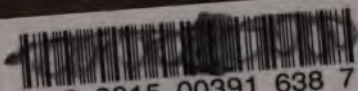
Google er stolte over at indgå partnerskaber med biblioteker om at digitalisere offentligt ejede materialer og gøre dem bredt tilgængelige. Offentligt ejede bøger tilhører alle og vi er blot deres vogtere. Selvom dette arbejde er kostbart, så har vi taget skridt i retning af at forhindre misbrug fra kommerciel side, herunder placering af tekniske begrænsninger på automatiserede forespørgsler for fortsat at kunne tilvejebringe denne kilde.

Vi beder dig også om følgende:

- Anvend kun disse filer til ikke-kommercielt brug
Vi designede Google Bogsøgning til enkeltpersoner, og vi beder dig om at bruge disse filer til personlige, ikke-kommercielle formål.
- Undlad at bruge automatiserede forespørgsler
Undlad at sende automatiserede søgninger af nogen som helst art til Googles system. Hvis du foretager undersøgelse af maskinoversættelse, optisk tegngenkendelse eller andre områder, hvor adgangen til store mængder tekst er nyttig, bør du kontakte os. Vi opmuntrer til anvendelse af offentligt ejede materialer til disse formål, og kan måske hjælpe.
- Bevar tilegnelse
Det Google-"vandmærke" du ser på hver fil er en vigtig måde at fortælle mennesker om dette projekt og hjælpe dem med at finde yderligere materialer ved brug af Google Bogsøgning. Lad være med at fjerne det.
- Overhold reglerne
Uanset hvad du bruger, skal du huske, at du er ansvarlig for at sikre, at det du gør er lovligt. Antag ikke, at bare fordi vi tror, at en bog er offentlig ejendom for brugere i USA, at værket også er offentlig ejendom for brugere i andre lande. Om en bog stadig er underlagt copyright varierer fra land til land, og vi kan ikke tilbyde vejledning i, om en bestemt anvendelse af en bog er tilladt. Antag ikke at en bogs tilstedeværelse i Google Bogsøgning betyder, at den kan bruges på enhver måde overalt i verden. Erstatningspligten for krænkelse af copyright kan være ganske alvorlig.

Om Google Bogsøgning

Det er Googles mission at organisere alverdens oplysninger for at gøre dem almindeligt tilgængelige og nyttige. Google Bogsøgning hjælper læsere med at opdage alverdens bøger, samtidig med at det hjælper forfattere og udgivere med at nå nye målgrupper. Du kan søge gennem hele teksten i denne bog på internettet på <http://books.google.com>

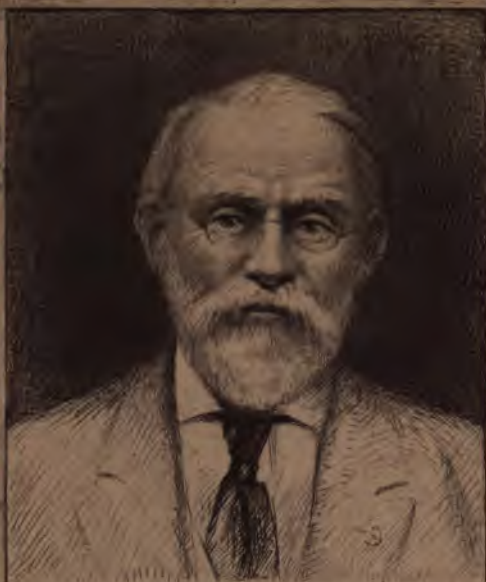

A

3 9015 00391 638 7

University of Michigan - BUHR

SILAS WRIGHT DUNNING
BEQUEST
UNIVERSITY OF MICHIGAN
GENERAL LIBRARY

FROM THE LIBRARY OF
CHRISTIAN JENSEN

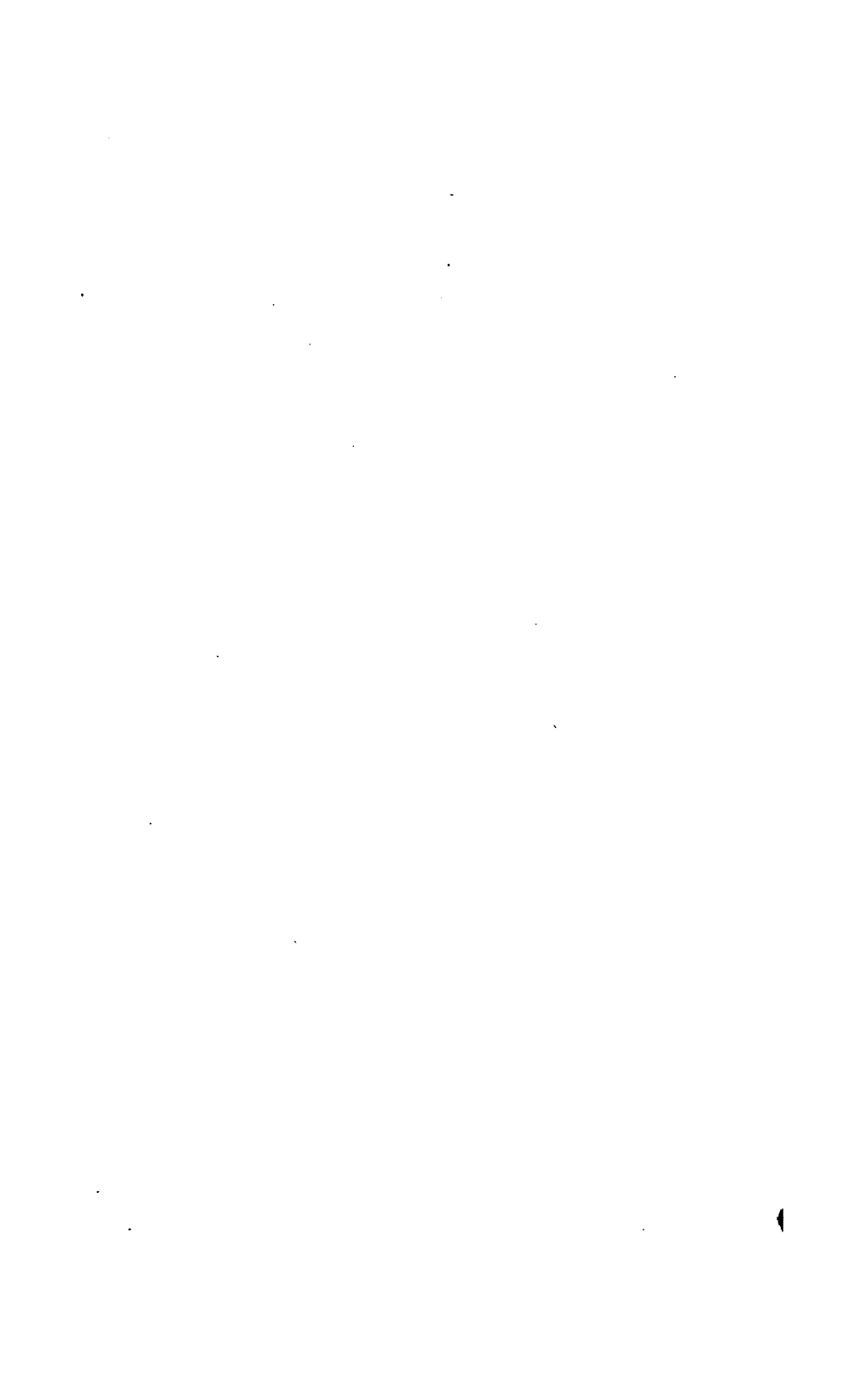

581

0347

1956

2

Aanden i Naturen.

27

Sans Quillem
H. Q. Orsted.

Credie Udgave.

I.

Kjøbenhavn.

Forlagt af Universitetsboghandler Andr. Fred. Høst.

Trykt i det Kønigske Bogtrykkeri.

1856.

43

Indhold af første Deel.

(Disse paa meget forskellige Eider skrevne Bidrag ere her uden Hensyn paa Lidsfølgen sammenstillede saaledes, som de bedst kunde indlede, betyde eller udfylde hvoeraendtr.)

Det Aandelige i det Legemlige, en Samtale S. 1—28.

De to Verdensanskuelser, af hvilke den ene gaar ud fra det Aandeliges, den anden fra det Legemliges Betragtning, skulle forsones. S. 3.

Det, vi nærmest vide om Legemerne, er, at de vise sig som Rum, der ere opfyldte med Evne til at frembringe Virkninger. S. 4—7.

Det Legemlige, som saadant, er uophørlig Omkifstning undertastet. S. 8—10.

Som noget foreløbigt fastsættes, at det Bestandige, som findes i Legemernes Omkifstning, er den Tankeenhed, vi finde deri. S. 10.

Denne Tankeenhed er dog ikke blot vores, men tilhører Naturen;

thi Naturlovene, som ere bestandige, S. 10—11,

ere ogsaa Fornuftlove, S. 12—14;

dog ikke hidrørende fra vor Fornuft, men fra den Fornuft, der har sin Gyldighed i det hele Verdensalt. S. 15.

Kunde denne Mening om Fornuftens Almeengyldighed ikke have indseet sig som Følge af vor Tænkningens Særegenhed? Gjenbrudelse af denne Tvivl. S. 15—19.

Forskjellige Antydninger om Spørgsmaal, som videre skulle behandles. S. 19—21.

Videre udviklet Fremstilling af det Omkifstningsfulde og Bigtigheden af at søge det, som deri er det Bestandige. S. 22—24.

En Tingens Væsen bestemmes ved Samfoldigheden af de Love, hvorefter alle deri foregaaende Virkninger skee. Disse Love kaldes med Rette Naturtanter. De udgjøre i ethvert Væsen en Eenhed, som kan kaldes Tingens Væsenstankte, dens Idee. S. 25

Denne Idee er ikke blot en tænkt Idee, men er virkeliggjort ved de Kræfter, som herske i Tingene. Tingens Væsen er da dens levende Idee. S. 25.

Ideerne finde i Naturen en fuld Virkeliggjørelse. S. 25—26.

Gjentagen Tvivl, om ikke Stofferne kunde give Tingene deres Eienommelighed, og Svar. S. 26.

Enhver Ting kun Led i en Samfoldighed af Ting, hvilken Samfoldighed atter er Led i en mere omfattende, der atter selv er Led i en højere, og saa fremdeles i det Aandelige; og ligesaadan forholdet det sig da ogsaa med de Ideer, hvorefter de ere Virkeliggjørelser. Hele Tilværelsen altsaa Bært og Aabenbaring af den levende Afornuft. S. 27.

Forsoningen mellem Tanterne om Materiens og om Aandens Væsenlighed ligger deri, at det Legemlige og Aandelige ere uadskilleligt forenede i den skabende Guddomstankte. S. 28.

Bandspringet. S. 29—41.

Hvile ved et stort Bandspring. Indtrykket deraf. S. 29—30.

Spørgsmaal om dette Indtryk's Forklaring, og i hvilken Betydning af Ordet den kan ventes. 30—31.

Indtrykket frembragt ved Bandets Stigen tværtimod Lyngden. S. 31—32.

Indtrykket af den stigende Straales vorende Lykkelse. S. 32.

IV

Indtrykket af de indvortes Bevægelser i Straalen og dens Deles paa følgende Udspreddelse. S. 33—34.

Forfjellige Indtryk ved Lyden af Draabernes Fald. S. 35.

Lilfredsstillelse ved Figurer af Draabernes Baner. S. 36—37.

Den Fornuftssammenhæng, som indeholdes i den hele Sum af Virkninger, opfattes med Velbehag af den indre Sands, som vel ikke bliver sig denne Fornuft bevidst, men selv har sit Væsen af den altberøstende Fornuft. S. 37.

Bandspringets Lydvirkning forøger Indtrykkets Livelighed. S. 37—38.

Indtryk, frembragte ved Bandspring af forskjellig Kraft og Størrelse. S. 38—39.

Om Skjønhedsindtrykket af det Dypside og Store. S. 40.

Om Skjønhedsindtrykket af det Livfulde. S. 40.

Det Opløstende, det Livfulde, det Harmoniske som Skjønhedsformer. S. 40.

Henviisning til det Skjønnes evige Dyp. S. 41.

Forholdet mellem Tænkningens og Indbildningskraftens Naturopfatning. S. 42—56.

Den Strid, som hersker hos Flerheden mellem deres Forstands og deres Indbildningskrafts Verdensopfatning, er en Følge af deres Dannelses Ufuldstændighed. S. 42—43.

Til en juldstandig Dannelse fordes der, at man idetmindste gjør sig ligesaa vel bekendt med Naturen som med Fabelverdenen. S. 44.

Svortesledes dette bidrager til Selvforsaaelse, skal her oplyses ved et Exempel af Astronomien. S. 44—45.

Det Indtryk, Stjernehimlen frembringer, har Noget, som er fælles for Menneskene ialmindelighed, men meget Andet, som efterhaanden kommer til paa hvert høiere Dannelsestrin. S. 45.

Almindeligt Indtryk af Stjernehimlen uden Maanelysets Mellemkomst. S. 46.

Maanensnat. S. 46.

Indtrykket af Stjernehimlen paa Mennesker i den mest udannede Tilstand. S. 46.

Indtrykket paa Mennesker af en nogenlunde opvakt Jagttagelsesaaend. S. 46—47.

Indtrykket paa Mennesker, der have naaet det første Trin af nogenlunde udviklede astronomiske Kundskaber. Der fremtræde høiere, dog endnu meget begrænsede Forestillinger om Verdens Størhed og Orden. S. 47—48.

Ringe Forandring heri fra Oldtiden til Copernikus. Man tager her den hele fra ham begyndte Livsalder som Eenhed. S. 49.

Resultaterne af de videnskabelige Verdensudmaalinger maae for atfattes af Indbildningskraften først bearbejdes af denne. S. 50—51.

Det samme med Hensyn paa Livsforholdene. S. 51.

Det Indtryk af Stjernehimlen, som den modtager, der har befrugtet sin Indbildningskraft ved tænke og klart at have opfattet Læren om Verdenssystemet. S. 52—53.

Den Charakter, Indtrykket faaer ved Tanken om, at der er udbredt fornøftige Beboere over det hele Verdensalt. S. 53—54.

Det endnu mere opløstende, som dette Indtryk faaer hos den, der er gennemtrængt af Dverbeviisningen om, at det Hele er et Fornøst-rigt. S. 55—56.

Dvetro og Vantro i deres Forhold til Naturvidenskaben. S. 57—92.

1. **God Dvetro og Vantro** er. S. 57—62

En Undersøgelse herover er endnu ei overflødig. S. 57.

- Foresøbig Advarsel til dem, som holde Overtroen for at have en mere end tilfældig Sammenhæng med Troen eller med det Poetiske.** S. 57.
- Overtro er et Hæng til at antage Noget, som ligger udenfor Naturens Orden.** S. 58—59.
- Men da Naturen er det bestandigt fortsatte Værk af den evige Fornuft, er Overtroen et Hæng til det Fornuftstridige, altsaa kun en Indbildning, der ved sin Venærværelse tillyver sig Navn af Tro.** S. 60.
- Dette Hæng er en Udvartning af oprindeligt gode Anlæg.** S. 61.
- Bantro er et Hæng til at forfaste af den umiddelbare Visshed, der ikke kommer fra Sandserue.** S. 62.
- 2. Overtroens og Bantroens Udviklingsgang.** S. 62—66.
- Skjønheden i Menneskeslægtenes første Verdensopfatning maatte tilintetgjøres af Verdenskræfterne selv for at føre Slægten til et højere Stade.** S. 62—63.
- Forkandens Oplysning om Naturbegivenhederne vækker hos Nogle Tvivl mod gamle Meninger, hos Andre stærkere Bødningen til dem og Had mod det Nye.** S. 63—66.
- 3. Middelalderen som Exempel paa en overtroisk Tidsalder.** S. 67—69.
- Christendommen kunde ei hindre den Overtro, der søgte Hjælp hos Djævelen.** S. 67.
- Menneskets faldte Opfatning indblandede den groveste Overtro i Religionen.** S. 68.
- Imod Middelalderens eensidige Lovprisere maa den sande Historie kaldes til Bidne.** S. 68—69.
- 4. Overtroen indgriber forvirrende i hele Livet.** S. 69—70.
- 5. Overtroens formeente Poetiskhed.** S. 70—78.
- Overtroens Skabninger behøve ikke for at have digterisk Værdi at deeltage i den udbortes Virkelighed; at fordre denne for Poesiens Styk er en prosaisk Bilsfarelse.** S. 70—71.
- En sand Indsigt i Tingene kan ikke billige den Trods, hvormed nogle Digterværker have villet hævde en udbortes Virkelighed for de af Overtroen skabte Mørkhedens Magter. Det sande Skjønhedens Rige er et Fornuftrige.** S. 71—73.
- Den af Nogle yndede Stræben efter at gjentreise Overtroen har den Feil, at Ingen mener det alvorligt dermed, og at den kun forfører Mange til et paataget Væsen.** S. 73.
- Grove Misbrug af Ordene poetisk og prosaisk.** S. 73—74.
- Naturvidenskabens indskrænker vel Digteren i Henseende til Brugen af nogle naturstridige Forestillinger; men — foruden det, at den giver ham som Menneske en rig Erstatning ved højere Indsigter — aabner den ham en ny og rig, kun lidet benyttet digterisk Verden.** S. 74—78.
- 6. Bantroens Virkninger.** S. 78—79
- Bantroen er vel ligesaa fordærvelig som Overtroen; men da den ialmindelighed avles ved Videnskabens Fremstrid, læses den lettere ved nye Fremstrid.** S. 78.
- Imidlertid kan den vinde en Overmagt, der fører Folk og Land i Fordærvelse.** S. 79.
- Lil enhver Tid bliver der Mange, som hverten beherkses af Overtro eller Bantro.** S. 79.
- 7. Hvorledes Naturvidenskabens virker mod Overtro.** S. 80—87.
- Det er ikke Naturvidenskabens eneste Virkning imod Overtro, at den**

udbrydder visse Meninger; men den virker tillige ved den **Tanke**, som vakte. S. 80.

I en Række af sammenhængende Exempler vises nærmere Naturvidenskabens Dvortroen tilintetgjørende Virkemaade, hvis høieste Kraft endelig ligger deri, at den fremstiller os Naturen behersket af evige Fornuftlove. S. 80—82.

Flere Exempler S. 82—83.

Naturvidenskabens bestandigt mere gennemgribende Avendelser i Livet vækker endog hos de forhen mindre dannede Stænder en Dvortroen fjendtlig Tænksomhed. S. 83—85.

Om overtroiske Meninger, som slet ingen Naturanledning have. S. 85—86.

Den, som i aandelig Anskuelse ret har tilegnet sig Læren om Naturen som et Fornufthele, maa isærbelesshed kraftigt afvise Dvortroen, hvilken derimod ei altid udelukkes af eenfaldig Kundskab i visse Retninger. S. 86—87.

8. Naturvidenskabens Virkning imod Vantroen. S. 86—92.

Vel gjendriver Naturvidenskabens selv mangan vantro Tanke, hvortil den har givet Anledning; men den Lovstemmighed og deraf følgende Nødvendighed, den viser i Alt, misforstaaes let som en blind Nødvendighed, der gaaer foran Fornuften, ikke følger af den. S. 88.

Det er ei nok her at beraabe sig paa, at mange Naturgrundlægere have vist Henfigt og Plan i Naturen; thi Nødvendighedstanken synes at bestrøbe dem. S. 89.

Men Naturvidenskabens viser hele Verden som et Guddomsværk. S. 89—90.

Bel synes Nødvendigheden at udelukke den frie Visdom; men i den evige Fornuft ere de uopløseligt forenede. S. 90—92.

Hele Tilbørelsen eet Fornuftfrige. S. 93—134.

1. Kundskabsevneens Væsenlighed i det hele Verdensalt. S. 93—111.

Gjenstanden bør henregnes til Naturvidenskabens. S. 93—94.

Vær ei forsmaaes, fordi Kundskaben derom endnu er saa langt fra sin fuldkommenhed. S. 94.

Gjenstandens Behandling er her ganske forskjellig fra den metafysiske. S. 94.

Væsenligheden udelukker ikke en Mangfoldighed af flere Forskjelligheder. S. 94—95.

Behandlingen skal her være en saadan, at Sandhederne fremstilles for Anskuelsen. S. 95.

En sammenhængende Række af Exempler til at belyse Bevægelseslovenes Fornuftbegrundethed. S. 94—96.

En Jupitersbeboer maa finde de samme Love i sin Omverden, som vi have opdaget, og vilde forestille sig disse urigtigt, dersom hans Opfatningsevne var grundforskjellig fra vores. S. 97.

Zivil om vor Opfatnings Rigtighed gjendrives ved de usigeligt mangfoldige og usigtige Overensstemmelser mellem de forudsagte og de virkelige Pimmelbegivenheder. S. 98.

Videre fortsat Betragtning over den af os antagne Bestaaffethed af en Jupitersbeboers Naturopfatning. S. 98—99.

Exempler til at oplyse Muligheden af flere Mligheder under lige Væsenlighed S. 100.

Jberligere Udbylting af Væsenligheden i Opfatningsevnen hos Jupiters og Jordens Beboere. S. 100—101.

I alt Væsentligt lader det, som er oplyst om Jupitersbeboerne, sig anvende, ei alene paa Kundskabsevnen hos de andre Planeters Beboere i vort Solssystem, men ogsaa videre i det hele Verdensalt. S. 101—102.

VII

Lysets Love, Fornuftlove. S. 102.

De gjælde ligeledes gjennem det hele Verdensalt. S. 103—104.

Der vises, hvorledes Bæsenligheden i Lysets Opfatning kan være parret med store Forskelligheder S. 104.

Da Lydvirkningen berøer paa Svingninger, der kunne foregaae i alle Legemer, saa ville Bæsen, som blive sig deres legemlige Tilstand bevidste, have Sandsninger, der svare til Lydfornemmelsen. S. 104. Overgang til at betragte de kemiske Naturloves Verdensbetydning. S. 104—105.

Love for Elektricitet, Galvanisme, Magnetisme ere Fornuftlove. S. 105. Historiske Bemærkninger og Forudsigter over Chemiens Udviklingsgang. S. 106.

De Egenheder, som vi her paa Jorden kalde almindelige, ere det ligesaa i det hele Verdensalt. S. 107.

Barmelovenes Gylbigbed for det hele Verdensalt. S. 108.

Elektricitetslovenes Almindelighed er et Beviis mere for de kemiske Naturloves Almindelighed. S. 108.

En udmærket Chemiker, som i sin Videnskab meente at finde Grund til at betvivle Lyngdens almindelige Forhold til Massen, prøvede dette selv ved Forsøg og fandt sin Tvivl modfagt. S. 109.

Materiens Gensartethed i Verdensrummet bekræftes ved Meteorstene. S. 109.

De andre Planeter ere frembragte efter samme Love som Jorden.

Ligesom Mennesket er Jordudviklingens høieste Frembringelse, maae de selvbevidste Bæsen paa andre Klober være Frembringelser af vises Udvikling. Ere de alle frembragte efter samme Love, maae de have en Grundlighed i deres Kundskabsevne. S. 110—111.

2. Skjønhedslovenes Grundlighed i det hele Verdensalt. S. 111—116.

Kundskabsevne og Sandsningsevne's Bæsenlighed medfører Skjønhedsfandens S. 111—112.

Hos Jordbeboerne berøer Skjønhedsfandens derpaa, at Sandsningsevnen, der er frembragt efter de samme Fornuftlove, som den hele øvrige Tilværelse, har en tilfredsstillende Følelse ved det Fornuftstæmmende; samme Lov maa ogsaa gjælde i det øvrige Verdensalt. S. 112—113.

Dette oplyses ved Exempler, tagne af Figurer og Stikkesler. S. 112—113.

Exempler af Lydvirkningen. S. 113—115.

Exempler af Lydvirkningen. S. 115—116

3. Den moralske Verdens lige Grundvæsen i det hele Verdensalt. S. 116—131.

Der begyndes atter med Jordbeboerne og vises, paa hvad Maade de frie Bæseners Villie staaer under de evige Naturlove. S. 116—117.

Menneskeslægten begynder, ligesom det eenfaldige Menneske, med blotte Ansæg, som i Berørvirkning med den øvrige Verden skulle udvikles. S. 117—118.

Allerede paa Menneskeslægten's første Udviklingsstrin fremtræder en svag Spire til Gudsbevidsthed. S. 118.

Første Naturudvikling af Pligts- og Dydsbevidstheden. S. 118—119.

De høiere begavede Aander anse og lede denne Udvikling, og føle sig heri gubbesjælede. S. 119.

Gudsbegrebets videre Udvikling. S. 119—120.

Under denne Udvikling bidrager Naturvidenskaben meget til at forjage Afguderne. S. 120.

Svingninger i denne Udvikling. S. 120—121.

De mangfoldige af Tankterne opstillede Moralsystemer vise hen paa den Sandhed, at vor Villie og vort Liv bør stemme med den evige Fornuft. S. 121—122.

De Friselsler, der hidrøre fra den legemlige Natur, bestemmes saa

rigtigt ved at sammenstilles med dem, der ofte have indfneget sig i den øvrige videnskabelige Tænkning, og med alle andre Slags Bildfarelsler, der tilhøre Endeligheden. S. 123.

Den rette Betydning af Modfætningen mellem Gud og Verden. S. 123—124.

Forledes Misbrugen af Menneskets Frihed ikke har Magt til at forstyrre den evige Fornuftorden. S. 124—127.

Misbrugen af Menneskets Frihed end ydermere fremstillet som en uendelig lille Virkning i Sammenligning med det Hele. S. 127—128. Samtlige Betragtninger føre til den Overbeviisning, at den aandelige Verden ber paa Jorden trods mange Svingninger alt mere og mere udvikler sig til et Fornufttriges Virkeliggjørelse. S. 128.

Det eenfste Menneskes Kundskaber, Indsigter og Tro ere langtfra at være udelukkende hans eget Bærk. S. 128—129.

Anvendelsen af det Foregaaende paa Beboerne af andre Verdenskloder. S. 130.

Forfægtighed i denne Anvendelse. S. 131.

4. Kundskabsfamsund mellem Verdenskloderne. S. 132—134.

Egensem vi have nogen Kundskab om Tilstanden paa andre Verdenskloder, maa man paa andre Kloder kunne have Kundskab om Tilstanden paa vores. Historisk Advarsel for de Tvivlende. S. 132—133.

Vi gaae fremad i Kundskab om Tilstanden paa de andre Kloder. Paa mange andre Kloder er man sandsynligviis allerede langt videre end vi. Der udvikler sig i det hele Verdensalt en egen Art af Fornuftfammenhæng mellem de endelige, tænkende Væsener. S. 134.

Videnskabsdyrkningen, betragtet som Religionsudøvelse. S. 135—144.

Indledende Ord. En Fæst for Religionens og Universitetets Forbedring hos os opfordrer til at virke imod truende Bildfarelsler, ved at betragte den Sandhedens Ligevægt, hvorfra de ville føre bort. S. 135—136.

Talen skal vise, at Videnskabens eget Væsen fordrer, at dens Dyrkning skal udvikles til Religion. S. 136—137.

Det ligger i Grundfæstningens Væsen at søge det Evige i Tingene. S. 137.

Den evige Fornufts Grundformer ere Selvstændighed, Virksomhed, Harmoni. S. 138.

Samme Grundformer findes i det Skønne, nemlig: det Høie, det Begeistrende, det Harmoniske. S. 139.

Det Høie, som vi skulle søge, maa være det i Sandhed Uforgængelige. S. 139—140.

Sædelæren forvandler sig her til Religion og fordrer, at vi af al Formue skulle vedligeholde Guds Billede i os, og virkeliggjøre hans Billie. S. 140.

Dydens Former ere: Selvstændighed, Virksomhed, Harmoni. Der vises i stor Kortbed hvorledes, og navnligt vises Pligten at udbrede Fornuften's Rige. S. 140.

Samme Pligt medfører, at vi skulle søge den videnskabelige Kundskabsfuldkommenhed, hvortil hører Grundighed, Klarhed, Samstemning. S. 141—142.

Af Videnskabelighedspligten følger ikke, at Alle skulle arbejde i Videnskabernes. Videnskabsmandens høie Kald. S. 142—143.

Herfra udgaaende Opmuntringstale til de unge Videnskabsmænd. S. 143—144.

Det Aandelige i det Legemlige.

En Samtale.

(Denne Samtale var fra først af bestemt til at udgjøre den tredie af mine Samtaler over det Stjønne, og Begyndelsen bærer Spor deraf; men da den afhandler en Gjenstand, der kun middelbart har Indflydelse paa vor Skjønhedsopfatning, men umiddelbart paa vor hele Verdensopfatning, og da dens Fortsættelse ikke udtræver de to tidligere Samtaler, meddeles den her.)

Alfred. Sophie. Felix. Herman.

Sophie. Aftenen har dog paany samlet os, og er ligesaa sjon som igaar. Den synes mig ret at indbyde til den afbrudte Samtales Fortsættelse.

Herman. Deres Dnsste er os sikkert Alle velkomment. Du sagde igaar, kjære Alfred, at Du baade var Spiritualist og Materialist. Da jeg veed, at Du hverken har talt saaledes blot af Lyst til at beholde Det, eller af en forsængelig Begjærlighed efter at sige noget Besynderligt, kan jeg ikke andet end glæde mig til at høre, hvorledes Du forklarer Dig herover.

Alfred. Bistnok berøre vi her et af de store philosophiske Stridspunkter; men jeg skal efter bedste Evne søge at gjøre Rede for min Forestillingsmaade.

Sophie. Uagtet det synes ubestodent, kan jeg dog ikke tilbageholde et Dnsste. Jeg har den største Begjærlighed efter at begribe denne Sag, og vilde derfor bede Alfred, at han, om det var muligt, vilde forklare sig saaledes, at ogsaa Alærde som jeg kunde forstaae det.

Alfred. Læder os forsøge det. Men for ikke at fristes til at forbigaae Noget, som jeg, hvis jeg talte med vor Ven, vilde

forubfætte som bekjendt, vil jeg henvende Talen til Dem, og bede ham at standse os, dersom vi antage Noget, som han ei finder rigtigt.

Herman. Hermed er jeg fuldkommen tilfreds.

Sophie. Og jeg faaer et hjært Ønste opfyldt.

Alfred. Jeg maa da begynde med et Spørgsmaal, som De maaskee vil finde lidt ubetimeligt. Hvorledes komme vi til Kundskab om Tingene uden om os?

Sophie. Ved Sandserne, tænker jeg.

Alfred. Og lærer Sandserne os paa eengang at kjende hele Gjenstanden?

Sophie. Herover har jeg ikke tænkt.

Alfred. I det jeg lægger Haanden paa denne Bog, føler jeg da hele Bogen eller kun en Virkning deraf, nemlig en Modstand mod den Bevægelse, hvorved min Haand vilde trænge ind i det Rum, som indtages af Bogen?

Sophie. Det sidste maa være Tilfældet; men viser ikke Synet mig hele Bogen?

Alfred. Dog ikke den hele paa eengang?

Sophie. Det forstaaer sig; nogle Dele skjules for Øiet af de andre.

Alfred. Det blotte Syn havde desuden kunnet bebrage Dem; thi under visse Omstændigheder kan Billedet i et Speil eller et tro Maleri sluffe Øiet, som om det var en legemlig Ting.

Sophie. Det er sandt.

Alfred. Det er altsaa ikke ved et eneste Sandseindtryk, at vi kjende en legemlig Tings Tilværelse; men derved, at vort aandelige Væsen sammensatter mangfoldige Sandseindtryk.

Sophie. Men dog overbevises jeg ofte ved eet eneste Blik om en Tings Virkelighed.

Alfred. Det er jeg langt fra at nægte. Jeg tilstaaer tværtimod, at dette er det sædvanligste. Men naar saaledes et Blik overbeviser Dem om, at det er en Bog, De seer, saa fornyes, ifølge vort hele Væsens Indretning, utallige ældre Indtryk hos Dem, saa at Tingen i sin Heelhed foresvæver Dem, uagtet det ikkun var en meget liden Deel, hvoraf deres Sandser modtog Indtryk.

Sophie. Altsaa kunde jeg bebrage mig, naar ikke alle de Ting, der pleie at følges ad, vare samlede! Ja, nu rinder mig

mange Ting i Sinde, som allerebe før burde ladet mig betænke dette. Jeg har engang seet disse Luftbilleder, som man kalder Fata Morgana, eller, som jeg siden har hørt, paa Dansk Hilbringer. Jeg var i lang Tid fuldkommen overbevist om, at det var virkelige Huse og Træer og Vand, jeg saae for mig. Jeg mindes ogsaa nu et mærkværdigt Forsøg med et Huulspeil, som man havde ladet frembringe Billedet af en Blomst, saaledes at det svævede over en Urtepotte, og man forførtes til at tage Billedet for Tingen selv.

Alfred. Vi sandse da ikke umiddelbart Tingene selv, f. Ex. et Træ, et Hus, en Bog; men det, som vi egentlig sandse, er det Indtryk, Tingen frembringer hos os. Dette Indtryk er jo en Virkning, som ikke kunde frembringes uden noget Virksomt i Tingen. Det er altsaa kun det Virksomme i Tingen, der tilkjendegiver sig for os.

Sophie. Jeg seer ingen Udvei til at nægte dette; og dog, naar jeg forestiller mig en Metallump, en Steen, en Træklods, saa er det saa langt fra, at jeg heri forestiller mig noget Virksomt, at det meget mere synes mig, at Alt deri er saa dødt, saa stillestaaende, saa ganske al Virksomhed mødsat, at Vegemlighedens Natur snarere skulde bestaae i en uvirksom Bøen, end i en bestandig Virken.

Alfred. Denne Forestillingsmaade udholder dog ikke Erfaringens Prøve. Naar De lægger en Steen paa en anden, bærer da ikke den underliggende den øverste?

Sophie. Sikker! Men steer dette ved en Virksomhed?

Alfred. Hvad andet! Naar Noget bevirkes, maa der jo være noget Virkende! Men i vort nærværende Tilfælde bevirker det jo, at den overliggende Steen, som uophørligt stræber at falde, bliver standset i sin Bevægelse.

Sophie. Jeg veed Intet at svare; og dog synes det mig bestandigt, at en død Modstand maatte være mulig.

Alfred. De gjør vel i, at De ikke holder deres Tvivl tilbage. En uvirksom Modstand er, om jeg saa maa sige, en naturlig Utanke, som oftere, end man skulde troe, har stuffet Menneffene. Men frygt ikke, at jeg her vil afvise Dem med et filosofisk Magtsprog! Sagens Oplysning maa fremgaae af dens egen Betragtning. Væder os da paany tage vort

Exempel for os. Troer De ikke, at den Steen, som ligger ovenpaa den anden, trykker denne?

Sophie. Vistnok.

Alfred. Og den underliggende trykkes?

Sophie. Forstaaer sig.

Alfred. Men det, som trykkes, vil ogsaa sammentrykkes?

Sophie. Det skeer vistnok meget ofte, men skeer det altid?

Mig synes ikke, at jeg seer en Steen sammenklemmes, naar man lægger Noget derpaa.

Alfred. Stenen sammentrykkes kun saare lidet; men ved sine Maalninger har man overbeviist sig om, at alle Legemer kunne sammentrykkes.

Sophie. Men til at sammentrykke en Steen maatte der dog en uhyre stor Vægt.

Alfred. For at sammentrykke den saa meget, at den endog kun blev en Tusindebeel mindre, maatte der allerede en stor Kraft; skeer Trykket ved en mindre Kraft, bliver Formindskningen vel i samme Grad mindre; men til enhver nok saa ringe Størrelse af Tryk hører der en vis Sammentrykning.

Sophie. Vel! naar dette er beviist ved Forsøg, er jeg langtfra at ville modsig; thi mig forekommer det meget sandsynligt.

Alfred. Saasnart nu den trykkende Kraft ophører at virke paa Stenen, vil den atter udvide sig til sit forrige Rumfang.

Sophie. Er dette altid Tilfældet?

Alfred. Ja, naar Trykket ikke har været saa stort, at en indvortes Sønderbrydning har fundet Sted.

Sophie. Jeg indseer da, at det Legeme, som trykkes, uophørligt trykker imod det, som trykker derpaa, at det altsaa gjør en virksom Modstand mod andre Legemer, som ville trænge ind i dets Rum.

Alfred. Legemerne have altsaa i sig en Virksomhed, hvorved de fylde deres Rum. Naar altsaa deres Haand føler Nærværelsen af dette Bord, saa er det egentlig kun dets rumopfyldende Virksomhed, som bekjendtgjøres Dem, og ethvert andet Indtryk, De modtager af legemlige Ting, er ligeledes kun en Tilkjendegivelse af en Virksomhed. De vilde Intet see, dersom Gjenstandene ikke have en Virksomhed enten til at udvikle Lys eller til at tilbagekaste noget af det Lys, som andetstedsfra falder

berpaa, saa at deres Dje kunde modtage noget deraf. Dog jeg behøver ikke længere at tale i Exempler; jeg tvivler ikke om, at De nu sander med mig, at ethvert Indtryk forudsætter en Virksomhed.

Sophie. Jeg burde ikke have været saa langsom til at fatte dette; thi det forstaaer sig egentlig af sig selv.

Alfred. Hvad vi nærmest vide om Legemerne, er følgende, at de ere kraftoplydte Rum.

Sophie. Paa denne Maade var da det Legemlige nærmere i Slægt med det Aandelige, end man pleier at forestille sig. Men idet her een Vanskelighed bortryddes for mig, kommer der mig en anden i Møde; Legemligheden opløses mig her i en Dunst, en Luftighed, som jeg ikke kan forene med Sandsernes Vidnesbyrd.

Alfred. De synes at forestille Dem, at det egentlig kun er en altfor vidt hensvævende Tanke, der saaledes opløses og Legemerne til Taagestikkelse, til Luft og Dunst. Men hvad siger De, naar jeg forsikrer, at utallige ved legemlige Hjælpe-midler foretagne naturvidenskabelige Undersøgelser lære os det samme?

Sophie. Hvorledes?

Alfred. Dette steer i Chemien.

Sophie. Denne Videnskab forstaaer jeg desværre ikke.

Alfred. Dette skal ikke hindre mig fra at meddele Dem fortællingsviis et Par Exempler deraf. Vis er jo et fast Legeme; men ved at gjenneutrænges af en vis Varmemængde, bliver den, som vi Alle vide, til Vand, og dette samme Vand bliver atter, ved at gjenneutrænges med en bethdeligt større Varmemængde, til en usynlig Damp. Det, som heri udgjør Massen, og som vi med Vægt kunne bestemme, bliver under alle disse Tilstandsforandringer stedse uforandret det samme. Men dette er ikke blot Tilfældet med Vandet; det samme gælder om alle Legemer. Jeg behøver ikke at sige Dem, at det haarde Jern kan blive flydende ved en høi Varme; men maaskee siger jeg Dem noget Nyt, naar jeg fortæller Dem, at Jernet ogsaa ved en vis Hede kan forvandles til Damp. Jeg tilføier kun dette Exempel, fordi det taler saa stærkt imod Hverdagsforestillingerne om Legemligheden. Det er som sagt en almindelig Lov, at ethvert Legeme kan være til som fast, som draabeflydende eller som Damp. Jeg bemærker blot for vor videre Samtales Skyld, at Damp- og

Lufttilstand ikke i deres Væsen ere forskjellige. Men jeg bliver endnu ikke staaende herved. De mest usammensatte Legemer synes mest tilbøielige, om jeg saa maa sige, til at være Lustarter. Vandet, som man saalænge anfaar som et Element, kan ved kemisk Kunst adskilles i to Bestanddele, som hver for sig er en egen Lustart, og som forenede atter danne Vand, og alt dette uden at Mængdens Mængde deri forandres. For ikke at nævne Dem Ting, som De ikke af det daglige Liv kjender, vil jeg kun anføre Dem, at Sukker, Træ, Horn og mange andre faste Legemer af Væxt eller Dyreriget ligeledes kunne adskilles i luftagtige Bestanddele; ja, jeg kan sige til, at det er meget sandsynligt, at alle Legemer engang ville findes sammensatte af luftagtige Grundstoffer; det vil sige: Stoffer, der holde sig i Lufttilstand ved lavere Varmegrader end andre Legemer.

Sophie. Jeg troer gjerne dette; men jeg føler derved ikke Vanstæreligheden hævet, endstjøndt det efter Ordene synes saa.

Alfred. Det ventebe jeg oprigtig talt ikke heller. De har neppe fundet det rette Udtryk for deres Tvivl.

Sophie. Hvorfor advarede De mig da ikke?

Alfred. Fordi jeg troede, at ogsaa den Vanstærelighed, jeg her tog Hensyn paa, laa med som Bestanddeel i deres Dey selv endnu ei nojsom udviklede Tvivl.

Sophie. Jeg troer, De har Ret. Men hvilke andre Bestanddele har nu min Tvivl?

Alfred. De savner i den Forestilling, jeg har givet Dem om Tingene, den Bestandighed, De er vant til i Legemverdenen. Efter det, som jeg endnu har svaret Dem, vil De sige: det er ikke Tæthed eller Fasthed alene jeg savner, naar jeg tænker mig Legemerne som blotte Rumopfyldninger; men jeg begriber da ikke heller Muligheden af de mangfoldige bestemte og varige Skikkelser, som jeg seer rundt omkring mig i Legemverdenen.

Sophie. Jeg tilstaaer, at dette synes mig en stor Vanstærelighed.

Alfred. Og dog maa jeg endnu bede Dem med mig noget nøiere at betragte det Forgængelige i hele Legemverdenen, for desto sikrere at søge det Uforgængelige paa rette Sted. Om Menneskelegemets og alle de dyrste Legemers uophørlige Foranderlighed behøver jeg ikke at tale meget. Det staaer os af daglig Erfaring for Die, hvorledes de fødes, vore, aftage, un-

bergaae; og den ene Slægtfølge afløser stedse den anden. I Bærtriget ligger det samme ikke mindre tydeligt for Dagen. Blomsten, Græsset og overhovedet alle de aarligt bortdøende Bærter have til alle Tider tjent som Exempler paa Forgængeligheden; ja selv de mægtige Træer, som vedligeholde sig i Aarhundreder, ere den samme Forgængelighed underkastede, kun med en mangfoldige Gange større Langsomhed. Selve Jordkloben, som i vore Hverdagsforestillinger betragtes som alt det Øvriges faste Bærer, staaer jo ikke fast: den dreier sig, som De veed, hver Dag om sin Axe, og fuldbyrder hvert Aar et Røb om Solen. Solen selv har atter sin, af os endnu ei ubmaalte Bane, og udfører en ubhyre Vandring, paa hvilken vor Jord med alle sine Sødstende-Planeter maa følge den; og det Midpunkt, hvorom Solen beskriver den Bane, hvis Størrelse forekommer os saa umaalelig, kunne vi med største Sikkerhed atter antage som bevæget; kort, alle Verdenskloderne bevæge sig uophørligt, og ingen har et stadigt Sted.

Sophie. Endstjøndt jeg aldrig har sammentrængt mig alle disse Ting i eet Billede, ere de dog ikke fremmede for mig. Men følger nu heraf, at ogsaa de livløse Bestanddele af Jorden ere saa ubestandige som alt det Øvrige? Noget Bestandigt maa der dog være.

Alfred. Vel sandt! noget Bestandigt maa der være; men her have vi endnu ikke at søge det. Jorden selv har ikke altid været, hvad den nu er; dens hele Indre bærer Vidnesbyrd om, at den gennem Aartusinder har udviklet sig fra een Tilstand til en anden, og det kan ikke undgaae den opmærksomme Grandster, at den vedbliver at udvikle sig, og nu, som i ethvert andet Dieblik, kun befinder sig paa en Overgang fra een Tilstand til en anden. Det samme, vil De let tænke Dem, maa finde Sted med enhver anden Verdensklode. Altsaa befinder den hele Samfoldighed af Verdenskloder sig, ikke blot i en bestandig Bevægelse, men tillige i en bestandig Udvilling; Stilstand eller Hvile er dette store Hele fremmed.

Sophie. Vel! jeg længes efter, at De skal komme til de livløse Ting selv; thi Jorden og de andre store Verdenskloder synes at have den største Lighed med de levende Væsener, saa forskellige de i mange Maader end kunne være fra dem.

Alfred. Men nu have vi jo dog at betænke, at disse liv-

Løse Ting paa Jorden kun ere Dele af Jorden selv, og altsaa have udviklet sig med den, og fremdeles maae udvikles med den. Den Ryst, som høiner sig saa skjønt for os, har ikke altid været der; men der har været en Tid, hvor den endnu ikke havde hævet sig over Vandspeilet. Ja selv det haardeste Klippebjerg har havt sin Dannelsesetid, og led siden uophørlige Forandringer ved Luftens, ved Vandets, ved Varmens og Kuldens Indflydelse; Væxterne, som trives paa Stenens Oberflade, tære tillige derpaa; og hvo veed, hvormange andre Kræfters Indvirkning det endnu er underkastet? Det er uophørligt Gjenstanden for underjordiske Kræfter, som enten stræbe at hæve det, eller atter at lade det synke tilbage. Selv naar de ere i tilshneladende Ro, ere de derfor ikke uvirksomme; og naar de frembringe virkelige Hævninger eller Sænkninger, skeer det som oftest med en Langsomhed, der unddrager det for de Jagttagelser, til hvis Udførelse den ene Tidsalder ikke rækker den anden Haanden. Men under alle disse fortsatte Dannelser og Omdannelser af Jorden dannes og omdannes naturligviis ogsaa de Legemer, hvoraf den er sammensat; thi de ere jo ikke komne udenfra til Jorden, men tilhøre den ligesaavel, som Knogler, Kjød eller Blod tilhøre det dørifte Legeme.

Sophie. Men gives der ikke Legemer, som hele tusinde Aar vedligeholde sig uforandrede? Jeg har seet Olsfager af Glas, af Steen og af Guld, som havde ligget saalænge og længere i Jorden.

Alfred. I en ganske uvirksom Tilstand have de imidlertid ikke været. De have uægteligt været Legemernes almindelige Vilkaar underkastede. For det første har deres Hvile, saa fast vi endog forestille os den, dog ikke været andet end en Svæven mellem lige modsatte Kræfter.

Sophie. Hvorledes dette?

Alfred. Ved Tyngden stræbe de at falde, og holdes kun derfra ved en modsat Kraft i de Legemer, som hindre Faldet, saaledes som vi allerede før have omhandlet. Ethvert Legeme, hvorover der ligger et andet, vil naturligviis trykke ned ad med forsøgt Kraft, men derfor ogsaa af de underliggende faae et desto større Modtryk. Selv vil det spænde imod alle indvirkende Tryk ved sin egen Udvidkraft. Et Legemes Hvile er da ingen uvirksom Væren. Under den Tilstand, som vi her kalde Hvile,

mødtager desuden Legemet sin forholdsstemmende Deel, den være nu nok saa liden, af alle de Indvirkninger, som sætte Jorden i Bevægelse, og holde den i sin Bane. Det tager saaledes paa en vis Maade selvstændig Deel i den hele Samfoldighed af Virkninger, som holder Verden i den Bevægelse, der tillige er den fuldkomneste Ligevægt. Men hermed er det ikke nok. Enhvert Legeme, paa hvilket Sted i Verdenssystemet det end befinder sig, liden Indvirkninger af en Mangfoldighed af andre Kræfter, som stræbe at frembringe indvortes Forandringer deri. Uophørligt staaer det i Begyrelse med den hele øvrige Verden med Hensyn paa Varme, paa Elektricitet, paa Magnetisme. En steds fornøjet Giv og Tag af Indvirkninger er uadskillelig fra legemlig Væren. Men vi tør ikke indskrænke vor Betragtning hertil. Vi kjende ikke alle Verdenskræfterne; men saameget kunne vi let indsee, at Nogle af dem, som virke paa ethvert Legeme, stræbe at forstyrre og ophæve dets nuværende Tilstand, medens Andre stræbe at holde den vedlige. Med Hensyn paa mange Legemer er det os vel bekendt, under hvilke Betingelser de forblive i deres Tilstand, og under hvilke de forandre den, ja endog ganske adskilles i deres Bestanddele eller bringes til at indgaae nye Forbindelser. Tør vi vel nægte, at der ogsaa gives saadanne Betingelser i de Tilfælde, hvor vi ikke kjende dem?

Sophie. Det tør vi sikkert ikke; vi maae tvertimod antage, at de alle staae under lige Vilkaar.

Alfred. Vel! saa gives der da intet Legeme eller Deel af et Legeme, hvis Tilværelse vi kunde kalde bestandig. Naar Noget i Legemverdenen synes os at vedligeholde sig uforandret, det være sig enten i Henseende til Sted eller indvortes Tilstand, da er denne Stilstand ikkun tilsyneladende, omtrent som Timeviseren paa et Uhr synes for en kort Betragtning som stillestaaende. Men dette Billede er dog kun svagt, her hvor der handles om Forandringer, som neppe i Aartusinder blive kjendelige. Tænk Dem en Viser, der behøvede titusind Aar for at gaae et Skridt, som Timeviseren i en Time! Billedet vil da være mere talende.

Sophie. Jeg tilstaaer, at jeg ikke alene ikke veed at gjenbringe Dem, men at jeg endog føler mig overbevist. Nu sthylder De os da at vise os det Bestandige, som De selv siger, man ikke kan nægte i Tilværelsen.

Alfred. De fortalte idag paa vor Vandring, at De har

feet Sarpens store Vandfald, to Gange. Var det begge Gange det samme Vand, De saae?

Sophie. Sikkert ikke; thi Vandet styrter med en forførende Hastighed ned, og erstattes uophørligt ved nyt.

Alfred. Men dog var det det samme Vandfald, De begge Gange saae?

Sophie. Jeg forstaaer Dem. De legemlige Dele udgjorde ikke det Bestandige deri. Men hjælp mig nu at sige, hvad der var det Bestandige deri! jeg kan ikke strax finde Ord derfor.

Alfred. For det første kunne vi sige os selv, at det Bestandige heri var en Mængde af Virkninger, som hvert Dieblif i det Væsentlige vare de samme. De modtog her Indtrykket af en stor Vandmasses Fald, hvergang fra samme bethdelige Høide, og mødt af de samme Hindringer. Draabeafspredelsen, Skumdannelsen, den ved Styrtingen, Brusningen og Stumningen forarsagede Lyd, som bestandig frembringes af de samme Aarsager, ere derfor ogsaa de samme. Det Indtryk, som alle disse Ting frembringe paa os, føles vel som en Mangfoldighed, men tillige som en Samfoldighed, eller med andre Ord: vi føle den hele Mangfoldighed af enkelte Indtryk som Bærket af een stor Naturhandling, foregaaende under Stedets eiendommelige Forhold. Vi kunde maaskee indtil videre kalde alt dette Bestandige i Tingen dens Naturtanke.

Sophie. De vil vel dermed sige: den Tanke, som vi forbinde dermed?

Alfred. Lad os for det første nøies dermed, jeg har endnu ikke erhvervet mig Ret til at paastaae Mere.

Sophie. Kan De nogensinde erhverve Dem en saadan Ret?

Alfred. Jeg vil forsøge at skaffe mig deres Bifald dertil. De har allerede tilstaaet, at der ikke gives noget Regemligt, som kunde kaldes bestandigt.

Sophie. Det ønsker jeg ikke at tilbagefalde.

Alfred. Naturlovene derimod ere bestandige.

Sophie. Det antages jo af Alle. Men hvorledes forener jeg hermed det, jeg har læst og hørt, at Jorden sørend den nærværende Tilstand har haft ganske andre Dyr og Planter?

Alfred. Naar man under forstjellige Omstændigheder handler efter samme Grundsætninger, maae da ikke Handlingerne selv

blive forskjellige? og maae de ikke blive det desto mere, jo fuldstændigere Grundsætningerne ere udviklede og ret forstaaede?

Sophie. Det kan vel ikke være andet. De samme Opdragelsesgrundsætninger maae jo nøde os til at behandle et ældre Barn anderledes end et yngre, et sygt anderledes end et sundt, et heftigt anderledes end et dørf. Jeg forstaaer Dem nu! De mener, at Jordens Dyr- og Planteverden er vel bleven frembragt ved samme Naturlove, men ikke under samme Omstændigheder.

Alfred. Saaledes er det. Jordkloden, som ikke synes at være bleven varmere eller koldere, saalænge Menneskeslægten beboede den, bærer i sine gamle Levninger de umiskjendeligste Spor af, at den i hiin tidligere Udviklingsalder har været varmere, haft en fugtigere Luft, og været i større Udstrækning bedækket med Hav. Med alle Uligheder har dog hiin Tids Dyr- og Væxtriige en saadan Grundlighed med den nuværende, at de vise sig som forskjellige Udførelser af een stor Tanke.

Sophie. Men ere disse forskjellige Omstændigheder, som i hiin Tid fandt Sted, dog ikke Beviis paa, at nogle andre Naturlove dengang have hersket?

Alfred. Dersom det er een af Naturens Grundlove, at Alting skal udvikles i Tiden, saa maae jo forskjellige Tilstande følge paa hverandre, og jeg spør til, af hverandre; thi uden dette, var der ingen Sammenhæng. Vi vilde tage et stort Exempel. Som vor Jordklode efterhaanden har udviklet sig, saaledes har sikkert hver af dens Sødfænde-Planeter. Men er det sandsynligt, at de alle paa lige Tid have dannet sig? Og om de endog havde, hvilket vi dog maae benægte, kan man da antage, at de, som ere langt fra Solen, og behøve mange Aar til at beskrive deres Bane, kunne have udviklet sig ganske paa samme Maade og i samme Tid som de nærmere, eller maatte de ikke tværtimod just faae store Forskjelligheder paa Grund af Ligheben af de Love, hvorefter Frembringelsen stete under saa ulige Omstændigheder?

Sophie. Jeg indseer nu selv, at min Indvending ikke var gyldig. Men hvorledes gaaer De nu videre?

Alfred. Den nærmeste Sætning, hvorpaa jeg nu vil beråbe mig er, at Naturlovene ere fornøftige.

Sophie. Grunder De dette paa den guddommelige Wiisdom, som aabenbarer sig i Naturen?

Alfred. Det vilde jeg, dersom jeg turde stole paa min egen; men jeg frygter altfor meget for de samme Selvbedrag, som have skuffet saa mange Andre.

Sophie. Hvorledes vil De da godtgjøre deres Sætning?

Alfred. Af en stor Kjendsgjerning i Videnskabens Historie.

Herman. Af en Kjendsgjerning! Du sætter mig i Forundring.

Alfred. Ja af en Kjendsgjerning, eller, om Du vil, en Sum af Kjendsgjerninger, hvori Naturens Forhold til vor Aand aabenbarer sig.

Herman. Lad da høre.

Alfred. Naturgrandsterne have i mangfoldige Tilfælde af Fornuftgrunde udledet Naturlove, og derpaa virkelig fundet dem i Naturen.

Herman. Jeg troede, at man paa den reen speculative Wei næsten aldrig kom til Naturlove, som bekræftedes i Erfaring.

Alfred. I det mindste har man endnu ikke været istand til at udlede Naturlovene af alle Kundskabers øverste Kilde. Men herom taler jeg ikke ved denne Leilighed; jeg sigter til Naturgrandsternes vanlige Fremgangsmaade. De henvende deres Tanker til saadanne Gjenstande i Erfaringen, som ere os fuldkomnere bekendte end de fleste andre, og udgjøre ligesom Udspringer i vor Kundskabsmasse; for disse søge de Lovene. Saaledes har man af Bevægelsens Natur udledet den jevntvøgende Hastigheds mærkværdige Lov. Af Rummet's Natur har man udledt den Lov, at den fra et Punkt udgaaende Virksomhed svækkes i Forhold, som Afstandens Quadrattal bliver større. Det er næsten kun fra disse to Begyndelsespunkter og den Tanke, at alle legemlige Dele ved lige Afstand udøve en lige Tiltrækning paa hverandre, at man har udledet Læren om Verdensklobernes Bevægelseslove, denne store Himmelmekanik.

Herman. Men har den ikke faaet stor Hjælp af Erfaringen?

Alfred. Ganske vist! man vilde sikkert aldrig have opdaget alle de Ting, man nu beviser om Verdens-Bevægelserne, dersom man ikke havde haft Erfaringens Veiledning; men siden har man udledt den ene Sandhed i Himmelmekniken af den anden, uden at bruge meget Andet af Erfaringen end enkelte Tilnærmings-

punkter. Denne Sandhedernes Afledning er skeet ved Slutninger, hvorom der ingen Strid er; og mangfoldige af de paa denne Vel udfundne særegne Naturlove have fundet sig bekræftede i Erfaringen.

Herman. Men har man andre saadanne Exempler udenfor Astronomien?

Alfred. Mangfoldige, skjøndt intet enkelt saa stort. Vidskabs Egenstaber vise sig i en saadan Sammenhæng, at man for det meste kan ulebe den ene af den anden; og endskjøndt man i denne Videnskab ogsaa er gaaet ud fra enkelte adspredte Erfaringspunkter, seer dog Enhver, som kjenner Videnskaben; at de allerfleste Kjendsgjerninger deri ere sammenknyttede ved ubestridelige Fornuftslutninger, at man næsten overalt kan beregnende slutte fra dette Bekjendte til det Ubekjendte, og at man siden træffer det Udfundne i Erfaringen. Vel opnaaer man ikke altid denne Tilfredsstillelse; men det Utilfredsstillende, som man herved møder, vil med den fortsatte Udvikling forsvinde, ligesom allerede saamange andre Ufuldkommenheder, der ere blevene hævede i Løbet af de sidste to Aarhundreder.

Herman. Saadanne Exempler haaves dog vel kun af de mathematiske Videnskaber?

Alfred. Om og saa var, vilde det være nok for min Hensigt; thi Mathematiken og dens Anvendelse paa Naturen er jo en Fornufthandling. Desuden maa der jo i enhver fuldstændig og nøiagtig Kundskab være Mathematik indflettet, da vi umuligt kunne kjende Noget ret, uden ogsaa at kjende Størrelse og Forhold. Selv vore Hverdagskundskaber ere gennemtrængte af en i al fornøftig Opfatning tilstedeværende naturlig Mathematik; men den Forudsigelse, hvorom vi tale, indskrænker sig ingenslunde til den egentlige Mathematik. Dynastieheren, Luftskibet, Voltas Støtte, den metalliske Grundbestanddeel i Jordarterne ere saa navnkundige Opdagelser, at jeg kun behøver at minde Dig om dem. Det er bekjendt nok, at de ikke vare tilfældige; thi om end den sidste af de nysnævnte Opdagelser skete ved en tilfældig Anledning, var den dog allerede længe forudsagt af Lavoisier. Jeg maa tilføie, at i hver af disse Opdagelser atter fandtes talrige Anledninger til Forudbestemmelser, som retfærdiggjordes ved Erfaringen. Man kunde med nogen Forandring her anvende et Udtryk af Schiller, og sige: Hvad Naturen lover, det holder Naturen.

Herman. Men det træffer sig dog ofte, at Naturen ikke bekræfter Menneskenes Slutninger.

Alfred. Intet er visere; men næsten altid opdage vi da ogsaa, hvori vor Feilslutning bestod; ja jeg tør paastaae, at dette albrig savnes, naar man er kommet saa vidt, at man kan overskue Gjennemgangene fra Bildfarelsen til Sandheden.

Herman. Det gjælder jo ogsaa om de speculative Videnstaber, ja maa nødvendigst gjælde.

Alfred. Du vil sige, at jeg her har fremsat en Selvforstaaelse, en Tautologi, som ikke fører til Noget. Men heri lader Du Dig henrive af et flygtigt Indtryk, saaledes som det ofte steer i Løbet af en Samtale; thi ellers vilde Du let have seet, at Vægten ligger deri, at det ikke blot er vor Fornuft, som prøver vor egen Fornufts Værk; men at vi her prøve vor Fornufts Overeensstemmelse med et Værk, som vi sikkert vide, at vor Fornuft ikke har frembragt.

Herman. Er dette saa sikkert? Kunde det ikke maastee forholde sig saaledes, at alt det, vi holde for Ydververdenen, kun er Værket af vor egen Aands ubevidste Virksomhed?

Alfred. Du er da Idealist?

Herman. I dette Dieblik er jeg det ligeover for din dualistiske Paaastand.

Alfred. Du tænker Dig da, at jeg opfatter vor Kundskab saaledes, at det Indvortes og Udvortes, som deri træffer sammen, ere to forstjellige Ting; men hvor meget Du heri gjør mig Uret, vil nok siden vise sig. At der i Ydververdenens Lovstemmighed ligger Noget, som er ganske uafhængigt af vort opfattende Væsen, det aabenbarer sig i vor hele Bevidsthed. Hele Verden gif sin Udviklingsgang, førend Mennesket var, og utallige Gange gaaer Verden tvertimod vor forudsatte Tanke; Du vilde ikke høre Modsigelse af mig, dersom din Tanke selv frembragte mig.

Herman. Modsig vi os ikke selv i mange Drømme.

Alfred. Vel sandt; men vilde Du for Alvor gennemføre denne Tanke, da gjorde Du hele Tilværelsen til en Drøm og skulde ikke faae mig til at spille videre med denne Drøm.

Herman. Vel! det var heller ikke min Hensigt at gennemføre en Tanke, som er mig selv unaturlig; men det kan Du dog ikke nægte mig, at det er vor Fornuft, som vi finde i Naturlovene. Kan jeg da ikke med Rette tænke mig, at den hele

ubvortes Verden indeholder et Noget, som gjør Indtryk paa os; men at dette kan være ganske anderledes, end vi forestille os det, og at det, vi kalde Naturlove, da ikke er andet end Lovene for vor egen Opfatningsmaade?

Alfred. Jeg maa her stjelne to Ting, som dit Spørgsmaal har forenet: den ene er det, som egentlig udgjør Fornemmelsen i vor Sandstning, den Følelse, som opvækkes i os ved Gjenstandene! den anden er det, som vi ved den forenede Opfatning gennem Sandser og Fornuft lære om Tingenes gjensidige Virkning paa hverandre. At nu Følelsen ikke i alle Væsener er den samme, medens de samme ubvortes Aarsager indvirke paa det sandsende Væsen, det kunne vi allerede vide af det, som vi meddele hinanden om saadanne Indtryk, ja ved at sammenligne Indtryk paa os selv, under forstjellige Tilstande. En Sygdom kan forandre Diets gennemstigtige Deel, saaledes at vi see Alting med en gul Farve. Med Sygdommens Forsvinden kommer den gamle Farvesands igjen. Der gives Menneker, som ikke kunne hende rødt og blaat fra hinanden, og dog iøvrigt kunne see ligesaa tydeligt som nogen Anden. Hvor langt større maae ikke Forstjellighederne være, naar vi tænke os Væsener paa en anden Klobe, hvis Sandserestkaber sandsynligviis have en ganske anden Indretning?

Herman. Du synes jo at tilstaae mig Alt, hvad jeg forlanger.

Alfred. Langt fra, hvis jeg ellers har forstaaet Dig ret. Tingenes gjensidige Virkning paa hverandre viser os Noget, som ikke kan beroe paa vore Sandseres Natur. Tænk Dig, at jeg i et Glas med Vand lægger endeel Salkorn og i et andet endeel Guldkorn. Jeg seer Salket forsvinde, og forene sig med Vandet, Guldkornene blive. Mon et Væsen med anderledes indrettede Sandser kunde see det Modsatte? Kunde han see Guldkornene opløse sig i Vandet, og Salkornene blive uforandrede? Jeg tilstaaer, at et Væsen med finere Sandser muligt kunde i Saltopløsningen, hvori vort Die, selv det bevestne, ingen Saltdeel kan see, stjelne Saltbelene og Vandbelene: han kunde maastee paa den anden Side sabne Farvesandsen, og ei stjelne Guldet's Farve fra Salkets Farveløshed; men den Lov, at Vandet optager Salket og lader Guldet urørt, maatte blive den samme for ham som for os. .

Felig. Jeg tænker, at Herman allerede vil være tilfreds med dette Exempel.

Alfred. Om og saa var, er det dog ikke nok til at stille Sagen i sit fulde Lys. Lader os tænke os, at en Beboer af Planeten Jupiter kunde komme til os, og see to Stene falde, een fra 60 Fods Høide og en anden fra 15; mon han ikke, ligesaa vel som vi, vilde finde, at den første brugte 2 Gange saa lang Tid til at falde som den sidste?

Sophie. Tillad, at jeg spørger, om De ikke fortalte Dem, da De sagde, at den Steen, som falder 60 Fod, kun behøver 2 Gange saa lang Tid som den, der falder 15? Jeg meente, at den maatte behøve 4 Gange saa megen.

Alfred. Det, jeg sagde, synes ved første Biefast urigtigt, men er det i Virkeligheden ikke. Den Steen, som vedbliver at falde efter at have tilbagelagt 15 Fod, har allerede herved faaet en betydelig Fart, som hjælper den til at gienneumløbe dens paafølgende Bei med langt større Hastighed, end hvis den havde begyndt sin Bevægelse med den sidste Deel af Beien. Man kan ved Beregning nøie bevise, at et fallende Legeme i 2 Secunder gaaer 4 Gange, i 3 Secunder 9 Gange, i 4 Secunder 16 Gange saa langt som i eet.

Sophie. Jeg skal da multiplicere Secunderne med sig selv, 2 Gange 2, 3 Gange 3, 4 Gange 4, for at faae det gienneumløbne Rum?

Alfred. Meget rigtigt. Jeg valgte dette lidt vanskelige Exempel, for at henlede Opmærksomheden paa, at vi ofte see Naturen følge Fornuftlove, som vi, førend vi faae anstillet et omhyggeligt Overlæg, vilde ansee som uovereensstemmende med Fornuften. Vi føle os allerede herved tilbøielige til at sætte Grunden udenfor vort Væsen, og ikke i det; dog indseer jeg vel, at vor Ven herimod kan sætte den Paastand, at Begivenheden foregaaer efter vort Væsens, det selv ubevidste, Love. Men i alt Fald opfordrer jeg ham til at slutte det Tankeexperiment, vi her have begyndt, ved at erklære, om han ikke mener, at vor Gæst fra Jupiter maatte, ligesaa vel som vi, finde den ene af de to Tider 2 Gange saa lang, som den anden.

Herman. Dog vilde hele Spørgsmaalet bortfalde, dersom Tiden og Rummet ikke vare Sandseformer for ham, som for os.

Alfred. Og om muligt endnu fuldstændigere, dersom hans Fornuft løb andre Love end vores.

Herman. Nei, Fornuften er kun een. Den kan være mere eller mindre uhibet af Sandfeligheden; men Fornuften paa een Planet er væsentlig den samme som paa en anden.

Alfred. Men et reent Fornuftvæsen uden al Endelighed skal vor Jupitersbeboer dog ikke være?

Herman. Sikkert ikke.

Alfred. Men skal det Forhold, som findes i Fornuften, mellem Grund og Begrundet, mellem en Aandshandling og dens Gjentagelse, mellem Noget og et Andet, mellem et Mere og Mindre fremtræde paa en endelig Maade, saa maa der være nogen Form, hvori dette steer. Jeg seer derfor ikke, hvorledes man kan undgaae at betragte Tid og Rum, som nødvendige Endeligheds Former, nødvendige Sandseformer, Endeligheds-kategorier, om man saa vil kalde dem. Men selv om man vilde forsøge at tænke sig andre Endelighedsformer, maatte der dog være Noget i disse, som svarede til Fornuftforholdene, og derved blev der da et Slægtskab mellem de Indtryk, Jupiterbeboeren og Jordbeboeren fik af samme Ting. Imidlertid troer jeg dog, at denne halve Udflugt, som egentlig baade for mig og for min Modstander kun er halv, lader sig bortstrømme.

Herman. Det ønskede jeg at see.

Alfred. Naar jeg forudsætter, at min Erfaring ikke blot er Frembringelsen af mit eget Væsens indvortes Virksomhed, med andre Ord ikke blot en nødvendig Drøm, hvor Du kun er mit og jeg dit Drømmebillede, men hvor det Udvortes ligesaavel har sin Deel i Erfaringen som det Indvortes, saa maa det, som i vor Erfaring viser sig som lige, ogsaa have noget ligearartet udenfor os, hvortil det svarer.

Herman. Men det kan i Virkeligheden forøvrigt være høist forskjelligt fra det, vi forestille os derved.

Alfred. Jeg forlanger ikke mere. Lader os kun tage nogle Exempler, ikke som Beviser, men for at have en lettere Bei til den mere omfattende Sandhed. Jeg vil da henlede Opmærksomheden paa, at vi finde de samme Love for alle Planeter. De faae alle Dag og Nat ved at dreie sig om deres Axe, og Aar ved at vandre omkring Solen: de Planeter, som have Maaner, ombandres af disse efter de samme Love som vor Jord og

sin Maane, og disse Love ere atter de samme, hvorefter et kastet Legeme her paa Jorden retter sig. Den Maade, hvorpaa Planeterne behaves, og kaste det modtagne Lys tilbage til os, er ganske den samme, som iagttages ved jordiske Legemer. Betænk kun, at den store Indvirkning af Lys, som vi modtage fra det hele Verdensalt, viser os ingen væsentlig Virkning, som ikke lod sig tilbageføre til de Love, hvorefter det jordiske Lys retter sig!

Herman. Vel! jeg troer ikke, at Du behøver at gaa videre; thi næppe vil jeg eller nogen Anden nægte, at Alt retter sig efter de samme Love, saa langt vore Opfattelseevner række; men glem ikke, at det maaskee er vore Evners Natur, som frembringer disse Love.

Alfred. Men glem heller ikke Du, at der maa være Lighed i de Ting, som hos lige iagttagende Væsener frembringe lige Erfaringer.

Herman. Og om jeg nu tilstod dette?

Alfred. Saa vilde deraf følge, at de andre Verdenskloder, hvis Egenskaber og Love vi have opfattet og udviklet os med de samme Evner, som vi have anvendt paa de jordiske Ting, maatte have en væsentlig Lighed med vor Klode, og at de Væsener, som beboe dem, ikke kunde være saa grundforskjellige fra os, at de skulde høre til en ganske anden, for os ufattelig Tilværelsesorden, f. Ex. en saadan, hvori man havde andre Sandseformer end Tid og Rum.

Felix. Begge de Forestillingsmaader, som I her have fremsat, mine Venner, synes mig høist unaturlige. Søge vi Alt i det opfattende Væsen, saa bliver intet Menneskesamfund muligt, hvert er en Verden for sig: lade vi en af os ganske uafhængig Inderverden deeltage i Erfaringens Frembringelse, vilde det være ubegribeligt, at deri kun fremkom eet System af Love. Om vi end ikke kunne fatte de uafhængige Tings Natur, maatte vi dog mærke dem ved den idelige Afbrudelse i de Love, vor Fornuft fordrer. At søge Kilden til vor Erfaringskundskab blot i det Dyre er, som vi vide, ligesaa forgjæves. Ere vi her ikke komne paa uvejsomme Stier?

Alfred. Jeg seer de samme Vanskeligheder som Du; men jeg troede, at vi burde lade dem komme til Orde: iøvrigt synes de mig at forsvinde, naar vi antage, at Verden og Menneskeaaenden ere frembragte efter de samme Love. Vare vor Fornufts

Løve ikke i Naturen, vilde vi forgjæves stræbe at indtvinge dem deri; vare Naturens Løve ikke i vor Fornuft, vilde vi ikke fatte dem.

Felix. Det er sandt, at herved hæves den omhandlede Banfælighed; men ogsaa denne forubbestemte Harmoni synes mig unaturlig?

Alfred. Skulde dette Navn bruges i den Betydning, Philosophiens Historie har givet det, maatte jeg gjøre Indsigelse derimod. Iøvrigt paastaar jeg rigtignok, at her er en Harmoni; thi Mennesket er en Naturfrembringelse, derfor maae de samme Løve herske i ham som i denne.

Felix. Atter her finder Du Middel til at hæve den Banfælighed, som jeg pøgede paa; men herved møder mig den endnu værre, at jeg skal betragte Mennesket som blot Naturfrembringelse.

Alfred. Paa dette Sted kan jeg ikke tale anderledes, naar jeg ikke vil ophæve den hele begyndte Tankegang; men naar vi have ført vor Undersøgelse videre, kan jeg faae Ret til at sige, at vort aandelige Væsen og Verden begge ere skabte af Gud, og det vil da vise sig, at begge Sætningerne udtrykke een Ting, kun paa forskjellige Maader.

Felix. Men hæves ikke Banfælighederne allerbedst af dem, som begynde fra Gud, som det oprindeligt tænkende og villende Væsen, og fremstille Alt som Guddomstanker? Vi ere da selv levende selvbevidste Guddomstanker, ligesom hjemmefra opfyldte med de Guddomstanker, som ligge skjulte i de sig selv ubevidste Dele af Naturen.

Alfred. Dette synes mig at være Sandheden, saaledes som man kommer til den, ved at søge Tilværelsens Kilde i det tænkende Væsen; men enhver af de Retninger, hvori vi komme til Sandheden, viser os den kun fra een Side. Begynde vi fra det tænkende Væsen, bliver det Vilde, vi danne os af Inderverdenen, mat og skyggeagtigt, eller maaskee som et af en lysbestinnet Laage indhyllet Landskab: begynde vi fra Inderverdenen, taber sig Frihedens Rige altfor meget i det Fjerne. Vi maae komme til Sandheden fra mere end een Side, for at see den i al den Heelhed og Fylde, hvori det er os muligt at see den.

Felix. Du synes mig dog at indrømme Inderverdenen formeget. Lad den vise sig for os som en Skygge, saa seer Aanden den i det sande Forhold: lad den ligge for os i en Lys-taage, saa mindes vi, at den laaner sit Lys fra Aanderverdenen.

Eller, for ikke at tale i Billeder, hvad vil Du lære af de ufor-
nuftige Væsener, som ikke ligger i dit eget fornuftige Indre? og
endnu mere maa jeg spørge: hvad vil Du, levende Sjæl, lære
af den ubesjælede Natur? Skal Livet gaae i Skole hos Døden?

Alfred. Vee! om det ikke steer.

Felix. Du misforstaaer mig sikkert.

Alfred. Tilgiv, at jeg forsætlig forvirrede Taken lidt, for
ligesom at standse dit veltalende Anfald; imidlertid er det min
virkelige Mening, at det vilde staae slet til med vor Indsigt,
dersom ikke vor levende Aand lærte af den Natur, som vi kalde
den døde. Den samme frie Brug, som udgjør vor Fornufts
Øpperlighed, gjør det ogsaa muligt for den at feile; og den rige
Dybde, som gjør det muligt at finde saameget deri, gjør, at den
i visse Henseender bliver til en Gaade for sig selv, som den ofte
udtlyder falsk. Den Fornuft, som aabenbarer sig i den villieløse
Natur, er i sig selv useilbar, og misforstaaes i mange Maader
mindre let af os. Hvor tilbøielig er ikke Mennesket til at holde
sig for Midpunktet i hele Tilværelsen! Om ham skal hele Himme-
len dreie sig, om hans Skjæbne skal Himmelen bringe Forudsigelsen,
for ham skal det Hele være stabt. Troer Du, at Mennesket
uden Videnskab om Naturen var bleven befriet fra disse Indbild-
ninger? eller troer Du, at det Verdensbillede kan være reent og
klart, hvori de have blandet sig? Mennesket har en naturlig
Tilbøielighed til at forestille sig, at Begivenheder, som han ikke
forstaaer, ere frembragte af Aander med menneskelige Videnskaber,
eller han laaner endog Gud selv menneskelige Villiesbestemmelser.
Fordriver ikke Naturvidenskab mange Indbildninger om vilkaar-
lige Guddomsforanstaltninger, som ofte nok have besmittet From-
heden selv!

Felix. Have da ingenfinde Tænkere uden Naturvidenskab
været frie for saadanne Indbildninger?

Alfred. Ganske vist. Men kun faa, og jeg skulde troe,
at det kun skete derved, at de ligesom saae bort fra Naturen,
kun henvendte liden Opmærksomhed derpaa, og levede fordybde
i deres egne Tanker.

Felix. Altsaa bleve de Andre forvilde ved Naturbetragt-
ningen.

Alfred. Siig ikke: „ved Naturbetragtningen“; thi det var
ved det raa Indtryk af Naturen, ikke ved den videnskabelige

Gjennemtrængelse deraf, at de vildlebedes. Iøvrigt har det Verdensbillede, som selv de hypperste Philosopher have dannet sig, lidt af Mangel paa Naturopfatning. At en Verdensanskuelse er en Grundbestanddeel af Philosophien, behøver jeg vel ikke at bevise; men at denne maa blive deels tom, deels i mange Maader falsk, naar den ikke optager det Væsentlige af de Sandheder, Naturvidenskaben lærer os, er ikke mindre vist. Uagtet Nutidens Philosopher ikke ere ubekjendte med Naturvidenskabens Resultater, see de dog saa meget bort derfra, at disse saagodt som ingen Indflydelse faae i deres Grundstning.

Felix. Det forekommer ogsaa mig saa; men det synes mig paa Tiden, at vende tilbage til vor Gjenstand. Har Sophie noget at spørge i Anledning af det Forhandlede?

Sophie. Intet af Bigtighed; ja, det Spørgsmaal, jeg vilde gjøre, havde jeg allerede paa Læberne, førend Samtalen tog sin sidste Vending. Ved at tænke paa, at den Fornuft, som aabenbarer sig i Naturen, er useilbar, men vores ikke, vilde jeg spørge, om man ikke hellere maatte sige, at vor Fornuft stemmer med den i Naturen, end at den i Naturen stemmer med vores?

Alfred. Hver af disse Vendinger har sin Berettigelse i den behørigte Tankegang, alt ligesom vi begynde fra os selv eller fra den udbortes Natur. Der gives endnu flere Udtryk for det samme, f. Ex. Naturlovene ere Naturtanter.

Sophie. Disse Naturtanter ere da ogsaa Guds Tanter.

Alfred. Saaledes er det upaatvibseligt; men saa hjært dette Udtryk end maa være os, vilde jeg dog, at vi ikke skulde bruge det, førend det har viist sig, at den begyndte Underfølgelse fører os til en Naturbestuelse, der tillige er en Gudsbestuelse. Vi kunne da med en ganske anden og fuldere Bevidsthed føle os berettigede til at kalde Naturtanterne Guddomstanter. Jeg opfordrer Dem derfor til at gaae langsommere.

Sophie. Det gjør jeg gjerne; thi jeg søger ret levende, at vi endnu have langt til Maalet: blandt Andet vilde jeg spørge, om disse Naturtanter have en indbyrdes Sammenhæng ligesom vore Tanter.

Alfred. Det er et Hovedspørgsmaal, De her gjør, og vi maae gjennemgaae en Række af Betragtninger, for at komme til at besvare os det med en saadan Indsigt, at Svaret kan faae sin rette Betydning.

Sophie. Det bliver bejaende?

Alfred. Saa sandt som Naturen er en Heelhed og ikke et Stykværk. Det første Skridt i vor Undersøgelse vil være at overbevise os om, at Naturlovene, hvorefter Alt foregaaer i hver enkelt Gjenstand, udgjøre ikke blot en Mangfoldighed, men ogsaa en Samfoldighed, en Eenhed, en Heelhed. Vil det ikke trætte Dem, om vi atter gennemgaae det, vi sagde om Sarpsøssen, for deri at opvise denne indre nødvendige Eenhed?

Sophie. Jeg beder Dem troe om mig, at jeg ikke trættes eller kjedes ved vigtige Undersøgelser, naar jeg kun kan fatte dem.

Alfred. Grundtanken, saavidt Grundtanken i en saadan Naturting kan udtrykkes, er en nedstyrtende Flod. Det ved Tilstrømningen stedse fornyede Vand styrter sig ned fra en stor Høide. Det lyder samme Faldets Love som ethvert Legeme, og vinder derfor uophørligt en større og større Fart under sit Fald; som Vand har det den Egenskab, at Delene let rulle hen over hverandre og let adsplettes, og at de fritsvævende Dele danne Draaber. Ved den stedse vøgende Fart faae de Dele, hvis Fald begyndte tidligere, et Forspring, som stræber at adstille dem fra de efterfølgende, og derved frembringes en mægtig Adspaltelse; ved hvert Anstød sprøjtes utallige Draaber op i de forskjelligste Retninger; der danner sig, om jeg saa maa sige, en Draaber- verden, fuld af Bevægelser, som trods alle væglende Omstændigheder bevarer en vis Eiendommelighed. Den Luft, som maa blande sig med det nedstyrtende Vand, danner Skum, talløse Luftbobler indesluttede af Vandhinder, hvis uophørligt væglende, ujevne og hvide Overflade er ligesaa eiendommelig som velbekjendt. Høiden af den Lhd, enhver faldende Deel frembringer, bestemmes ved dens Faldhøide; Styrken ikke blot herved, men tillige ved Mængden af de faldende Dele. Indtrykket af al den samlede Lhd kan derfor vel have nogle Forskjelligheder, men maa i det Væsentlige stedse blive det samme. Dens larmende Brusens stummende Fald bevidner os dens knusende Magt, som den ogsaa viser, naar noget Sønderbrudeligt kommer i dens Svælg Dette og meget andet, som jeg sandsynligviis har glemt at opregne, og endnu langt flere Ting, som deri foregaae, uden at jeg veed det, udgjøre et inderligt sammenhængende Hele, hvori hvert Led er frembragt efter Naturlove, eller med andre Ord: alle Natur- 'ankerne deri ere uadskillelige fra Hovedtanken. Sin Særegenhed

fra alle andre Vandfald faaer den fra sin eienommelige Naturstilling. De mangfoldige Afverlinger, hvorunder den viser sig uden at forandre sin Eienommelighed, beroe paa Afverlinger i Oververbenen: Forandringer i den tilstrømmende Flods Hastighed, Forandringer i Belysningens Retning og Styrke, Forandringer i Luftbevægelse, Varme o. desl. Saaledes staaer den for os næsten som et Væsen med en egen Charakter, der fylder Indbildningskraften med Forestillingen om en mægtig, skjøndt bevidstløs Kæmpe, en Naturens Træl, med en fast, utæmmelig Kraft.

Sophie. Alt dette synes mig meget klart; men det fylder mig med Skræk. Jeg svimler mere ved at see ned i den Tilværelsens tomme Intetthed, De viser mig, end ved at see ned i det dybe Vandsvælg.

Alfred. De vil dog vel hverken forlade Dem selv her eller troe, at jeg vilde forlade Dem i dette Øde.

Sophie. Saa til mig da til Hjælp.

Alfred. Min fornemste Hjælp vil bestaae deri, at jeg opmuntre Dem til at hjælpe Dem selv. Det var uden Tvivl den betragtede Gjenstands iøinefaldende Uselvstændighed, der strækkede Dem; men jeg beder Dem betænke, at De, ved at betragte samme Gjenstand uden alle videnskabelige Overveielser, maatte ansee den for ligesaa uselvstændig.

Sophie. Jeg tilstaaer, at De heri har Ret; men jeg frygter for, at alle andre Tilværelser vilde paa samme Maade opløse sig for os i blotte Tanker.

Alfred. Ikke i blotte Tanker. Det var Naturens handlende Kræfter, som fremstillede os en Tankeenhed. Grunden til deres Mistvivl laa andetsteds.

Sophie. Jeg troer det selv; men siig mig hvori.

Alfred. Tankeenheden fremstillede sig ikke for os som en i sig selv sluttet lille Tankeverden, men kun som Brudstykke af et større Tankehele.

Sophie. Saaledes synes det mig at være.

Alfred. Men De maa dog være forberedt paa, at noget Sigtende, skjøndt ikke i lige Grad, viser sig i enhver Tilværelse; thi enhver Ting, som ikke er det hele Alt selv, er atter kun Deel af det større Hele.

Sophie. Jeg frygter, at Tingenes Selvstændighed saaledes dog vil forsvinde under vore Hænder.

Alfred. Deres Frygt er ikke ganske ugrundet, og dog frygter jeg ikke paa deres Vegne for vore Undersøgelses Fortsættelse.

Sophie. De er dristig paa mine Vegne.

Alfred. Jeg maa vise Frygten ud af vor Undersøgelse til sit rette Hjem.

Sophie. Hvor er dette?

Alfred. I Tilværelsen selv. Fat kun hvilken som helst Gjenstand i Tilværelsen ret i Dine, og De møder overalt Afhængighed og Forgængelighed. Denne Klage er saa gammel som Menneskeslægten, det veed De vel; skal der findes noget Uforgængeligt i Tingene, maa det ikke være det Sandfælsige deri.

Sophie. Jeg mærker vel, at jeg af Uleftertæntsommelighed var paa Vej til at forlange det Umulige. Tilgiv!

Alfred. Jeg vilde ikke have talt derom; dersom jeg ikke maatte frygte for, at De skulde fristes til at beskylde vor Undersøgelse for at gjøre vor Anskuelse af Tilværelsen mindre kraftig og levende, end den er i Virkeligheden. Vi maae da holde fast i Minde, at ethvert Spørgsmaal, som opvækkes om noget Bestandigt i Tingene, uden at man hæver sig op fra den sandfælsige Tilværelses Stade, fører os til en fortvivlende Følelse af Intethed. Det er da kun ved en Fornuftbetragtning, at vi kunne finde noget Bestandigt deri.

Sophie. Men De, som ikke formaae at anstille en Fornuftbetragtning?

Alfred. De opretholdes dog ved de Straaler af Fornufttilværelse, Religionen nedsender til dem.

Sophie. Det er sandt. Nu er jeg beredt til at gaae videre.

Alfred. Jeg vil nu søge at give en sammentrængt Fremstilling af den Anskuelse, vi nærmest maae tilegne os. At der foruden Naturens Grundkræfter, de stabeude Kræfter, intet andet Bestandigt er i Tingene end de Naturlove, efter hvilke Alt deri foregaaer, og at disse Naturlove med Rette kunne kaldes Naturtanker, derom ere vi enige. Grundkræfterne selv findes i alle Vegemer; men disse Forskjellighed beroer paa de i samme herskende Naturlove. Det, som giver en Ting sin bestandige Egenbommelighed, sit Væsen, er da, som vi allerede før have fastsat,

den Samfoldighed af Naturlove, hvorved den er frembragt og vedligeholdes; men Naturlovene ere Naturtanke, Tingenes Væsen beroer da paa de Naturtanke, som deri udtrykkes. For- saavidt Noget skal være et i sig sammenholdende Væsen, maae alle de Naturtanke, som deri ere udtrykte, høre sammen i een Væsenstanke; hvilken vi kalde dens Idee. En Tings Væsen er da dens levende Idee.

Sophie. Men da bliver jo en Tings Væsen blot en Tanke.

Alfred. Lad os ikke glemme, at jeg sagde dens levende Idee, jeg mener derved den ved Naturkræfterne virkeliggjorte Idee.

Sophie. Men jeg har ofte hørt og læst, at Ideen aldrig kan virkeligjøres.

Alfred. I den strengeste Betydning af Ordet er dette ogsaa fuldkommen sandt. I hvert eenstigt Væsen findes Ideen kun virkeliggjort i visse Retninger med visse særegne Bestem- melser. Dette steer ogsaa i Kunsten. Ingen Billedhugger for- søger at fremstille i eet Værk hele Menneskeheds Idee; men i hvert særskilt Værk fremstiller han den med et eiendommeligt Præg. I Jupiter med Magtens og Selvstændighedens, i Apol med den ungdommelige Bevægeligheds og Fyrigheds, i Venus med Elfskøvs Tilløkkelsens, i Minerva med en kraftig Tænksom- heds Præg, men derhos i Forening med Somfruelighedens. Tro ikke, at jeg ved disse Udtryk har villet sige noget Udtømmende om disse Gjenstande; men at jeg kun har villet henlede Opmærk- somheden paa, at en Idee, om De vil Grundidee, kan antage mangfoldige særegne Skikkelser, som man kan betragte som Udtryk for ligesaamange nærmere bestemte Ideer.

Sophie. Men virkeligjøres da Ideerne ligesaa fuldkom- ment i Naturen som i Kunsten?

Alfred. Lige vi samtlige Kunstneres Værker som et Kun- sternes Rige, saa tør jeg vel sige, at Naturens Rige her ikke staaer tilbage; men vi ville ikke holde os altfor strengt til Sam- menligningen. Naturen udfører enhver sin Idee i utallige Af- ændringer og i Værker, hvis Frembringelse foregaaer gjennem uoverskuelige Tider; i Samfoldigheden af alle skal hele Ideen udtrykkes. Ligesom en Tænker uddanner sig een Grundtanke under de forskjelligste Former, ligesom en Musikus gjør det samme, naar han varierer en Text, saaledes Naturen kun i en usigelig

større Mangfoldighed. Hvert Enster*) (Individ) er en saadan eiendommelig Udførelse af Gjenstandens Grundidee. Men den rige Natur indskrænker sig ikke til at vise os Udførelser, hvori Tankerne staae ligesom afsluttede for os: nei, den viser os dem med talløse Afveglinger af Endelighedsforhold, som en eensidig Betragter vil kalde den mest iøinefaldende Ufuldkommenhed; men som den, der tænker sig Naturopfatningen bragt til den Høide, hvortil den skal udvikle sig i hele Menneskeslægten, maa finde bestemt til at aadnbare Tingens Idee i dens hele Fylde for en mægtig, klarstuenende Aand. Men ogsaa i Tingenes nærværende Tilstand, hvor selv den største Menneskeaaand ikke har naaet et saa høit Trin, kan Naturgrundstjerne have en om og langt mindre dybtgaaende Indsigt heri.

Sophie. Jeg forstaaer nu deres Mening i denne Henseende, men tillad mig et andet Spørgsmaal, som før faldt mig ind, uden at jeg derfor vilde afbryde Talen. De sagde, at kun Naturlovene udgjøre det Udmærkende i Gjenstandene; men efter Alt, hvad jeg veed, beroe dog store Forskelligheder paa de Stoffer, hvoraf Tingen er dannet. Rosen har jo sin Lugt af Rosenolien, Druen sin Smag af Sukker og abskillige Syrer, hvorom man har fortalt mig, og De veed sikkert bedre end jeg utallige andre Exempler.

Alfred. Men alle disse Stoffer ere kun Sammensætninger af mere enkelte Stoffer, og Sammensætningen er frembragt ifølge Naturlovene. Imidlertid berører De her en Sag, som kunde føre os ind i Undersøgelser, hvis Grændser vor Tidsalder endnu ikke har naaet. Tillad da, at jeg gjør Dem opmærksom paa, at Videnskaben har viist os de samme Bestanddele i høit forskellige Planter og Plantebele, saa at giftige Planter og de, som tjene os til sund Næring, ikke ere kjendeligt udmærkede ved de Grundstoffer, hvoraf de ere dannede, men af den Maade, hvorpaa dette er skeet, det er: de Naturtanker, som deri ere virkeliggjorte.

Sophie. Her ved synes mig denne Tvivl hævet.

---

*) Ordet er blevet foreslaaet af Eilschov og brugt af Riisbrigh. Det er uden tvivl gammelt og fandtes i Ordet Gensterskilling, som i forrige Aarhundrede endnu brugtes til at betegne en enkelt Stilling i Sølvmynt.

Alfred. Alle Gjenstande ere da virkeliggjorte Ideer, dog saaledes, at hver eenstg kun udtrykker Ideen i en høist indstrænket Stikkelse, hvorimod det er samtlige under een Idee hørende Naturfrembringelser, der virkeliggjøre hele Ideen i al dens Fylde; men hver i den endelige Verden saaledes virkeliggjort Idee er dog atter kun et Ledemed i en høiere, mere omfattende. Saaledes er hver Dyrerarts Idee kun et Ledemed i hele Dyrerigets Idee; Dyrerigets atter af den endnu mere omfattende Idee, hvori baade Dyr- og Planteriget ere indbegrebne; dette atter et Ledemed i Jordklodens Idee, som fremstiller os en i sig selv affluttet lille Verden, hvilken dog atter er Ledemed af et endnu høiere System.

Herman. Men er denne Sammenhæng en Virkelighed og ikke en blot Frembringelse af vor egen Tænkning?

Alfred. Naturen selv viser os den som sin egen. Vore Undersøgelser over Jordens Dannelse have, som vi allerede før have omhandlet, viist, at den har udviklet sig i en lang Række af Tidsaldere, og at der paa hvert nyt Udviklingsstrin har dannet sig nye Plantearter og nye Dyrerarter, og at de i Bygning og Skabelunde*) saaledes ligne den nærværende Jordalders Frembringelser, som forskjellige Udførelser af een Grundtanke maae ligne hverandre. Fremdeles er det vigtigt at lægge Mærke til Udviklingsordenen. Naturen har i Jordklodens Udvikling begyndt med de Dyr- og Plantearter, som staae paa de laveste Trin, og er efterhaanden i de paafølgende Tidsaldere rykket frem til høiere Dannelser, som dog paa alle tidligere Dannelsestrin have udgjort et mindre høit udviklet Skabningsrige, end det, som Jordens Overflade nu bærer. Føi nu hertil, at de høiere Dyrerarter i deres Fostertilstand begynde fra lavere Udviklingsstrin, beslægtede med dem, hvorpaa de lavere Dyr staae, og gjenneuløbe herfra en Række Udviklingsstrin, inden de naae det, hvortil de ere bestemte.

Herman. Du behøver ikke at fuldende; jeg tilstaaer Vægten af dine Grunde.

Alfred. Jeg bhgger da videre paa det Tilstaaede. Jordkloden er altsaa et Ledemed af vort Solssystem, med hvilket det

---

*) Skabelunde synes at være det rette Ord for det vanskabte Skabelon. Det svarer da til det svenske Skaplynne. Endelsen lunde er os noksom bekjendt i hvorkunde, nogenlunde o. s. v.

har udviklet sig, og staaer i en uophørlig Begelvirkning. Jordklodens Idee er altsaa indsluttet i Solshystemets; men paa samme Maade er dette atter et Ledemob i det nærmest høiere System: dette System af Sole, som Mælkeveien viser os, og hvori vore kunstige Seerebster, og vore paa Naturlovene byggede Slutninger have ladet os see saameget, som maa blive hemmeligt for det blotte Sandsemennefte. Dette for vore sædvanlige Forestillinger uhyre System er atter kun Ledemob af et endnu høiere og saaledes fremdeles ud over alle Grændser. Saaledes banner den grændseløse Udstrækning et uendeligt Hele, som indeholder alle i Tilværelsen virkeliggjorte Ibeer; men denne Uendelighed af Ibeer er tillige indbefattet i een virkende Idee, en uendelig levende Fornuft.

Her man. Nu tiltroer jeg mig at forudsige Svaret, som Du vil give paa det Spørgsmaal, der gav Anledning til vor Samtale. Det Regelmige og Uandelige ere uadskilleligt forenede i den virksomme Guddomstank, hvoraf hver Ting er et Bærk.

Sophie. Men det synes mig, at Mennesket i denne Anskuelse kun bliver det fornemste Dyr, intet frit Fornuftvæsen.

Alfred. Det kunde ved første Siekast synes saa; men vi maae betænke, at Mennesket udmærker sig fra alle andre jordiske Skabninger derved, at den Fornuft, hvorefter alt Andet retter sig uden Bevidsthed, hos ham er kommet til Selvbevidsthed. Derved er han fri, vel at mærke i den Betydning, hvori et endeligt Væsen kan være det.

Sophie. Men endnu møder der mig en anden og strækelig Vanskelighed; jeg seer ikke, hvorledes vort Væsens Udøbelighed deri er sikret.

Alfred. De vil ikke finde noget System, hvori Udøbeligheden er beviist; men den maa i ethvert af dem overlades til Troen. Dette maae vi ligeledes her; men hvis De spørger, hvorledes denne Tro sammenknytted med vor Anskuelse, rejsediggjøres i den, maa jeg indskrænke mig til det Svar, at dette efter min Overbeviisning lader sig gjøre paa en i det Mindste ligesaa meget om ikke mere tilfredsstillende Maade som i ethvert andet System; men at dette vil fordrø en egen Udvikling, som maa forbeholdes en anden Tid.

Bandspringet.

En Samtale.

(Ved mine tidligere Besøg i Paris tog jeg i Tuilleriesernes Have undertiden Sæde ligesom et Par anseelige Bandspring. Det Indtryk, jeg modtog af disse, er ofte senere kommet mig i Minde, og har givet Anledning til denne Samtale, som er skreven lang Tid senere. Ved mit sidste Besøg i Paris, 1846, havde man istedet for disse skønne Bandspring sat andre, endnu meget større og pragtfuldere, men mere brusende og vel passende for den store Folkebrimmel, hvorimod de ville være en hvilende Vandrer, som hengiver sig til en blid Naturs Indtryk, mindre velkomne.)

Alfred. Frank.

Alfred. Vi have nu vandret nok omkring for saa varm en Dag; kom lad os sætte os her paa Bænken under de blomstrende Lindetræer. Den herlige Duft, den kølige Skygge, det høie Bandspring ligeoverfor: Alt indbyrder os. Jeg betragter dette Sted som et af de skønneste her i Haven.

Frank. De træffer heri ret min Smag; det er mit Yndlingssted. Jeg sidder ofte her i lang Tid og overlader mig til den omgivende Naturs Indtryk. Hvis Noget fandt for godt at iagttage mig, vilde han troe, at jeg sad i dybe Tanker, og dog er jeg her ofte i en Tilstand, hvorom jeg snarest maatte sige, at jeg tænkte paa Ingenting. Imidlertid er denne Tilstand langt fra at være virksom. Jeg kunde fristes til at kalde den drømmende; men den har ikke Drømmenes vilde Spring eller deres Løseveghed fra den hele øvrige Kreds af vor Bevidsthed. Det er for mig, som om Naturen talte med tusinde Tunger til mig, og jeg var dens rolige, i mig selv hensjunkne, Tilhører. Denne

Tilstand er langt fra at være ufrugtbar for Aanden; den bringer ikke blot en Fred over mig, som giver mig Kraft til ny Virksomhed; men ofte mærker jeg, at jeg derfra har bevaret flere Minder, end jeg havde tænkt: de have ligesom slumret, men vaagne i min Digtning og Tænkning, naar jeg trænger til dem, og overraske mig som hjælpsomme Venner, paa hvis Tilværelse jeg ikke havde tænkt. Nu! deres Videnskab gennemtrænger jo Naturen; kan De forklare denne mærkværdige Indvirkning.

Alfred. Stedet indbyder. Der mangler mig ikke paa Vist til at tale med Dem om Gjenstanden; men der laa i deres Opfordring Noget, som lader mig befrygte, at vor Samtale ikke vilde blive den Stemning værdig, som Stedet fremkalder.

Frank. De synes at tage Sagen meget høitideligt.

Alfred. Nei tvertimod efter god Beregning. Jeg vil gjøre Dem selv til Dommer, om vi ikke vilde anvende Tiden bedre ved at sidde tause her og modtage Indtrykkene, end ved at føre en Samtale, ved hvis Slutning den Ene endnu ikke vidste den Andens egentlige Mening om Sagen.

Frank. Kan Samtalen intet bedre Udfald faae?

Alfred. Vistnok kan den, naar vi først rydde en vis Misforstand af Veien.

Frank. Saa gjør det.

Alfred. Tillad mig da at sige Dem: der laae en Ironi bag deres Opfordring.

Frank. Mener De?

Alfred. Jeg er overbevist om, at De anseer den begjærede Forklaring for umulig, og jeg søier til, at de har Ret, naar den Betydning, hvori De tager Ordet, forudsættes.

Frank. Lad høre, hvor nøie De kjender min Mening.

Alfred. De har paa en Maade selv sagt mig den. Jeg har ved andre Leiligheder bemærket, at naar De begjærer en videnskabelig Forklaring, fordrer De Gjenstanden saa aldeles opløst i Tanker, at ingen Metaphysiker kan gaae videre.

Frank. Jeg tillader mig at vise, at Digteren ogsaa kan være Metaphysiker. Vil man give mig en Forklaring, fordrer jeg, at den skal gaae til den sidste Grund.

Alfred. Jeg vil ikke afstribe Dem denne Ret, men kun sige, at jeg ikke paatager mig at give en Forklaring i denne Betydning af Ordet.

Frank. Det er, De kan ingen Forklaring give.

Alfred. Vel! vi ville ikke stride om Ord. Jeg forlanger ikke, at De skal kalde det, som min Videnskab har at sige om vor Gjenstand, en Forklaring; men dersom dette skal være saa meget som at indrømme, at Videnskaben Intet har at sige til at belyse denne Sag, maa jeg gjøre Indsigelse.

Frank. Nu, jeg tør jo ikke forlange mere af Dem, end De holder for muligt at give.

Alfred. Tilstaa mig nu, at vor Samtale var bleven et gjensidigt Plageri, dersom den Misforstaaelse var bleven ved Magt, som vi nu have bortrømmet. Hvad jeg fremsførte, maatte under deres Forudsætning være hensigtsløst og Sagen uvedkommende, og De vilde have arbeidet Dem træet paa at befrie mig for en Indbildning, jeg ikke havde. Paa saadan en Maade seer jeg ofte lange Samtaler spildes, som, førte af de samme Mænd fra et heldigere Begyndelsespunkt, vilde have givet en sand aandelig Nødhjælp.

Frank. Det vil jeg ikke nægte; men jeg tilstaaer, at jeg nu ikke altfor vel veed, hvorom det da er, vi skulle tale.

Alfred. Jeg troer at kunne opvise en mangfoldig Sammenhæng mellem Naturvirkningerne og de Indtryk, de frembringe hos os. Men lad mig ikke altfor nøie bestemme, hvad jeg vil give; tag velvilligt det Noget, som jeg byder, prøv det, og lad os siden, hvis det behøves, see os om efter den mest passende Benævnelse derfor.

Frank. Jeg seer, at De forstaaer Dem imod mig, som om jeg var en farlig Fjende.

Alfred. Det vil De ikke længere være, naar De intet Angreb venter fra mig, og naar De bliver overbevist om, at Videnskaben, rigtigt forstaaet, kommer Digtningen imøde.

Frank. Godt! Lad os da nu komme til Sagen.

Alfred. Naar jeg betragter den mægtige, næsten armthkke Straale, som her stiger til en sex Mands Høide, modtager jeg det hemmelige Indtryk af en Kraft, som nøder Bandet til saaledes at stige tvertimod dets Tjngde.

Frank. Tillad mig her at standse Dem. Jeg har utallige Gange glædet mig ved dette Bandspring, uden at tænke paa denne Kraft.

Alfred. Det er Ret, at De ikke tillader mig at gaae

Tilstand er langt fra at være ufrugtbar for Aanden; den bringer ikke blot en Fred over mig, som giver mig Kraft til ny Virksomhed; men ofte mærker jeg, at jeg derfra har bevaret flere Minder, end jeg havde tænkt: de have ligesom slumret, men vaagne i min Digtning og Tænkning, naar jeg trænger til dem, og overraske mig som hjælpsomme Venner, paa hvis Tilværelse jeg ikke havde tænkt. Nu! deres Videnskab gjennemtrænger jo Naturen; kan De forklare denne mærkværdige Indvirkning.

Alfred. Stedet indbyder. Der mangler mig ikke paa Lyst til at tale med Dem om Gjenstanden; men der laa i deres Opfordring Noget, som lader mig berygte, at vor Samtale ikke vilde blive den Stemning værdig, som Stedet fremkalder.

Frank. De synes at tage Sagen meget høitideligt.

Alfred. Nei tvertimod efter god Beregning. Jeg vil gjøre Dem selv til Dommer, om vi ikke vilde anvende Tiden bedre ved at sidde tause her og modtage Indtrykkene, end ved at føre en Samtale, ved hvis Slutning den Ene endnu ikke vidste den Andens egentlige Mening om Sagen.

Frank. Kan Samtalen intet bedre Udfald faae?

Alfred. Vistnok kan den, naar vi først rhyde en vis Misforstand af Veien.

Frank. Saa gjør det.

Alfred. Tillad mig da at sige Dem: der laae en Ironi bag deres Opfordring.

Frank. Mener De?

Alfred. Jeg er overbeviist om, at De anseer den begjærede Forklaring for umulig, og jeg føier til, at de har Ret, naar den Betydning, hvori De tager Ordet, forudsættes.

Frank. Lad høre, hvor nøie De kender min Mening.

Alfred. De har paa en Maade selv sagt mig den. Jeg har ved andre Leiligheder bemærket, at naar De begjærer en videnskabelig Forklaring, fordrer De Gjenstanden saa aldeles opløst i Tanker, at ingen Metaphysiker kan gaae videre.

Frank. Jeg tillader mig at vise, at Digteren ogsaa kan være Metaphysiker. Vil man give mig en Forklaring, fordrer jeg, at den skal gaae til den sidste Grund.

Alfred. Jeg vil ikke afstride Dem denne Ret, men kun sige, at jeg ikke paatager mig at give en Forklaring i denne Betydning af Ordet.

Frank. Det er, De kan ingen Forklaring give.

Alfred. Vel! vi ville ikke stride om Ord. Jeg forlanger ikke, at De skal kalde det, som min Videnskab har at sige om vor Gjenstand, en Forklaring; men dersom dette skal være saa meget som at indrømme, at Videnskaben Intet har at sige til at belyse denne Sag, maa jeg gjøre Indsigelse.

Frank. Nu, jeg tør jo ikke forlange mere af Dem, end De holder for muligt at give.

Alfred. Tilstaa mig nu, at vor Samtale var bleven et gjensidigt Plageri, dersom den Misforstaaelse var bleven ved Magt, som vi nu have betroet Dem. Hvad jeg fremsførte, maatte under deres Forudsætning være hensigtsløst og Sagen uretfærdig, og De vilde have arbejdet Dem træt paa at befrie mig for en Indbildning, jeg ikke havde. Paa saadan en Maade seer jeg ofte lange Samtaler spildes, som, førte af de samme Mænd fra et heldigere Begyndelsespunkt, vilde have givet en sand aandelig Nydelse.

Frank. Det vil jeg ikke nægte; men jeg tilstaaer, at jeg nu ikke altfor vel veed, hvorom det da er, vi skulle tale.

Alfred. Jeg troer at kunne opvise en mangfoldig Sammenhæng mellem Naturvirkningerne og de Indtryk, de frembringe hos os. Men lad mig ikke altfor nøje bestemme, hvad jeg vil give; tag velvilligt det Noget, som jeg byder, prøv det, og lad os siden, hvis det behøves, see os om efter den mest passende Benævnelse derfor.

Frank. Jeg seer, at De forstaaer Dem imod mig, som om jeg var en farlig Fjende.

Alfred. Det vil De ikke længere være, naar De intet Angreb venter fra mig, og naar De bliver overbevist om, at Videnskaben, rigtigt forstaaet, kommer Digtningen imøde.

Frank. Godt! Lad os da nu komme til Sagen.

Alfred. Naar jeg betragter den mægtige, næsten armthylle Straale, som her stiger til en sex Mands Høide, modtager jeg det hemmelige Indtryk af en Kraft, som nøder Vandet til saaledes at stige tvertimod dets Tyngde.

Frank. Tillad mig her at standse Dem. Jeg har utallige Gange glædet mig ved dette Vandspring, uden at tænke paa denne Kraft.

Alfred. Det er Ret, at De ikke tillader mig at gaae

videre, naar jeg siger Noget, De ikke kan billige; men De vil maaffee selv tage deres Indvending tilbage, naar De betænker, at jeg talte om et hemmeligt Indtryk.

Frank. Men er Indtrykket hemmeligt, saa veed jeg jo Intet deraf, og det har altsaa ingen Tilværelse for mig.

Alfred. Jeg tør sige, at denne Paaastand kun er en øieblikkelig Tankevending hos Dem; De har utallige Gange modtaget saadanne hemmelige Indtryk. Det er ikke længe siden, at vi tilsammen saae to duelige Fjægttere i en Øvelsestæmp: den Ene af dem behagede os isærdeleshed; gjorde vi os vel den Gang selv Regnskab for al den Kraft og Kunst, han viste, ved at føre sit Vaaben saa hurtigt, ved at antage saa skjæffe Stillinger, og overalt ved at have sit Legeme saa fuldkomment i sin Magt? Saavel den Kraft, han viste, som den, der laa afspregtet i hans hele Legeme, havde sikkert sin Deel med i vort Bifald, ikke fordi vi anstillede Betragtninger over Størrelsen deraf, men fordi vor indre Sands var opfyldt af Minder, som vakttes ved Synet og lod os føle, hvormegen Kraft her aabenbarede sig.

Frank. De har fuldkommen Ret; jeg var mod min Villie kommen til nægte, hvad jeg bedre vidste. Det falder mig i dette Øieblik ind, at da jeg engang viste et Barn, som ikke havde seet noget Saadant før, dette Vandspring, sagde det: hvorledes kan Vandet her stige op ad, det pleier jo ellers altid at falde? — Jeg kan da sige mig selv, at der ligger en skjult Forundring i vor Følelse ved dette Syn.

Alfred. Sagde De Barnet Aarsagen?

Frank. Ja, det kunde jeg let. Jeg kunde nævne Drengen den Sø, hvorfra Vandet kommer. Han kjendte den og vidste, at den ligger paa et høit Sted; jeg behøvede da blot at fortælle ham, at Vandet kom fra denne Sø igjennem underjordiste Rør, og drevs nu op ved den høitliggende Vandmasfes Tryk.

Alfred. Men nu frygter jeg, at De vil tage den skjulte Forundring, som De talte om, tilbage.

Frank. De vil friste mig; men den negang lykkes det ikke. Ved Synet af noget Usædvanligt er der altid en skjult Forundring, omendstjøndt vi kjende Aarsagen, naar vi nærmere betænke os. Er De nu tilfreds med mig?

Alfred. De kommer mig jo paa det skjønneste imøde! Jeg gaaer da nu med desto større Frimodighed videre, og henvender

Blikket paa de mange Bevægelser i denne Vandstraale. Det, som ialmindelighed først tiltrækker sig vor Opmærksomhed, er den vøgende Tykkelse i den stigende Straale. Dette hidrører derfra, at Vandets Dele bestandig tabe i Hastighed, medens de stige, og for den langsommere Strøm behøves der et bredere Gjennemgangsrum, naar der skal gaae samme Vandmængde derigjennem.

Frank. Dette er mig ikke ganske klart.

Alfred. Tænk Dem en Port netop saa bred, at ti Mand kunde gaae ved Siden af hverandre derigjennem, og at 1000 Mand, saaledes ordnede og med en vis afmaalt Hastighed, netop i eet Minut kunde gaae derigjennem, og lad nu det samme forsøges med halv saa megen Hastighed, saa vilde de behøve to Minutter til Gjennemgangen; men vilde man skaffe dem en Port, hvorigjennem de endnu skulde komme i eet Minut, saa maatte den være saa bred, at 20 Mand kunde gaae ved Siden af hverandre. Forestil Dem nu hver Ring, som vi kunne tænke os lagt om Straalen, som en Port, hvorigjennem Vandet skal gaae, saa maa denne jo være desto videre, jo ringere den Hastighed er, hvormed Vandet gaaer igjennem den. Den Tilvæxt i Tykkelse, Straalen faaer, alt som den stiger, frembringes da ved en sammenhængende Række af naturordnede Bevægelser.

Frank. Det er klart. Denne stigende Tykkelse, denne ligesom indenfra kommende Vøgen, sængler Indbildningskraften, og vækker Tanken om et indre Liv; men idet jeg forfølger Tanken, møder jeg en anden Virksomhed. Denne Tilvæxt ender sig med, at Vandstraalen splitter sig i utallige Draaber. Det er, som saae man utallige fine, gjennemsigtige, nedhængende Ørene, bestaaende af Dele, som for Diet ere afskilte, men som dog høre saaledes sammen, som holdtes de i Forbindelse ved en usynlig Kraft. Det er for os, som om den skjulte Virksomhed, der var i den sammenhængende tykke Straale, her kom frem i en langt rigere Mangfoldighed.

Alfred. Alt dette synes mig træffende stilbret.

Frank. Men nu tilfalder det Dem at angive Grunden.

Alfred. Man har ved Forsøg oplyst, at Vand, som udstrømmer af en Beholder, det være sig opad, nedad eller til Siden, sættes i en saadan svingende Bevægelse, at deri udvirkes et Anlæg til at afstille sig i Draaber, som i regelrette Dampstøbe

ningstider forandre deres Figur; har f. Ex. en Draabe i en vis meget liden Tid lidt en Sammentrækning i Høiden, som har gjort den fladere, sammentrækkes den i næste Tidsafdeling efter Breben, saa at den bliver længere. I den største Nærhed af Udspringet løbe dog alle disse Dele i hverandre, og danne et sammenhængende Hele; noget længere borte, hvor Straalen er mindre klar og gjennemsigtig, ere de vel adskilte, men løbe dog sammen for Diet, og først i en større Afstand foregaaer der en synlig Afstillelse.

Frank. Har man ogsaa Visshed for, at alt dette foregaaer saaledes? Jeg indseer f. Ex. ikke, hvorledes man kan vide, at de Dele, som for Diet løbe sammen, i Virkeligheden ere adskilte.

Alfred. Jeg vil ikke opholde Dem, ved at fortælle om Opdagelsen af de første Beviser, men kun anføre et nyligt fundet let Beviis. Man lader Udstrømningsforsøget stee i et mørkt Rum, som man kun oplyser ved en Række af elektriske Gnister, som følge paa hinanden i smaae Mellemrum; man seer da, at Straalens uklare Deel, som forhen syntes sammenhængende, bestaaer af Draaber.

Frank. See vi da Tingen rigtigere ved elektriske Gnister.

Alfred. I dette Tilfælde maa jeg sige ja; thi saalænge man seer en Række af hurtigt paa hinanden følgende Draaber i en stadig Belysning, modtager Diet nye Indtryk, medens de gamle endnu ikke ere udslettede, og man kan derfor ikke stjæle det ene Indtryk fra det andet; naar derimod Belysningen hver Gang ikkun varer en usigelig kort Tid, faaer ethvert Indtryk Tid til at opfattes og at udslettes, førend et nyt kan indblende sig.

Frank. Man maa tilstaae Experimentatorerne den Ros, at de ikke vide af mange Umuligheder. Men nu Anlægget til Draabedannelsen i den større Nærhed af Udstrømsaabningen?

Alfred. Atter her vil jeg forbigaae Meget, som vilde føre os for langt fra vor Gjenstand, og kun nævne visse bekræftende Forsøg, som ogsaa i anden Henseende høre herhid. Ligesom der frembringes Toner ved Svingninger af andre Legemer, f. Ex. en Streng, en uds্পændt Hinde, Luften i en Pibe, saaledes maae ogsaa disse Draabers Svingninger frembringe Toner. Dette stæer nu i Virkeligheden. Foregaaer Udstrømningen under Omstændigheder, hvor man kan holde Dret tæt til Straalen, og Indtrykket ikke overdøves af nogen anden Lyd, saa fornemmer

man en ganske sagte Lyd af Straalen selv; men lader man den falde paa en udspændt Hinde, paa en stor Metalplade eller i et tomt Metalbækk, saa hører man Tonen stærkt nok for at bestemme, til hvilken Note den svarer, og derved tillige at fastsætte, hvormange Svingninger, der hørte til dens Frembringelse.

Frank. Men er man vis paa, at den Tone, som Hinden, Pladen eller Bækket give, virkelig er den samme som den, der finder Sted i Draaberne?

Alfred. Jeg vil opløse Sagen ved et andet og meget velbekendt Forsøg. De vil sikkert ofte have lagt Mærke til, at en anslaaet Stemmegaffel giver en saa svag Tone, at man i en maadelig Afstand ikke hører den; men naar man sætter Enden af dens Skafte mod et Bord, mod en Binduesrude, mod en udspændt Hinde, saa hører man den med en ofte forbausende Styrke, og Tonen selv bliver den samme, enten det saa er det ene eller det andet Begeme, hvis Deles Medsvingninger have tjent til at forstærke den.

Frank. Det er sandt.

Alfred. I Forbindelse med de Udstrømningsforsøg, hvorom jeg talte, anstiller man endnu et andet, som fortjener vor Opmærksomhed. Naar man har fundet Udstrømningens Tone, og nu frembringer den samme Tone ved meget kraftige Svingninger, saaledes at disse kunne meddele sig til Straalen og den Vandmasse, hvorfra den kommer, f. Ex. ved at støtte en anslaaet Stemmegaffel, som angiver Tonen, med Skafte imod Siderne af det Kar, hvori Vandet indesluttet, saa stiller en meget stor Deel af den sammenhængende Straale sig ad i Draaber, ja naar Virkningen er meget stor, træffer denne Forandring næsten den hele sammenhængende Deel. Herved bliver det da sat udenfor al Tvivl, at Svingningerne allerede ere tilstede i den sammenhængende Vandstraale selv.

Frank. Det er beundringsværdigt, hvilken Sum af indvortes Liv, der saaledes ligger skjult i denne Vandstraale; men nu falder der mig et Spørgsmaal ind: Det er dog vel ikke nogen af hine Toner, vi fornemme i den Bladsten, som ledsager Draaberne's Fald?

Alfred. Nei, denne frembringes ved Draaberne's Stød imod Vandsladen. Der gives maaskee dem, som vilde ønske denne Lyd horte; men den, som hengiver sig til Naturindtrykket i dens

Heelhed, vil ikke dele denne Mening. Hos ham vilde allerebe de falskende Draaber, uden Lyd opvække en uhyggelig Fornemmelse, omtrent som et Legeme uden Skygge.

Frank. Dette er smukt sagt; men som praktisk Æsthetiker maa jeg dog gjøre Indsigelse: tit er denne Pladsken mig besværlig.

Alfred. Mig ikke mindre; men dette finder kun Sted, naar jeg ikke kan hengive mig til Indtrykket i dets Heelhed; f. Ex. naar jeg er Gjenstanden altfor nær. Jeg er vis paa, at den Havekunstner, som har gjort Anlægget her, ikke har hidsat denne Vænk uden Overlæg. Hans Natursands har sagt ham, at Bandspringet opfattet herfra vil gjøre det behageligste Indtryk. At være saa nær ved et Bandspring, at man hører dets Pladsken for stærkt, at man ikke overseer det ret, at det ikke banner et behageligt Hele med Omgivelsen, er det samme som at see et Maleri under en falsk Belysning og en forstyrrende Omgivelse.

Frank. Jeg maa vel give Dem Ret.

Alfred. Men vi tør ikke indskrænke os til at betragte Sagen fra denne ene Side. Den frembragte Lyd spier en Ytring af Liv og Virksomhed til det Hele. Denne Lyd er naturligviis sammensat af utallige, mere enkelte, hvis Virkning faaer sin Eiendommelighed ved den deri herskende Anordning. Alle de mangfoldige i forskjellige Buer nedfalskende Draaber frembringe en Række af løvbundne Lydafdelinger. Det Indtryk, som vi deraf modtage, ordner den Mangfoldighed af uordnede, os ubevidste Indtryk, som Yderverdenens Paavirkninger havde frembragt i vort Indre, og saaledes bidrager det Indtryk, vi her modtage, til at Fornemmelsen af Fred og Ro faaer Herredømme i os.

Frank. Jeg maa tilstaae, at De her lader mig kaste et Blik ind i Sammenhængen mellem den udbortes Natur og de Indtryk, jeg har modtaget af den.

Alfred. Lader os nu henlede vor Opmærksomhed paa de Baner, Straalens Dele gennemløbe. Disse Baner følge Rastebevægelsens Lov. De seer, at Straalen drives ud af Rørets Munding i en skraa opadgaaende Retning. Ethvert Legeme, som begynder en fri Bevægelse i denne Retning, skalde vedblive at følge den, dersom Tyngden ikke uophørligt drog den bort derfra. Herved kommer Bevægelsen til at følge en krum Linie, som er bekjendt under Navn af Parabolen. Man kan vise, *at denne Form er Udtrykket for en betydningsfuld Tankeenhed,*

og Erfaring viser, at saadanne Former af os opfattes som skjønne.

Frank. Men vi have jo her ikke med een Bane at gjøre, men med flere, og disse synes mig ikke alle at have ganske samme Figur.

Alfred. Saaledes er det ogsaa; de andre Kræfter, som virke i Straalen, frembringe Afvigelser; de forskjellige Draaber udfastes med meget ulige Hastigheder, og gennemløbe derfor ogsaa meget ulige Parabler, i hvis Mangfoldighed der dog heeltigjennem aabenbarer sig samme Lov, samme Grundeenhed. Man kan ikke tvivle om, at selv de ulige Hastigheder, paa hvilke disse Parablers Ulighed beroer, maae bære Præg af en Lov, hvilket bidrager til at tilfredsstille Sandten. Indtrykket faaer saaledes en egen Rigdom og Tankefyldte.

Frank. Over det sidste Udtryk maa De forklare Dem nærmere.

Alfred. Gerne; dog maa jeg ubbede mig Tilløbelse til her kun at angive den nærmeste Grund, og ikke at gaae saa langt tilbage i Tankerækken, som De ellers vilde være berettiget til at forbre. Dette forudsat, svarer jeg, at Naturlovene ere i Tilværelsen det samme som Tankerne i os selv; hine ere de evige Tanker, hvorefter Tingene rette sig, og som aabenbares os ved Videnskaben: disse ere de samme evige Tanker; men som ere frembragte i vort eget Selv. Jeg finder saaledes overalt, hvor der samvirkes efter en Mangfoldighed af Naturlove under en herskende Eenhed, en Tankerigdom; og jeg siger, at vor indre Sands, som er dannet efter samme Love, opfatter dette som Skjønhed.

Frank. Deres Mening er mig tydelig nok, og jeg bør ikke forstyrre vor Samtale ved at forlange Beviser for de Raanesætninger, hvoraf De her benytter Dem. Jeg vil hellere forlange deres Mening over en anden Virkning, som i dette Dieblif sængsler min Opmærksomhed; det synes mig, at det Lys, som kommer fra Vandstraalen hist, har noget Eiendommeligt, og ikke ligner det, som kommer fra klare Glasperler, og heller ikke det, som kommer fra et staaende Vand; jeg bemærker her en egen Glimten.

Alfred. Dette ligger i Sagens Natur. Medens Vandspringet paa en vis Maade foresvæver vor Sands som en staaende Figur, idet at de Draaber, som ved Faldet forlade deres Sted, erstattes af andre, modtage vi naturligtvis dog Lyset derfra med alle de hørende Bevægelser, som Tilbage-

fastningen fra de uophørligt omstiftende Gjenstande maa give. Det er ikke blot Draabernes Støbforandring, jeg her figter til, men endnu to andre Forhold; det ene, som jeg har nævnt før, er den fortsatte Formforandring, der frembringes i hver Draabe ved de indvortes Svingninger, og vel foregaaer saa hurtigt, at man ikke kan skjælné de derved frembragte Indtryk, men ikke desto mindre meddeeler det tilbagefaste Lys en egen Charakter; det andet bestaaer deri, at Draaberækkerne egentlig ere sammensatte baade af store Draaber og af ganske smaae, som ligge derimellem. Jeg fandt det endnu ikke værd at nævne dem, da jeg talte om Draabedannelsen; men de findes ved usiere Betragtning at høre med dertil. Ifølge alt dette modtager Diet en heel, indvortes forbundet og ordnet Række af Lysindtryk, som ikke kan ligne dem fra ubevægelige, gjennemfigtige Legemer.

Frank. Jeg har undertiden modtaget lignende Indtryk fra Draaber, som efter en stærk Regn eller og i Tøveir faldt fra Taget, naar tillige Solen befinde dem.

Alfred. Beslægtede maatte disse Indtryk være; thi Draabedannelsen er ogsaa der de samme Love underkastet.

Frank. Da jeg for Diebliffet ikke føler Anledning til at begjære flere Oplysninger om dette Punkt, vil jeg gjøre et Spørgsmaal, som angaaer det Hele. Jeg har seet mange Bandspring, som have været det, som vi her have for os, meget ulige. Jeg har seet mange Bandspring udspredte med en forholdsvis langt større Kraft, saa at de adsplyttes i langt finere Draaber, og derfor ikke have det Præg af Ro i Bevægelsen som nærværende. Jeg har ogsaa for en Deel Aar siden seet et meget stort, hvoraf Indtrykket atter var et andet. At de meget smaae, som alt Ubetydeligt, ifkun gjøre et ringe Indtryk, kan ikke undre mig; jeg kan endog tænke mig, at et altså ubetydeligt Bandspring kan vække Spot som et mislykket Forsøg; men de andre Forstjelligheder ere vel vor Opmærksomhed værd.

Alfred. Jeg vil først holde mig til de Bandspring, som fremdrives ved en i Forhold til deres Masse stor Kraft. Den større indvortes Bevægelse og Luftens større Modstand indeholde Aarsag nok til deres store Udspredelse: de bære derfor, som De sagde, et langt stærkere Præg af Liv og Bevægelse; de bruse og stumme og ligesom overvælde os med deres Kraft, saa at de ret *spnes mig at passe* til store, folkerige Byer og meget stærktbesøgte

Haver; derimod synes den tykkere og langsommere Strøm mere stemmende med roligere Opholdssteder.

Frank. Men hvad siger De om de overordentlig store Bandspring, som dog i alt Væsentligt ligne dette?

Alfred. Jeg har selv havt Leilighed til ret at føle den Forrsjæl, den overordentlige Størrelse frembringer. Det Bandspring, som gav mig Anledning hertil, var, om jeg mindes ret, eet hundrede og firsindstyve Fod høit, og havde en Tykkelse som et middelmaadigt Menneſtelegeme; vilde jeg staae det saa nær, at jeg modtog noget ret mærkeligt Indtryk af de enkelte Dele, var det Hele mig ikke overſtueligt, idetmindste ikke saaledes, at jeg modtog det rette Indtryk af det Heles Form; hertil kom, at Larmen af de faldende Draaber havde noget Bedøvende, som svækker Indtrykkene af de mindre Faldbevægelser; vel skjælnes vi ikke disse Indtryk bestemt; men derfor have vi dog en Følelse af dem. Indtrykket af dette store Bandspring var isørigt ikke ringe; men det var af en anden Art: mere stærkt og storartet, det var snarere et ophøiet Syn end et harmonisk tilfredsstillende. Den indvortes Harmoni var ikke tilintetgjort; men Indtrykket deraf maatte træde tilbage for Følelsen af en større Kraft og Storhed.

Frank. De har Ret. I et mægtigt Bandsfald er det Harmoniske endnu mere tilbagetrængt, og i en uoverskuelig af Stormen oprørt Havflade er det nærved at forsvinde; Storheden og det Ophøiede udgjøre her næsten udelukkende Indtrykket. Der gives da en vis Grad af det Store, som ikke mere er skjønt!

Alfred. Det er unægteligt, naar vi tage Ordet skjønt i den mere begrænsede Betydning, hvori det sædvanligst tages, og med god Grund kan tages; men der synes mig trods al Forskjellighed at være en Grundlighed mellem de Sjælevirksomheder, hvormed vi fatte det Ophøiede, og dem, hvormed vi fatte det, som vi mere egentligt kalde skjønt; det er en ubevidst Fornuft i Naturen, som ogsaa her gjør sig gjældende. Det er nemlig min Mening, at Menneſtene i Almindelighed, hvad enten de ere komne til klar Indsigt om den hele Naturen gjennemtrængende Fornuft eller ei, ifølge det Heles Fornuftsharmoni, modtage Naturens Indtryk i Overensstemmelse med denne hemmelige Fornuft. Det heftigt bevægede Hav, Stormen, Lyn-

ilben træde frem for os som Magter, hvori den ubekjendte Naturaand aabenbarer sig. En beslægtet Følelse opvækker det Vidt-udstrakte, som Himmelhvælvingen, en stor Havflade, en mægtig Bjergmasse; saadanne træde frem for os som Bærere af den uendelige Naturmagt, og opvække i os Følelsen af det Uafhængige, Altbehersekende.

Frank. Men ofte har jeg dog haft en ganske modsat Følelse ved at befinde mig ligeoverfor saadanne store Gjenstande. Jeg mindes meget vel, at jeg i en Klippeegn, hvor en uhyre Fjeldvæg hævede sig for mine Dine, havde en overveiende Følelse af Forladthed og Død.

Alfred. Dette hænder os let, naar der Intet er, som minder os kraftigt om Liv og Virksomhed. Gribes vi af en Storhedsfølelse, idet vi fra en ørkenagtig Steenslette see op til en stor Klippevæg, da skeer dette fornemmeligt ved, at vor egen Tanke, hvori utallige Minder om andre Forhold ere blevne vakte, henvender sig til den Kraft, hvorved Gjenstanden er bleven frembragt. Gjenstanden selv indeholdt ingen kraftig Opfordring hertil: Aanden maatte have en egen Retning og Stemning, for mere at dvæle ved Storheden end strækkes ved den herstende Død; anderledes forholder det sig, naar Fjeldet har udfoldet sig i mange forskjellige Former, naar Vandfald stinne, stumme, bruse, naar Skove og Græs vidne om, at Grunden ikke er gold, naar Fugle og Insekter oplive Luften, da opfordrer Naturen os selv til ogsaa at fæste vor Opmærksomhed paa det Store. Uden Fornemmelse af Fornuftens indre Liv, vil det, som ellers kunde kaldes sjønt, ikkun være dødt; det Livfulde i Tingen vækker Liv i os selv, og denne Livsfølelse hører med til den fulde Skjønhedsnyden. Hvilken rig Mangfoldighed af indre Virkekraft saae vi ikke i hiint Vandspring! Kunde denne stilles derfra, vilde der kun blive et mat Indtryk tilbage af det Øvrige. Et Forsøg paa at male dette Vandspring vilde, hvis det var mesterligt udført, vel fremkalde et Bifald; men den Nydelse, som udspringer af Gjenstandens egen Natur, vilde vi kun modtage i en meget svag Grad, fordi Bevægelsen, Glansen og Lysspillet ved intet Maleri kunne gjengives; jeg har adskillige Gange seet malede Vandspring; men det Indtryk, de frembragte, var saare fattigt.

Frank. Jeg er langt fra at modsigge dette. De fordrer

altsaa, at det Skønne skal omfatte det Dphøiede, det Livfulde og det Harmoniske; men ifølge det, som De sagde om det Dphøiede, synes mig, at det kun er en egen Art af det Livfulde; thi De gav især mægtige Virkninger til Exempel.

Alfred. Dog ogsaa store Værker; men jeg nægter ikke, at selv disse henpege paa den frembringende Kraft. I det Dphøiede er det dog ikke det Virksomme, hvorved Tanken dvæler, men det Uafhængige, som aabenbarer sig deri; dette kan skee paa forskjellige Maader, saa at vi let kunde inddele det Dphøiede i flere Arter; men dette tænker jeg, vi her ikke ville afhandle. Derimod maa jeg bemærke, at alle Skønhedsbetingelserne i deres indre Grund hænge saaledes sammen, at de uophørligt møde os samlede.

Frank. Aftenen nærmer sig, jeg maa nu rive mig løs fra deres Selskab; man venter mig hjemme. Men idet jeg tænker paa al den Tilfredsstillelse, vor Samtale i sit Løb har givet mig, overrastes jeg dog tillige af en modsat Følelse; det forekommer mig, at vi have overladt os til en altfor materialistisk Betragtning.

Alfred. Denne Følelse overfalder os let, hvergang vi see en Sammenhæng mellem vort eget indre Liv og den Indvirkning, vi modtage af den udvortes Natur; men hidrører denne Følelse ikke derfra, at vi tage Naturen selv altfor materialistisk? Det synes mig, at vi ved saadanne Leiligheder glemme eller rettere ikke minde os selv om, at den hele Natur er Værket af den samme Aand, som vi stulde vor egen Tilværelse. Naar vi ret levende-gjøre os den Tanke, at det er den samme Fornuft, de samme skabende Kræfter, der htre sig i den udvortes Natur som i vor egen Tænken og Følen, saa maa dette vort Forhold til Naturen jo fremtræde for os som en Deel af Tilværelsens store Harmoni, og ikke som en Følge af det Uegemliges Overmagt over det Aandelige.

Frank. De har Ret. Jeg burde ikke engang have ladet denne Betænkelighed komme til Magt hos mig; i vor Samtale gaves der Anthydninger nok, som burde forebhgge den.

Over Forholdet

mellem Tænkningens og Indbildningskraftens Naturopfatning.

(Meddeelt i det Scandinaviske Naturforskersmøde i Christiania 1844.)

Det er bekjendt nok, at Menneskeslægten i Udviklingen af sine Evner og sin Verdensopfatning følger visse Hovedretninger, som vel udbrede sig i mangfoldige Sidegrene, men dog gjennem Aarhundreder fortsættes, uden at gribe tilstrækkeligt ind i hverandre for at danne et organisk Hele; selv i Vidensstaber, som udspringe af nærbeslægtede Bestræbelser, finder dette Sted. Hvorlænge varede det ikke, inden Jordbeskrivelsen og Plantelæren forenede sig til at danne en Plantegeographi! og hvor ny er ikke den Forbindelse, hvori Geologien er traadt deels med Jordbeskrivelsen, deels med Dyr- og Plantelæren! og dog ligge disse hverandre saa nær. Hvor naturligt er det da ikke, at der maa blive et langt større Mellemrum liggende udbyrket mellem Opfatninger, som beherskes af de mest forskjellige Sjæleevner! Jeg sigter her til Naturforholdenes Opfatning ved Tænkningen paa den ene Side og Indbildningskraften paa den anden. Vel ere de samme Evner virksomme i begge: vor tænkende Opfatning kan ligesaalet undvære den aandelige Anstuelse, der ligger til Grund for al vor Kundskab om Iververdenen, som Indbildningskraften kan undvære den Evne til Tænkning, som udgjør det Formende i alle dens Skabelser; men Ingen misfjender den store Forstjellighed i Maaden, hvorpaa de hltre sig; de have ogsaa derfor hver sit Rige, og hver af dem maa virke og udbanne sig paa sin egen Maade. Det er bekjendt nok, at en ubespøiet Aendelse af Indbildningskraften i Vidensstaben eller af Tænkningen i Kunsten virker fordærveligt. Man har Exempler nok

herpaa i de poetiserende Forsøg, som mangengang ere stete i Videnskaben, og de Forsøg, man endnu oftere har gjort paa at tvinge Kunsten til at rette sine Frembringelser efter Tænkningens Forrifter; men overdreven er dog den Frygt, som Følelsen af disse Misbrug har frembragt hos Mange. Det hører ikke til mit Siemed her at tale om den Maade, hvorpaa denne Censibighed ytrer sig blandt Videnskabernes Dyrkere; men det er den Frygt for den tænkende Opfatning, som man hyppigt finder hos dem, der altfor ubelukkende have indlevet sig i deres Indbildningskrafts Verden, hvortil jeg her skal tage Hensyn. Denne Frygt ytrer sig ingenlunde eensformigt i alle Retninger hos det samme Menneske; der gives Mange, som i alle borgerlige Forhold og i alle Videnskaber, som nærmest beroe paa Betragtningen af Mennesket og de menneskelige Begivenheder, lade Tænkningen og den ved samme erhvervede Indsigt have sit fulde Raaderum til at beherske den Virksomhed, hvormed deres Indbildningskraft danner sin Verden; men den Indsigt, som hentes fra Betragtningen af Legemverdenen, har ikke kunnet naae de samme Rettigheder hos dem, fordi de ikke leve i samme Fortrolighed dermed. I den Verbensanknuelse, som Fleerheden har dannet sig, finder man derfor en forunderlig Blanding af nyere Tidens Indsigter med en Naturopfatning, som for største Delen sthybes Menneskeslægtsens Barndom. Man erkjender meget i denne Naturanknuelses Indklædning for fabelagtigt; men man kan ikke undvære det, fordi man har Intet at byde Indbildningskraften istedet; selv alt det, hvorved denne pleier at anskueliggjøre sig den saane Religions Indhold, eller at udsmykke det tomme Rum, vi føle i vore Kundskaber om de høiere Ting, tilhører en længst forsvunden Tid. Derfor have saa Mange en besynderlig Gru for Naturvidenskabens store Resultater, der true at forstyrre den Verden, som deres Tro og deres Skjønhedsfandts have dannet sig, og hensætte dem i en Tomhed og Intethed, som virkelig maatte være rædselsfuld, dersom den var uundgaaelig; for dem er derfor Naturvidenskabens Triumfer, som fylde os med Glæde, kun en fjendtlig Erobrers farlige Fremstribt. De ønske at see denne Fjende tilbagebreven: de fatte nu og da et svagt Haab derom; men en stærkere Følelse af Sandheden forstyrrer dette hver Gang paa ny; saa at de i Virkeligheden ikke kunne stole paa den Tilværelses Sandhed, hvori de have indlevet sig. De troste sig

derfor bedst ved at glemme, saameget de kunne, den farlige Fjende.

I denne Tingenes Tilstand ligger der en Opfordring for Naturforskerne til at vise, hvorledes de Sandheder, som Tænkning og Sagttagelse lære os om Naturen, indeholde et rigt Stof for Indbildningskraften, hvilket isvrigt dog ikke kan benyttes uden paa det Vilkaar, at man gjør sig ligesaa fortrolig med disse Sandheder, som man hidindtil har været med Fabelen. Hertil fordrer dog ikke, at Enhver skal trænge ind i den strengt videnskabelige Naturforskning, ligesaa lidet som den hidindtil sædvanligste Dannelse forudsatte en lærd Kundskab om Fabelverdenen; nei, Naturforskerne maae vedblive, og med forsøget Virksomhed vedblive deres Bestræbelser for at gjøre Naturvidenskabens Sandheder anskuelige, og fremstille det virkelige Naturliv, som deri ligger, og som man kun forgjæves vil søge at tilegne sig igjennem den gamle Digtning's Indklædning, medmindre man kunde bortkaste de Naturkundskaber, som endog den herom mest Ubidende har, uden ret selv at bemærke det, modtaget som en Arv, der tilfalder Alle, og som vel indeholder meget for lidet til at tilegne sig de høiere Anskuelser, hvortil den nyere Naturforskning fører, men dog meget for meget til virkelig at hense til sig med fuld levende Deeltagelse i den Verdensopfatning, som tilhører Mennefteslægtens Barndom. Vor Tidsalder trænger derfor meget mere end nogen tidligere til at søge en Forsoning imellem sin Tænkning's og sin Indbildningskraft's Verden. Dette kan ikke stee paa eengang, men maa være Frugten af mangfoldige Bestræbelser; som Bidrag hertil turde en Række af Forsøg maastee tjene; hvori man viste, hvorledes den anskuende og dermed sammenknyttede anende Naturopfatning nærmere bestemmes, og videre udvikles ved den gennem Tænkningen erhvervede Indsigt.

Jeg vover her at byde et saadant Forsøg, som, hvis det maatte være saa lykkeligt at vinde Bifald, skulde være Begyndelsen til en efterhaanden fortsat Række. Min Gjenstand er denne Gang den mest storartede, jeg kunde vælge: Stjernehimmlen. Jeg veed, at denne, som Gjenstand for almindelige Betragtninger, er kommen i slet Rygte ved de mange tomme Dellamationer, man har modtaget derover; men dette kan ikke afstrække os fra en Undersøgelse over Grundene til de Følelser, som Stjernehimmlens Betragtning opvækker hos alle Mennefter, forsaavidt som de virkelig overlade sig til den, og ikke lade sig beherske af

Tanker, som bortdrage dem derfra. Maastee kunde jeg have Grund til at frygte for Misshag over, at jeg vil nødes til at sige Meget, som er almindelig bekjendt; men Nødvendigheden heraf til Fremstillingens Heelhed skal, haaber jeg, være mig en tilstrækkelig Undskyldning.

Det er naturligtviis til den klare, styfrie Stjernehimme! under en rolig Lufttilstand, jeg her henvender Opmærksomheden. Det Indtryk, den frembringer, har noget fælles for alle Menneſter; men Styrken og Klarheden deraf er ikke blot forskjellig efter de forskjellige Naturanlæg, men ogsaa efter de forskjellige Udviklingsstrin, hvorpaa Enhver staaer. Det er paa disses Betydning, vi her fornemmelig skulle henvende Opmærksomheden; men først maae vi gjøre os Rede for det, som deri er fælles for alle Menneſter.

Storheden af det Indtryk, Stjernehimme! frembringer, behøver kun at nævnes. Den er af en saa sandsetræffende Natur, at den allerførst gjør sig gjældende hos Enhver; selv det Menneſte, som allermest staaer paa den blotte Sandſeligheds Standpunkt, hos hvem altsaa den vaagnende Fornuft allermindst blander sine hemmelige Vink ind i den sandſelige Opfatning, maa Stjernehimme! synes det Største, han kjender; men den store Udstrækning vilde være os død og tom, dersom den ikke oplive! ved de tallose Stjerner. Det Lys, hvormed de straa! fra Himme!, bliver os dobbelt bethydningsfuldt ved Jordens Mørke; just det, at vi Intet see af alle de Gjenstande, som minde os om Hverdagslivets indsnævrende Forhold, og af alt det Forgængelige, som ellers gjør sig gjældende i vor Omgivelse, lader Sjælen udvide sig, og stærper Sandſen for Lyset fra en høiere, større, mindre forgængelig Verden. Lysets Herlighed træder her frem for os paa en eiendommelig Maade; dets oplivende og velgjørende Virkninger har altid gjort det til det herligste Billede af Livet og det Gode; under det klare, milde, albrig blændende Stjernelys, som kun i en umærkelig Grad gjør os andre Gjenstande synlige; men hvor det saa at sige kun er Lyset selv, som viser sig, have vi en Følelse, som om Lys og Liv og Lykſalighed kun var hist i det Fjerne, men Mørke, Død og Stræk herne! Det forſtaaer sig, at en vis Art af eenſidig Tænken let kunde give denne Opfatning en aldeles falſk Udtydning; men

den Følelse, som Anskuelsen opvækker i den uhyldede Sands, har hermed Intet at gjøre.

Til alt dette kommer Nattens dybe, saa at sige følelige Stilhed, under hvilken vi ligesaa svagt mindes om den lavere Verden gjennem Dret, som ved den milde Stjernebelysning gjennem Diet. Kort, det er ingen tilfældig Beg af Menneskets Indbildningskraft, som har vakt ham til Andagt under den naturlige Stjernehimme!; men det er en i Tingenes Natur dybt grundet Følelse.

Hvor forskjellig herfra er ikke Maanestjensnatten! Den mildtlysende Skive nøder os ikke, som Solen, til at flaae Diet ned; men drager det op til sig og derved til Himmelen. Imidlertid overstraaer den saameget af Stjernernes Lys, at disse langt mindre fængsle vor Opmærksomhed, tildeels endog slet ikke sees, og derimod viser den os nok af Jorden, for at hindre os fra at glemme den; saaledes svæver Sind og Tanke mellem Himmel og Jord med ubestemt Retning, men fuld af blide Sværmerier.

Vader os nu betragte de Skikkelser, denne Grundopfatning antager paa Menneskets forskjellige Standpunkter. Vi kunne let forestille os den Maade, hvorpaa det ganske udannede Menneske føler Stjernehimme!ens Storhed: Den høie Hvelving udbreder sig over Alt, hvad han kjender paa hele Jordens Overflade, og hæver sig over alle Stove og Bjerger. Hans Maalestof er vistnok meget for liden for Himmelen; men den bliver ham dog det Største han kjender; Stjernerne ere for ham kun Lyspunkter; men Klarheden og Reenheden af deres Lys ville ikke undlade at virke paa ham. Modsætningen mellem den lyse Himmelhvelving og den mørke Jord, Stilheden og den dermed følgende Sjælehvile have Noget i Sandfælgigheden saa begrundet, at disse Indtryk heller ikke kunne blive ham fremmede

Tænke vi os nu et Menneske, hos hvem Eftertanken og Jagttagelsesaanden ere komne til nogen mærkelig Virksomhed, saa vil allerede hans Maalestof for Himmelen's Storhed være voxet. Han har lagt særskilt Mærke til adskillige Stjerner, som han gjenkjender, og navnlig maae nogle udmærkede Stjerner, som staae hverandre nær, have tildraget sig hans Opmærksomhed: han har seet dem over fjerne Bjergetoppe, han har nærmet sig disse, og seet, hvorledes deres Afstand syntes at voxe: men disse Stjerner's Afstand syntes uforandret; denne maatte følgelig være

faa stor, at hans hele tilbagelagte Bei i Sammenligning dermed Intet havde at bethyde; han har da nu en større Maalestof, som ubrider hans Forestilling om Himmelen. Han har lagt Mærke til, at alle jordiske Lys synes svagere og svagere, jo større deres Afstande blive, og at de i en maadelig Afstand reent forsvinde; men Himmelens Lys, som han veed, ere mangfoldige Gange længere fra ham end de fjerneste Bjerge, staae der saa rene og klare, som om de hørte til en anden Tingenes Orden. Han har gjort saadanne Slutninger i Eftertænkningens og Jagttagelsens Timer; men Minderne om disse Resultater følge ham ogsaa i de Timer, da han roligt hengiver sig til Naturens store Indtryk.

Tænke vi os nu Mennesket paa det Trin af Dannelse, hvor han allerede har opnaaet en Begyndelse af astronomisk Videnskab, saaledes f. Ex. som den kan have været hos Chaldæerne, saa antager Himmelbestuelser en ny Storhed og Fylde. Han veed nu, at der blandt Himmelens Smaalys gives Vandrestjerner, som have deres forestrebne Gang mellem dem, hvis Sted paa Himmelhvælvingen er fast. Det er ham bekjendt, at disse, saavel som Sol og Maane, have deres ordnede Gang. Mange Slægters stadige Jagttagelse have ført til nogen Kundskab om disse vandrende Himmellegemers ulige Afstande; medens han hengiver sig til det rene Indtryk af Himmelbestuelser, gjentager han sig vistnok ikke alle de Kundskaber, som ere Frugten af Slægtens, tilbeels maastee af hans egen Undersøgelse; men de ere ligesaa nærværende for hans Anstuelser, som Mindet om de sædvanlige Livserfaringer ere for Hverdagsmenneskene. Hans Maalestof er atter langt større end paa det foregaaende Standpunkt; for ham er allerede Maanens Afstand uhyre stor i Sammenligning med alle Afstande her paa Jorden, og dog meget ringe i Sammenligning med de andre Himmellegemer, som den ofte gaaer forbi og ffjuler for vort Øie. Enhver føler, hvorledes Tanken om Himmelens Storhed her er voxet og bleven mere bethydningsfuld; men den store Tanke om en Orden i Himmelbevægelserne, og det en for Jorden følgerig og velgjørende Orden, kommer her til. Det er Tanken om en fornuftig Styrelse uden for Jorden, en høiere Fornuft, som her fremtræder, skjøndt, ifølge den menneskelige Natur, ikke uden mange fremmede Bestanddele. Paa det tidligere Standpunkt har Indbildningskraften udfyldt det tomme Rum i Kundskaben, ved at lade en Solgub føre Dagens

lysende Ildvogn over Himmelen, og udhvile sig om Natten i Havets Skjød. Maanen fik ligeledes sin agende Guddom. Disse Forestillinger forsvinde allerede paa det Standpunkt, hvor den første astronomiske Videnskab dannes, endstjøndt de endnu længe vedligeholdte sig i Folket, ikke blot hos de Uvidende, men ogsaa hos dem, som med megen anden Dannelse ikke forener den, som øses af den sluttige Himmelbetragtning. Derimod hæves Tanken endnu ikke til Enheden i den guddommelige Sthrelse; hvert af de vandrende Himmells faaer sin egen Guddom, udsmykket med jordiske Egenstaber. Den umaadelige Indflydelse, Solen har paa Jorden, og den ikke uvigtige Betydning, Maanen har saavel ved sit Lys som ved sine Tidsstifter, lod let den Tanke opstaae, at ogsaa de andre Himmells, ikke kunne være uden Indflydelse paa de menneskelige Forhold. Denne Tanke maatte saameget mere fæste Rod, som man ikke kunde falde paa at tillægge Himmelen nogen Betydning uden med Hensyn paa Jorden. Om end Guderne havde en høiere Tilværelse, vare de dog Jordens Guder, og denne Jord var Midtpunktet for det Hele. Man falde da paa at tillægge de Mindre blandt de vandrende Himmells en Indflydelse paa de enkelte Menneskers Skæbne; saaledes opstod da Stjernethyeriet, som fandt en saa rig Understøttelse i de menneskelige Daarligheder. Det sees let, at en Soldyrkelse eller en heel Himmeldyrkelse passer til dette Standpunkt; men at derimod Meget i den tidligere Fabellære blot kunde bestaae ved Siden deraf, som Levninger fra en anden Tid, hvilke man ei vovede at fratage Mængden.

I Henseende til Himmelenes Bygning maatte man ogsaa paa dette Standpunkt endnu danne sig en falsk og altfor indskrænket Forestilling, endstjøndt denne var langt større end paa de foregaaende. Først tænkte man sig, at hele Himmelhvælvingen dreiede sig omkring Jorden, og at de vandrende Himmells havde deres Baner paa denne Hvælving; at tænke sig den anderledes end fast, kunde man ikke falde paa. Det var Himmelenes Befæstning, Firmamentet, som hvilede paa stærke Støtter, f. Ex. de høieste Bjerge; men senere indsaae man, at hvert af de vandrende Lys havde sin Bane i en anden Afstand fra Jorden: man maatte give hver sin egen Hvælving, en gjennemsigtig Krysstalhvælving, og over alle disse Hvælvingen for de faste Himmells, den rene

Aldhimmel, Sædet for den høieste Uforanderlighed. Alle disse maatte dreie sig om en fælles Axe. Man fik saaledes syv Himle for de vandrende Himmellys, en ottende til Sæde for et evigt Lys og en evig Uforanderlighed.

Medens vi nu med vor Videns ere stredne langt ud over dette Standpunkt, maae vi dog tilstaae os selv, at den Aand, som var næret med disse Kundskaber, maatte modtage Himmelsindtrykket i en langt mægtigere Storhed og Fyldte end paa de forrige Udviklingstrin, og fremfor Alt dertil medbringe en Tanke om guddommelig Styrelse, som med alle sine Bildfarelser dog var opløstende og foræblende.

De Fremskridt, som Astronomien gjorde fra den her omhandlede Tid indtil den Kopernikanske, dannede i sig selv intet nyt Standpunkt. Opdagelserne, som efterhaanden kom til, vare ikke talrige og endnu mindre meget indgribende, uden forsaavidt, at de viste Astronomerne større og større Vanskeligheder i at forene Jagttagelserne med deres Grundtanke om Verdensbygningen; men udenfra var en ny Verdensopfatning kommen til ved Christendommen. Verdensbygningen betragtedes nu som Værket af den eneste Gud. Det er sandt, at denne Overbeviisning allerede tidligere havde hersket paa en lille Plet af Jorden og hos adskillige høiere begavede Mænd, adspredte blandt Hedningerne; men vi have herved ikke villet lade os aflede fra Tidsfølgen. Tanken blev i Christendommen renere, Opløstelsen til Gud høiere og herligere; men Astronomien sthyldtes dette ikke. Derimod maatte det tilskrives denne, om den christelige Indbildningskraft i de mange Himmelsvælvinger fandt Plads til en Række af forskjellige Boliger for de Salige.

I den nyere Tid, regnet fra Kopernikus indtil nu, kunne vi vistnok skjelne flere Standpunkter; men alle i dette større Tidsrum erhvervede Indsigter findes saaledes sammenfjædede, at vi ville vinde det klareste Overblik, ved strax at sætte os paa vor egen Tids Standpunkt. Have vi gennemstuet, hvad deraf sees, kunne vi, naar vi ønske det, let forsætte os tilbage til denne Tidsalvers tidligere Standpunkter.

Himmelbetragtningen har nu faaet en ganske ny Charakter: de faste Himmelsvælvinger ere forsvundne, Jorden er ikke mere Midpunktet, men en svævende Klobe blandt utallige andre; Jorden er selv optaget i Himmelen. Det er et ganske nyt Storheds-

indtryk, vi nu faae af Himmelbetragtningen. Vi have Maalninger og derpaa grundede Beregninger, som vise os Afstande, mod hvilke Millioner Mile ere smaae Størrelser. Den Uindviede forbaues derover, og betragter Sagen med Tilfro eller Tvivl, alt efter Vilkaar; men der har ogsaa blandt de Uindviede været aandrige Mænd, som med indbildt Overlegenhed have spottet dem, der fandt Glæde i Betragtningen af disse Talstørrelser: Stort og Smaat, have de sagt, ere jo blotte Forhold; mod et Haarsbred er Alenen stor, men mod en Mil ikkun liden; og hvad er atter Milen mod Jordens Omkreds! Man finder jo saaledes for enhver Storhed endnu en anden, imod hvilken den første kun er liden! Er det da ikke barnagtigt at glæde sig over Astronomiens store Tal! Alt dette vilde være rigtigt, dersom det her gjaldte om abstrakte Tal; men dette er aldeles ikke Tilfældet: det er som Betegnelser for Ledene i Verdenssystemet, betragtet som et organisk Hele, at disse Talstørrelser have deres Vigtighed. Ligesom Hvalens Størrelse, taget blot efter Alenmaal, er intetsigende, men meget betegnende, naar Dyret betragtes som Led i Dyrerækken; saaledes gaaer det ogsaa med de astronomiske Talstørrelser, kun efter en usammenlignelig større Maalestof. Sagens Natur medfører det dog, at vi her maae betragte vor Gjenstand nærmere med Hensyn paa disse Maalforhold. I vore Maalninger ere vi altid gaaede ud fra bekendte sandfælige Størrelser, og navnlig fra vort eget Legeme som Maal: Tommen, Haandsbredden, Armlængden, Favnen, Skridtet, Foden; fra disse omtrent gif alle andre Maalninger ud. Milen eller hvilken anden Genhed, man vil vælge for Veilængden, er kun en Forsøbigthed af disse Maal, f. Ex. Foden eller Skridtet. Jordens Omkreds eller dens Gjennemsnit er atter en Gjentagelse af Veilængdens Genhed, og saaledes videre vedblive vi selv at være Maalet, endog naar man har valgt en Maalestof som Meteret eller Pundlængden; thi stedse tilbagefører dog Indbildningskraften Maalet til os selv. Naar vi først have bestemt Jordens Gjennemsnit efter Hverdagslivets Maaleenheder, saa bestemme vi Afstandene i Solsystemet efter Jorddiametere, og Fixstjernerne efter Solafstande; saaledes gaaer der, om man saa tør sige, en sandfælig Vedtraad igjennem Videnskabens Maalbestemmelser. Indbildningskraften bearbejder Maalforholdene endnu nærmere for at tilegne sig dem; for den er Jordkloben imod Solsystemet, som

et lidet Sandstorn imod et stort Bjerg, og atter hele Solsystemet mod det System af Sole, som Mælkeveiens Stjernevimmel rører os, som en Draabe imod hele Havet; og selv dette store System af Sole er maastee imod et endnu høiere, som et i Solfkin svævende Støvkorn imod hele Jordkloden; men samme Indbildningskraft er ogsaa opfyldt med Minderne om de Undersøgelser, som vise, at alle disse Størrelser udgjøre en sammenhængende Kætte af i hverandre indgribende Tilværelsesled, hvoraf det ene betinger det andet, og alle betinges af det samme Hele. Nu vel! har denne Indbildningskraft ikke en usigelig større Maalestof for Stjernehimmele, end man kunde have paa Mennekeslægten's tidligere Udviklingsstrin? og er ikke denne Storhed, betragtet i Sammenhæng med sine mangfoldige indvortes Led, i høiere Maade indholdsrig, endog vi for Diebliffet betragte dem, som et System af Størrelser.

Ligesom den dybere Indsigt udvider os det med Verdenskloder og Verdensbevægelser opfyldte Rum i det Uendelige, saaledes steer det ogsaa med deres Tilværelse i Tiden. Blandt de mange Forandringer i Verdensklodernes Bevægelser, som fuldendes i et vist Tidsløb, og derpaa begynde forfra igjen, gives der abskillige, hvis Perioder udstrække sig over mange tusinde Aar; Jevndøgnspunkternes Tilbagevigning fuldender f. Ex. et Kredsløb i 25600 Aar: i de meget forviklede Omkiftninger, som foregaae med Ekliptikens Straach, findes een Periode paa 40350 Aar, en anden paa 92930 Aar. Endnu meget længere maa den Tid være, som vort Solsystem behøver til sit Omkøb i det høiere System, hvortil det nærmest hører. Vel er denne Tid os endnu ikke bekjendt; men med den fuldkomne Sikkerhed kunne vi sige, at Aartusinder deri ere smaae Størrelser. Tager Indbildningskraften atter her Menneket og Mennekeslægten's Tid til Maalestof, saa fremstilles ham en Naturens Varighed, hvorom Hverdagslivets kortsnyede Fatteerne ingen Forestilling giver, da den enten sløvt holder sig til det Værende, som noget Dødt og Stillestaaende, eller fortvibler over det Endeliges Forængelighed, hvori det Bestandige undgaaer dens Blik. Kun Tanken og den af den videnskabelige Tænkning befrugtede Indbildningskraft seer gjennem Stjernelyset Evigheden glimte.

Videnstaben bliver ikke staaende ved de uvirksomme Størrelser: vi stilte dem kun, for Betragtningens Skyld, nogle Die-

blikke fra de virksomme Gjenstande; men for desto mere uforstyrret i sin Tid at henvende Blikket paa disse. Alle oplyste Menneſter vide nu, at hver Planet er en Klobe ſom vores; men det er en meget bemærkningsværdig Følge af den herſtende Aandsretning, at denne Tanke indtager et ſaa ringe Sted i de Fleſtes Foreſtillingsverden, hvori bethdelige Strækninger ere overværede med Meninger og Indbildninger, ſom den vilde fortrænge, derſom den opfattedes i ſin hele Fylde. Det er ikke nok, at man veed, at de andre Planeter ligne vor Jord, at Mange af dem endog ere meget større; man maa have ſyſſelsat ſig med denne Tanke, og bearbejdet ſig den. Hvad have vel de ſtore Verdensbegivenheder at bethyde for ſaadanne Menneſter, ſom blot engang have hørt dem, men hvis Aand ikke hyppigt har vendt tilbage til dem, dvælet ved dem, udmalet ſig dem! For Saadanne kan tit det uſtefte Dnyht have en større Interæſſe end Foretagender, der have forandret Verdens Skikkelfe. Dette lader ſig med de behørigte Forandringer og med Ertjendelfe af den høie Danneſe, man med forſømt astronomiſt Tænkning dog kan have i andre Retninger, ogſaa anvende paa Kundſkaben om Verdensbygningen. Men det er ikke nok, at man løſeligt veed Noget derom; den, ſom ret vil nyde Himmelbetragtningen, maa have en gammel Fortrolighed med det, den lærer os; han maa have ſeet Maanens Bjerge, og glædet ſig ved den ſikre Kunſt, hvormed man af deres Skygger og af den Orden, hvori Toppene behyſes, kan maale deres Høider, og herfra maa han have vendt ſit Blik til Planeterne, og overbeviift ſig om, at deres Overflader heller ikke kunne være glatte, men maae have Bjerge og Dale ſom Jorden og Maanen: han maa nu og da have forſøgt i Tanken at leve paa fremmede Planeter: han vil f. Ex. fra Jupiter have ſeet Jorden ſkinne for ſig ſom en liden Planet, og gjennem forſtørrende Rebſkaber ſøgt og fundet dens Maane: han vil der have følt de hurtige Omſkiftninger af Arbejde og Hvile i det ikke engang 10 Timer lange Døgn, og derimod ſeet den lange Gang af Aarstiderne, ſom maa følge deraf, at Aaret der er over 11 Jorbaar: han vil have ſeet Solen ſom en Skive med 25 Gange ſaa lille Overflade, ſom den frembyder os, men vil ogſaa have vandret i de 4 Maaners vegelfulde Skin: han vil paa ſin valgte Klobes ſtore Vandringer, i en Vane 5 Gange ſaa ſtor ſom Jordens, have ønſtet at være i nogen Tid en vir-

kelig Beboer af hiin Klobe, for derfra at kaste mangt et mere omfattende Blik ud i Himmelfrummet. Naanden maa ikke trættes ved herfra at vandre ud over vort Solssystem, og i hver Fixstjerne at see en egen Sol, omgivet som vores af vandrende Klober, som fra den faae deres Dag og Nat, deres Foraar, Sommer, Høst og Vinter. Han maa stille sig klart for Die, at der gives Sammenordninger, hvori Solene paa samme Maade ere Led, som Planeterne i vort Solssystem, at disse Sammenordninger atter ere Led i høiere og saaledes fremdeles, saa at Tanken intetsteds tør standse. Den, som har levet i Fortrolighed med disse Tanker, som vi her ifkun have anthydet i flygtige Omrids, med ham vil Minderne derom følge under den natlige Himmel, og gjøre ham Indtrykket rigt og levende. Skulde No-gen, som ikke føler dette, i Tillid til en mægtig Landsubvikling i andre Retninger ville troe sig berettiget til at ringeagte det, da vilde vi minde ham om, at den dybsindige Malebranche, efter at have hørt en Tragoedie af Racine, spurgte: hvad beviser den?

Vi have endnu ikke henveendt vor Opmærksomhed paa den Charakter, Tanken om de andre Verdensklobers Beboere giver Indtrykket af Stjernehimlen; men idet vi nu ville tage i Overveielse, hvor uendeligt mangfoldige Fornuftvæsener, der maae være adspredte i dette Rum, træder os en i de senere Tider under forskjellige Former yttret Paastand imøde, at der ene paa Jorden skulde findes fornuftige Skabninger, og at der i hele Tilværelsen ingen andre skulde være eller have været end Menneftene. Tager man Sagen ganske abstract, kan man let tænke sig Muligheden af, at Skabningen paa vor Jord havde naaet sin høieste Spidse, og at der paa ingen anden Klobe end den fandtes Væsener, hvori Fornuften var vaagnet til fuld Selvbevidsthed. Blicher man staaende herved, kan man da let ved Grunde, som ligge udenfor Sagen, f. Ex. eensidige poetiske eller religiøse Anskuelser, lade sig bestemme til at tillægge denne Mulighed en vis Sandshnlighed eller endog Virkelighed; men betragter man Sagen i dens hele Sammenhæng med den øvrige Tilværelse, vil hiin abstracte Mulighed vise sig i den største Uoverensstemmelse med Virkeligheden. Vi kunne her ikke gaae videre, end i et hurtigt Overblik at minde om Meget, som kan tjene til at fremkalde den Verdensanskuelse, hvori Menneftet ikke kan indtage

enten den høieste Plads eller være eneste Fornuftvæsen. Kaste vi et Blik paa Jordens Udviklingshistorie, see vi deri en Række af Naturaldere, hvori hver følgende har frembragt nye og mere udviklede Skabninger end den foregaaende, og hvor Mennefteslægten, hvis Egoisme det vist vilde være altfor farligt at saare ved at yttre nogen Formodning om, at den atter 'engang skulde gjøre Plads for en fuldkommere Slægt, ikke fremkom førend i den sidste Ombæltning eller bedre Omdannelse. Vi ville derfor hellere minde os om, at vort hele Solshystem har udviklet sig i en Række af Naturaldere ligesom Jorden, og at hver Planet maa have gennemgaaet en Række af skabende Omdannelser, altsaa have sin Række af Skabninger ligesom Jorden, kun med de store Forskjelligheder, som enhver Naturstilling medfører. Vilde det nu ikke være en synderlig Paaftand, at hverken de fra Solen fjernere Planeter, som ere ældre, eller de den nærmere, som ere yngre, skulde have naaet en saa høi Udviklingsgrad, som Jorden! Dog, der lod sig vel finde Noget til at besmykke denne Paaftand med, skjøndt det neppe vilde holde Stand for en alvorlig Prøvelse; men vil man vedligeholde Menneftets Forrang i sin uhyre Udstrækning over det hele Verdensalt, maa man endnu gaa langt videre. Vort Solshystem er jo kun et libet Led i et langt større System, med hvilket det maa have udviklet sig efter samme Love, kun med den Forskjel, som følger af dette's usigeligt større Maalestof og den større indvortes Mangfoldighed, det maa have som et System af Solshystemer. I hvert af disse maa dog vel Jordklodens Grundtanke komme igjen og Menneftets ligesaa, skjøndt i andre Udførelsesmaader; men atter her skulde Fornuften ikke være vaagnet til Selvbevidsthed, hverken paa de Kloder, der repræsentere Jorden, eller paa nogen af alle de andre! Dog vi kunne ikke blive staaende ved dette System; det er atter kun et Led af et høiere, og heller ikke her skulde nogen Udvikling være kommen saavidt, at Fornuften kom til Selverkjendelse! Tanken standser endnu ikke her, den maa fortsat udvide sig i større og større Systemer; men overalt i den hele Tilværelse udenfor Jorden skal den kun see en Ørk, hvorhen intet tænkende Væsen nogensinde trænger! Det ligger meget mere i Tingenes Natur, at Fornuften til enhver Tid maatte fremtræde i sin erkjendende Selvbevidsthed, ikke blot paa eet Punkt, men i ethvert af de store Verdensled, kun paa forskjellige Udviklingsstrin, af hvilke

det, som er bleven Menneſtet til Deel, neppe af os ſelv vil betragtes ſom det høieſte, naar vi ret overveie Ufuldkommenheden af vore Kundſkaber, baade i Henſeende til deres Sikkerhed, deres Omfang og deres indvortes Fylde. Ved Siden af den herligſte Glæde over den Biden, vi have været i Stand til at erhverve os, ligger den dybeſte Længſel efter en høiere Indſigt, hvis Mulighed ſtinner os imøde. Skulde vi betragte hele Tilværelſen, ſom en levende Fornuſtaabenbaring i Tiden og i Rummet, maae vi tænke os, at til enhver Tid træffes de forſkjellige Udviklings- trin fordeelte deri, ſaaleedes, at nogle Led deri endnu ere Taage- klover, andre allerede ere fortattede til Draabeflydenhed, andre have opnaaet en faſt Rjærne, og ſaa fremdeles indtil de høieſte Udviklinger, og derfra tilbage igjen til de Led, ſom befinde ſig i en hændſende Tilſtand, paa Veien til deres Undergang. Vilde man derimod antage, at det alene er paa Jorden, at den ſelv- bevidſte Fornuſt fremtræder i Skabningen, ſaa ſtaaer det dog faſt, at der gaves en umaadelig lang Tid, betegnet for os med dens Eſterladenſkaber, hvori Menneſtet endnu ikke var; i al denne umaalte Tid havde der da intet Væſen kunnet være, ſom kjen- dende og tænkende opfattede Tilværelſen. Enhver forſøge om denne Tanke taaler en grundig Gjennemtænkning!

Det vil nu være indlyſende, at den, ſom medbringer den her fremhævede Overbeviſning om det over hele Tilværelſen udbredte Liv, maa ſee Stjernerhimmelen med en ganſke anden Fylde af Tanker og Billeder end den Uindviede, og at hans Indbildningskraft har en vid Mark for ſine Skabninger!

Vi have omtalt, at Alt i Verden retter ſig efter Love, og at diſſe ere Fornuſtlove. Denne Sandhed vil neppe benægtes af Noget; men Indſigten viſer den i en høiere Klarhed. Man tænke ſig, at den, hvis Grandſtning af de jordiffe Bevægelſer har viiſt ham de ligesaa eenfolde ſom nødvendige Love, ſom deri herſte, nu ſeer, at de uhyre Maſſer, ſom gjennemvandre Him- melrummet, ved de ſamme Kræfter og Midler ere bannede til Klover, bragte til at afvige fra Kugelſtiffelſen, og holdes i deres beſtemte Baner. Han maa følge diſſe Grundtankers Anvendelſe gjennem dybfjndige, men derhos vidtløftige Beregninger, og endelig ſeer han, at alt det indtræffer, ſom Beregningen har lært. Hvad Tanken-lovede, det holder Naturen. Maa han ikke føle, at han er inblemmet med ſom deeltagende Led i Verdens evige Tanke!

Han vil heller ingen virkningsløs Tomhed see i de uhyre Afstande mellem Verdenskloberne. Rummet er opfyldt med Æther og gjennemtrængt af den tiltrækkende Kraft, ved hvilken det hele Verdensalt sammenholdes. Ætheren er selv et Hav, hvis Bølger ere Ryset, det store Samqvæmsmiddel, som gjennem umaaelige Afstande bringer den ene Klobe Budskab fra den anden, det ene Solshystem fra det andet; det har sagt os desto mere, jo fuldkomnere vi have lært at forstaae det, og lover i Fremtiden at affløre os flere Hemmeligheder; i en Verdensaaenbaring efter den største Maalestof bekræfter det os, at vor Tilværelse ikke staaer ene, men hænger sammen med det hele Verdensalt; i en lige Omfatning, men i en anden Retning, giver en grundig Kundskab om den almindelige Tiltrækning os den samme Lærdom. Betragteren bæres, gjennemtrænges, oplives af den hele Natur, og virker selv om end i nok saa ringe Maal tilbage paa den.

Man tænke sig Himmeltbetragterens Indbildningskraft i Sandhed befrugtet med den hele her antydede Tankeverden, og man vil føle, at Tilværelsens Storhed, Liv og Tankefylde, fort dens mægtige Guddomsindhold maa straaale ind i hans Sjæl med det Himmells, som træffer hans Dø.

Allerede det her fremstillede Exempel, endog det kun er eet af de mangfoldige, turde dog være nok til at vise, at den Opfatning af Naturen, hvorunder vi hengive os med vor hele Sjæl til dens Rydelse, har en desto større Kraft og Fylde, jo mere vi dertil medbringe den Dannelse, som kun erhverves ved den videnskabelige Tænkning, eller dog ved dennes velforstaaede, i Sammenhæng begrebne Resultater.

Dvertro og Vantro

i deres Forhold til Naturvidenskaben.

1.

Spvad Dvertro og Vantro er.

Man er almindeligt enig om, at tilskrive Naturvidenskaben en stor Virksomhed til at udrydde Dvertroen; Sagens egen Natur og Menneskeaaandens Historie tillader ikke letteligt ulige Meninger herom. Man er ligeledes enig om, at Naturvidenskaben ofte giver Anledning til Vantro, men at dette ifkun skeer ved dens Misbrug. Det kunde synes overflødigt at underkaste saa almindeligt antagne Meninger en ny Drøstelse, naar man ingen Grund finder til at modsige dem; men nogen Opmærksomhed paa Menneskelivet viser, at der i Anvendelsen herster megen Uenighed, og at Sagen altsaa ikke af Fleerheden opfattes med al fornøden Keenhed og Klarhed.

Der gives Mange, som mene, at Dvertroen staaer i inderlig Sammenhæng med Troen, og derfor indbilde sig, at Udryddelsen af hiin stulde udsætte denne for Fare. Det vil være nødvendigt, at vise disse, at Dvertroen har to Sider, af hvilke den ene har en tilfældig, altsaa opløselig Sammenhæng med den virkelige Tro, den anden derimod en inderlig Sammenhæng med den strækkeligste Ugudelighed. Der gives Andre, som holde Dvertroen for noget Poetisk, og derfor ere fjendtlig stemte mod dens Udryddelse. Man maa sige dem noget lignende; nemlig at mange af Dvertroens Gjenstande ere i Menneskeslægten's tidligste Tider blevne sammenknyttede med den digterigste Opfatning, uden at være uundværlige for denne; men at Dvertroens Verden, udviklet i sin Fylde, er saa langt fra at være en Skjønhedens Verden, at den meget mere er den i højeste Maade modsat.

Vi have her brugt Ordet Overtro som et velbekjendt Udtryk; men til en Undersøgelse derover vil det være nødvendigt nærmere at bestemme dets Betydning: vi ville derved i Forbigaaende tillige afvise den Indvending, at Overtroen nu er saa fuldstændigt udryddet af hele den ophlyste Verden, at det ikke mere lønner Umagen at omhandle den. Enhver vil vide at gjøre Forstjæl paa Lettroenhed og Overtro. Ingen vil betholde den for Overtro, der har fæstet Lid til endeel falske Efterretninger, som i sig selv ingen Urimelighed indeholde: man vil blot kalde ham Lettroende. Selv om han har ladet sig indbilde høist usandsynlige Ting, f. Ex. at der skulde gives et Land, hvor Menneskenes sædvanlige Høide var 10 Fod og deres Alder 1000 Aar, vil man blot finde hans Lettroenhed latterlig, men ikke forvekle den med Overtro. Den derimod, som indbilder sig, at Noget kan virke i Naturen anderledes end efter dens Love, ham kalde vi overtroist. Den f. Ex., som troer, at man, ved at læse visse Trylleord over et sgt Dyr, kan helbrede det, antager upaatvileligt, at disse Ord have en Virkning, som de efter Naturens Love ikke kunne have. Jeg vil nævne et Par andre herfra meget forskjellige Exempler. Mange troe, at den, der er bleven bidt af en Hund, som i Biddets Dieblik var aldeles sund, kan faae Bandskræk, dersom samme Hund siden faaer denne Sygdom; uagtet disse to Ting, ifølge Naturens Love, ikke staae i nogen Sammenhæng. Den Indbildning, at det skulde være farligt, eller dog et uhykkeligt Tegn, at 13 Mennesker sidde til Bords sammen, forudsætter, at et bestemt Tal skulde frembringe Virkninger, eller staae i Sammenhæng med Virkninger paa en Maade, som er Naturlovene aldeles fremmed. Det er ikke fordi disse Indbildninger antage noget Naturstridigt, at vi kalde dem overtroiske — thi da maatte vi ogsaa kalde den Mening overtroist, at et Menneske kunde taale at drikke Skedevand istedetfor Brændeviin — nei, det er fordi de antage med Bevidsthed, om ogsaa med en meget dunkel, at der i Naturen kan foregaae Noget imod Naturens Love. Det kan ikke være Hensigten her at handle om afsprede overtroiske Meninger, men om Hængen til saaledes at tænke sig noget saakaldet Overtroeligt, som indgribende i Naturens Gang. Dette Hæng, denne overtroiske Tænkemaade, vedligeholder sig ofte hos Mennesker, som ved Opdragelsen have lært at slyge alle vængse overtroiske Meninger. Jeg har f. Ex. for 40 Aar siden

kjendt en fransk Emigrant, som vilde have følt sig fornærmet, hvis man havde tillagt ham Tro paa Spøgelsjer, men som troede sig forfulgt af Frimurerne, og meente, at de Londoner Frimurere virkede paa ham her i Kjøbenhavn, og forfattede ham om Natten i Kræmper ved dhrift Magnetisme. Jeg veed meget vel, at nogle Naturforskere have antaget hermed beslægtede Virkninger, og at Nogle iblandt dem have tænkt sig, at den dhrifte Magnetisme kunde udbrede sin Virkning langt ud i Rummet, ligesom Lys, Elektricitet og Jordmagnetismen; men hos denne Emigrant var Meningen, ligesom hos mange saakaldte Magnetiseurer, en Indbildning om overnaturlige Virkninger. Selv om man nogenstunde opdagede virkelige Naturlove, hvorefter et Menneskes Villie og Nervevirkning kunde udbrede sig i store Afstande, vilde dog stedse de, der have antaget saadanne Virkninger som overnaturlige, findes skylbige i Overtro. Man maa betragte dette paa samme Maade som den Indbildning, at Hogen ved Trolddomskraft kunde tilkjendegive sin Mening i et Nu for sine Næbbrødre; Opdagelsen af den elektromagnetiske Fjernskrift kunde ikke gjøre denne Indbildning fornuftig. En anden Franskmænd udtrede for mig den Mening, at det var ved Frimurerne's Hjælp, at Napoleon udrettede saameget. I det første Tilfælde antog man, at en legemlig Virkning var frembragt udenfor Naturens Orden, i sidste, at en naturlig Virkning af et Væsen, hvori store Evner vare forenede, skulde hidrøre fra en Samvirkning af andre Kræfter, som efter den aandedige Naturs Love umuligt kunde udrette det samme; vil man end ikke gibe det sidste Navn af Overtro, skal man dog ikke kunne nægte det store Slægtsskab dermed. I modsat Retning maa man betragte visse overtroiske Meninger, som ikke opfattedes i Overtroens Mand. Jeg har f. Ex. i forrige Aarhundrede kjendt fromme Mennesker, som aldrig havde været berørte af Tviblen, og som sagde om Spøgelsjer, som dengang almindeligt troedes, at de vel ikke ligefrem turde nægte deres Tilværelse; men at de regnede dem for Intet, da de jo uden Guds Villie Intet kunde udrette; men Guds Villie er jo Religionens Udtryk for Tilværelsens evige Love, og saaledes tænkte de dem da, rigtignok paa deres ubidenskabelige Maade, det Overnaturlige indlemmet i det Naturlige. Paa samme Tid kjendte jeg en Mand, som ofte med megen Naahed forsikkrede om sin Bantro i Religionsfager, og dog frygtede for at komme

over en Kirkegaard eller forbi et Kettersted om Natten. See han var et Mynster paa overtroist Tænkemaade!

For rigtigere at fatte Betydningen af det her Fremsatte, og for ikke at misforstaae adskillige deri forekommende Yttringer, maae vi nærmere stille os Naturlovenes Væsen for Die. Uagtet vi beredvilligt hør tilstaae, at vor Naturvidenskab i Sammenligning med sin uendelige Opgave er høist ufuldkommen, er den dog tilstrækkelig til at vise os, at Naturlovene ere evige Fornuftlove; at kjende dem, er at kjende Naturens uendelige Fornuftsammenhæng, er at kjende den Fornuft, som gjennemtrænger og behersker hele Tilværelsen, den legemlige som den aandelige. Naturvidensskaben stemmer fuldkomment sammen med Religionen, som lærer, at Alt er frembragt, frembringes og beherskes af den guddommelige Villie; at kalde Noget i Tingenes Løb overnaturligt, er da at kalde det haade fornufstridigt og stridigt mod Guddomsvillien. Jeg veed meget vel, at Mange indbilde sig, at den evige skabende Kraft vel nu og da kunde finde det nødvendigt at gjøre en Undtagelse fra Tingenes naturlige Gang; men skulde denne være en virkelig Undtagelse fra Fornuftordenen, vilde herved jo forubsættes en Ufornuft i den alfuldkomne Fornuft: skulde Undtagelsen derimod kun være tilshneladende, og i Virkeligheden være et Led i Fornuftordenen, saa henhørte den jo kun til det Meget, vi ikke forstaae; den vilde da gjøre sin Tjeneste med blandt alt det, som kan ydmyge vor Stolthed; men den kunde ikke retfærdiggjøre Hænget til at antage noget Overnaturligt. Den overtroiste Tænkemaade er da et Hæng til at antage noget Fornufstridigt, et saadant Hæng kan blot have Tilværelse som noget Ubevidst: den, som klart kan udtale, at der gives et Hæng til Ufornuft, vil upaatvileligt afstye det. Overtroen indeholder da ingen Tro: Navnet lyver: en Tro maa kunne udtales; nei Overtroen er kun en forvirret Indbildning, hvis egentlige Væsen ikke kan komme til klar Bevidsthed, uden at tilintetgjøre sig selv.

Man vil maaskee indvende mig, at et saadant Hæng til Ufornuft er umuligt, og at det desuden, om det fandtes, maatte blive gjort uvirksomt ved Fornuftens Kraft. Jeg svarer, at et umiddelbart Hæng til Fornuftshad vistnok ikke kan være nedlagt hos Mennesket; men som Udartning af gode Anlæg er det ligesaa *lidt utænkeligt som erfaringsstridigt*; vor Undersøgelse vil i sit

Løb have at oplyse dette. At Fornuften ikke hos Mængden tilstrækkeligt modvirker dette Gang, forstaae vi let, naar vi betænke, at de fleste Menneskers Tankeverden ikkun paa en høist ufuldkommen Maade er kommen til deres egen Bevidsthed, og, langt fra af dem at opfattes i dens Eenhed og Heelhed, meget mere foresvæver dem i en mærkværdig Sønderrethed, saa at Tanker, som skulde belyse og forsone hinanden, sjældent mødes hos dem. Man kan tænke sig et Menneske, hvis Begreb om Naturen er indskrænket til den mest umiddelbare sandfælsige Tilværelse: for ham er ikke alene det Aandelige noget Overnaturligt, men endog alle Gjenstande i den legemlige Natur, som hans Tanke ei formaaer at bringe i Sammenhæng med det Sædvanlige; saaledes bliver Stjernehimlen ham noget Overnaturligt, saa at han i sin Ukyndighed om de Love, hvorefter den regjeres, kan tillægge den de mest naturstridige Indvirkninger paa de menneskelige Ting. Et noget mere ubvilket Begreb kan endnu forenes med mange Bildfarelser, som i deres indre Væsen høre til samme Slægt; dette er Tilfældet med den, som lader sit Begreb om Naturen saaledes fængsles i Betragtningen af Forskjellen mellem det Legemlige og Aandelige, at han ikke seer den Fornuftlovgivningens Eenhed, der omfatter det Hele. For alle dem, som have et indskrænket Begreb om Naturen, er det muligt at tænke sig et overnaturligt Indgreb deri, uden selv at blive Tankens Ufornuftighed vaer; men de leve dog, uden selv at vide det, i en Modsigelse med Tilværelsen, og maae ved enhver kraftig Tankebevægelse komme til at føle den; driver denne aandelige Stræben dem ikke saavidt, at Modsigelsen fremtræder for dem med den Klarhed, som fordres til at føre dem ud over samme, maae de blive staaende i en sørgelig, Sjælens Kraft nedtrykkende Følelse af Forvirring og Vortfjernelse fra det evige Lys. Den her omhandlede Tilstand kan hos visse Mennesker, og det meget hyppigt i visse mørke Tidsalbre, udarte til den hyderste Nedsættelse i aandeligt Mørke og deraf følgende Fornuftthad og Ugudelighed. Maaſtee kan dette ved første Blik synes Mange en overspændt Anvendelse af Grundsætninger uden sand Overensstemmelse med Virkeligheden; var dette saa, vilde jeg selv have disse stærke Udtryk, og skamme mig ved at bruge dem; men jeg haaber, at de ved Sagens nærmere Drøftelse skulde findes tilstrækkeligt retfærdiggjorte.

Ligeover for Overtroen staaer som en modsat Ubartning Bantroen. Denne er et Gang til at forkaste al den umiddelbare Visshed, der ikke hidrører fra de sandfælige Indtryk, og til ifkun at bygge al sin Overbeviisning paa disse og paa Forstandens Udsagn.

Overtroen og Bantroen have i Menneffeslægten udviklet sig i den Sammenhæng, hvori Modsætninger, der altid gjensidigt fremkalde hinanden, nødvendigt maae vise sig; vi maae derfor stræbe at danne os et Overblik over deres Oprindelses- og Udviklingsmaade.

2.

Overtroens og Bantroens Oprindelse og Udviklingsgang.

Menneffeslægten begynder ligesom det enkelte Menneffe sin Kundskab med den umiddelbare Opfatning. Den Barndomstilstand, hvori den egentlige Tænkning endnu kun lidet har udviklet sig, og hvori den Bearbejdelse, Sandseindtrykkene erholde af samme, er saare ringe, udgjør i Slægtens Udvikling en lang Tidsalder. Menneffets Bevidsthed om sine egne indvortes Tilstande faaer her en overvældende Indflydelse paa Verdensopfatningen; han lægger sin egen Følelse og Willen og Indbilden ind i den sandfælige Natur; Alt omkring ham er levende, følelsesfuld, villende, ligesom han selv. Den indvortes Verden, Menneffet saaledes danner sig, er en Digtningens Verden, meget forskjellig fra den, Tænkningen senere lærer ham at kjende; men da den samme Virksomhed, som i Tænkningen handler med Bevidsthed, gennemtrænger alle vore Sjælehytringer og udgjør deres Form, saa erhoder denne barnlige Verdensopfatning en egen Overensstemmelse med den i Naturen herskende Fornuft, og derved det for vor indre Sands saa fattelige Fornuftspræg, som udgjør Skjønhedens Væsen, og aldrig ophører at indtage os. Kunde Menneffet vedligeholde sig i denne Digtningens verden, vilde hans Liv være en harmonisk Heelhed; men hans Verdensopfatning blev da kun en anende, halv drømmende. Verdens Fornuftssammenhæng, den guddommelige Fornufts Aabenbaring i Til-

værelsen vilde ikke klart opgaac for hans Bevidsthed; gjennem utallige Kampe maa Slægten derfor føres til det Stade, hvor Grundeenheden i alle vore Eener og alle vore Opfatningsmaader bliver os klar, og hvor Tænkning og Digtning ikke mere ligge i Strid med hinanden. For dette Niemed er der sørget i hele Tilværelsens Indretning.

Mennesket faaer ikke Lov til at indslutte sig i sin Digtningserverden; Inderverdenens Indvirkninger tillade det ikke: de paa-trænge ham Erfaringer, de afsuøde ham Tænkning; Indtryk af uimodstaaelig Styrke, Tanker, som fremtræde i uafviselig Klarhed, nøde ham til at opfatte Meget paa en ny Maade. Dette giver Anledning til to modsatte Følelser: enten Glæden over det nye Lys, eller Utilfredsigheden ved det forstyrrende Indgreb i den gamle tilvante Verdensanskuelse; alt efter det Nyes Natur og hvert enkelt Menneskes Eiendommelighed faaer den ene eller den anden af disse Følelser Overmagten. Et Par Exempler vilde opløse dette: Aarstidernes Gang har, selv i de mest begunstigede Verdensegne, en stor Indflydelse paa Menneskets Tilstand; det maa i de varmere Jordstrøg være ham vigtigt at vide, naar en Regntid skal afløses af en Soltid, eller den Tørre, som slutter denne, skal vige for den frugtbare Regn; men i de koldere Jordstrøg vil det være ham om muligt endnu mere magtpaaliggende at vide Aarstidernes Gang. Ved en Række af Himmeliagttagelser danner der sig i en Kreds af høitbegavede Mænd og deres nærmeste Kærlinger en Kundskab om de Love, hvorefter Aarstidernes lade sig forudsige, og disse Kynbige agtes af Mængden som Himmelenes Fortrolige og Slægtens Belgjørere; ved deres Visdom gjøres de Forretninger mulige, der udkræve Forudbestemmelser, som Agerdyrkning, Sammenkomster til Religionshandling, store Krigstog o. dsl. Det er just ikke Mængden, som her ved vækkes til særdeles Eftertanke; men i den Kreds af Indviede, hvor Kundskaben pleies og bevares, maa man snart blive vaer, at Mængdens Forestillinger om Himmellegerne som fritherkende Guder, hvis Gavnlighed man stulber Aarets Belgjæringer, ikke passe til de Love, hvorefter Begivenhederne maae rette sig; men her ved opstaaer der ifølge menneskelige Vilkaar to modsatte Eensfærdigheder: hos Nogle en Tvivl imod Mængdens Forestillingsmaader i Almindelighed, og derved ogsaa om de Sandheder, som indeholdes i en med mange grove Billedfarelser blandet, i sin

Grundbold dog rigtig Tro; hos Andre derimod en Frygt for at fratænke sig al Overbeviisning om det Guddommelige i Tingen. Under hine Indsigters tidligere Udvikling ville dog disse to Retninger neppe oparbejde sig til nogen afgjørende Genfibighed; men Tanken vil ligesom i Svingninger bevæge sig hid og did mellem begge Yderligheder, og Menneftet vil føle, at hans Tanke ikke formaaer at naae Bunden i dette Dyh. De samme Tankeretninger uddanne sig efterhaanden videre, og det desto mere, jo større Antallet bliver af dem, som faae nogen Kundskab om Himmellovene, hvilken hos de Fleste bliver meget overfladigt; dette vil navnlig være Tilfældet, naar Himmelbegivenheder, som Mængden betragtede med Skræk, vises at være fareløse Følger af Verdenslovene. Man tænke sig den Rædsel, der maatte overfalde Menneftene, medens de, ved at see en Solformørkelse, indbilbte sig, at en uhyre Drage vilde opsluge Solen: det var for dem, som om Mørkets Magter truede at opsluge Lysets; men selv, efter at man havde aflagt denne Forbød, vedblev man dog at see Solformørkelserne med Frygtens Anelser. Naar det nu kom til almindelig Kundskab, at denne Begivenhed kun bestaaer deri, at Maanen under sin velordnede Gang for en kort Tid kommer mellem vor Jord og Solen, og at den lader sig forudberegne, maatte dette give Anledning til en stor Tankebevægelse; Glæden over at see en gammel Frygt for en fjendtlig Naturmagt forjaget maatte blive meget almindelig. Hos dem, som fattede Mere af Sagen, maatte en æblere Glæde endnu komme til, idet man i et stort Exempel saae vor Tanke fatte endeel af Naturens Sthrelse; men idet man nu havde lært om een Naturfrygt, at den var grundløs, lededes man til at spørge sig selv, om det samme ikke gjælder om utallige andre; ja hos Mange blev det naturligtviis ikke ved det blotte Spørgsmaal. Det heromhandlede Tilfælde, saa bethdningsfuldt og tankevækkende det endog maatte være, kunde vistnok ikke, for sig selv alene, have en vidtomfattende Indflydelse; men det er kun et Exempel, grebet ud af en Uendelighed. Tanken vækkes uophørligt ved Omverdenens Indflydelse paa Menneftet, og for hver Gang han opdager en Aarsag, en Sammenhæng, kommer han i nogen Modsigelse med den gamle Indbildningskraftens Verden: under denne Fremgang ville de frieste og mest selvvirksomme Aander ikke blive staaende ved *at forkaste de Meninger, hvis Falskhed man bestemt har indseet,*

men ville føle sig tvungne til at forkaste alt det, som har en paafaldende Lighed dermed; men Fleerheden af dem, der have taget den nye Tænkning, henrives let til at drive denne Forkastelse ud over de rette Grændser, og især til at nægte Sandheder, som have været forvillede med Bildfarelserne. Ligeoverfor disse staae de, som ikke let kunne løsrive sig fra de gamle Frestillinger; Nogle levede ved en dybtfølt Forvisning om de Sandheder, man nu vil fornægte; Andre, og det Fleerheden, hos hvem denne Forvisning er mindre levende, fordi de ere hærdede mod alt Nyt ved Tænkningens Sløvhed. Fremgangsmændene ville nu, opfyldte af Glæde over Udsigten i den nye Tankeverden, blive utaalmodige over denne seige Modstand, og ubelukkende finde Grunden dertil i aandelig Svaghed, hvormod der paa den modsatte Side opstaaer baade Frygt og Forbittrelse, idet Tilhængerne af det Gamle see den Verdensanskuelse truet, med hvilken deres Gudsbevidsthed er sammenvoven. Denne Kamp mellem to modsatte Censidigheder gaaer, ligesaa lidt som nogen anden, uafbrudt frem; snart faaer Tankevækkelsen Overvægt ved nye Opdagelser; snart indtræder der en Rolighedstid, hvor man faaer Leilighed til at sammentrække Grændserne, som den raske Tankebevægelse havde rykket altfor langt ud; til alle Tider vil der være nogle Mennesker, som med en sand indre Bestehenhed, grundet paa en ærværdig Sjæledybde, ville føle, at der mellem de stridende Partier ligger mange Spørgsmaal, hvorpaa man for Tiden ikke med sand Overbeviisning kan give noget Svar, hvorfor de nøies med at tilegne sig det, som de hos begge Parter finde det Viseste: paa den ene Side de Overbeviisninger, hvortil en i sig selv betrygget Sandhedsfølelse fører, uagtet det endnu ikke er lykket Tænkningen tilstrækkeligt at belyse dem; paa den anden de Sandheder, Tænkningen afgjørende beviser, selv om der synes nogen Strid mellem disse og den gamle Tankeverden. Mennesker, som formaae at hævde hos sig denne Selvfornægtelse, vide meget vel, at der, hvor der er Modsigelse, kan den hele fulde Sandhed ikke være; men de vide tillige, at denne Bestidelse af Sandheden i dens Heelhed ligger over menneskelige Bilskaar, og at vi ingenlunde vinde Sandheden ved at ville afgjøre Tvivlen i Utide.

Denne her i Korthed skildrede Udviklingsgang er gaaet gennem hele Menneskeslægstens Historie, kun med store Forskellig-

heder i de forskjellige Tidsalvere og Verdensdele. Vi ville nu forsøge en Fremstilling af Overtroens Udbannelse, saaledes som den har været paa de Tider, da dens Herredømme var mest udbredt. Menneffene nødtes efterhaanden mere og mere til at optage Kundskaber, som Tænkerne havde erhvervet for Slægten; men hos Fleerheden bleve disse Kundskaber staaende som noget blot Modtaget, og netop det deri, som har den største Betydning for de høiere Begavede, er mindst stikket til uforvansket at indgaae i Mængdens Taneliv; imidlertid vækkes der dog ogsaa hos de raare Menneffer endeel Tænkning ved de Lynglimt af høiere Tanker, som udspredes iblandt dem. Endnu mangfoldigere er Virkningen af alle de Tænkningens Frugter, der komme til Menneffene som Aarhundreders stedsse voxende Arv, og paaødes dem af det daglige Liv, hvis talløse Forretninger i enhver ny Mennefsaalder fordrer mere Eftertanke; men den Tænkning, som herved vækkes, faaer hos Fleerheden ikke den Udvikling, at den frit kunde virke efter sin egen Natur; den bliver hos den raa Mængde tvungen til at virke under Indbildningskraftens Herredømme, og saavidt muligt i dennes Verden; man vil ligesom begribe med Indbildningskraften, og sammenarbejde det for denne ufordøielige Stof til en Verdensopfatning, der alt i samme Maal, som den mere udvikles, bliver mere forvirret og selvmodsigende; under denne Tilstand dannes der et besynderligt Bæb af den gamle Digterverdens Skabninger og den Kundskabsmasse, man nu har bundet. Man vilde meget bebrage sig, hvis man troede at finde denne overveiende afpræget i en saadan Tidsalvers Digterværker; man seer i disse kun, hvad Skjønheidsfanden kunde vælge og ombanne. Man finder ogsaa kun faa Spor af denne Overtroens Verden i de historiske Værker, som fremstille de store Begivenheder; men i de Skrifter, som give os Fremstillinger af Hverdagslivets Forhold, kunne vi tildeels faae Kundskab derom. Romernes Liv var, endog i deres mest forfine Tidsalder, stærkt gjennemtrængt deraf; Middelalderen skulle vi strax nærmere betragte.

Middelalderen som Exempel paa en overtroist Tidssalder.

Overtroen har til forskjellige Tider naaet et vist Høidepunkt, som nærmere blev bestemt ved samtlige Forhold. Det vilde være altfor vidtløftigt at afhanble enhver saadan Tidssalder. Den for os lærerigste vil være Middelalderen, og det saameget mere, som Overtroen her indblandede sig i Christendommen, hvis Lære, naar den opfattes uden Indblanding af Mennestepaafund, er saa høi og herlig, at Overtroen i sin Modfætning dertil staaer blottet i sin mørkeste Ufornuft. Medens man bekjendte en Religion, som lærer, at hele Verden styres af den guddommelige Villie, opfyldte Indbildningskraften den med onde Bæfener, som i mangfoldige Henseender havde Magt over Naturen; vel skulde de være den evige Villie underkastede: dette var en uomtvistelig Lære; men i de raae Sjæles dybe Afgrunde laae der mørke Indbildninger, som stode i Strid med den lysende Sandhed, og som, mere end man skulde troe, beherskede Liv og Handlemaade. Det er vanskeligt at nævne et klarere Exempel paa Overtroens Ufornuft, end den Begjærlighed, hvormed saa mange Christne gjennem en lang Række af Aarhundreder toge Tilflugt til Mennefter, om hvilke de selv troede, at de ifkun formaaede at hjælpe ved djævelske Kunster: at søge Hjælp hos Djævelen, medens man dog troer paa Gud, maatte man kalde den latterligste Daarstab, dersom det ikke var den sørgeligste Forvildelse. Her handles ikke om enkelte Exempler, men om en Tænkemaade, som gjennem mere end eet Aartusinde dagligt yttrede sig i alle Christne Lande; men Topmaalet af dette Banvid er dog den Tanke, at forskrive sig til Djævelen, og at tilhytte sig en indskrænket Levetids snart forbiilendende Lyfter imod Døggivelsen af den evige Salighed og Underkastelsen under et evigt Livs uforgængelige Piinsler. Hvilken forenet Hengivelse til Ufornuft og Ugudelighed, Ugudelighed og Ufornuft!

Dersom man mod Historiens talende Vidnesbyrd vilde sætte den Udflugtsindbending, at en saadan Ugudelighed ikke kunde være hyppig i Middelalderen, hvor Religionen var saa høit agtet, vilde jeg svare, at en upartist Betragtning af den daværende Religionsøvelse meget mere viser, at ogsaa denne var

opfyldt med Overtro. Den Gud, de dyrkede, skulde vel være den, som Christus havde forkyndt; men i deres virkelige Forestilling var han en ganske anden; de tænkte sig ham som en høimægtig Overkonge og ikke som den Mand, der skal tilbedes i And og Sandhed; afsprebte Unbtægelses afvege saa stærkt fra den almindelige Handlemaade, at de ikke kunne ansøres herimod. Den hos Mængden herskende Mening var, at de kunde affone deres Vold og Rov og Mord ved Gaver, hvormed man ikke saameget henvendte sig til den Allerhøieste selv som til Personer, man tiltroede en stor Indflydelse hos ham, f. Ex. hans Søns Moder, en Hærstare af Helgene og en endnu større Hærstare af Præster; disse Indflydelsesrige overste man med Gaver; Kirkens Tjenere solgte Afsad. Man vil sikkert forekaste mig, at jeg her gjentager det attende Aarhundredes forslidte Tale; men det er ingenlunde min Hensigt her at sige noget Nyt, men noget Sandt, som Mange have stor Lyst til at glemme. Man vil sige mig, at denne Mening om Middelalderen er saa ofte bleven fordømt, og det i de stærkeste Udtryk, at det nu ikke gaaer an at fremsøre den paany; jeg kjender disse Fordømmelsesdomme, de strække mig ikke mere, siden jeg har søgt at lære Middelalderen at kjende af den selv og ikke af stridende Partiers Skilbringer. Vi maae ikke lade os stufte derved, at man kan underlægge de mørke Tidsalderes Bildfarelser en høiere Mening: en saadan ligger til Grund for alle Tidsalderes Bildfarelser; men vi maae aabne Dinene og see, hvorledes hine Tidens Menneſter i Virkeligheden tænkte; kun herved faae vi det sande Billede af Tilstanden.

Det forstaaer sig, at den Tankeretning, vi her have fulgt, maatte ubelukkende sætte vor Opmærksomhed paa Middelalderens Skyggeside; men efterat dette nu er skeet, bør vi minde os selv om, at ingen Bildfarelse er i nogen Tidsalder saa herskende, at jo det Sande og Gode ogsaa deri udøver megen Magt. Hvad jeg vilde godtgjøre, og som jeg holder for vist, er, at Overtroen i Middelalderen havde en langt større Indflydelse paa Liv og Tænkemaade, end de fleste nyere Skilbringer deraf lade formode, og at den i samme Maal, som den kom til Herredømme, viste sig baade som Ufornuft og som Ugudelighed.

Det behøver vel neppe at siges, at Religionen selv ikke var *Styrb* i disse Bildfarelser; men vi faae her et af de talrige

Exempler, som vise, at den opfattes paa høist ulige Maade af Menneskene, alt efter deres Kundskabers Ulighed og deres Egners forskjellige Udvikling. Menneskeslægten har maattet opbrages til dens sande Forstaaelse, og denne Opdragelse er vel rykket frem fra Trin til Trin, men synes endnu langt fra sin Fuldbendelse.

4.

Dvortroen indgriber forvirrende i hele Livet.

Det er ikke blot mod Religionen, at Dvortroen strider; den indgriber forvirrende i hele Livet. Vi maae, for ret levende at forestille os dette, forsætte os i en Tidsalder, hvor Dvortroen ret var herskende. Kom der en Sol- eller Maanesformørkelse, da sølte man en Frygt for, at disse skulde have en ond Betydning; dette Slags Frygt vedligeholdte sig mangfoldige Aarhundreder, ja vel meget over eet Aartusinde, efter at Videnskaben havde udfundet Formørkelsens sande Grund. Kom en Komet, blev Engstelsen endnu større; i det femtende Aarhundrede befalede endog Paven, at der i Anledning af en Komet skulde ringes i alle Kirker. Ved mangfoldige store Foretagender spurgte man Stjernethyderne, og lod sig bestemme af deres Raad; selv om man skulde lade sig aarelade, eller bruge et indvortes Lægemiddel, eller endog lade sit Haar skæres, behøvede man Raadspørsel med Himmelen. Den Betydning, man meente at finde i saadanne Tal, som ganske have deres Oprindelse fra vilkaarlige Bestemmelser, skaffede den Frygt, at Verden skulde forgaae i Aaret 1000, en i hele Christenheben omfattende Indflydelse. Den blinde Tillid til Spaadomme anrettede ofte stor Forvirring; i Sygdomme tog man ofte sin Tilflugt til Mænd og Qvinder, som man tiltroede overnaturlige Kundskaber, og fik snart unyttige, snart fordærvelige Raad; mødte der i et Huus Sygdom paa Mennesker eller Dvæg, eller noget andet Ondt, troede man, at det havde sin Oprindelse fra onde Menneskers eller andre onde Væsners Indvirkning, og led altsaa foruden Ulykken selv endnu af Engstelsen for ubekjendte Magter. Selve de Afværginger, som foregaae i Menneskets Sind, s. Ex. *Ekstas*

og dennes Forvandling til Lebe, tilskreve de meget hyppigt Trolddom, og søgte overnaturlig Hjælp derimod; ikke sjældent bleve affstuelige Trylledrikke brugte derimod. Mørket var opfyldt med Skræk: i Skovene, i Bjergene, ved Kirkerne, i øde eller sjældent besøgte Børelser husedes Trolde, Ellepiger, Bjergaander, Gjengangere: Barulve og Helheste gif omkring paa Gaderne: ja i Hjemmets Inderside kunde onde Magter forbytte det uskyldige Barn i Buggen. Naturligviis har det kun været mig muligt at samle nogle faa Træk; men værdiger man dem nogen Opmærksomhed, vil man let see, at deres Indflydelse maa have været mægtig. Vil man indvende mig, at alle disse Ting her fremstilles os faa tæt sammentrængte, som de ikke kunde være i Livet selv, tilstaaer jeg dette strax; vel gaves der ikke Faa, som ifølge deres naturlige Gang hengave sig særdeles til saabanne Indbildninger -- og for dem maatte Tilværelsen være et Slags Helvede — men hos Folk som flest maae de talrige og langt stærkere Indtryk, som de modtage af den virkelige Verden, overbyde og neddæmpe hine Indbildninger, saa at de hos Nogle kun faae en mangfoldigt afbrudt Virkning, hos Nogle endog en meget ringe; men i det Hele taget stode de hine Tidens Livsforhold langt nærmere, end det var Tilfældet med de digterisk skjønne Træk, som mange Skribenter næsten udelukkende bruge til at give os et Billede af Middelalderen. Det staaer da fast, tør jeg sige, at den herskende Overtro gjennemtrængte Menneskelivet med en Uro, en Forvirring, tit en Skræk, som er vor Tid fremmed, endstjændt den endnu ei ganske har befriet sig fra Overtroens bestæmmende Aag.

3.

Om Overtroens formeente Poetiskhed.

Endnu maa jeg berøre en Mening om Overtroen, der gjør den til mange Dannebes Kjælebægge: man siger den er poetisk, og klager over, at den usigtige Kundskab om Naturens Love skulde gjøre vor Opfatning deraf prosaisk. Der ligger en mærkelig Mangel paa Erbdigighed for Sandhed og Virkelighed

stjult bag disse Beskyldninger; dog vi behøve ikke at opholde os herved: det er nok, at vi opløse de Misforstaaelser, hvorpaa denne Mening er grundet. Det er ikke Troen paa de overnaturlige Væsners Tilværelse i Hverdagslivets Virkelighed, der gjør dem poetiske; men, forsaavidt som de ere det, have de deres digteriske Værd og Betydning derved, at en af Fornuften gjennemtrængt Indbildningskraft har brugt dem til at fremstille for vor indre Anskuelse skønne Billeder af den høiere Tilværelse. Det er Digteren nok, at disse Væsener have Virkelighed for vor Indbildningskraft, medens vi opfatte eller i vort Indre gjentage hans Værk; han maa indaande sine Væsener et saadant Liv, at de kunne virke paa vor Indbildningskraft; men hos os maa ogsaa denne Kraft være saa levende, at vi kunne gjensabe hos os selv de Billeder, Digteren viser os. Hvormange gives der vel blandt de Tusinder, som henrykkes af Shakespears Macbeth eller Hamlet, der troe paa Herers eller Spøgelsers Virkelighed? Det er en Erfaringssandhed, ligesaavel som det er et Videnskabens Udsagn, at den Tro, vi behøve for at nyde Digternes Fremstillinger af det Overnaturlige, optaaer og vedligeholdes hos os under Nhdelsen! Fordringen paa en anden Virkelighed er latterlig, og minder mig om en Mand, som efter at have læst Ewalds „Balder's Død“ spurgte: hvor boede Nanna? hvorpaa han fik det meget passende Svar: i Christen Bernikowstræde. Jeg veed meget vel, at nogle udmærkede Digtere have i deres Værker indført Personer, som gjøres latterlige ved ikke at ville troe paa overnaturlige Væsener; men hvor en saadan Fremstilling er heldig, kan den kun være rettet mod dem, som ville have de overnaturlige Væsener ubjagede af Digterverdenen, forbi de forvegle disses digteriske Virkelighed med den profaiske, som Overtroen vil give dem; forsaavidt Digteren mener det anderledes, forfalder han i en heel profaisk Bildfarelse.

At en saadan Misforstaaelse endog har forvildet høist udmærkede Digtere, er imidlertid unægteligt. Der var en Tid, hvor den Tanke baade i Tyskland og siden i Danmark havde vundet Indgang hos mange aandrige og i visse Retninger høitdannede Menneſter, at man vilde gjøre Religion og Poesi en Tjeneste ved at gjenindsøre Overtroen; denne Stræben fik især Liv og Kraft ved at optræde som Modſætning og Kamp mod en dengang meget herſtende profaisk Tænkemaade. Det Tidſtrum, hvori denne

Virksomhed herstede, er nu forbi; men de aandige Kræfter, hvormed Striden for Overtroen nu og da blev ført, have ikke blot efterladt en Virkning hos Mange; men den fornøjes endnu stedse derved, at den er bevaret os i Bærker fra Datiden, som ved digterisk Bærd bestandigt ville vinde Læsere. Jeg vil helst nævne et stort Exempel: Digteren Tieck var i sine tidligere Aar blandt dem, som med størst Kraft angreb den da herskende profaiske Tænkemaade, og gjorde dette med en Aand og Bittighed, som stedse vil beundres; men man bør ikke nægte, at han en Tid lang beherskedes saaledes af denne Stræben, at den førte ham ud over det Sandes Grændser. Der er i visse af hans Digterværker en kjendelig Stræben efter at trodse Ophævelsen; dette viser sig især i de Eventyr og andre Folkefortællinger, hvori han sammenarbejdede gamle Fabler paa det inderligste med Hverdagslivet, og det i en saa klar og gennemsigtig Fremstilling, at det Overnaturlige deri ligesom tiltrødser sig en anden Virkelighed end Digterverdens. Naar vi læse eller endnu bedre høre det, der udgjør Stoffet i „den blonde Egbert“, „Venusbjerget“, „Alferne“, fortalt efter Folkesagnetes umiddelbart opfattende Maade, for hvilken enhver Tankeudvikling er fremmed, saa forsætter dette os i en dertil svarende aandelig Tilstand, hvor de indre Mobbegjælsener og Stoffets uhyre Strid med hele Tilværelsen ikke træde altså stærkt frem for os; men naar Begivenheden udmales og, ved at indpasses i den os velbekjendte Virkelighed, bringes i utallige Berøringer med Eftertanken, føle vi Mobbegjælsen, selv om store Skjønheder i Digtet hindre os fra strax at gøre os Rede derfor. Et saadant Digt gjør i sin Heelhed et Indtryk, som om Verden regjeredes af Mørkhedens Magter, og Mennesket var et villieløst Legetøj for dem; man gribes, medens man ret hengiver sig til Indtrykket, af en usigelig Rædsel, og naar man siden gjenkalder sig det, føler man sig uhyggeligt tilmode, som om man havde været indespærret i en Banvildbets Verden, hvor intet Glimt af den guddommelige Fornuftregjering kaster sit Lys over den truede Mennesketilværelse. Det er intet tilstrækkeligt Forsvar for Digterværket, at dets Ophavsmand har handlet med fuldt Forsæt, og med megen Aand og Kunst har frembragt hiin Rædsel; hans Digterpligt er det at forsætte os i en Skjønhedens Verden; denne udelukker vistnok ikke en mægtigt rystende Rædsel; men den taalder ikke, at Mørkets Magt

herfter over Lyset. Man har ved at bestride den Bildfarelse, at Digtekunsten skulde være Tjener for Hensigter, som ligge udenfor den, altfor ofte ladet sig forlede til at indbrømme den en vild Frihed, og glemme, at den ikke har handlet efter sit sande Væsen, naar den indskrænker sig til at vise sig for os i visse Skjønhedsformer; men at der gives en heel Skjønhedens Verden, hvis Love den ikke maa overtræde; naar den hylber dem, tjener den af egen fri Kraft tillige Religion og Moral og Mennefsamfundet, hvis indre Væsen have samme Kilde som Skjønhedsverdenen; kort, den kommer i Harmoni med hele Virkeligheden, saaledes som denne opfattes ved Foreningen af vore sandfælige og aandelige Kræfter. Jeg har her følt mig driven til at gaae noget ud over min nærmeste Hensigt, fordi jeg har seet, hvor mange uklare Levninger af gamle Indtryk, der stille sig imod Naturens eget Lyg; man bør advare dem, som mene at vise den høieste Dannelse ved at bære disse Levninger fra hine Tider tilfude, at de i Virkeligheden kun gjøre sig tilgode med Bundfaldet af en forlængesiden tilendebragt ædel Gjæring.

Jeg har tit undret mig meget over, at abstillige aandrige Mænd for Alvor have beklaget Overtroens Ophør, og have ønsket at reise den paany til nogen Betydning; men denne Stræben har den Feil, at Ingen mener det alvorligt dermed, hverken de, som af et Slags egen Tilbøielighed tale Overtroens Sag, eller de, som estersnakke deres Tale. Man kan med god Grund sige, at de mene kun, at de mene, og at deres Anstrængelser, uden at de selv blive sig det klart bevidste, kun tjene til at udbrede Usandfærdighedens og det forstilte Væsens Rige.

Det er iøvrigt ikke min Hensigt at nægte, at Videnskaben tilintetgjør abstillige af Overtroens Forestillinger paa en saadan Maade, at de ikke, uden under ganske særegne Betingelser, lade sig bruge i vor Tids Digterværker; saaledes er den Indbildning, at en Drage vil opsluge Solen, men at vi ved Bønner, eller Offeringer, eller Larmen kunne fjerne den, langt mere digterisk, ibetmindste efter vore hidtil antagne Forestillingsmaader, end den Biden, at Maanen gaaer imellem os og Solen; men hvo vilde være saa vanvittig at ønske hin falske Indbildning hævdet, ved at bortgive en saa stor og frugtbar Sandhed! Jeg veed vel, at Mange lade sig vildelede ved en forvirrende Veg, som er bleven breven med Ordene poetisk og prosaisk. Som bekendt, er

den oprindelige Mening af Ordet profaisk kun at betegne den Bestaffenhed ved Talen, hvorved den skjælnes fra Verset; men senere har man ogsaa meget passende anvendt det paa alt det, der er den digteriske Aand sjenbtligt; saaledes brugt, betegner det med Rette noget Lavt og Aandløst. Man har ogsaa, men paa en meget ufornuftig og vildeblende Maade anvendt det til at betegne alt det, som ikke er digterisk; paa denne Maade bliver den dybeste Indsigt og Viden noget Profaisk. Man hører mangengang tale om Sandhed og Virkelighed som profaiske Ting, der bør gaae af Veien for Poesien; de, som føre dette Sprog, stutte sig selv ved den grundfaste Tanke, at den Opfatning af Tilværelsens aandedige Indhold, som i Digtninger finder en saa talende Udtryksform, skulde ubelukkende tilhøre denne Form; og medens man dog ikke kunde skjule for sig selv, at de høieste Ibeer ogsaa findes udtrykte, og ofte herligt udtrykte i Vidensstaben, faldt man paa den fortvivlede Tanke at erklære alt Saadant for poetisk, ligesom man hører visse ivrige Frimurere erklære al Moral for Frimureri og alle gode Menneſter for Frimurere. I samme Aand paaſtod en udmærket tydſk Skribent, som i sin Tid hidrog meget til denne Forvirring (Fred. Schlegel), at Spinoza var poetisk. Nei, Sandhed og Virkelighed ere, som saadanne, hverken poetiske eller profaiske; Aandens høieste Opſving tilhører hverken udelukkende Poesi eller Prosa, den er fælles Eiendom; at forbeholde Betegnelsen poetisk for Aandens Helligdom, er en forbærvelig Misbrug af Sproget.

Det kan da ikke være Naturvidensstaben til Mis anbefaling, at den tilintetgjør adskilligt Stof, som hidindtil anvendtes af Digterne; vi kunne endog ingen Betænkelighed finde i at tilføie, at den ogsaa tilintetgjør andre i Digterverdenen indlemmede Bildfarelser, som ikke kunne kaldes Overtro: saaledes vil en nyere Digter slet ikke, eller dog kun med megen Indſtrænkning, kunne gjøre Brug af saadanne Forestillinger, som Verdens fire Hjørner, Jordens Grundvold, Himmelens Befæstning o. desl., forsaavidt som saadanne falske Forestillinger ikke kunne bruges som Billeder for det Rigtige, hvilket derimod er Tilfældet med Mange, s. Ex. Solens Opgang og Nedgang; men om vor Digtningſverben end ikke bekom fuld Erstatning for alle saadanne Tab, vilde Klagerne derved endda være slet overlagte; thi Hovedſagen bliver det dog, at vor aandelige Tilværelse ophøies og foræbles ved den

Indsigt, som tilintetgjør Bildfarelserne; alle saadanne Tab ville isvrigt ikke have meget at bethde for den sande Digter, men kunne vel være piinlige for de mange Dyrkere af Digtekunsten, som mene at have gjort en i sig selv ubettdelig Tanke poetisk, ved at indklæde den i Pragtstykke fra en forsvunden Tids poetiske Rustkammer. Der gives vistnok dem, som mene at sige noget Stort, naar de forfikkre os, at de finde al denne Erstatning intetfigende; men hertil svarer jeg, at den, som taler saa, erklærer derved, at han ingen aandelig Glæde kan føle over Indsigt, og at det f. Ex. er hans aandelige Tilstand uvedkommende, at vi med saa beundringsværdig Klarhed kunne gennemskue Verdensmekaniken og forudsæe Verdensforhold i fjerne Aarhundreder. Lad det være Saadanne sagt, at det er deres egen Sløvhed, der berøver dem Indsigtens Glæder, om de end kunne rose sig af betydelige Evner i andre Retninger: de ere enten af Naturen eller snarest ved egen Skyld udelukkede fra en Indvielse, som altid opfylder den med høi Glæde, hvem den bliver tilbeel.

Da Videnskabens Herlighed bør hævedes ved dens eget Væsen, blev her indtil videre forudsat, at den kun ved at give Indsigt, men ikke ved at stænke Digterverdenen selv Noget, gav rig Erstatning for det, den berøvede samme; men nu kunne vi ogsaa henlede Opmærksomheden paa, at Videnskaben virkelig har Erstatning at hde Digterverdenen for det, den tilintetgjør deraf. Noget deraf har Digterverdenen allerede længe optaget i sig, f. Ex. Jordens Kugelstikkelse, til Rundskab om hvilken Videnskaben allerede i Oldtiden havde ført; ikke blot for Tænkningen, ogsaa for Skjønhedsandsen har denne Forestilling noget langt mere Tilfredsstillende end den, at Jorden skulde være flad, enten firkantet eller siverund. Den digteriske Opfatning har ogsaa nu og da grebet de store Sandheder om Jorden, som vandrende sin Bane omkring Solen, om Planeterne som beboelige Kloder, om Fixstjernerne som fjerne Sole, lysende og varmende Midpunkter for ubekjendte beboelige Kloders Kredsløb. Er Tanken om den fritsvævende, af usynlige Kræfter baarne, i Verdensrummet vidtomvandrende Jordklode ikke med Hensyn paa Skjønhedsandsen rig Erstatning for Jordens Grundvold? og er ikke Udsigten i en uendelig Mangfoldighed af Verdener, fulde af Liv og Tanke, en rig Erstatning for den faste Himmelhvælving? Det er sandt, at den digteriske Indbildningskraft langt fra ikke

saa slittigt har benyttet de nyere Indsigter som de gamle Forestillinger; men dertil har jo den stedse fremadskridende Menneflægt den lange Fremtid liggende for sig. Den Historie, Videnskaben lader Jordkloben fortælle os om sine ældste Tider, er ikke bleven den digteriske Opfatning fremmed; men Læren om Jordklobens Udvikling giver hvert Aar nyt og rigere Udbytte; den fortæller os om den Tid, da den endnu var dækket af et uhyre ophebet Hav, om de første Der, som opstode deri, og den fortæller Osdannelse, om de tause Dyr og de blomsterløse Væxter paa den unge, af ingen Eyd oplivede, af intet Farvespil forskjønede Jordklorpe; den viser os, hvorledes fortsatte Udviklinger dannede større Landstrækninger, og den begynder allerede at fortælle os om deres Grændser; den fremstiller os den fortsatte Udvikling af Væxternes og Dyrenes Rige, og viser os de vidunderlige Skikkelse, den efterhaanden frembragte, dræbte og begrov, medens den bestandigt forberedede en fuldkomnere Skabelse. En Mangfoldighed af mindre omfattende videnskabelige Opdagelser har desuden fundet Indgang i Digterverdenen, f. Ex. Magneten, Krudtet, Solens Pletter, Maanens laante Skin, Eysets Hastighed, Lynets Afledning, Væxternes Aandebæret, de usynlige Dyr i en Vanddraabe, Viingjeringen o. s. v. Det Forhold, hvori Menneflægt som Opdager af Naturens Hemmeligheder kommer til denne, til hele Menneflægten og til sig selv, er endnu kun saare lidet blevet benyttet. Skulde det ikke være værd for en Digter at fremstille den aandelige Tilstand, hvori den Mand befandt sig, som først havde sat sig i videnskabelig Besiddelse af Seerøret (Kikkerten), og med dette opdaget Maaner ved en fremmed Planet, Bjerge i Maanen o. s. v.? Skulde hans større og klarere Blik ud i Tilværelsen, hans Bevidsthed om, at han nu havde beriget Menneflægten med et vigtigt Tillæg til dens Indsigter, hans Overbeviisning om, at han nu havde beredt Stjernethydet og mangan anden med Himmelforholdene sammenhængende Bilsfarelse den visse Undergang, ikke have noget Tillokkende for Digteren? Skulde det ikke være værd at vise Menneflægt den indvortes Høitid, der maatte herske i en Land, medens den seer saa store Naturhemmeligheder første Gang aflørede, og forudsæer, at dens Stræben vilde bringe saa skjønne Frugter for Menneflægt? Noget Lignende vilde der være at finde ved alle meget store og omfattende Opdagelser, om end ikke ved alle noget ligesaa

Anstueligt; men selv de anstueligste ere kun sjældent blevne gjorte frugtbringende for den digteriske Fremstilling. Der er saaledes mærkbærdigt, at Opdagelsen af Tordenveirets elektriske Natur ikke har vaakt nogen stor Digter til en begejstret Fremstilling. Opdagelsen var Frugten af videnskabelig Tænkning, men indførtes i Verden ved en Helttegning; thi Opfinderen neblebede Tordensthyens elektriske Ild ved en Handling, som satte hans Liv i Bøve. Hans unge Søn var hans Medhjælper: man tænke sig Opfindereens indre Spænding før Forsøget, Sønnens enten ustyldige eller heltemodige Deeltagelse, Seiersfølelsen efter Forsøget. Hvad Sønnens Deeltagelse angaaer, har Digteren Valget, om han vil forudsætte, at Faberen slet ikke har talt til ham om Faren, eller fortalt ham om denne, men før at sætte ham paa Prøve Intet sagt ham om de Indretninger, han havde gjort for at sikke ham, medens han selv nødvendigt maatte udsætte sig for Faren; man tænke sig videre Forbommens mangfoldigt gjestagne Skrig mod Synaslederen, men ogsaa den Tilintetgjørelse af Forbommen, som fulgte, da Sagen fandt sin store Bekræftelse i Erfaringen; blandt andet frembyder Birkeligheden her et Træk, som ingen Digter kunde have opfundet bedre. I Siena var et Kirketaarn tit blevet bestadiget af Lynild: Kirkens Bærger gavedet en Afleder; alle Overtroens Trælle strege derimod, og kalbte Synaslederen Rjætterstangen: et Tordenveir trak op: Lynilden slog ned i Taarnet: Wiængden stimlede til for at see, om Aflederen havde beskyttet Kirken, og see, den havde udbøvet sin Magt saa fuldkomment, at ikke engang det Spind, som en Edderkop havde fæstet dertil, i mindste Maade var bestadiget.

Det er naturligt, at den, der har ligesom fastlevet sig i den gamle Opfatningsmaade, ikke vil finde sig tilfredsstillet ved den Erstatning, den nye byder ham for hans Tab, og endnu mindre vil han tilstaae, at denne Erstatning er usigelig rig, og mangfoldige Gange opveier Tabet. En saadan Overbeviisning kan maastee forberedes, men ikke uddannes ved enkelte om og bethningsfulde Exempler; den vil kun efterhaanden udbrede sig og omfide seire, alt som Naturvidenskaben udbreder sig saaledes, at den ikke alene bliver Forstandens Sag, men tillige befrugter Indbildningskraften. Det er kun ved denne aandelige Udvikling, at der lige overfor den gamle Digterverden vil aabne sig en ny, maastee aandeligt af ikke mindre Betydning end den, Opda-

gelsen af en ny Verdensbeel havde lige overfor den saakaldte gamle Verden.

Denne Udvikling vil ikke savne sin lovlige og sikkert store Indflydelse paa Brugen af den gamle Digterverben; blandt andet vil herved uddanne sig en finere Taft for den Fornuft-harmoni, som bør herste, om ogsaa nok saa skjult for Mængdens Dine, selv i den frieste Digting, og herved maatte den vilde Frihed, som den tankeløse Mængde ofte tager for høi Originalitet, alt mere og mere tabe sine Beundrere.

6.

Vantroens Virkninger.

Vi have nu dvælet ved Overtroens Virkninger og ved de falske Aandsretninger, som begunstige den. Ved Vantroens Virkninger behøve vi ikke at opholde os saa længe, uagtet de ogsaa ere høist fordævelige; men da det hører til dens Oprindelse (see S. 62—66), at den udvikler sig af Undersøgelsesaanden, bærer den saaledes Spiren til sin egen Undergang i sig selv, og kan derfor ikke vinde et saa langt eller saa udbredt Herredømme som Overtroen. Vi have seet, at Vantroen bestaaer i et Hæng til at forkaste det, som Mennesket pleier at antage om aandelige Ting, forsaavidt man kun tilegner sig dette ved en umiddelbar indre Sands, og ikke beviser det ved Tænkningen; den opstaaer i Anledning af de talrige Tilfælde, hvor Videnskabens Opdagelser gjendrive de Meninger, man uden Undersøgelser havde antaget. Vel gjendrives ligeledes i Undersøgelsesnes Løb mange Meninger, hvortil man var kommen ved tidligere Undersøgelser; men her er det Tænkningen, som selv retter sine Bildfarelser, ei at tale om, at det i en lang Række af Menneskealderne især bliver Overtroens Bildfarelser, Tænkningen faaer at rette. Det er naturligt, at dette avler Tvivl mod den hele Kundskabsart, som saa hyppigt griebes i Bildfarelse; Tvivlen gaaer let over til Mistro, Mistroen hos Mange til et overvættets Hæng til at forkaste; hertil kommer en forhøiet Følelse af Tænkningens Magt, som i sig selv er en saa herlig Følelse, men hos Mange udarter til *Overmod*. Den Frihedsfølelse, som opstaaer ved saa mangfol-

dige Befrielse fra Naturtvang, udarter ikke mindre hos Andre til en vilb Frihedsluft, der foragter enhver Skranke; alt efter disse Udartningers Grader udspringer heraf en Forkastelse af al Religion, en indbildt Viisdom, som troer at kunne hæve sig over Dyds- og Pligtbegreberne, endstjøndt man ret gjerne seer, at andre svagere Aander rette sig derefter; at Poesien ikke blomstrer ved en saadan Opfatningsmaade, seet man let. Bantroens Tilhængere bestyrkes ofte meget i deres Vilbsfarelse ved den Uforstand, som Overtroens Venner sætte imod dem; denne gaaer let over til Forsølgelse, som giver Vilbsfarelsen en vis høi Værdighedsfølelse, baade derved, at Forstanden maa foragte al Vold, som vil træde istedetfor Overbeviisningsmidler, og ved den Bevisthed at lide for Sandheden. Der gives et vist Udviklingsstade, hvori det tillige er de mest høitbegavede Aander, som kraftigt ivre mod Overtroen, og derved let lade sig henrive til visse Yderligheder, der vel ikke selv ere Bantroens Værk, men let give Anledning til, at saadanne Mænd i Tidernes Forvirring og under Partikampene synes at staae paa Bantroens Side; men forsaavidt Bantroen faaer Overvægt i en Tidssalder, gaaer denne sin Fordærvelse imøde: Sædeligheden undergraves, og ringeagtes siden: Alle de hemmelige Baand, som sammenholde Familien og Statssamfundet, opløses: Alt Helligt forhaanes: Bantroen faaer selv sin Forsølgelsesuaad, som Overtroen havde sin; men denne Tilstand bærer Spiren til sin Undergang i sig selv; dersom de aandelige Kræfter ikke formaae at hæve den, endes den ved store Omvæltninger og Gjensjæbelses af Samfundet, hvilke, som bekjendt, medføre saadanne Fødselsveer, at de kunne betragtes som uhyre Straffedomme over Udartningerne.

Det forstaaer sig, at hverken Bantroen eller Overtroen i nogen Tidssalder vinder et udelukkende Herredømme. Den vort Bæsen iboende Fornuft i Forening med hele Omverdenens belærende Indvirkning paa os ubretter, at Fleerheden af Menneffene ikke ganste hengive sig til nogen af de to Eensidigheder, omendstjøndt ikkun Faa ere istand til fuldkomment at holde sig frie for dem. Der er saaledes ved en høiere Naturindretning sørget for, at det Onde ikke faaer uindstrænket Overmagt; men at der levnes Spirer til ny og æblere Udviklinger, selv naar et Onde er voget til en saadan Magt, at store Omvæltninger ere fornødne.

Howledes Naturvidenskab virker mod Overtro.

Det synes, at de fleste sætte den Virkning, Naturvidens-
 skaben har til Overtroens Udryddelse, fornemmelig deri, at den
 tilintetgjør overtroiske Meninger. Denne Tjeneste er vel over-
 maade vigtig, men ikke den eneste; jeg vilde sige, at den ikke
 engang var den vigtigste, dersom den ikke var Udgangspunktet
 for alle de andre. Man seer let, at den Undersøgelsesaandens
 Handling, hvorved en overtroist Indbildning udryddes, medfører
 ikke blot den Binding, at en saadan særegen Indbildning for-
 svinder, men ogsaa den, at en Eftertanke vækkes, hvorved man
 bliver mistroisk mod andre beslægtede. Denne vigtige Følge-
 virkning opkommer for det Meste kun i ringe Grad ved Tilintet-
 gjørelsen af een overtroist Indbildning, men forøges i et stærkt
 vorende Forhold ved flere Opdagelsers Samvirkning. Man tænke
 sig den Overtro forjaget, at en Solformørkelse skulde antyde, at
 en Drage vilde opluge Solen; dette vil sikkert have sin Virkning
 paa Manges Eftertanke; men Indtrykket vil hos Fleerheden snart
 svækkes, og ikke udvide sig til fortsat Eftertænkning. Overtroen
 har en Solgub, som hver Aften gaaer til Hvile under Havet og
 begynder næste Morgen sin Bane paany: Videnskaben lærer,
 at Jorden er en Kugle, rundt omkring hvilken Dagslyset for-
 flyttes eensformigt i hvert Døgn fra Ost til Vest. Overtroen
 antager, at Solgubens Ildvogn kunde tænde Jorden, hvis den
 kom for nær! Videnskaben lærer, at Solen hverken er en Ild-
 vogn, eller styres med Vilkaarlighed, eller kommer Jorden nær.
 Overtroen havde sin Maanegubinde, der ogsaa havde mange
 Virkninger paa Jorden: Videnskaben lærte, at Maanen er en
 Klobe, som har sin bestemte Bane. Flere saadanne Tilintet-
 gjørelser af overtroiske Meninger maatte hos Mange fremkalde
 den Tanke, at hele Himmelløbet er bestemte Love underkastet,
 hvorved de Meninger, som forudsatte Himmelbegivenheder, der
 udspringe af Guders vilkaarlige Virkning, maa bortfalde. Før-
 end jeg gaaer videre, vil jeg gjøre en Misforstaaelse umulig, som
 dog ifølge alt det Foregaaende vilde være aldeles uberettiget;
 jeg vil nemlig sige, at det ikke er den digteriske Betydning af de
omhandlede mytologiske Forestillinger, jeg her betegner som

Overtro, men den i Sandhed profaiske Opfatning, som herstede om de samme Gjenstande i Hverdagslivet; efter denne maaskee overflødige Bemærkning fortsætter jeg endnu min Betragtning. Den Tanke, at Himmelbegivenhederne foregaae efter bestemte Love, tog ikke strax sit fulde Omfang: den blev tværtimod gennem mangfoldige Aarhundreder staaende indenfor en snæver Begrænsning, som tilloob store Tilfældigheder; selv de, der kjendte Himmellegemernes Løb, sattes f. Ex. endnu i Skræk ved Kometer. Det er ikke mere end halvandet Aarhundrede siden, at Videnskaben befriede de Dølyste fra denne Skræk, som først langt senere blev forjaget af en større Mennekkemasses Bevidsthed, da man kom til Kundskab om, at en Komets Gjenkomst med Held havde være forudsæet over 75 Aar, førend den kom. Man troede længe, at et Mennekses Skjæbne kunde forudsiges af Stjernernes Stillinger ved hans Fødsel; den fuldkomne Forvisning om, at Planeterne ere Kloeder som Jorden, og Fixstjernerne Sole, fremstillede denne Indbildning i dens hele Ratterlighed. Der ligger i disse Exempler en Belæring om Videnskabernes Virkemaade mod Overtroen; at det nemlig ikke blot var den Bane at see mangehaande overtroiske Meninger tilintetgjorte, der stærkest virkede mod Overtroen, men langt mere Udbredelsen af den Kundskab — hos Rogle som Indsigt, hos Mængden som Efterretning —, at Himmelløbet bestemmes ved Naturlove. Denne Virkning steg til en fortsat vøgende Høide, alt som man kom til fuldere Indsigt i Naturlovenes Genhed. Den klare Opfattelse af det sande Verdenssystem gjorde det umuligt at antage een eller flere faste Himmelhvælvinger, saaledes som dette tidligere var steet; men derved bortfaldt mangfoldige Forestillinger om Himmelen eller Himlene, Forestillinger, som hos Mange vare sammenvøede med deres Religion, men med Uret, da den legemlige Betydning af Udsagnene om Guds Bopæl, de Saliges Boliger o. s. v. jo i alle Tilfælde maa forkastes, og kun en aandelig antages for gyldig. Endelig maatte den ved Newton grundlagte Indsigt i de himmelske Bevægelsesloves Naturnødvendighed hderligere forhøie Overbeviisningen om, at Verdensbevægelserne ingen vilkaarlige Forandringer tilstede; man seer nemlig her, at alle disse Love ere Fornuftlove, vistnok langt høiere, end vor Aand havde kunnet opfinde dem, men guddommelige Fornuftfor-
skrifter, som vi ere lykkelige nok til at begribe. Denne Over-

beviisning har en uovervindelig Styrke derved, at den beroer paa en saadan Indsigt, hvori Tanke og Anskuelse paa det Underligste ere forenede. Jeg har valgt denne sammenhængende Række af Exempler, fordi den oplyser mangfoldige Led i Naturvidenskabens Virkemaade mod Overtroen; at den nemlig først virker ved at tilintetgjøre overtroiske Indbildninger, dernæst ved at fremkalde en Vane til at drage mangen overtroist Mening i Tvivl, fremdeles ved at vise en stor Deel af Naturvirkninger som ordnede efter Love, senere ved at vise disse Loves Eenhed, Sammenhæng og uindskrænkede Omfang, endelig ved at vise deres Nødvendighed, og at denne er en Fornuftsnødvendighed, en uforanderlig Guddomsvillie. Alt det samme kommer igjen i Virkemaaden af Naturvidenskabens øvrige Dele, endstjøndt det turde være vanskeligt at finde nogen saa let overskuelig Række af Exempler; men denne ene Række vil give de følgende Exempler endeel af den fornødne Belysning.

Blandt de Begivenheder, hvori Menneffene have været saa tilbøielige til at see Yttringerne af en menneskelig vilkaarlig, jeg kunde fristes til at sige, lunefuldt Magtfuldkommenhed hos Guddommen, ere Veirforandringerne. At Gud skulde resolvere Regn eller Tørke, Uveir eller Stilhed, ligesom en jordist Monark uddeler Belgjerninger eller Straffe, er en Indbildning, der har holdt sig hos Mængden indtil vore Dage, og vil maaskee ikke snart forsvinde. Imidlertid viser det sig, ved hvert Fremstribt vi gjøre i Kundskaben om Luftbegivenhederne, at de foregaae efter almeengyldige Naturlove: Varmen kan ikke blive uædbanlig stor paa et Sted, uden at blive desto mindre paa et andet: den Retning, Vinden tager i eet Land, er afhængig af dem, der finde Sted i alle andre: den samme Forandring, som i eet Land forarsager Tørke, giver et andet en stor Overflødighed af Regn. Jo fuldkommere Almeengyldigheden af de Love, hvorefter alt dette skeer, bliver indseet, og Kundskaben derom udbredt, desto mere vil hiin overtroiske og Guddommen uværdige Mening om disse Naturvirkningers vilkaarlige Uddeling forsvinde. Blandt dette Slags Overtro havde til de mest forskjellige Tider den Indbildning haft en stor sandfelig Styrke, at Gud yttrede sin Brede i Torden og Lynild. Opdagelsen af Lynildens elektriske Natur, og især Opfindelsen af Lynildens Ledning tilintetgjorde *en kraftigt, men i visse Retninger langsom nok; thi Tanken*

bevæger sig, ligesom Elektriciteten, kun med Lynets Hastighed i de gode Ledere; men alt som Lynafledernes Virkning snart hist snart her viste sig i behørig Nærhed for den sløve Mængde, maatte dens Fordomme rykkes deraf. I et af de S. 77 anførte Tilfælde maa Begivenheden have virket paa Menneskene som et Mirakel; man tør da vel gjentage: „Mangen Fordom blev knust ved det Lyn, som lystred en Leder.“ Jeg har især fremhævet dette velbekjendte Exempel, for at henlede Opmærksomheden paa, at den Dplysning, hvormed Naturvidenskabens afspreder Overtroen, ofte virker med en betydningsfuld sandelig Kraft, skjøndt sjældent med en saa mægtig som denne; men altid tale dog Erfaring og Forsøg med megen Eyrke. Jeg vil endnn anføre et Par Exempler: Man tænke sig tilbage til den første Deel af det 17de Aarhundrede. Et Sted i Frankrig saldt der en Blodregn. Nogle Munkte begyndte allerede at udtyde denne Begivenhed som et rædsomt Tegn paa Guds Vrede; men en Naturforsker (Peiresc) viste, at de saakaldte Blodpletter ogsaa kom paa Steder, som vare under Tag, hvor altsaa ingen Regn saldt, og at en Sværm af Insekter affatte dem. Som bekjendt, har man endnu langt oftere ladet sig forlede til lignende Indbildninger ved andre Særshyn, og f. Ex. taget røde af Regnen reenstillede og opsvulmede Lavarter for Frembringelser af en Blodregn, en Bildfarelse, som Naturkyndige ligeledes have berigtiget. De saakaldte Steenregn have naturligviis givet hyppige Anledninger til overtroiste Indbildninger: Naturvidenskabens har vel ikke givet os alle ønskelige Dplysninger om denne Sag; men den har dog gjort nok til at undbrage Overtroen den, ved at vise endeel af de Love, hvorefter den retter sig, og lære os, at de omtrent alle have de samme kemiske Bestanddele.

En vigtig Deel af sin Kraft viser Naturvidenskabens ved at trænge ind i Erhvervsomhedens mange Kunster, og virker derved ofte til at forjage overtroiste Meninger, men endnu langt mere til at udbrede og styrke Tænksomheden. Hvor udbredt var ikke Overtroen blandt Bjergmændene! Deres Dont medførte saameget Uforklarligt, Dunkelt, Farefuldt, at Overtroen let maatte faae Magt hos dem; uden at nægte, at der endnu kan være endeel Overtro tilbage hos dem, især hos de lavere, som ikkun modtage enkelte af Videnskabens Udsagn, og det gjennem mange Mellemled, maatte dog det Kundskabslys, som Videnskabens efter-

haanden tændte over Bjergenes indre Bygning og over alle Ertstbehandlingens Dele, udbrede en betydningsfuld, al Overtro fjiendtlig Indsigt, især hos alle dem, der ikke staae paa det laveste Trin. Men selv paa disse maae Videnskabens Opdagelser have ladet falde noget Ulyglimt; blandt andet var det forhen Tro blandt Bjergmændene, at ondskabsfulde Aander kastede dem overende og gvalte dem i Bjergværkerne eller tændte en knaldende, ødelæggende Ildmasse. Naturvidenskaben har, ved at udbrede Kundskaber om de for Aandedraget utjenlige Luftarter og om Knaldluften, men endnu mere ved at give Bjergmanden selv Sikkerhedslampen i Haand, kraftigt virket mod den gamle Spøgelsefrygt.

Saa ufuldkommen end vor Indsigt i Gjæringens Natur endnu maa kaldes, har dog den Kundskab, vi have erhvervet over Gjæringens Naturlove, adspredt mange Dunkelheder, medens den har tilveiebragt store Fordele for de Erhvervsgrene, hvori den bruges. Herved har denne Kundskab fundet en saa godt som nødvendig Indgang hos Brændeviinsbrændere, Bryggere o. s. v., af hvilke de Fleste kun have ladet sig bestemme til at optage nogle naturvidenskabelige Kundskaber ved den Fordeel, de kunde have deraf; men foruden den Tænkfuldhed, dette medførte, og som vistnok er Hovedsagen, har dette ogsaa umiddelbart forjaget adskillige overtroiske Indbildninger. Jeg minde saaledes meget vel, at jeg i min Ungdom har hørt Folk, som dreve Brænderi, og som havde havt manget Uheld derved, tilskrive dette fjiendtlig Hekunst, ja kaste deres Mistanke paa bestemte Personer. Nu, da man ved Videnskaben er blevet saa velbekjendt med dette Slags Gjæringens Love, og har almeenfattelige Forstrifter for de Fremgangsmaader, de forskjellige Omstændigheder kræve, vil man i de fleste Tilfælde undgaae saadanne Uheld, og, steer der noget, vide at finde Grunden dertil. I Kjældere, som længe have staaet lukkede, fandtes i gamle Tider Basilister, som man ikke saa; men som ved at see paa et Mennekte dræbte ham. Siden det er bleven mere almindelig bekjendt, at Gjæring frembringe en uaabbar Luft, som ved sin Vægtfylde samler sig paa lave Steber, veed man, hvem Morderen er, og forjager ham ved Udluftning.

I vore Dage have de mangfoldige Anvendelser af *Dampmaskinen* i saamange Næringsveie, i Skibsarten, i Jernbane-

beforbringen vakt Meningsmand i Almindelighed, og endnu mere alle Bærkmænd til usigelig megen Estertanke. De talrige andre Maffiner, som tit udføre de kunstfuldeste Arbejder, maae have haabt samme Virkning. Den elektromagnetiske Telegraph har tilbraget sig Meningsmands Opmærksomhed, selv i Lande, hvor den endnu kun er kjendt af Navn. Ved Siden af al den øvrige Virkning have disse mange Opfindelser vænnet Menneskene til at see, at det Vidunderlige kun frembringes ved Fornuftbrug; men ikke blot disse store Foretagender have bidraget til Menneskeflægtens Aandsudvikling, der lader sig neppe nærne nogen Erhvervs-green, hvori Videnskaben ikke har indgrebet og virket tankevækkende. Denne vakte Tænksomhedsaaend er nær beslægtet med den Undersøgelsesaaend, som Videnskaben udbanner; paa denne, der overalt har saa velgjørende Følger, maae vi med Hensyn paa Overtroens Udryddelse lægge en særdeles Vægt.

De overtroiske Meninger, som staae i nogen Sammenhæng med Naturen, blandt andre dem, som beroe paa en misforstaaet Opfatning af noget virkeligt Tilværende, kan Naturvidenskaben som oftest gjendrive; i et andet Forhold staaer den til dem, som slet ingen egentlig Naturrod have. Imod hine maa den ved Naturvidenskaben vakte Undersøgelses-Aand og den ved samme søge Undersøgelseskunst virke; men disse finder man altid vanskeligere at udrydde. Et Exempel paa saadanne er den allerede omtalte Indbildning, om Faren ved at sidde tilborde selvtrættende. Den Bemærkning, at der vare Tretten samlede ved Christi Nævere, er jo aldeles ingen Grund til en saadan Mening. Mangen En beraaber sig paa egen Erfaring; spørger man ham da, hvad han har erfaret, saa bestaaer det deri, at han eengang har spist ved et Bord selvtrættende, og at derpaa een af Gæsterne døde inden eet Aar. Men hvad betyder een saadan Erfaring? Selv om han havde gjort to eller flere saadanne Erfaringer, vilde Undersøgelseskunsten ikke finde, at de udgjorde noget Beviis. Den vilde sige: Ingen Enkeltsmands enestaaende Erfaring kan i Sager af denne Bestaaffenhed give noget Beviis; nei, hertil udtræves mange Menneskers i flere Aar uafbrudt optegnede Erfaringer over Antallet af Bordgæsterne i mangfoldige Selskaber og over Antallet af dem, som i eet Aar efter Sammenkomsten døde; man vil da faae et Middeltal, som vil vise, at jo talrigere Gæsterne ere, jo flere af dem døer der i et vist Tidsløb. Men

den, som har en levende Sans for Naturens Love, vil ikke engang forlange denne Afgjørelse; thi han veed, at den omhand-
 lede Mening slet ikke stemmer med Naturlovene. Men, hører
 jeg mangen aandrig og i andre Retninger høit dannet Mand
 sige: jeg vil just ikke paastaae, at denne Frygt for at sidde selv-
 trettende tilbords er grundet; men min Indbildningskraft er nu
 engang belempret med denne Tanke; lad mig beholde denne usth-
 dige Bilsfarelse. Dette er en anden Sag: det lader sig nogen-
 lunde høre: vi Andre bør taale denne Særhed; men bør nogen
 Mand taale den hos sig selv? Var det ikke smukkere, at han
 indstøvnede sin ufornuftige Frygt for sin egen sunde Fornufts
 Domsstol, og bømte den fra Livet? Bilsfarelsen selv er ubetydelig
 nok; men den Magt, man indrømmer en saa falsk Forestilling,
 vedligeholder et skadeligt Sjæleanlæg. Dersom vi opdagede, at
 noget Organ i vort Regeme havde et Sygdomsanlæg, som vi
 kunde overvælde, vilde vi sikkert gjøre det; men enhver overtroist
 Indbildning er jo et Sygdomsanlæg i vort Væsen: skulde vi
 ikke stræbe at overvælde det?

Det, som her er sagt om et enkelt Tilfælde, lader sig med
 Letthed anvende paa mangfoldige andre. Vi ville ikke opholde
 os ved at gennemgaae saadanne; Alt, hvad man kan sige mere
 om dem end om dette ene, vil kun lidet forsøge Virkningen. Over-
 troens adspredte Levninger ville kun efterhaanden tabe deres
 Magt over Indbildningskraften ved den Undersøgelsesaand, som
 Naturvidenskabens stedsse vøgende Anvendelse udbreder endog over
 dem, som ikke selv tilegne sig den, men ifkun berøres af dens
 mangfoldige Anvendelser paa Mennekelivet; dog kan denne Virk-
 ning ikke sammenlignes med den, som Naturvidenskabens rette
 Dyrkning selv medfører. Den udvikler i Menneket en heel indre
 Verden, der staaer for ham ei blot som noget eensang Modtaget
 og i Huskommelsen Opbevaret, men som en sig uophørligt for-
 nyende Tilværelse, i hvilken man seer en altomfattende Virken
 af den evige levende Fornuft; her er da intet Rum tilovers
 for Overtroen.

Maaskee vil man indvendende fremhæve, at enkelte Natur-
 forskere ikke have været frie for Overtro. Det forstaaer sig, at
 vi med Rette kunne afvise ethvert Exempel, som fremsføres uden
 skjønnsomt Hensyn paa Naturvidenskabens Udviklingsgang; skjøndt
 een, har den dog maattet dele sig i forskellige Grene, som ikke

alle med lige Hurtighed kunde udbikle sig. Det er sandt, at enhver af disse underordnede Videnskaber allerede i dens tidligste Alder begyndte at virke mod Overtroen; men i lang Tid kunde dette blot stee i visse Retninger, medens den i andre vedblev at være sammenvoret dermed. Astronomien, den Deel af Naturvidenskabens, som allerede i Mennefteslægtens Udgang fra Barndomsalderen forjog saa mangen overtroist Forestilling, kunde dog i en lang Række af Aarhundreder ikke rive sig løs fra Stjernetyberiets Daarligheder; ja, det blev ikke ganske umuligt for dens Dyrkere at hengive sig dertil, førend Newtons Tidsalder havde fremstillet Himmelbevægelsernes Love i en saadan Sammenhæng, at man ikke baade kunde fatte denne og indskøde overtroiste Forestillinger i sin Himmelskundskab. Astronomiens Exempel vil være nok til at retfærdiggjøre en lige Indsigelse med Hensyn paa alle Naturvidenskabens Dele. Farligere for vor Mening synes det at være, om man kunde anføre Exempler paa Mænd, som havde erhvervet store Kundskaber i en meget uddannet Deel af Naturvidenskabens, og dog ikke vare frie for Overtro. Jeg veed ikke, om saadanne Exempler findes, dog troer jeg det. Man kunde vel allerede ophæve deres Virkning ved at bemærke, hvorledes det ligger i de menneskelige Vilkaar, at der hist og her synes imod Tankernes Følgestrenghed; men i de allerfleste Tilfælde, maaffee i alle, vil det findes, at ingen Mand er overtroist med Hensyn paa det Fag, hvori han besidder en dyb Indsigt, forubfat at dette Fag allerede er uddannet til en høi Grad af Sammenhæng; men at det vel kan hændes, at den, som havde naaet et bethdeligt Mesterstak i et Fag, kunde have dyrket dette paa en saa eenfibig Maade, at han ikke havde gjenemtrængt sig med den Overbeviisning, at hele Naturen staaer under ligesaa strenge Love, som den Deel, han har gjort sig fortrolig med. Jeg skulde saaledes holde det for umuligt, at nogen Mand, som er i Besiddelse af vor Tids astronomiske Viden, kunde nære mindste Overtro med Hensyn paa Himmelbevægelserne; derimod skulde jeg ikke benægte det som ganske umuligt, endstjøndt jeg vilde optage det med største Tvivl, om Noget fortalte, at en dygtig Astronom havde en Overtro med Hensyn paa Gjenstande, som ere hans Videnskab fremmede. Dog jeg har maastee Uret i at gaee en Indvending imøde, til hvilken der kun er saa svage Aaledninger.

Naturvidenskabens Virkning imod Overtroen.

Vi have allerede seet, at Naturvidenskabens under sin Udviklingsgang giver Anledning til Vantro. Vi dvælede isærbeleshed ved den Betragtning, at de sig saa hyppigt fornønde Tilfælde, hvor man saae Forestillingsmaader og Meninger gjenbrevne, som man var vant til at sammenknytte med Menneskets helligste Overbeviisninger, ofte maatte ryste, ja tilintetgjøre disse. Det er let at see, at Naturvidenskabens selv modarbejder den Tro og den overmodige Forkastelse af dybe Sandheder, som den mod sin Hensigt har fremkaldet; thi medens den uophørligt vedbliver at rense og klare Kundskaberne, vil den tilintetgjøre mangen falsk Indvending, som havde sin Oprindelse fra en mindre fuldkommen Kundskab: medens den gjendriver og berigtiger sine egne Bildfarelser, øver den Undersøgelsesaaften i at skjæle det Sande fra det Falske: med det samme, som den lader os søle, hvor let vi kunne feile, lærer den os en velgjørende Mistillid til vore egne Domme.

Handledes der kun om hiin, saa at sige tilfældige Begunstigelse, Vantroen havde faaet af Naturvidenskabens, vilde Forsvaret allerede her være givet; men Naturvidenskabens har ved en Stræben, der hører til dens eget Væsen, hos Mange vaakt en farlig Tanke, som eensidigt forfulgt, fører til Gudsfor nægtelse. I det den nemlig viser, at alle Virkninger i Naturen stee efter Love, og at disse Love ere nødvendige, uforanderlige, evige, har den bragt Mange til at tænke sig denne alt gennemtrængende Nødvendighed som en blind Nødvendighed, der skulde ligesom tilhøre Naturen selv, gaae forud for al Fornuft og altsaa være uafhængig af samme. Denne Opfatningsmaade forudsætter som Grundlaget for hele Tilværelsen en fra Evighed værende ubeskælet Materie med visse nødvendige Egenheder; af disse ligesaa nødvendige Virkemaader skulde alt det, vi kalde Aandeligt, være Frembringelse, og selv vor Tænkning skulde kun være Følgen af de legemlige Deles Egenheder og Bevægelser. Enhver føler det Trøstesløse i denne Opfatningsmaade, og vilde frygte Naturvidenskabens, dersom den ikkun førte til en saadan.

Det nærmeste Svar herpaa er den velbekjendte Sandhed,

at den største Deel af Naturvidenskabens Dyrkere have hylbet en modsat Tanke, og have opbiist i Naturen de beundringsværdigste vise Anlæg til fornufststemmende Viisdom, saa at man pleier af Naturens vise Indretning at hente et Beviis for dens Oprindelse fra en almægtig Fornuft. Dette vilde være nok, dersom vi vilde nøies med et til det Udbortes sig holdende Forsvar; men ei at tale om, at vi da forlode Sagen med den utilfredsstillende Følelse, som opvækkes derved, at to vigtige Modsætninger blive staaende uforsønde, vilde vi lade et vigtigt Klagepunkt blive staaende uberørt. Videnskaben fører under sin Fremstriben bestandigt til fulbstændigere Opdagelser af Naturens Love, og viser fortsat en større og større Sammenhæng mellem disse; Nødvendigheden af alt det, som skeer, bliver da stedse mere og mere indlysende. Hertil kunde man vel svare, at Indretningernes Viisdom bliver det ligeledes; men desto mere opfordrende blev da den uforsønde Modsigelse staaende for os med al den deraf udspringende Uro og Tvivl og Mulighed til Vantro. Lader os da fremhæve af Videnskaben de Sandheder, som kunne opløse Sagen!

Uden alt Hensyn paa det, Videnskaben lærer os om Viisdomene i Naturen og den Viisdom, der aabenbarer sig i deres Opnaaelse, føres vi ved Betragtningen af Naturlovene i deres hele Nødvendighed til den Overbeviisning, at Naturen er en Fornuftindretning. Videnskaben fremstiller os nemlig Naturlovene som Fornuftlove, hvilke vor i mangfoldige Indskrænkninger hilde Fornuft vel ikke uden ved Naturens Hjælp kunde udfinde, men ofte ved denne Hjælp virkelig udfinder. Udsaldet af alle over Naturlovene anstillede Betragtninger er, at de alle tilfammen udgjøre en uendelig Fornufteenhed. Nødvendigheden ophører ikke; men den viser sig at være en Fornuftnødvendighed. Vilde man herimod opstille som Indvending, at denne Fornuftnødvendighed selv er en Naturnødvendighed, og vort hele aandelige Væsen en Frembringelse af denne, saa at det vel derfor maa stemme med Naturen, kunde vi svare, at dette hverken kan eller skal benægtes; men at det ingen Indvending er; thi Nødvendigheden ophører at være en blind Skjæbne, naar den befindes at være en Fornuftnødvendighed, Ordet taget i den Betydning, at det ikke blot betegner Noget, som det er en Nødvendighed for vor Fornuft at antage, men isærdeleshed Noget, som er nødvendigt ifølge den Fornuft, hvorefter alle Naturlove udspringe. Dette Svær vil

endnu ikke ganske tilfredsstillende, saalænge som man tænker sig Materien som Grundlaget for hele Naturen, ikke blot som en Deel af dens Væsen. Det er en af Menneskeslægstens ældgamle, man kunde sige oprindelige Fordomme, at søge det Genfælde og Uforanderlige i det Regemlige som saadant; man saae vistnok ved mindste Eftertanke, at alle Regemer ere forgængelige; men man tog sin Tilflugt til Stoffet. Det er sandt, at dette i al Erfaring viser sig som uforgængeligt, dog vel at mærke, ikke de mangfoldige ueensartede Stoffer, men det veielige, rumopfyldende Noget, som er fælles for alle Stoffer, med andre Ord: Materien som det Almindelige i Regemerne. Et ældgammelt System lod Materien selv bestaae af usigeligt smaae Regemer med ulige Størrelser og Figur, men med en ubegrændset Haardhed. Denne Forestillingsmaade har vel fundet hyppig Indgang i Naturvidenskabens; men den tilhører den ikke; vi have aldeles ingen Kundskab om Stoffet, uden ved dets Virksomhed og ved de Naturlove, hvorefter det virker. Gaaer Undersøgelsen over til de Eiendommeligheder, hvorunder Stoffet virker i hvert særskilt Regeme, saa viser det sig, at disse Eiendommeligheder beroe paa de Naturlove, hvorefter Virkningerne foregaae. Vel standser Undersøgelsen ved visse Stoffer, som den indtil videre maa lade staae som enkle; men Videnskabens lader os ikke tvivle om, at dette kun er indtil videre. Maaſtee vil Videnskabens engang komme til visse eiendommelige Stoffer, som den med Indsigt vil erkjende for Grundstoffer; men selv da vil det være ved deres Virksomheds Love, at den vil erkjende dem derfor. Kort, Stoffet er ikke en for sig selv bestaaende død Væren, men Virksomhedstringer, bestemte og begrænsede ved de Alt gjennemtrængende Naturlove. Det Grundvirksomme og det Ordnende i Tilværelsen ere da ikke to adskilte Ting, men det levende, uophørligt baade skabende og ordnende Fornufthele, en uendelig levende Fornuft, Gud! *)

Men ubeluffer dog ikke al denne Nødvendighed Tanken om Niemed og Biisdom? Ingenlunde, naar vi kun holde fast paa den himmelvide Forskjel mellem den uendeligt fuldkomne Fornuft og den, der kan finde Sted hos endelige Væsener. Allerede ved

---

*) Jevnsør med Pensyn paa dette hele Afsnit Samtalen om det Aandelige i det Regemlige.

enhver Anvendelse af den menneskelige Fornuft, det være sig til en Maskine eller til en Statsindretning eller til et videnstabeligt Værk, vil man stedse finde en desto fuldkomnere Sammenstemning mellem alle Dele, jo rigtigere og renere Grundtanken var. Sammenstemninger, som blot udspringe af den følgerigtige Anvendelse af Grundtanken, træde ofte frem for os, som om der var gjort særskilt Anlæg til deres Tilveiebringelse, endstjøndt det er Fornuftens egen Harmoni, der har gjort det; men i Fornuften selv, Fornuften uden Indskrænkning, er enhver enkelt Yttring Følgen af Fornuftens eget Væsen, er derfor paa eengang Middel og Siemed. Exempler ville kun ufuldkomment ophjse dette; men de ville dog ikke være ufrugtbare, naar man kun ret tilegner sig deres Indhold og anvender det. Man forestille sig nu først som Tankeforsøg, at alt det, vi vide om Kuglen, endnu var ubekjendt, og at en Kunstner vilde opfinde en Figur, som fra alle Sider skulde frembyde samme Skue, være i Rigevægt, hvordan man end lagde den paa en vandret Flade, have en saadan Overflade, at den indesluttede et større Rum end nogen anden af lige Størrelse, hvilken usigelig Hid- og Did-Tænken vilde hertil ikke udfordres; men den, som gaaer ud fra Grundtanken, et Rum, begrændset af en Overflade, som overalt staaer lige langt borte fra et Midtpunkt, vil ved Tankens nødvendige Udvikling finde alle disse og langt flere skønne og mærkværdige Egenstaber, som en blot Stræben efter Siemed enten slet ikke eller kun ad mange Omveie vilde finde. Henvende vi os nu til Naturen selv; tænke vi os som udfiklet af det store Verdensheles Idee den Tanke, at tilveiebringe en uendelig Mangfoldighed af selvstændig Væren og Leven, hvortil udkræves, at den ene Gjenstand ikke maa være den anden i Veien, hvorledes kunde man da tænke sig et visere Anslag, end at fordele Verdens hele Masse i utallige beboelige Klover, som hver har sine egne Dags- og Aarstider, hver sin eiendommelige Varme, hver sin særegne Tæthed o. s. v. Hvorledes kunde man videre udtænke noget Visere, end at lade et stort Antal saadanne Klover faae Lys og Varme fra een Sol, og lade dem faae deres Dagstider ved at dreie sig hver om sin Axe, deres Aarstider ved hver at beskrive sin egen Bane omkring sin Sol? Men alle disse og utallige andre dermed sammenhængende Siemed følge med Nødvendighed af de Love, hvorefter Materiens Dele, Tiltrækningen og Bevægelsen

rette sig. I den endelige Betragtning see vi Diemed og Midler som adskilte, i det Virkelige og Hele ere de Eet. Gaae vi nu til vor egen Klobe, saa see vi, at de mest velgjørende Indretninger, som Dags- og Nattidernes Vexel, have deres Udspring af altomfattende nødvendige Love. Paaskjønne vi med Hensyn paa Gavnligheden den Bevægelse, Havet faaer ved Flod og Ebbe, maae vi paa den anden Side tilstaae, at den følger af hine samme almindelige Love. Prise vi den Afvejling og Udbjevning, Varmen i de forskjellige Fordegne faaer ved de mangfoldige Vindstrømme, saa finde vi atter, at disse ere Følger af hine almindelige Love i Forening med Varmens udvidende Kraft. Lade vi nu Tanken udvide sig fra disse Exempler til dens hele uendelige Omfang, saa see vi, at Overbeviisningen om Diemedenes Rige i Naturen ikke ubelukker Nødvendigheden, Nødvendigheden ikke Diemedene; men at Middelet og Diemedet i Fornuften favne hinanden, som Digteren siger.

Saaledes ubelukker da den sande Naturvidenskab saavel Vantroen som Overtroen.

Hele Tilværelsen eet Fornuftrige.

1.

Kundskabsevnenes Væsenseenhed i det hele Verdensalt.

(Dette første Affnit er Indholdet af et Foredrag, som jeg holdt i den Kieler Naturforskerforsamling 1846, og som jeg snart efter opstreb paa Tydsk, til Brug for Beretningen om Forsamlingens Møder. Naaget denne Undersøgelse saaledes først er bekendtgjort paa Tydsk, er den dog oprindelig Dansk, og har været mere eller mindre fuldstændigt meddeelt i mine Foredrag for danske Tilhørere, blandt andet i et Møde af Selskabet til Naturlærens Udbredelse i Aaret 1845. Det her Meddeelte er dog ingen blot Oversættelse, men har modtaget mange Forbedringer og Udbielfer. De følgende Affnit ere skrevne i den seneste Tid.)

Den Gjenstand, for hvilken jeg udbejder mig deres Opmærksomhed, nemlig en Undersøgelse over Kundskabsevnenes Væsenseenhed i det hele Verdensalt, synes ved det første Diekast slet ikke at henhøre til Naturvidenskaben; men en nærmere Overveielse viser os, at den ikke bør være denne Videnskab fremmed. Naturen er ikke noget blot Legemligt, den bliver gjennemtrængt og behersket af Aand, saaledes som det allerede fremgaaer af dens uendelige Lovstemmighed. Vort Legeme er aabenbart en af Naturvidenskabens Gjenstande; men dette indeholder alle vore Kundskabsorganer. Naturforskningen har allerede paa mange Maader belært os i Henseende til vore Sandseorganer, og skriver bestandig videre frem paa denne Vej; men den bliver ikke staaende derved: den trænger ind i Nervesystemets Bygning og Forretninger, og har den Opgave ogsaa at undersøge Organernes Sammenhæng med Sjæleevnerne; en Opgave, til hvis Løsning den endnu kun har bidraget lidet, men dog givet vigtige Blik, og i Henseende til hvilken den stedse fortsætter sine Bestræbelser.

Man vil føle Betydningen heraf for vor hele Undersøgelse, naar man ret stiller sig for Dine, hvorledes Feil i Wienssetets Kundskabsorganer medføre Forvirring i hans Verdensopfatning, ja ofte i alle hans Forestillinger om guddommelige og menneskelige Ting.

Idet nu Naturvidenskabene godtgjør, at de Love, efter hvilke vor Jord og Alt, hvad der lever paa den, rette sig, ogsaa gjælde for de andre Verdenskloder, fremskalder den Spørgsmaal angaaende hele Verdensaltets Beboere. Mange Lærde afvise dette Spørgsmaal med Haan, fordi Besvarelsen deraf ikke vil lade sig give med mathematisk Visshed; men naar vi betænke, at de første Skridt i enhver Videnskab ere usikre, og at vi aldrig vilde spnaae de fuldkomnere Kundskaber, naar vi ville forsmaae deres første Spirer, saa finder jeg det nyttigt for Videnskabene, at vi prøve vore Kræfter heri, naar vi kun i vore Undersøgelser holde os saa nær som muligt til det allerede Beviste, og afstille det Tvivlsomme fra det Visse.

Det kunde synes, at denne Undersøgelse sigtede til at hde det samme som Metaphysiken; men det Følgende vil vise, at den holder sig indenfor Naturvidenskabens Grænser, og ikke vil forsøge paa at finde al Kundskabs første Grund. Philosophen kan betragte denne Undersøgelse i det samme Lys som Physiologernes Undersøgelser over Sandseorganerne; Naturgrundfærnes Bestræbelse for at fremme deres egen Videnskab, forberede med det samme Erfaringsstoffet til Philosophens Brug.

Jeg haaber, at man ikke vil give min Paastand om Kundskabsøvnens Væsenlighed i det hele Verdensalt nogen større Udstrækning, end Ordet selv antyder, og at man vil stille sig klart for Die, at Væsenligheden ikke udelukker den største Mangfoldighed i Tilværelsesformerne. Vi behøve kun at see os om paa den Klode, vi selv beboe, for at finde talende Exempler nok paa Væsenlighed i den største Mangfoldighed. Hvor forskellige ere ikke de Stikfælsler, hvorunder Aandedrættets Organer forekomme hos de forskellige Dyreklasser (Lunger, Gjæller, Tracheæ!) Hvilke Uligheder er der ikke i Bevægelsesorganernes Udvikling (Arme, Forbeen, Binger, Finner)! Ikke mindre er Høreorganernes Ulighed, som f. Ex. hos Pattedyr og Fiske er saa stor, at kun den Sagkyndige deri opdager det samme Diemed og Grundligheden af de heri anvendte Naturmidler. Det behøver

vel neppe at siges, at Mangfoldigheden paa forskjellige Verdensklober maa endnu være usammenlignelig større; ja, at der i denne store Mangfoldighed kan forekomme Rundskaabsmidler, som vi ikke kjende.

Endnu et Forord, som maa være ledsaget med en Undskyldning! I det Følgende vil jeg med en vis Udførlighed vise, at Naturlovene ere gyldige for hele Verdensaltet. Denne Almindelighed er stedse bleven forudsat af de Forstere, hvis Underfølgelse gif ud over Jorden, og vistnok med Rette; thi de saae et tilstrækkeligt Beviis derfor i deres Opdagelsers Sammenhæng og Følge; saadanne er det ikke, som jeg her stræber at overbevise, — jeg udbeder mig meget mere deres Overbærelse, — men det er til de Mange, som ikke have en fuldkommen klar med deres Naturanskuelse sammensmeltende Overbeviisning om denne Sandhed, at jeg her taler! Jeg indseer ogsaa, at jeg havde kunnet sammenfatte saavel den Paaastand, som og alt det Øvrige af denne Meddelelse i meget faa Ord; men jeg fandt det raadeligere i et mere udviklet Foredrag at føre vor Gjenstand nærmere frem for Anskuelser.

Jeg vil fremsætte mine Tanker i Exempler, men vælge disse saaledes, at man af det Særegne let vil kunne udbrage sig det Almindelige. Vi ville først henvende vor Opmærksomhed paa Læren om Bevægelsen, og overbevise os om, at dens Hovedlove ere saadanne, som vor Rundskaabsøve — for saa vidt som den ret forstaaer sig selv — maatte fordrø, og at paa den anden Side disse Love uden vor Medvirken blive fulgte af Naturen. Vi vide Alle, at den lige Linie er den mest enkleste; vi see alle-repe dette, naar vi betragte den aانبige Handlemaade, ved hvilken vi enten udenfor os eller i den indre Anskuelse drage en lige Linie; thi vi udføre dette med bestandig uforandret Tanke. Mathematiken udvikler og beviser dette nærmere. Betænke vi nu fremdeles, at en enkelt Drivkraft maa frembringe en enkelt Bevægelse, saa vilde den første Lov, som vi vilde foreskrive Bevægelsen, være den, at enhver enkelt Drivkraft maa frembringe en retliniet Bevægelse; men see! Naturen har stedse fulgt denne Lov, uendelig længe førend Mennekeslægten indsaae den. At det Billieløse ikke selv kan bestemme sig til nogen Forandring, og at derfor ingen Bevægelse kan blive hverken hastigere eller langsommere eller forandre sin Retning uden nye tilføiede Ind-

virksomheder, med andre Ord, at enhver enkelt Bevægelse maa stee med stadig Hastighed og uforandret Retning, er ogsaa en saa selvklar Fornuftsnødvendighed, at man neppe skulde troe, at den rette Indsigt i denne Sag først har udviklet sig i de sidste Par Aarhundreder. Men af denne Lov følger det videre, at enhver bestandigt virkende Kraft i hvert Øieblik tilføier en ny Bevægelse lige saa stor som den, der meddeelttes i det første Øieblik, og at saaledes den frembragte Hastighed maa blive jevntvøgende, og at den i hvert Øieblik opnaaede Fart maa forholde sig som den fra det første Øieblik forløbne Tid. Den mathematiste Betragtning af denne simple Sandhed førte til at opdage flere Love, som man aldrig tidligere havde opsporet i Erfaringen; men, som man nu, efter at man havde lært at søge dem, let fandt deri.

Ved Anvendelsen af foregaaende Sandheder kom man ogsaa til den Indsigt, at enhver krumliniet Bevægelse er Resultatet af samvirkende Kræfter, og aldrig kan være enkelt. At alle Virksomheder, som udgaae fra eet Punkt, udbrede sig paa Flader, der forholde sig som Kvadraterne af Afstandene, at Kraften altsaa i hvert Punkt maa staae i det omvendte Forhold af disse Kvadrater, er en meget simpel, omendstjændt seent opdaget Fornuftforstrift.

Om vi end ikke ville fremstille det som tilfredsstillende godtgjort, at den almindelige Tiltrækning er en Fornuftforstrift, saa er den dog ved Fornuften bleven udfunden af Naturbegivenhederne, og ved Virkningsloven efter det omvendte Forhold af Afstandenes Kvadrater har den erholdt en umaadelig stor Anvendelse. Ved den videre Benyttelse af alle her antydede Rundflader bleve Lovene for Centralbevægelsen fundne, og det blev beviist i Henseende til de Centralbevægelser, hvori den almindelige Tiltrækning driver Legemerne mod Midpunktet, at de bestrebne Baner maae være et af Regelsnittene; og at en saadan ved Erfaringen funden Banefigur kun kan være frembragt ved en Kraft, som følger hiin Lov. Af alle disse Undersøgelser fremgik det endeligt, at Verdensklobernes Bevægelser stee efter de samme Love, hvorefter de kastede Legemer her paa vor Jord blive bevægede.

De ville vistnok ikke vente, at jeg her skulde udvikle Beviserne for alt dette. Et saadant Foretagende vilde ikke alene forbre en heel Række af Foredrag, men ogsaa være oversflødig

her; thi enhver Sagkyndig veed, at de her i en saadan Kortheb- antybede Sandheder ere blevne erhvervede ved store Tænkeres fortsatte Anstrengelser gjennem næsten tre Aarhundreder. Jeg kan ogsaa betragte den store videnskabelige Kjendsgjerning som almindelig anerkjendt, at hine Love, som ere blevne fundne ved den af Erfaringen befrugtede Tænkning, virkelig gjælde for alle Verdensklodernes Bevægelser.

Lader os nu forsøge at anvende dette til vort Siemed og at vise, at den almindelige Gylldighed af de Love, som indsees ved Fornuften, fordrer, at man antager en Grundlighed af Kundskabsevnen i det hele Verdensalt.

For ikke ved en Stræben efter det Almindelige at miste Anskuelsens Klarhed, ville vi først henvende vor Opmærksomhed paa en bestemt fremmed Verdensklode, og det vil snart vise sig, at vi let kunne give de derved vundne Resultater den fornødne Almindelighed. Lader os gjøre det Tankeexperiment at hensætte os paa Planeten Jupiter. Vi ville der see Afværlinger af Dage og Nætter og opleve Aarstider ligesom paa vor Jordklode, kun med andre Tidslængder. Disse Afværlinger opstaae der ligesom her ved Verdensklodens Udreining og ved dens Vandring rundt om Solen; men disse Bevægelser blive frembragte efter hine eenfoldige Love, som vi have opdaget her paa vor Jord og anvendt paa Verdensaltet. Ligeledes ville vi der see Maaner, som bevæge sig efter de samme Love som vores, og vi ville hist omfatte alle disse Ting med de samme Indsigter, hvormed vi omfattede dem her. Lader os nu i vort Sted sætte et andet, om end fra os nok saa forskjelligt Væsen, naar det kun med os har saameget tilfælles, at det opfatter Naturen med Bevidsthed; dette Væsen maa da ogsaa erfare de samme Naturbegivenheder. Indtrykkene deraf kunne hos ham antage en anden Skikkelse; men hvis han skal indsee deres Lovstemmighed, maa hans Kundskabsevne stemme overeens med Naturlovene, altsaa ogsaa med vor Kundskabsevne. Var hans Kundskabsevne uovereensstemmende med Naturlovene, saa maatte den føre ham i Bilsfarelse, en Tanke, som vi allerede ved første Diekast maae afvise, men som vi længere hen yderligere skulle gjendrive. Vilde man vende Sagen om, og opvække den Tvivl, at vi maaskee opfattede Tingene falsk, men Beboerne af andre Planeter enten rigtigt eller ligeledes urigtigt, kun paa anden Maade, saa svare vi, at vor Himmelmechaniks prophetiske

Natur giver os en fast Tillid til den, idet den lærer os at forudsige de mangfoldigste Himmelsbegivenheder med den største Bestemthed og Sikkerhed. Foruden de mange Forudsigelser om Sol- og Maaneformørkelses og om de Steber, Planeterne indtage til angivne Tider — Forudsigelser, af hvilke enhver vilde opvække Forbauselse, naar vi ikke vare saa vant til dem — vil jeg kun erindre derom, at man efter fireaarige Jagttagelser over den af Will. Herschel 1781 opdagede Uranus beregnede, at samme omtrent behøvede 84 Aar til sit Omløb, og at Gauß, hvilket endnu er langt mere, af saa Dages Jagttagelser rigtigt beregnede Ceres's Bane, og ved sine Forudsigelser udrettede, at man fandt den. Jeg bør vel ei heller forbigaae det nyeste Exempel: adskillige Astronomer, hvoriblandt Bessel, havde af de tilskyndende Uordener i Uranus's Bevægelser sluttet sig til Nødvendigheden af en endnu ei opdaget fjernere Planet; Le Verrier beregnede den, og forudsagde dens Sted, hvor den virkelig fandtes af Galle. Opdagelsen af denne Planet er da en ny om end for den Sagkyndige overflødig Bekræftelse paa vor Opfatning af Solsystemets Indretning. Enhver Sagkyndig veed, at jeg her kun har anført nogle faa af Astronomiens Triumfer for at vække Opmærksomheden. Antallet af dens nye bestemte og indtræffende Forudsigelser er uoverseeligt: de maae udspringe af uomtvistelige Grundsandheder, og en disse modsigende Anskuelse vilde ikke stemme med Naturbegivenhederne, altsaa være usand.

Lader os igjen henvende vore Tanker til Jupiters Beboere; vi indsee nu, at de ikke kunne beregne Solens, Maaners og Stjerners, kort hele Verdensuhrets Gang, efter andre Love, end de af os anerkjendte, altsaa heller ikke kunne begribe dem paa en Maade, der staaer i Modsigelse med vores. De samme Naturlove, som de opdage ved deres Himmeliagttagelser, maae de gjenfinde i deres nærmeste Omgivelse ved deres egen Planets Overflade. Af Dvereensstemmelsen mellem Jupitermaanernes virkelige Bevægelser med de af Naturlovene forudberegneede følger med mathematisk Strenghed, at samme Love for Tyngden gjælde for hiin Planet som for vores: f. Ex. alle Legemer her falde med lige Hastighed i et lufttomt Rum, saaledes maa det ogsaa stee hiit, kun med en anden Størrelse; med samme Nødvendighed følger det, at Rastebevægelsen hiit, ligesom her, maa *beskrive krumme Linier*, hvori de samme Love aabenbare sig;

ligesaa vist er det, at Krebsbevægelsens Love hieset og her maae være de samme. Vel kunne vi ikke bevise alle disse Slutninger med iagttagne Kjendsgjerninger, saaledes som vi kunne gjøre det i Henseende til Verdensklobernes Bevægelser; men dette udfordres heller ikke, da de ere nødvendige Følger af de allerede sitfærede Sandheder; dog kunne vi end ydermere henvide til en ved Erfaring givet Bekræftelse. Vi finde, at Jupiters Figur aldeles er dannet efter de samme Love som vor Jord; om dennes Figur vide vi, at den vel nærmer sig Kuglens, men dog afviger saaledes derfra, at den er noget udvidet henimod Æquator; vi vide, at denne Afvigelse opstaaer derved, at alle Jordens Dele ved dens Omdreining blive førte om i Krebse, i hvilke disse Deles midpunktshyende Kraft forholder sig som Afstandene fra Axen. I det vi kjende Jordens Omdreining, altsaa ogsaa dens Diameter og Tiden til dens Omdreining, beregne vi Længden af den Bøje, som den midpunktshyende Kraft i et Sekund vilde fjerne disse Dele fra Midpunktet, og finde, at denne Længde ved Æquator er $\frac{1}{289}$ af den, gennem hvilken Tyngden stræber at drive dem mod sammes Midpunkt. Det vilde overstride vore Grændser her at anføre alle de videre Betragtninger, ved hvilke Jordens Figur er bleven bestemt; det er os nok, at alle Sagkyndige ere enige om det Væsentlige af alle herhenhørende Beregninger, og at disse ligeledes i alt Væsentligt blive bekræftede ved de foretagne Maalninger. De samme Beregninger lade sig ogsaa anvende paa de andre Planeter og navnlig paa Jupiter; denne har et langt større Gjennemsnit, en hurtigere Omdreining, og Tyngden paa dens Overflade overtræffer den paa vor Jord; af alt dette beregne vi dens Afvigelse fra Kugelstikkelsen, og finde denne Afvigelse langt større end Jordens; og den ved Beregning fundne Figur er i Virkeligheden saadan, som de astronomiske Maalninger af dens Axe og dens Æquators Diameter angive den. I Undersøgelserne over vor Jordklode har det viist sig, at dens Tæthed maae tiltage henimod Midpunktet; Beregningerne have lært, at det samme gælder om Jupiter. Vi see af alt dette, at de hos os herskende Naturlove ligesom for vore Dine gjøre sig gjældende paa Jupiters Overflade og i dens Masse.

Altsaa finde Beboerne paa hiin Klode den samme Anvendelse af deres Rundskabsevne i deres nærmeste Omgivelse som paa deres Himmel, saaledes som det ogsaa er Tilfældet paa vor

Jordklobe. Denne Lighed ubeluffer dog ingenlunde store Forskjelligheder; saaledes kunne vi f. Ex. beregne, at Tyngden ved Jupiters Overflade er $2\frac{1}{2}$ Gange saa stor som paa vor Jord, at Faldhastigheden paa forskjellige Punkter af samme frembyder større Uligheder end hos os, at hiin Verdensklobes Tæthed er langt ringere end Jordklobens; men alle saadanne Forskjelligheder ere frembragte efter de samme Love.

Skal Jupitersbeboeren fatte alle disse Forhold, som Naturen viser ham, maa han jo kjende deres Love! Han kan maastee have en langt mere klar, livfuld, omfattende Indsigt deri end vi, eller maastee tvertimod en svagere; men forsaavidt han kender dem, maa hans Kundskabsevne i sit Væsen være den samme som vores. For ham maa ogsaa den usammensatte Bevægelse være retliniet, og en krumliniet altid være frembragt ved mere end een Kraft: for ham maa den samme mathematiske Række fremstille den jevntvoksende Hastighed som for os: for ham maa der være det samme Forhold mellem Abscisser og Ordinator som for os i alle de krumme Linier, f. Ex. i Ellipsen, som er Grundformen i Planeternes Bevæggelser, i Parabolen, som beskrives af Kegemer, der ere kastede i en anden Linie end den lodrette o. s. v. Men om Opfatningen af disse Forhold ere vi os jo bevidste, at der er en Fornufthandling i Forening med Anstuelse som Grundlag; steer den samme Opfatning ved andre Væsener, foretage de dem jo ligeledes Fornuft handlinger, og da de ere sandfælsige Væsener, maae disse hos dem som hos os have et sandfælsigt Grundlag, ei blot af udbortes, men ogsaa af indbortes Sandkning; kort, al Opfatning af Naturlove er en Fornuft handling med sandfælsigt Grundlag. De ville i det Følgende finde Exempler nok, hvorved De selv kunne videre belyse Dem dette; her vil jeg kun endnu nogle Dieblkke dvæle ved de Uligheder, som lade sig forene med disse Ligheder. Jeg veed, man vil være tilbøielig til at foreholde mig Muligheden af saadanne Uligheder; derfor vil jeg allerede her komme Betænkelsen imøde, uagtet jeg atter senere vil faae Anledning til at afhandle denne Sag. Den Lighed, jeg her har sat i den mathematiske Opfatning, vilde i sit Væsen ikke være ophævet, om vor Jupiterbeboer havde en Talsands, som oversteg vores, saaledes at han kunde fatte og udføre en Regning med ti Tal ligesaa let som vi blot med to Tal, om han med et Tankeblif strax saae Væsenet i en for os

kun med hderste Banfkelighed begribelig Række, eller med et lige Tankeblik faae alle Forholdene i et Kugelsnit, omtrent som vi see alle Kabiernes Lighed i en Cirkel; Tankeforholdene blive dog de samme. De ville let see, at alt dette ogsaa lader sig overføre paa en Tænkning, som ei er mathematisk.

Alt, hvad der er bleven sagt om Planeten Jupiter, lader sig ogsaa i det Hele taget anvende paa de øvrige Planeter, omendstjøndt Fremstillingen deraf med Hensyn paa nogle bliver mindre fuldstændig, med Hensyn paa andre mere forviklet.

Vore Betragtninger holdt sig hidtil indenfor Solstytemets Grændser; vi maae endnu udvide vort Blik. Vore Undersøgelser have lært, at de her omtalte Love ogsaa naae ud over dette System, og Forudsætningen af deres Almindelighed bekræfter sig bestandigt mere; men er der i det hele Verdensalt givet de selvbevidste Væsener lige Naturlove til Gjenstand for deres Kundskabsevne, bliver det herved nødvendigt, at denne Evne overalt maa i dens Væsen være den samme.

Lader os vælge et andet ikke mindre almindeligt og indgribende Exempel: Lysets Virkninger og Love. Natur og Indsigt ere ogsaa her i den fuldkomneste Overeensstemmelse; snart forudsiger den af Erfaringen befrugtede Tænkning os de Virkninger, vi have at vente, snart opløser den det Uforudsæete i Fornuftkundskab. I Lysets synliggjørende Virkning gjenfinde vi den lige Linie: hvad Erfaringen lærer os om Belysningen i forskellige Afstande, om Skyggernes Størrelse og Form, om Speil-Virkningerne, lader sig Alt udlede af Fornuftlove. Om Lysets Brydning, om dets Opløsning i Farver, om dets Polarisation, Interferens o. s. v., gjælder det samme, naar man kun overseer, at nogle Uklarheder her endnu ere at adsprede, hvilket dog ikke hindrer os i med Sikkerhed at indsee Lovenes væsentlige Fornuftsammenhæng.

Vi overtyde os let om, at Lovene for Lyset, ligesom de for Bevægelsen og Tiltrækningen, gjælde for hele Verdensaltet. Lyset, som kommer til os fra Solen, fra Planeterne og fra Fixstjernerne, er af samme Natur, som det paa vor Jordklode frembragte; det bliver i vore Kikkerter og Speilteleskoper brudt, tilbagekastet og samlet i Billeder paa samme Maade, som Lyset fra de jordiske Gjenstande. Der ligger allerede i disse tallose Erfaringer en stor Deel af, hvad der her skal bevises, hvilket

Enhver, der kjenner vore optiske Redskabers Theori, klart vil indsee; vore Experimenter over Lysets vise det samme under andre Former. Vi see de samme chemiske Virkningsmaader af jordisk Lys som af Solens og de andre Himmellegemers: vi udbille Farverne deraf efter de samme Love, og fremstille saaledes paa en mere øiensynlig Maade hiin Lighed, som de optiske Redskaber allerede lærte os. Vi polarisere alt Lys paa samme Maade, hvad enten det er jordisk eller kommen fra Himmellegerne. Af Astronomien mebtage vi endnu den store Kjendsgjerning, som bliver godtgjort ved Aberrationen, at det Lys, som kommer til os fra alle Dele af Verdensaltet, har samme Hastighed; søie vi endnu hertil, at de Lysvirkninger, som vi iagttagte paa de med Maaner forsynede Planeter, f. Ex. Styggerne, som Maanerne kaste paa Hovedplaneten eller denne paa sine Maaner, foregaae ganske saaledes, som de maae foregaae efter de os bekjendte Naturlove.

Det fremgaaer da ligesaavel af alle Lysets som af Bevægelsens Forhold, at Verdens umaadelige Udstrækning ikke viser nogen Grændse, hvor de Love ophøre, som vor Aand fordrer.

Der frembyder sig her en god Leilighed til at give nogle Exempler paa de store Forskjelligheder, som kunne bestaae ved Siden af Væsenseenheden. Vi kjende allerede paa vor Jordklode en stor Forskjellighed af Diets Indretning hos Dyrene, hvor forskjellig hos Pattedyr, Fisk, Insekt! Hvor meget mere maae ikke Synsorganerne paa andre Verdenskloder være forskjellige fra vore! Derimod er det neppe sandsynligt, at der skulde gives noget Væsen med Kundskabsevne, til hvilket Lysets ikke skulde bringe noget Budskab om de fjerne Gjenstande.

Af Lysets Theori kunne vi lære, at meget store Forskjelligheder ere mulige i det Nerveindtryk, det frembringer; den viser os nemlig, at Lysets frembringes ved Zitringer i Ætheren. Vi modtage kun ret afgjorte Lysindtryk ved Ætherbølger, hvis Brede ligger imellem 300 og 175 Milliondeel Linie, og kun endnu noget Indtryk af saadanne, som falde lidt derover eller derunder. De for vor Synsfølelse altfor langsomme — det vil sige: af større Bølgebrede — frembringe Varmefølelse hos os, de hurtigere blive bragte til vor Kundskab ved visse chemiske Virkninger; men der kan muligviis gives Lysorganer, som kun føle enten hine langsommere eller hine hurtigere Zitringer, eller som endog føle alle de af os følte tilligemed flere af de andre.

Dette er ikke blot en tænkt Mulighed, men fuldkommen grundet i Tingenes Natur; thi vi vide, at hine paa Synet ikke virkende Straaler blive brudte og tilbagekastede efter de samme Love, som de synliggjørende, og at de derfor kunne frembringe Billeder. De Straaler, som udmærke sig ved chemiske Virkninger, give os som bekendt meget skønne Afsbildninger af Tingene.

Da Farveindtrykkene i os blive frembragte ved Ætherzitringerernes forstjellige Hurtigheder, saa vil Farveverdenen ogsaa fremstille sig paa anden Maade for andre Væsener; dog vil trods denne Ulighed tillige en vigtig Lighed finde Sted heri, da Zitringerenes ulige Hurtigheder maae frembringe ligesaa mange ulige Indtryk indenfor de Grændser, der sættes ved Sandsens indre Fuldkommenhed; man kan endog tænke sig det Tilfælde, at et Æsorgan ikkun havde en tydelig Følelse for en eneste Zittringshurtighed. Evnen til at fornemme Farver kan derimod hos andre Skabninger have et større Omfang end hos os. Blandt de Farver, som lade sig fornemme af vor Æsands, bliver den røde frembragt ved de langsomste Ætherzitringer, den violette ved de hurtigste; men disse opnaae endnu, som allerede sagt, ikke den dobbelte Hurtighed af hine. Farvezitringerenes hyerste Forhold ligge altsaa hos os, selv for det mest modtagsomme Æe, mellem 1 og 2. Vi ere i Henseende til Farverne i samme Tilfælde, som et Menneſte vilde være i Henseende til Tonerne, naar Omfanget af hans Tonesands kun beløb sig til een Octav. En Skabning, som havde Sands for ligesaa mange Æsoctaver, som vi have for Tonerne, vilde have utallige Rundstaber og Følelser, som vi maae undvære.

Ogsaa den ulige Modtagsomhed for Æs af ulige Styrke maa frembringe de største Forstjelligheder. Vi ville igjen henvende vore Tanker til Jupiter; denne Verdensklode faaer 25 Gange saa lidt Æs paa hver Qvadrattomme som vores; Gjensstandenes Belysning kan maastee dertil endnu blive forringet ved en uklar Atmosphære. Det er derfor høist sandsynligt, at dens Beboere have en finere Æsfølelse end vi for at opfatte de Gjensstande, der omgive dem; men denne høiere Modtagsomhed medbringer han ogsaa til Bestuelsen af Himlen. For saa vidt som hans Atmosphære ikke har en meget ringere Gjennemsigtighed end vores, vil altsaa Stjernehimlen vise sig langt rigere og mere glandsfuld for ham; han vil ogsaa lære mere ved Sagttagelsen

af samme, og saaledes meget lettere opnaae omfattende Kundskaber om Verdensaltet. Ifølge hans Klodes mere end dobbelt saa hurtige Omdreining, modtager han Indtrykket af sin Himmels tilflyneladende Omdreining med en forholdsulundig*) Hurtighed, hvilket ogsaa vil have sin Indflydelse paa dette Indtryk; ja, man kan overalt formode, at den hurtige Afveerling mellem Dag og Nat maa være forbunden med en tilsvarende hurtig Afveerling mellem Virksomhed og Hvile, og denne atter med en hurtigere og livfuldere Modtagen og en hurtigere Forsvinden af Indtrykkene. Hertil kommer endnu, at Jupitersbeboeren paa Grund af det store Gjennemsnit af hans Klodes Bane ogsaa vil see meget mere af Verdensbygningen, og meget lettere kunne gjøre de Maalninger, som ere nødvendige til Bestemmelsen af Fixstjernerens Afstande.

Det forstaaer sig, at jeg her blot har angivet mulige, under visse Betingelser nødvendige eller sandsynlige Forhold; det er aabenbar, at ogsaa andre Betingelser kunne finde Sted, f. Ex. en større eller ringere Fuldkommenhed af de Dele, som hos hine Beboere skulle svare til vort Nervesystem. Diemebet var her alene, at vise, hvorledes de mangfoldigste Forskjelligheder kunne herske ved Siden af Væsenseenheden.

Over Lydfornemmelserne vil jeg nu fatte mig meget kort. Alle Zitringer af en vis Hurtighed i Legemer af tilstrækkelig Tæthed frembringe Virkninger paa vort Høreorgan; dog ere, som bekjendt, de Zitringer, som blive frembragte i luftagtige Legemer, fuldkomment stikede til at frembringe de mangfoldigste og bestemteste Lydfornemmelser i os. Zitringer maae kunne frembringes paa alle Verdenskloder; men paa Beboernes Organisme vil det beroe, hvilke Zittringshurtigheder, der skulle give bestemte til Kundskab om Omverdenen førende Fornemmelser.

Jeg har hidtil kun anført Exempler, som i en ubibdet Betydning af Ordet kunne kaldes mekaniske; man vil spørge om kemiske, hvorved Ordet igjen maa tages i den ubibdede Betydning; vi ville nu forsøge dette. Det maa tilstaaes, at de

---

*) Det næsten uundværlige Ord: forholdsmæssig er altfor Lydss. Jeg veed vel, at Endelsen mæssig er indført i mange andre danske Ord; men en forsigtig Indførelse af den her foreslaaede Ordbannelse kunde maaskee fortrænge denne Lydsbed.

chemiske Naturlove ligesaavel ere Fornuftslove som de mechaniske; vel lader dette sig ikke gjennemføre saa fuldstændigt i Henseende til hine som i Henseende til disse. Det er bekjendt nok, at Naturlærens chemiske Deel har udviklet sig langt senere end den mechaniske; det sextende Aarhundredes Kundskaber om Varmen, om Elektriciteten, om Magnetismen og selv om Stoffernes Forbindelser og Adskillelser vare kun ringe, mest af Erfaringen givne Brudstøkker, gennem hvilke Grandstjerne blot hist og her kunde skimte en Lovstemmighed; Fornuftsammenhængen i alt dette traadte kun saa meget mere frem, jo righoldigere vore Kundskaber bleve. Jeg veed vel, at jeg her opstiller Noget som Resultat af Historien, der for Tænkeren forstaaer sig af sig selv; men det er ikke nok, at denne Sandhed bliver tilstaaet: den maa her fremhæves og ligesom opfylde den indre Anskuelse.

Hvilken Lovstemmighed har man ikke efterhaanden i bestandig større Udstrækning funden mellem Varmevirkningerne, og hvor fuldkommen følger ikke Varmeudstrålingen de samme Fornuftsforrifter, som vi have funden for Lyset! Vore Kundskaber om Elektriciteten gjorde kun langsomme Fremskridt gennem det syttende og Begyndelsen af det attende Aarhundrede; men siden at Benjamin Franklin havde fundet sammes Grundlov, at nemlig de to forskjellige elektriske Virksomheder ere at betragte som modsatte Størrelser, see vi den ene Opdagelse roze frem efter den anden. Fornuften kunde nu af en klartindseet stor Sandhed aflede mangfoldige andre, og gjenfinde dem i Naturen. Opdagelsen af den Voltaiske Støtte, vistnok foranlediget ved Galvani's, var dog i anden Henseende et Resultat af hiin Theori; og hvor mange Virkninger af denne Støtte bleve ikke senere opdagede ved den af Erfaringen levede Eftertanke! Neppe havde Erfaringen viist, at hiin Støtte adskiller Vandet i dets Bestanddele, saa fulgte de skjønneste Opdagelser af elektrisk chemiske Virkninger paa hverandre gennem en Række af Aar, og blive endnu fortsatte. De magnetiske Opdagelser strede paa lignende Maade frem i det syttende og attende Aarhundrede, og knyttede sig senere til Opdagelsen af Elektromagnetismen. Enhver veed, at den tænkende Naturbetragtning længe havde fordret denne Opdagelse; men at den, da den kom til Virkelighed, var langt indholdsrigere, end de tidligere Tider kunde ventet den. Kredslobets nye Lov, hvad enten dette sættes i den elektriske Strøm

eller i Magneten, eller ved nye Opdagelser føres tilbage under en mere eenfold Lov, blev en Veiviser til nye Slutninger, som stadfæstede sig i Erfaringen.

I Løbet af de samme Aarhundreder skred Chemien ligeledes frem tænkende og erfarende, erfarende og tænkende. I Begyndelsen bleve de fundne Naturlove vel paa mange Maader omtaaede af Bildfarelser, hvilket selv ikke bliver undgaaet i de videre fremadskredne Tilstande; men de opdagede Love bleve mere og mere befrieede fra denne Taage, og traabte frem i deres Fornuftnødvendighed. I vor Tid see vi allerede Begyndelsesgrundene til mathematiske Love for Stofforbindelserne og Formernes Sammenhæng med Bestandsdelene fremdæmre; jeg siger fremdæmre, ikke som om de gjorde Opdagelser mere vare bethngede med Tvivl end mange andre menneskelige Kundskaber; men fordi de aabenbart kun udgjøre Morgengrøhet til det, som er at vente i Fremtiden.

Men det er af den største Vigtighed endnu her at fremhæve, at dette Aarhundredes Opdagelser have godtgjort Eenheden af alle her omtalte Virkninger. Vel lader denne Eenhed sig ikke faa fuldkomment fremstille, som Eenheden i alle Bevægelseslovene; men den er dog saaledes godtgjort og bekyt ved vort Aarhundrebes Opdagelser, at den ikke mere lader sig betvivle; vi see desuden allerede mangehaande Anhydninger om en Fremtid, i hvilken de chemiske og mechaniske Naturlove ville forene sig til en mere inderligt sammenhængende Videns.

Dort sagt, de chemiske Naturlove ere ligesaavel Fornuftlove som de mechaniske, og staae i en saadan indre Sammenhæng, at de maae ansees som en Fornuftteenhed. Spørgsmaalet er nu, om de ogsaa gjælde for det hele Verdensalt; Fornuften fordrer det; men dette er os ikke her nok: vi ville fremstille os Sagen for den aandelige Bestuelse.

Vi begynde med at overbevise os om, at Materiens almindelige Egenstaber overalt ere de samme. Udstrækning og Figur see vi paa Himmellegerne; Sammenhængen og Deleligheden lade sig vel ikke umiddelbart eftervise paa de fremmede Verdenslegemer; men det vil vise sig i det Følgende, at Antagelsen heraf bliver gjort nødvendig ved andre beviste Egenstaber. Af største Vigtighed, som en af Materiens Grundegenstaber, bliver Tyingden os; den er erkjendt som en Dyttring af den almindelige Tiltræk-

ning; men det vil være tjenligt for vort Niemed her at behøve den som saadan. Den mechaniske Physik beviser, at alle Planeter, dersom de kunde bringes i lige stor Afstand fra Solen, vilde, uden Hensyn paa deres Massers Ulighed, falde mod Solen med lige Hastighed, og at Maanerne i Henseende til deres Hovedplanet ere den samme Lov underkastede. Dette er ligesaa vist, som de Keplerske Love og Mechanikens Grundlærdomme; vi see da den samme Lov om Legemernes indbyrdes lige Faldhastighed, som vi kjende her paa Jorden, kun med andre Størrelser, gjælde for Faldet mod Solen og for Faldet mod enhver Planet, der har Maaner; men vi blive dog ikke staaende herved, thi en videre ført Undersøgelse viser, at denne Lov gjælder for alle Verdensklober.

Hvad man har kaldt Uigjennemtrængelighed, og som egentlig er et Resultat af Udvidkraften, følger af den allerede beviste Tiltrækning, som finder Sted paa og i alle Verdenslegemer; thi uden en Modstand vilde Tiltrækningen drage alle Dele sammen i eet Punkt; man kan ogsaa udtrykke det samme saaledes: Enhver Deel af en Verdensklobe maa ifølge de andre Deles Tyngde bære Trykket af alle overliggende Dele saavel som Sidetrykket af alle Nabodels, hvilket ikke kan skee uden ved den saakaldte Uigjennemtrængelighed. Men hvor der er Tiltræknings- og Udvidkraft, der er Sammenhæng, og hvor denne ikke er uovervindelig, hvad der ikke lader sig tænke, der er ogsaa Delenes Afstillelighed, følgerigen Delighed.

For øvrigt vise ogsaa Planeterne deres Materies Eghed med den jordiske ved deres Evne til at tilbagekaste Lyset; thi uden en saadan kunde de ikke hde Ætherbølgerne, som frembringe Lyset, den til Tilbagekastningen nødvendige Modvirkning; men ogsaa de selvlysende Verdenslegemer kunde uden denne Kraft ingen Bølger frembringe i Ætheren. Om man end vilde antage en anden Mening om Lyset, saa vilde dog en eller anden mechanisk Kraft være fornøden til at udsende det; saaledes vil den saakaldte Newtonske Theori behøve denne Kraft til at udkaste de smaa Lyssdele med en umaadelig Hurtighed.

Bevægeligheden, som opregnes blandt Legemernes almindelige Egenheder, fremstilles os af hele Verdenssystemet, hvori Alt er Bevægelse. Inertien, som ikke er andet end det Ubesjælede Billieløshed, findes bekræftet for det hele Verdensalt,

i det at den forudsættes i vore talløse ved deres Indtræffen stadfæstede Forudsigelser om Himmellegemernes Bevægelse.

Vi kunne nu gaae over til Egenstaber og Virkninger, hvis Almindelighed man ikke pleier saalebes at fremhæve, skjøndt man tildeels erkjender den i vigtige Forudsætninger.

At Varmelovene ikke ere indskrænkede til vor Jordklobe, er en gammel og rigtig Forudsætning, som bekræftes ved vore Tiders Indsigter. De Varmestraaler, der komme til os fra Solen, virke ganske efter de samme Love som vor Jords Varmestraaler. Det er nu ligeledes erkjendt, at Varme og Lys kun ere forskellige ved Ætherzitteringernes Hurtighed, og at Lysstraaler kunne gaae over til Varmestraaler; men da nu videre Udstraalningen maa betragtes som Varmens Grundvirkomhed, saa maa man antage, at Varmelovene gjælde for hele Verdensaltet. Fasthed, Draabeflydthed, Lufttilstand beroe hos os paa Varmeforhold; er nu Materien overalt den samme, saa ville disse Tilstande ogsaa overalt finde Sted under de samme Betingelser.

Vi see her en fuldkommen Stadsfæstelse paa den allerede længe almindeligt gjorte Forudsætning, at Planeterne ikke blot i Henseende til Lysen, men ogsaa i Henseende til Varmen have samme Fordeling efter Dags- og Nætstider som Jorden. Det forstaaer sig af sig selv, at bestemte Aarsager kunne frembringe Undtagelser fra denne Fordeling, som f. Ex. Saturns Ring.

Betænk vi endvidere, at vore Forsøg have viist, at Legemerne kunne blive elektriske ved Gnidning, ved Berøring med uligeartede Dele, ved Varmeforskjelligheder, saa tør vi neppe tvivle om, at de samme Virkninger ogsaa paa andre Planeter ville stee efter de samme Love, og at dette ogsaa maa gjælde for Varmens, Lysens og Magnetkraftens Frembringelse ved Elektricitet, Elektricitetens ved Magnetvirkninger o. s. v.

Alt dette maa ogsaa lade sig anvende paa de kemiske Virkninger i Ordets mere indskrænkede Betydning, paa Stoffernes Forbindelser og Afskillelser. Vi frembringe jo ved Elektricitet de forskjelligste indre Forandringer; hvorledes var det vel muligt, at en kraftig elektrisk Strøm, som her forvandler et Legeme til Støv og Damp, ikke ogsaa skulde gjøre det paa andre Verdensklober? Skulde ikke modsatte Stoffers Forbindelser ogsaa andetsteds ophæves ved den elektriske Strøm? og skulde de fra *hinanden afskilte kemiske Grunddele* ikke hidsæt ligesom her

forholde sig som Mængderne af de anvendte elektriske Kræfter?

En aandrig Chemiker og fortræffelig Experimentator blev for nogle Aar siden ved vigtige Spørgsmaal i hans Videnskab bragt paa en Formodning, som stod i Strid med en af de store Naturloves Almeengylbigbed, idet at han meente, at Masser af forskjellige Stoffer, som have samme Vægt paa vor Jord, ikke havde det i Henseende til andre Verdenslegemer; hvilket med andre Ord vilde sige, at Tiltrækningen ikke skulde have nogen Almindelighed. Som sand Experimentator satte han denne Tanke paa Prøve, og veiede Legemer, som havde vaakt hans Tvivl, til forskjellige saaledes valgte Dags- og Nattetider, at naar Solen ikke tiltrak disse Stoffer i samme Forhold som Jorden, maatte Veiningerne give forskellige Udfald; men han fandt ingen Forskjel ved de omhyggeligste Veininger. Saaledes har det altsaa viist sig, at et Forhold, som staaer i den nøieste Sammenhæng med Læren om Legemernes indre Natur, urokkeligt har bekræftet sin Almindelighed mod de i Chemien opreiste Tvivl.

Utallige Bud fra Verdensrummet have paa en mærkværdig Maade bragt os Underretning om Materiens eensartede Natur i og udenfor Jorden, ja endog antydet en Lighed, der gaaer mere i det Enkelte, end vi ellers havde kunnet erfare; jeg taler om Meteorstenene. Om deres Masse ogsaa ved Indtrædelsen i vor Atmosfære indgaaer nye Forbindelser, saa er dog deres Overeensstemmelse med vor Jords Legemer, saavel i Henseende til Grundstofferne som til Forbindelsesmaaderne og de deraf opstaaende Krystallformer, meget talende.

Overalt er altsaa den samme Materie, de samme Kræfter, de samme Love, og disse Love ere Fornuftlove, kunne følgelig kun opfattes af Fornuftvæsener.

Vi have endnu en høist vigtig Side af vor Gjenstand at betragte: alle Planeters lige Udviklingsmaade, og hvad der kan afledes deraf for vort Diemed. Vi vide, at Jorden var flydende, førend den blev fast; blandt Beviserne for denne Sandhed have vi et, der lader sig anvende paa andre Verdenslegemer: nemlig vor Jordklodes Afbigelse fra Kugelfikkelsen, hvilket allerede i det Foregaaende tiltrak sig vor Opmærksomhed i en anden Henseende. Det er jo en afgjort Sandhed, at de Kræfter, som have givet Jorden den velbekjendte Afbigelse fra Kugelfikkelsen, kun for-
maade at ubrette dette, medens Kloden var i sin flydende Til-

stand; da nu denne Afvigelse fra Kugelskikkelsen ogsaa finder Sted hos andre Planeter, forsaavidt man har kunnet bestemme deres Form og Afdreining, og da de forskjellige Gjennemsnits Forhold i ethvert af disse Verdenslegemer er saadant, som Anvendelsen af de os bekjendte Naturlove fordrer, saa viser det sig, at de andre Planeter ogsaa have været slydende.

Ere vi gjennemtrængte af den Overbeviisning, at Alt i hele den legemlige Tilværelse bliver frembragt af den samme Materie, ved de samme Kræfter og efter de samme Love, saa kunne vi ikke andet end indrømme, at Planeterne have udviklet sig efter de samme Love som vor Jord; men om denne vide vi, at den har udviklet sig gennem umaalte Tider i en Række af Omdannelser, og tilligemed den Væxterne og Dyrene. Denne Udvikling begyndte med de lavere Skabninger, og skred frem til bestandig høiere, indtil endelig i det nyeste af disse Tidsrum, den Skabning blev frembragt, i hvilken den selvbevidste Kundskab aabenbarede sig. Vi maae altsaa antage en lignende Udvikling af de andre Planeter; paa mange er den maastee ikke kommet til saa høit et Trin som paa vor Jordklobe, paa andre kunne langt høiere Væsener have udviklet sig; men overalt ere de foruafstige Væsener Naturfrembringelser i samme Betydning, som vi ere det, det vil sige: deres hele Kundskab er bunden til Legemernes Organer; deres Kundstabsmaade kan efter dette ikke være grundforskjellig fra vores, men maa være de samme Love underkastet. Jeg udtaler kun her en i Henseende til Mennesket unægtelig Kjendsgjerning, uden at inblade mig i Undersøgelsernes Dybder over den Naade, paa hvilken det Aandelige hænger sammen med det Legemlige. Kun for at-afværge hvert Stik af Materialisme, henviser jeg paa den til en Forsoning førende Modsetning, at den samme Natur, hvis Frembringelse Mennesket unægteligt er, selv maa erkjendes for en Frembringelse af den evigt skabende Aand, og at saaledes vor Aands guddommelige Oprindelse paa ingen Naade bliver nægtet ved Indrømmelsen af Naturens Retligheder. Med andre Ord: Begrebet om Verdensaltet er ufuldstændigt, naar det ei opfattes som et bestandigt forfat Værk af den evigt skabende Aand. Det Skabende deri er det Aandelige, det Legemlige er det Skabendes Frembringelse, og vilde ophøre, naar den frembringende Virken kunde ophøre. Som Naturvært *i denne Betydning* maa det Aandelige i Mennesket indeholde

Naturlovene, dog kun saaledes, at de ved Naturens Indvirkning fremkaldes til Beviisthed, og den omgivende Natur maa uden nogen Indflydelse fra Menneskets Side virke overeensstemmende med hans Kundskabsevne, omendstjønndt denne Kundskabsevne størstebeels først efter Artusinder vil være istand til at komme til Indsigt om denne Harmoni. Man seer let, at de Grunde, som bestemme os til denne Overbeviisning, ogsaa gjælde for det hele Verdensalt. — Gjennem det hele Verdensalt er der adspredt Væsener med Kundskabsevner til at fatte Gnister af Guddomslyset; og Gud aabenbarer sig for disse Væsener ved den dem omgivende Verden, vækker den i dem slumrende Fornuft ved den Fornuft, der hersker i alt det, der gjør Indtryk paa dem, men lader dem atter gjøre desto dybere Blik i den legemlige Tilværelse, jo mere deres egen Aand vækkes, saa at de finde sig satte i en uophørlig levende Udvikling, som, efter at have naaet et vist Punkt, bortfjerner dem steds mere fra den Indbildning, at den haandgribelige Masse er Tilværelsens Grundvold, og fører dem til at vide og anskue sig selv med Aand og Legeme som Led af en uendelig Fornuftorganisme. Saaledes møde da Naturvidenskabens Sandheder fortsat mere og mere Religionens, saa at de omsider paa det inderligste maae slutte sig til hinanden. *)

2.

Skjønhedslovenes Grundlighed i det hele Verdensalt.

Naar baade Tilværelseskræfternes og Kundskabsevnernes Væsenseenhed gjennem det hele Verdensalt er beviist, følger deraf, at en lige Væsenseenhed gjælder for Skjønhedsandsen og for Samvittigheden; men dette vil dog ei lettelig antages uden en nærmere Udvikling. Vi ville begynde med Skjønhedsandsen.

*) Man vil ikke lade ubemærket, at jeg her gjentager Sandheder, jeg ogsaa har fremsat i andre Dele af dette Skrift; men da de paa hvert Sted fremsættes i en anden Sammenhæng med det Øvrige, og ikke kunde udelades uden Skade for den Heelhed, hvortil de høre, haaber jeg, at disse og nogle andre Gjentagelser ville findes tilladelige.

Det er allerede i det Foregaaende viist, at de samme Naturens Grundkræfter herske, og at de samme Grundlove gjælde paa alle andre Verdensklober som paa vor Klobe; at de levende Væsener paa andre Verdensklober ere frembragte ved samme Naturens Grundkræfter og efter de samme Grundlove som de levende Væsener paa vor Klobe; at de maae have en Tankeevne af samme Natur som vores, om end i Styrke og Klarhed nok saa forskjellig; at de maae have Sandsningsevne til at opfatte de legemlige Indvirkninger ligesom vi, og at der til denne Evne ikke blot høre udbortes Sandserebster, men ogsaa en indvortes Evne til at opfatte og gemme Indtrykkene af det Sandse; kort, indvortes Sands. Til denne hører blandt andet Evnen til at opfatte og sammensatte de Indtryk, som frembringes derved, at de høre Legemets Svingninger meddele sig til det selvbevidste Væsens eget Legeme, og ligeledes Evne til at modtage Kundskab om Inderverdenen gjennem Æthersvingningerne. Den første af hine Sætninger har vistnok de andre til nødvendig Følge; men dog ere de i det Foregaaende særskilt bleve belyste.

Betragte vi Skjønhedsfølelsen saaledes, som den aabenbarer sig hos vor Klobers fornuftige Beboere, saa findes det, at den bestaaer deri, at vor indre Sands er dannet efter samme Fornuftlove som den øvrige Tilværelse, saaledes at denne Sands føler sig tilfredsstillt ved det, som bærer Fornuftens Præg, uden at der under Hjælpsen udtræves nogen Bevidsthed om denne Fornuft. Man finder denne Sandhed fremstillet i Samtalen: Vandspringet S. 29—41; men dem, der maatte forbre en mere omfattende Udvikling heraf, maa jeg henvise til mit Skrift „to Kapitler af det Skjønnes Physik.“ Samme Lov maa gjælde for de tænkende sandfelige Væsener paa hvilken som helst anden Klobe; denne Sandhed trænger ikke til egentligt Beviis, men vel til nærmere at belyses for at finde Indgang. Det er hieren viist i det foregaaende Afsnit, at de andre Klobers Beboere maae i det Væsentlige opfatte Bevægelsens Love ligesom vi, og blandt Andet er der bleven henviist til Maanebanernes Figur, hvis Bestemmelse forudsætte mathematisk Sandheder; i Cirklen, Ellipsen, Parabolen o. s. v. maae de erkjende samme Fornuftlove, som vi see deri, og — da de ere sandfelige Væsener, frembragte i Tiden og Rummet, og modtagende Indtryk af Tingene i Tiden og Rummet — maae de forestille sig de efter mathematisk Tænt-

ningslove frembragte Figurer i det Væsentlige paa samme Maade som vi. Men alle lobbundne Figurer kunne betragtes mathematisk, saa at Tillægsordet mathematisk var overflødig; det brugtes kun for at henlede Opmærksomheden paa de Figurer, hvis mathematiske Behandling er almindeligst bekendt. Sand- sen for Former maa altsaa have en sand Væsenlighed paa alle Kloder; den maa paa dem alle være dannet i Overeens- stemmelse med Fornuften; den kan da ikke andet end tilfreds- stilles ved det Fornuftstemmende, stødes ved det Fornuftstridige. Man tænke sig en rigtig tegnet Cirkel ved Siden af en Figur, som ikkun er et slet Forsøg til samme Tegning, og man vil let indsee, at der ikke kan gives nogen efter Fornuftlove dannet Sands, som kunde finde en større eller endog kun en lige Til- fredsstillelse ved Indtrykket af denne fremfor af hiin; det samme kan siges om Tegningen af enhver anden Figur; overalt peger dette Exempel hen paa utallige andre. Hos os Jordbeboere er Symmetrien en af de mest omfattende Skønhedsformer; men den er dybt begrundet i en af Tænkningens Hovedformer, Eenheden af Modsetninger; man kan derfor ikke tænke sig Væsener paa andre Kloder, som ikke skulde finde Symmetrien skøn, da jo Sand- sen hos dem alle maa være fornuforduet. Her paa vor Klode udtrykker Menneffskabningen den høieste Idee, som i nogen jordist Skabning kan udtrykkes, kun i hver særstilt Menneff- skabning med en særstilt Udviklingsretning og desuden hos de Allerfleste med en saa stor Indblanding af Tilfældigheder, at Ideens rene Udtryk derved omtaages; men hvor det fornuf- besjælede Naturværk i høi Grad nærmer sig dette, eller naar Kunstneren har grebet og fremstillet det, staaer det høieste Skøn- hedsbillede, Legemverdenen kan give, for os. (S. 25.) Paa enhver anden Klode vil det Væsen, hvori Fornuftideen paa det Fuldkomneste har virkeliggjort sig, frembringe et beslægtet Ind- tryk. Det behøver vel neppe at siges, at den Skikkelse, under hvilken Ideen paa andre Kloder udtrykker sig, paa enhver maa være afhængig ei blot af Ideens Kraft og Fylde, men ogsaa af de legemlige Betingelser, hvorunder Skabningen frembringes.

Her paa Jorden føle alle Menneffer en Lyssglæde, som er dybt begrundet i Tingenes Natur; for at fatte dette maae vi betænke, at Lys og Varme frembringes begge ved Svingninger i Ætheren. Hvorledes man end vil betragte deres Forskellig-

heber, er det dog vist, at Naturvirkninger, som frembringe Lys, kunne nedstemmes til at frembringe Varme, og at de, som frembringe Varme, kunne opstemmes til at frembringe Lys. Man vil ikke feile, naar man antager, at Lysset frembringes ved hastigere, Varmen ved langsommere Ethersvingninger, om man end ikke herved skulde have udtømt deres hele Forskjel; men paa Varmen beroer i det Væsentlige Legemernes Tilstand. Deres Udvikelse eller Sammentrækning og deres Deles indbyrdes Bevægelighed beroe paa Varmetilstanden, ja, man kan paa en Naade sige, at de ere eet med Varmetilstanden; selv de Former, de antage, beroe paa deres Værelsvirkning med Varmen. Man tænke sig nu, at alle Legemer efterhaanden tabte deres Varme, saa vilde de mere og mere sammentrække sig, og paa samme Tid blive haardere, lide en indvortes Stivning: kort, dette vilde være en Indsvinden og Hendsen. Vistnok er der ved Tilværelsens Grundindretning sørget for, at dette ikke kan skee; men derfor er det dog ikke mindre vist, at indvortes Virksomhed og Værekraft ere betingede ved Varmen. For hele vor daglige Naturopfatning er Lysset den store Varmetilbe; og den for Mængden ubekjendte indre Sammenhæng, som vi her have fremhævet, lader sig ikke være uden Vidnesbyrd i Tilværelsen. Mennesket har ingen videnskabelige Undersøgelser behøvet for at føle Sammenhængen mellem Lys og Liv: Lysset selv i sine egentlige Lysvirkninger er oplivende. Det synes at virke saaledes overalt; men paa den mest sandsetræffende Naade virker det paa Seenerven, hvor det tillige virker ved at bringe den mest vidtomgribende Kundskab om den udvortes Natur, gennem vore Synsredskaber ind til vort Indre, til vor Bevidsthed. Lysset er den store Forskynder af Omverdenen. Det er sandt, at Intet er mere almindeligt bekjendt for alle Mennesker end dette; men netop fordi det er saa hverdags, er Kundskaben derom hos Mængden sløv og søvniig, saa at man maa minde derom for at fatte Røden til Lysglæden; Lysglæden selv vil Enhver, der bliver sig nogenlunde bevidst, hvad der foregaaer i ham, kjende af egen Erfaring.

Det, som vi her have viist med Hensyn paa Jordbeboerne, maa ogsaa gjælde for Beboerne af andre Planeter. Lysset virker gennem hele Verden og paa alle Legemer. Vi have beviist, at dets Virkninger i det hele Verdensalt følge de samme Love. *Man maatte have en meget ringe Natursands for ikke strax at*

føle den Sandhed, at hvor der gives Afvægling af Dag og Nat, af Lys og Skygge, der maae de levende Væsener have en Sands for Lyset; ja, vi maae ubvide denne Tanke og sige, da gjennem det hele Verdensalt den ene Klobe sender den anden Lys, maae de levende Væsener paa disse Klober have en Sands for Lyset, og de selubevidste Væsener derved modtage en Verdensaabnaring. Lad deres Sandsereffskaber, ja deres hele Legemsbygning være nok saa forskellige fra vores, naar vi kun antage, at de ere skabte efter de Fornuftlove, som vi have fundet gjældende gjennem hele Naturen, saa langt vore Indsigter have naaet, saa maae deres Lyshæde og deres Sands for de synlige Tinges Skjønhed følge de samme Love som hos os. For ydermere at oplive Tankerne herom ved en stor Anskuelse, ville vi henvende vor Opmærksomhed paa det Indtryk, den natlige Himmel maa gjøre paa en Beboer af en anden Planet ligesaavel som paa En af os. Saavist som hans Sands for Lyset modtager lige Virkning under lige Betingelser, maa Himmelen for ham være en Hvelving ligesom vor Himmel for os: den maa vise sig for ham som en mørk Grund, hvorpaa Himmellysene straalet, ligesom dette viser sig for os: hans Planets Overflade med Alt, hvad paa samme er smaaligt eller ureent, maa under den natlige Himmel for ham hense i Mørket, hvorimod han maa modtage utallige klare Lyssindtryk fra de fjerne Verdensklober: hans Tanke maa hendrages i det Fjerne, langt fra hans daglige Syner, og maa ubvide sig til at opfatte et stort Billede af Tilværelsen, som vil være desto mere rigt og livfuldt, jo dybere den Indsigt i Naturen er, hvortil han har udviklet sig.

At der paa enhver Verdensklobe ved Legemernes gjensidige Indvirkning maa frembringes Svingninger af samme Bestaaffenhed som de, hvorved Lyden frembringes hos os, at de levende Legemer ikke ere undtagne fra at deeltage i saadanne Svingninger, og at de maae fornemme samme, saasandt som de have en Fornemmelse af det, der foregaaer i dem, er allerede i det Foregaaende bemærket (§. 104). Her have vi endnu at tilføie, at de Love, ifølge hvilke Svingningerne blive regelbundne, stbe saa ganske af Tingenes Natur, at de maae gjælde overalt; paa enhver anden Klobe maae, ligesom her, alle smaae Svingninger af samme spændte Streng være lige længe, Svingningshastighederne af forskjellige Strengene være i samme Forhold større.

som Kvadratrødderne af de spændende Bægte ere større, men Længder og Ivermaal mindre; overalt i hele Tilværelsen maa en Plade, som sættes i Svingninger og bestrøes med Støv, give samme Figur som hos os; det vil ligeledes gjælde overalt, at Luftmasser, som begrændses af Rør, ikke lige let lade sig bringe til enhver mulig Svingningshastighed; men at enhver saadan Luftmasse ved ydre Indvirkninger kun bringes til at give visse Svingningsrækker, der ikke forstyrres ved indre Virkningsstrid. Kort, alle udbortes Betingelser for Tonevirkningerne ere tilstede paa andre Verdenskloder som paa vores: Tonevirkningerne virke paa levende Legemer, som ere Naturens almindelige Grundlove underkastede: de maae — forudsat, at de blive sig de hos dem selv frembragte lovbundne Forandringer bevidste — føle disse anderledes end dem, hvori Lovbundetheden er ufjendelig; nu vel da! nødes vi ikke til at antage Tonevirkningernes Grundlove som gylbige i det hele Verdensalt!

Jeg behandler her Læren om Skjønhedsløvenes Almindelighed med stor Kortbed, deels fordi Sagen, opfattet i den her givne Sammenhæng, ei fordrer stor Udførlighed, deels ogsaa fordi Gjenstandens Natur ikke tillader en meget gennemgribende Anvendelse af vor Undersøgelsesmaade.

3.

Den moralske Naturs lige Grundvæsen i det hele Verdensalt.

For at vise dette, vil jeg atter begynde med Betragtningen af det, som foregaaer hos os Jordbeboere. Jeg kommer herved til at minde om mange velbekjendte Ting, og selv den Sammenhæng, jeg deri vil fremhæve, kan ikke være ny; men jeg maa dog vise den saaledes, som jeg opfatter den, ellers vilde man misforstaae det, jeg har at sige.

Da der allerede i denne Bogs tidligere Afdelinger er bleven fremstillet, hvorledes en af Fornuften gennemtrængt Naturanskuelse viser os den hele Tilværelse som et uendeligt, uophørlig virksomt Værk af den evige, levende Fornuft, hvilken vi — naar vi

betragte den i dens Selvbevidsthed, i dens Personlighed — kalde Gud, behøve vi, for at sætte os paa det aandelige Standpunkt, hvor Begreber og Følelser om Ret, Pligt, Dyd, Fromhed og Alt, hvad dermed staaer i Forbindelse, vise sig i deres Sammenhæng med Naturen, blot med Klarhed at minde os, hvorledes Mennefteslægten er et Ledemod af dette Hele, og at hvert enstigt Mennefte, som Deel af Slægten selv, udgjør et Ledemod i Tilværelsens store Samfoldighed. Hvad vi da lære om Menneftet, vil i de grundvæsentligste Henseender lade sig anvende paa alle Fornuftvæseners i det hele Verdensalt; det vil nemlig derved fremgaae, at ligesom vore Undersøgelser over den ubevidste Naturs Love have begyndt med Gjenstandene her paa Jorden, og derfra efterhaanden hævet sig til at kjende Naturlove, som omfatte alle villieløse Gjenstande i hele Tilværelsen, saaledes ville vi nu ogsaa gaae tilværks med Undersøgelsen over de villende og tænkende Væsners Naturlove, hvilke, endnu stærkere end den ubesjælede Naturs, fremtræde som Fornuftlove.

Efter at vi have udtalt de Sandheder, at Naturvirkningerne ere Guddomsvirkninger, Naturlovene Guddomstanter, kunne vi uden Misforstaaelse betegne de samme Ting snart som naturlige og snart som guddommelige, og af disse Udtryk hver Gang vælge det, som bedst passer til Betragtningens nærmeste Gjenstand. Vi afvige herved ikke fra velbekjendte Sædvaner — f. Ex. snart at kalde et Menneftes aandelige Evner Naturanlæg, Naturgaver, snart et af Gud betroet Pund — men i det vi her med mere Styrke, end sædvanligt steer, minde os selv om den legemlige Naturs aandelige Væsen, kommer Retfærdiggjørelsen af disse Betragtningens modsatte Retninger paa en desto mere levende Maade til vor Bevidsthed.

I Medhold heraf sigte vi da, at Menneftet fødes med de Naturanlæg, hvorved det bliver et fornuftigt Væsen. Man kan da sigte, at Menneftet er født til Fornuft, til Retfærdighed, til Guddomsfæst; men alt dette er kun tilstede i Anlæg, som skulde udvikles til Bevidsthed ved Betylvirkningen med den hele øvrige Tilværelse; ligesom dette er Tilfældet med hvert enkelt Mennefte, saaledes ogsaa med hele Mennefteslægten. Det er her kun Diemebet at antyde denne Udvikling med Hensyn paa vor Guddomsbevidsthed og vor Pligtbevidsthed, Udviklinger, som vel tildeels steer i Forening, men dog ofte tage forskjellige Retninger.

indtil de ved en vis Fuldenbthedsgrad strømme sammen til Eet.

Saalænge som Mennekeslægten staaer paa Aandsudviklingens første Stade, hvor den undersøgende Tænkning endnu ei har gjort sig gjældende, er det Aanden naturligt at antage Noget med den selv beslægtet i Tingene udenom; saaledes blive Himmel og Jord for den barnlige Mennekeslægt fuld af tænkende, følende, villende Væsener. Allerede herved begynder den i Mennekesvæsenet liggende Spire til Gudsbevidsthed at fremdrives; men det er kun en Spire, som maa udvikles ved de andre Verdenskræfters Medvirkning: uden dette vilde den kvæles af det Ukrudt, der voxer med den.

Mennekesets Begelbirkning med hans Lige hører med til hans Natur. Allerede Kjønndriften og den ham indplantebe Kjærlighed til hans Afkom vilde fordre dette; men hans øvrige Trang og Drifter kræve det ikke mindre: ja, man turde vel sige, at det hører til et fornuftigt-sandselig Væsens Natur, at være et selskabeligt Dyr. Medens han modtager Indbirkninger af sine Lige, og atter virker paa dem, vækkes hos ham en Følelse af den Væsenslighed, der finder Sted mellem ham og dem. Vistnok maa en heel Række af Udviklingstrin gennemgaaes, før end denne Følelse vinder sin hele Betydning; men lader os betragte, hvorledes denne Udvikling fører til Sædelighedsbegreberne. I lang Tid lider Kjærlighedens Vært idelige Afbrydelser af den gjensidige Frygt hos den Ene for den Andens Begjærligheder og deraf følgende voldsomme Indgreb; imidlertid tilføie Mennekesne hinanden snart Ondt, snart Godt, og herved oppækkes nogle Forestillinger om god og ond Villie, om Ret og Uret. Lad end disse Forestillinger være nok saa dunkle, de ere dog Udgangspunkter for den uoverstuelige Række af kommende Slægters Fremskridt. Efter lange Tiders vilde Tilværelse, hvor de selskabelige Følelser kun fik lidet Raaderum for Selvbisthedens mangfoldige Krav, naae Mennekesne i en eller anden Egn saavidt, at de forene sig til fælles Hjælp og Forsvar; paa dette Stade fremkalbes Tanken hos dem om en deres Samfund vigtig Lov og Orden, som maa hævedes til fælles Bedste. Ved ethvert Samfundets Fremskridt udvikler sig denne Bevidsthed ydermere; Tanken om Pligt og Dyd fremtræder mere og mere. Lader os dog hverken her eller i det Følgende glemme, at alle disse udbortes og indbortes *ubvillende* Aarsager ere Birkninger af den samme evige, levende

Fornuft, ved hvilken Alt er skabt, skabes og vedligeholdes. Vi maae da sige os selv, at den Udvikling, som efter en eensidig Betragtning, der ubelukkende fæster sig til den legemlige Natur, synes at staae i Strid med den aandelige, stæer efter den almægtige, allestedsnærværende Guddomsbillie.

Man vilde dog gjøre sig en falsk Forestilling om Mennefteslægtens Udvikling, hvis man tænkte sig, at Enhver hidrog ligemeget dertil. Der gives enkelte Høierebegavede, hos hvem disse Begreber først komme til nogen Klarhed, og som udtale dem for Mængden. Saadanne Mænd have ordentligviis ogsaa i mangfoldige andre Henseender et stort Forspring for de Øvrige, vide at meddele dem mange nyttige Sandheder, f. Ex. Himmellegermernes tilkommende Stillinger og Aarstidernes Gang; de blive derfor betragtede som fortrolige med de Aander, man forestiller sig i Naturgjenstandene, det er: som Gudernes Fortrolige; de beundres og adlydes. Men disse Mænd ville selv have en dyb Følelse af, at det, som de vide og meddele, er langt fra at være ubelukkende deres eget Bærf; thi Tankerne hos dem ere opvakte udenfra, ved den Natur, de have iagttaget og tænkt over, og selv den indvortes Evne, hvorved de have bearbejdet det Modtagne, maae de føle som en Naturgave, som en Gudernes Gave; de sølte sig selv som beaandede af Guderne, og kunde uden Bedrageri httre sig som Gudernes Udkaarne. I denne uskyldige Tro er der upaatvivleligt en Sandhed, som tit i senere Tidsaldere oversees; det er jo den guddommelige Virksomhed og Lovgivning i Naturen og i Menneftet, der er kommen til en levende, skjøndt ikke forstandig-tydelig Bevidsthed hos dem. Jeg behøver vel neppe at sige, at Mennefteslægten saaledes vedbliver at udvikle baade sine moralske Begreber og sine Indsigter i Naturen fra Aarhundrede til Aarhundrede, fra Aartusinde til Aartusinde, og at det er de fornuftige Naturværker, Menneftene, som under bestandig Bøvelvirkning med Naturen og med sig selv indbyrdes, ifølge nødvendige Tilværelseslove, hos sig udvikle disse Begreber og Indsigter.

Under denne Mennefteslægtens aandede Bogen udvikler sig tillige Guddomsbegrebet; ligesom al den øvrige Udvikling gaaer dette i Begyndelsen meget langsomt. Naturtjenesten var længe det mægtigt overveiende; men efterhaanden, som Menneftene udvikle deres egne moralske Egenstaber, overførte de samme paa

beres Guder, og gavede dem en mere moralsk Natur. Man har for at bevise, at de hedenske Guder vare blotte Naturguder, anført, at man tillagde dem mange umoraliske Egenskaber; men dette maa ikke skjule os det Sande. Menneskene tillægge deres Guder de samme moraliske Egenskaber, som de have udviklet hos sig selv, forstaaer sig hver Gud med en Tænkemaade, som passer sig for hans Naturmagt; man maa ved denne Overveielse ikke glemme, at Mytherne fra først af dannedes i en Tidssalder, hvori de moraliske Begreber endnu vare meget raare, og ingenlunde udelukkede den ubundne Vellyst, Kobbegjærighed, Grusomhed; som Menneskene, saadanne ere ogsaa de Guder, de danne efter Naturdigtningens Love. Disse Guder bringe deres oprindelige Præg over i en paafølgende mere uddannet Tid, hvor dog atter Noget tilbages; men endelig indtræder der en Tidssalder, hvor de findes aldeles stridende mod den opnaaede Dannelse, baade mod dens naturopfattende og dens moraliske Bevidsthed. Først forkastes de gamle Guder af de Oplystere, siden af Fleerheden. Naturligvis har denne Tingenes Gang sine store Forskjelligheder hos de forskjellige Folk; men dette vil dog være Hovedtrækkene deraf. Vistnok kunne vi ikke tale om den Tid, der gik foran Zoroaster eller Konfucius, med samme Kundskab som om den, der gik foran Sokrates; men en beslægtet Tingenes Gang kunne vi neppe betvivle.

Naturvidenskabens har sin mægtige Deel i Gudsvidenskabens Ombannelse, idet den sætter de eengang tilbedte Naturgjenstande ud af de frie Væsners Række, og stiller dem under Naturens Love; thi det er f. Ex. forbi med Solgudens Tilværelse, naar hans Bogn styres uden ham, med Maanegudindens ligesaa, naar hendes Himmellys vandrer uden hendes Styrelse langt fra de Stove og Marker, hvorpaa hun undertiden nedsteg; ja, alle Guderne forjages fra deres høie Bjergsæder, naar disse blive ret kjendte.

Der gives i Menneskeslægten Udvikling fra Tid til anden Vendepunkter, hvor Anden saaledes har vunden et nyt og høiere Stade; men de umiddelbareste Virkninger af denne Binding er ikke uden sine vigtige Tab for den nærmeste Tid. Medens gamle indgroede Bildfarelser forjages, bortkaster man næsten altid i sit Seiersovermod store Sandheder, som vare knyttede dertil; og hos den aandigt umyndige Mængde, som ikke af Indsigt optager

det Nye, men paa Andres Ord og uden klar Sammenhæng, opstaaer der en Usikkerhed angaaende alt Aandeligt, en Verdensanstuelse og Opførelse og en Lovløshed i Liv og Levnet, som kaster et Folk eller hele Folkesamfund ind i en Vildfarelsens og Formørkelsernes Tidsalder, hvoraf de først efter Aarhundreder atter udredes.

Men disse Omvæltninger skulle ikke hindre os fra at see, hvorledes Fornuft og Lyk atter seire; enhver Stræben efter at fatte Tingenes Sammenhæng, Tilværelsens Love, bidrager Sit til at føre Menneskeslægten til Gudskundskaben, selv naar dette ikke var tilfaldet, ja selv, naar en saadan Stræben havde det modsatte Niemed. Alle Tænkningens Veie føre omsider til en fuldere Opfatning af alle Tankers store Heelhed; endstjødnt de ofte begynde med at føre derfra, maae de ved samtlige Tænkendes Bestræbelser høies tilbage til det rette Midtpunkt; thi Tænkningen tilintetgjør selv sine falske Retninger.

Lader os bane os Veien til dette Midtpunkt ved at undersøge, hvor Eenheden er i alle Bestræbelserne til at finde en Grundsætning for Læren om Pligt og Dyd; som bekjendt, har man som saadanne Grundsætninger opstillet: Frem din Fuldkommenhed: Frem det almindelige Bedste: Handl efter Grundsætning, som kunne lade sig ophøie til almindelige Love o. s. v. Vi behøve ikke at nævne dem Alle — hvilket desuden vilde være vanskeligt at udføre — det er os nok at sige, hvad de Alle have tilfælles, og man vil da finde, at hvilkensomhelst man vil tage under Overveielse — med mindre det skulde være een, som enhver Fornuftig strax maatte forkaste — sigter til at rette vort Levnet efter Fornuften. Ingen af disse Grundsætninger indeholder hele Dydens Væsen; men dog have de bidraget til at lede dem, som fattede og fulgte dem, paa Fornuftens Veie; thi een fornødig Levnetsforfkrift, som man holder ret fast paa, nøder Mennesket, hvis han ikke vil falde i tallose Modsigelser, til at rette sig efter alle andre Fornødførforfkrifter, forsaavidt han fatter deres Sammenhæng med den, hvorfra han gaaer ud. Selv den Forfkrift: Frem din egen Lykhalighed, som i en raa Opfatning baade er afstuelig og fornødførstridig, vil, naar man ikke glemmer at regne den aandelige Glæde med til Lykhaligheden, fordrø et fornødførstemmende Liv; kun maa man tilstaae, at denne Grundsætning er særdeles udsat for falske Anvendelser. *Opfat-*

tes Lykkeligheidsbegrebet ret fuldstændigt i dets Sammenhæng med hele Naturen, vil det føre til en sund Fremstilling af vore moralske Forhold fra en af dets Sider betragtet. Man maatte nemlig tage i Betragtning, at Mennesket, ogsaa da, naar han lader sig blænde af Lidenstaber, og glemmer sin fornuftige Natur, hverken kan tilintetgjøre denne eller den Indflydelse, Verdens Fornuftsammenhæng maa have paa ham; hvad Ondt han gjør, ja, hvad Ondt han tænker, sætter ham i Strid baade mod hans egen Natur — om han end nok saa meget vil skjule det for sig selv — og mod hele Tilværelsen. Alt det, som er Synd i Religionens Betydning, er Ufornuft i den sande Verdensanskuelses; for den, som ret er gennemtrængt af Overbeviisningen om hele Tilværelsens uendelige Fornuftighed, sammensmelter da Lykkelig med Dyd og Fromhed. Det forstaaer sig, at det ofte koster stor Anstrengelse at sikkre denne Overbeviisnings Virksomhed mod de i de endelige Forhold mødende stærke Indvirkninger, saa at den ædle Overbeviisning ofte maa ligge under; men denne Menneskets Svagheit kan ikke afholde os fra at see en mægtig Støtte for det Godé i denne Overbeviisning.

Med Hensyn paa de allerfleste andre moralske Lærebegreber er det langt nærmere iøinefaldende, at de ville, at Menneskets Levnet skal indrettes efter Fornuften og naturlighedsvis ikke efter nogen Enstigs Fornuft, men efter den evige Fornuft. Det er ikke blot vort Levnet, som derefter skal rettes, vort hele indre Væsen maa hengive sig til denne Fornuft og ligesom gaae op deri: Mennesket maa føle, at han i Tilværelsen af den evige Fornuft har sin rette Livsfilbe, ellers bliver hans hele Liv kun en sønderreven, fornuftstridig, ulykkelig Tilværelse. Alt det, som opfordrer os til Ret og Dyd, opfordrer os, vel forstaaet, ogsaa til et Liv i Gud, til Religion.

Denne Tænkemaade bestyrkes tillige ved den Overbeviisning, som udspringer af Naturvidenskabens, at hele Legemverdenen, hvilken man kun pleiede at betragte som en Modstand for den fornuftige Tilværelse, paa det Fuldkomneste er indlemmet deri; saa at der i Naturen virkes efter en af os uafhængig Fornuft, der dog er den samme, som vi ved vor frie Villie skulle stræbe at virkeliggjøre i Verden. Vi vide da, at vort hele saavel indvortes som udvortes Liv er i en desto fuldkomnere Samstemning

med hele Tilværelsen, jo mere det føres efter den guddommelige Fornuft.

Men hvorledes forene vi denne Lære om Legemverdenens Fornuftlybighed med den unægtelige Sandhed, at vi ofte ved vor egen legemlige Natur og ved den udbortes Naturs Indvirkninger finde os fristede til at afvige fra det Gode? Denne Sandhed skal naturligviis ikke nægtes; men den bør betragtes i Sammenhæng med en anden ligesaa ubestridelig, at vor frie Tænkning ligeledes ofte leder os til Strid mod det Gode. Vi see, at her handles om Endelighedens Løb, som vi vel uundgaaeligt ere underkastede, men dog i intet særskilt Tilfælde aldeles uforsthyldt. Det gaar hermed ligesom med vore paa Benyttelsen af den udbortes Natur henvendte Bestræbelser, især naar disse ere noget forviklede: det lykkes os ikke lettelig at indrette Alt i saadanne Foretagender paa en Maade, at ikke nogle særskilte Deles Bestaffenhed eller Forhold til Omverdenen staae i Veien for Opnaaelsen af den største Fuldkommenhed; men det er ikke mindre hyppigt Tilfældet, at det er Feiltagelser i vore Tanker og Udøst, som ere Skyld i Ufuldkommenhederne. Vi see da, at det baade i den egentlige moralske Verden og i den, som ligger udenfor samme, hverken er det Legemlige som saadant eller Tænkningen som saadan, der er Anledning til vore Forseelser; men at denne ligger i Endelighedens Natur.

Er da Modsætningen mellem Gud og Verden Intet? Jo, den er ligesaa vis som Endeligheden. Kunde vi tænke os et Menneſte, som aldeles fuldkomment levede i Gud, saa vilde for ham selv, bortset fra hans Betragtning af de andre frie Væsners Levnet, Forfjellen mellem Gud og Verden være ophørt; men dette Ideal opnaar Ingen; kun saameget kan man sige, at jo kraftigere et Menneſte stræber hen mod dette Ideal, jo oftere bliver det ham givet i hellige Diebliske at tilintetgjøre hos sig denne Modsætning, idet at det fremtræder for hans aandelige Bestuelse, at det, man kalder Verden, er en Guddomsvirkning. Det forstaaer sig da, at jo mindre kraftigt Livet i Gud er hos et Menneſte, desto stærkere bestaaer for ham Modsætningen mellem Gud og Verden; dog maa det ikke glemmes, at selv for den, som mest stræber efter et Liv i Gud, staaer i en vis Betydning Verden i den allerstørste Modsætning til Gud, forsaavidt som han vil betegne alt det i Endeligheden, som bortseer de

frie Væsener fra Gud, med Navnet Verden, en Talebrug, som baade er fuldkommen forsvarelig, og har gammel, hellig Hævd.

Men idet vi her have fremstillet Tilværelsen som et Fornufttrige, møder os en stor Tvivl med det Spørgsmaal: hvorledes forenes dette med Friheden, som jo tilstøder Misbrug, følgerig Ufornuft? Denne maa jo have en Indflydelse paa Verdens Gang! Førend vi forsøge at besvare os dette Spørgsmaal, bør vi minde os selv om, at dette udgjør en Hovedvanskelighed i alle Forsøg til en Verdensopfatning; hvorom selv den kristne Kirke fører de stærkeste Vidnesbyrd. Nærværende Undersøgelses Dilemma fordrer ikke, at vi skulle besvare alle de Spørgsmaal, der kunne opstaae angaaende Friheden, men kun det her fremsatte, som blot vil have det opløst, hvorledes et altomfattende Fornufttrige kan bestaae med de enstige Væseners Frihed; dette ville vi forsøge.

Forsaaavidt Menneket tænker, er han fri. Hans Frihed voxer med hans Tænkning. Uden denne staaer han under den ubevidste Naturs Love. Aldeles frigjort eller aldeles Naturtræl er Menneket aldrig; han svæver mellem begge, kun med høist ulige Nærmelser til den ene eller til den anden af disse Tilstande. Den frie Tankevirkelse er dog kun paa en betinget Maade unddraget Naturens Love, som jo ere eet med Tilværelseslovene. Det kunde vel synes, at de enstige Væseners Frihed maatte stride mod de almindelige Loves Herstøb; men dette skin forsvinder ved Sagens nærmere Betragtning. Vel er det aabenbart, at den frie Villie ofte frembringer Handlinger, som ikke blot i sig selv ere forbømmelige, men ogsaa i de nærmeste Virkninger stride mod det, som ellers skulde følge af de almindelige Fornuftlove. Det kunde da synes, at Gud kunde ved de endelige Væseners Misbrug af deres Villie nødes til selv at foretage vilkaarlige Handlinger, Handlinger, som maatte ligge udenfor den evige Fornuftorden; men herved er det at betænke, at ligesom det Fornuftstridige, der ofte indsniger sig i Tænkningen, omfjæder tilintetgjør sig selv, om det end har vedligeholdt et Sandhedsfin gennem mange Tidsalbre, saaledes vil ogsaa det Fornuftstridige i Mennekens øvrige frie Virksomhed tilintetgjøre sig selv. Tænkningen maa ifølge sin Natur virke efter de evige Naturlove, saa at dens ufornuftige Udskielser stride imod dens Grundvæsen; heri ligger der allerede en Stræben til at frække det Ondes Kraft i den Villende selv. Desuden opfordres han

ved hele Tilværelsens Fornuftighed, med hvilken han staaer i uopløselig Betydning, til at lade sine Tanker indordne sig i dens Gang, saa at den frie Willies Beslutninger med en vis Almindelighed indflettes i det Heles Fornuftsharmoni, uagtet den ikke er selvstændig god; men forsaavidt som de ved den onde Willie frembragte Virkninger forstyrre visse Led i Fornuftordenen, ville de selv opvække Modvirkninger, som omsider tilintetgjøre det Onde.

Alt dette følger af Sagens Natur; men det trænger til Oplysninger. Vi ville begynde med et Exempel.

Sæt, at et Menneſte drives af en lastværdig Herſkeshge. Denne Egenſkab er i ſit egentlige Grundanlæg ikke ſelv ond, ſaalibet ſom noget andet Naturanlæg; den indbefatter ſædvanligviis en Evne til at ordne og ſtyre, alſaa til at virke i Fornuftens Tjeneste; men den indeholder derhos en Lyſt til at gjøre ſin egen Willie gjældende og at tvinge Andre til Lydigheſed, og ubarter tit til at efterſtræbe dette, ſelv der, hvor Fornuftens Fordringer ikke medføre det. Den gode Herſkelyſt kan vel finde Modſtand i Andres Selvrædighed, Fordomme og Egennytte, men underſtøttes af mange Andres Inſigt og gode Willie til at fremme det Fornuftige: den onde finder vel Rettelse ved Manges Trælleſind, ja endog Hjælp af dem, ſom kunne vente Løn ved at gjøre ſig til Rebſtab for den Herſkeshges Willie; men den møder ikke blot Modſtand i alle hine ſlette Hindringer, ſom modſtaaer det Gode, men ogſaa i Menneſtenes rette Selvfølelſe og Frihedsſind. Den kraftige Herſkelyſt vil, naar den ikke ſelv nokſom beherſker ſig, vel i Sammenhæng med det Gode, den udretter, ſætte meget Uretfærdigt igjennem; men det ſees let, at de Kræfter, ſom underſtøtte dens gode Virkſomhed, ere fornuſtſtemmende, og alſaa Intet indeholde, ſom i Tiden nødvendigt maa tilintetgjøre ſig ſelv: hvorimod de Kræfter, ſom underſtøtte dens ſlette Virkſomhed, ere fornuſtſtridige, indeholde ſølgelig Modſigelſer baade mellem hverandre indbyrdes og mod den hele øvrige Tilværelſe. Den dygtige Herſkelyſt er et Kraftpunkt, hvorfra mangfoldige Virkninger udgaae, hvilke beherſkes beſto fuldere af Kraftaanſen, jo nærmere de ere den baade i Tid og Rum, men undſlippe den beſto lettere, og ligge beſto lettere under for fremmede Indvirkninger, jo mere de fjernes fra Udgangspunktet. Det forſtaaer ſig, at diſſe Beſtemmelſer kun udgjøre de meſt almindelige Loves-

træk, og at der kan forekomme mange tilspindelende Undtagelser, for hvilke det hist og her kan være vanskeligt nok at gjøre Rebe; meget vil endnu blive klarere ved at udvikle vort almindelige Exempel i et Par Forgørelser. En af Herkøbstens største Yttringer er, som bekjendt, Erobringslygen; at Herkøbsten ikke er dens eneste Rilde, men at blandt andet Uegjerrigheden medvirker deri, vil ikke formindste Anvendeligheden af de Grundsætninger, vi her ville behøve. Erobreren vil ikke let opnaae Meget, naar han ikke i de andre Lande møder en Sløvhed og Opløsning, der fordrer vækkende og ordnende Kræfter; disse bringer Herkøbstens aanden med sig. Vistnok gaaer der snart i høiere, snart i lavere Grad Forvirring og Uveløggelse foran den nye Tingenes Orden; men her ligne Frihedens Virkninger Naturens, efterdi de trods alle Uligheder dog maae virke efter Tilværelsens Grundlove: dersom Erobringen udarter til en lang Undertrykkelse, kan den enten netop ved sit Tryk og Uretfærdighed vække de Kræfter, som fordrer til at affaste Aaget — og da gaaer Folket fornøjet og fornyget ud af Kampen — eller Overmagten møder ingen tilstrækkelig Modkraft — og da ville Seierherrene danne et nyt Folk i Landet, hvori det Brugbare af de gamle Kræfter optages. De gode Kræfter, som Seierherren vækker baade i sit Folk og hos de Overbundne, og de gode Love og Indretninger, han indfører, ville have en lang Varighed: det for Verden Skadelige vil undergaae ved alle de Modkræfter, det maa vække. Vi maae kun her minde os selv om, at Aarhundreder ere korte Tidsrum i Mennefteslægtenes Historie.

Despotiet ledføjer som bekjendt næsten altid Erobringslygen, men kan ogsaa bestaae for sig selv; det trives kun, hvor Folkets aandelige Kræfter ei ere udviklede nok, eller ifølge falske Udviklingsretninger ere svækkede. I sidste Tilfælde kan Despotiet ofte vare meget længe; men hvis der ikke i Folket selv opstaaer tilstrækkelige Modkræfter til at overvinde Trykket, ville udvortes Magter tidligere eller sildigere udrette dette.

Førend jeg gaaer videre, maa jeg afhandle en Indvending, som paa det endelige Stade er uovervindelig, men seet fra det Stade, hvorfra det Hele overstues, taber al sin Vægt. Man kan nemlig, med Diet fæstet paa det Endelige, indvende: Hvad hjælper det de utallige Væsener, som lide, som maafkee lide *baade aandeligt og legemligt*, som maafkee lide deres hele Leve-

tid, at de Ulykker, som ramme dem, tilintetgjøres i en høiere Tingenes Orden. Denne Indvending er gammel og Svaret ligesaa; men Indvendingen kommer igjen, hvergang Noget søger at stille Menneskene Tingenes evige Fornuftorden for Die; derfor maa Svaret ogsaa hvergang gjentages, og det saameget mere, som det i hver Fremstilling faaer noget Nytt i sin Velhønsning. Først og fremmest maa her bemærkes, at nærværende Fremstilling ikke gaaer ud paa at godtgjøre Tilværelsens Overensstemmelse med vore, deels paa det sandfælige Stade fattebe, deels ved eensidig Tænkning danne de Fuldkommenhedsbegreber: vi ville blot have den Sandhed, at det Fornuftstridige omsider tilintetgjøres i Tilværelsens evige Fornuftvirksomhed, og at det Fornuftstemmende maa feire. Vi maa blot her tilføie den Bemærkning, at Noget, som i sig selv er fornuftstemmende, dog til en given Tid kan være i Strid med det Heles Fornuftorden, og derfor maa undergaae, for i rette Tid at opstaae paany.

Vi maae fremdeles minde Indvenderen om, at der ingen- sinde er bleven funden nogen Lærebegning, hvori det Onde, hverken det physiske eller det moralske, har ladet sig fremstille som tilintetgjort og opløst i et Gode, saalænge man blot vilde holde sig paa det endelige Stade: man maatte henvise til Livets Fortsættelse ud over Jordelivet; men denne Fordeel savner heller ikke vor Opfatning: Troen paa et saadant fortsat Liv er den endog naturlig, som i det Følgende vil sees antydet. Her holde vi blot fast paa Tingenes Fornuftsammenhæng, enten denne saa smigrer eller trodsrer vore Ønster.

Vi maae endhyrdmere minde os selv om, at enhver endelig Tilværelse er noget Uendeligheds i Sammenligning med det Hele; om ogsaa nogle Virkninger af den frie Villies Misbrug og Feilbarhed kunne udstrække sig gennem Aarhundreder, ja gennem Aartusinder, vedbliver alt dette dog at staae i dette uendelige Evidens Forhold. Ingen vil kunne nægte denne Sandhed; men det vil maaskee oplive Indsigten, gjøre den virksommere, naar den oplyses ved en Anskuelse; vor Jordklode frembyder os Middelet hertil. Uden at gaae længere tilbage, end vi kunne lade os lede ved sikke Kjendsgjerninger, see vi, at den maa have været til i Aartusinder, førend organiske Skabninger udviklede sig derpaa, at nye Aartusinder henrandt under en Tilstand, hvor kun blomsterløse Bærter og kun knogelløse Dyr vare komne frem

paa den, og at en heel Række af store Tidsrum, hvoraf hvert begyndte med det tidligere Undergang, endvidere forløb, hvert dannende et nyt Fremstridt i Udviklingen, indtil Mennesket fremkom. Hvad er den hele Tid, hvori Menneskeslægten har været til, imod denne uoverseelige Række af Kartusinder? og hvad ere atter de enkelte Tidsrum i Menneskeslægten imod den hele Tid, den har været til? ei at tale om den Tid, som kan ventes; og dog have vi ikkun her taget Jordkloben til Exempel, det hele Verdenssystem viser os usigeligt længere Tidsafdelinger.

Som Jordkloben har udviklet sig, saaledes har Menneskeslægten, uagtet den frie Villies Indgreb; paa Naturens Løb er denne Indvirkning øiensynligt ringe. Jeg har vel hørt Theologer, som ved en bogstavelig Opfatning af nogle Bibelord, have ladet sig forlede til den Paastand, at den legemlige Død var kommen ind i Verden ved Syndefaldet; men at de befinde sig i en Misforstaaelse, derom vidner Naturen klart, idet den viser os Undergang, Død og utvivlsomme Spor af Smerter, før Menneskeslægten fremkom paa Jorden; og derhos vise alle Under søgelsler over Menneskelegemet, at dets Grundindretning medfører Dødeligheden.

Vi maae da ifølge alt det Foregaaende antage, at Menneskeslægten udvikler sig efter Fornuftlove; at den Række af Forandringer, som foregaaer med den, trods mange Svingninger af Frem- og Tilbagegange dog fører til en virkelig Udvikling, og at den frie Villies Indgreb uagtet tilsyneladende Forstyringer dog maa tjene den evige Fornuftorden. Vi kunne endnu føie til, at Menneskefornuften uophørligt udvikles til en større Rigdom paa Kundskaber og Klarhed af Indsigter og ved disse til en større Magt mod Vilfarelserne. Kort, vi kunne tilegne os den glædelige Overbeviisning, at alle os i Menneskeslægten mødende Forvirringer, som tildeels endog i nærværende Tider synes truende, ikke forbyde os at forudsæe, at Menneskeslægten mere og mere nærmer sig til at virkeliggjøre et Fornuftstrige paa Jorden, naturligviis kun under alle de Indskrænkninger, Endeligheden medfører.

Vi vende tilbage til et nyt Overblik over de fornuftige Jordbeboeres Begelvirking. Den Landsudvikling, hver enstige Jordbeboer har, er et forenet Værk af hans egen Virksomhed og af hele Omverdenens Indvirkning, i hvilken hans samtlige Medmennesker ordentligviis have den væsentligste Deel. Intet Men-

neste kunde hos sig selv have udviklet alle de Kundstaber og Indsigter, som hele Mennefteslægten har fostret: ja, et Mennefteliv forflaaer ikke engang til at fatte dem alle i deres hele Fyld. Det Høieste, et Mennefte kan opnaae i Dannelse, er at gennemtrænge en begrændset Kundstabskreds med dyb Indsigt, og ved Hjælp af den herved opnaaede Landsudvikling, forenet med en videbegjærlig Omftuen, at danne sig et nogenlunde klart Billede af den hele Tilværelse. Med Hensyn paa alt det Meget, han ikke har kunnet tilegne sig ved egen fuldstændig Grundftning, maa han støtte sig til den øvrige Mennefteslægt; han maa modtage det som en Gave fra den hele Tilværelsen gennemtrængende Fornuft. Den er et Lys, som lader ham see, hvad der laa skjult i hans eget Væsens bundløse Dyb. Hans Opfatten og Tilegnen er da en Tro. Dette Udtryk kan dog tages i en mere eller mindre omfattende Betydning, og i den snævrere kun bruges med Hensyn paa de Sandheder, som nærmere vedkomme Tilværelsens egentlige Grundvæsen. Starpe Grændser lade sig dog her ikke drage; thi jo høiere den ret sande og naturlige Landsudvikling er, hvortil et Mennefte har hævet sig, desto flere Midler har han til at styrke sig i Troen paa det Sande; ja, han formaaer ofte derved at forvandle det, som for Andre maa være Tro, til Biven; men selv hvor han maa blive staaende ved en Tro, kan han bringe den til en høiere Klarhed og Styrke, ved at støtte den til de øvrige Sandheder, som leve i hans Bevidsthed. Men i al vor aandelige Stræben maae vi, for ikke at vildledes, stræbe at bevare den naturlige Sandhedstjærlighed i al dens Ufkyld; thi vi fristes ofte af vore Begjærligheder til at antage Noget for Sandt, fordi det smigrer disje. Blandt saadanne Fristelser er Lyften til at sige sine Medmennefter noget Overordentligt, Noget, som kan erhverve den Talende deres Beundring, en af dem, som lettest faaer Magt med Mænd, der ville optræde som Mennefteslægtens Lærere og Ledere.

Alle de klare og rene Sandheder, som opstaae i Menneftet, ere ifølge Alt, hvad vi her have seet, Aabenbaringer af den evige Fornuft. Den, som finder dem og forkynder dem, er forsaavidt et Guddomsrædstab. I samme Grad, som den aabenbarede Sandhed er større, mere omfattende, mere opløstende, i samme Grad er den i Forhold til Endelighedstilstanden, som paa et lavere Stade ubelukkende kaldes Natur, overnaturlig; omendskøndt

den i Guds evige Natur er fuldkommen naturlig. Et udbortes Kjendtegn paa Aabenbaringens høie Væsen er Storheden af dens Virkning; vel at mærke ikke blot en verdslig stor Udstrækning, men nærmest Storheden af den Virkning, Wiennesfslægten fornemmer i sig, den Forvædling, den Opføttelse, den Tilnærmelse til Gud, som Slægten derved bliver sig bevidst.

Hovedpiemet af det, som her er sagt om Frihedsforholdene, var at vise, at samtlige frie Væsener paa Jorden ere bestemte til at danne et Fornustrige, og at et saadant allerede ifølge Tingenes Natur bestaaer; men at det med fortsat Udvikling maa bringes til en alt større og større Fuldkommenhed; hvad jeg har sagt Mere end det hertil Nødvendige, er kun bleven tilføjet for at forebygge Misforstaaelser. Anvendelsen heraf paa de fornuftige Beboere af andre Klober er nu let: de ere dannede efter samme Fornuftlove som Beboerne paa vor Jordklobe: de maae da være forgængelige i samme Betydning som Menneskene: de maae sølgelig begynde deres Tilværelse, hver til sin Tid og sit Sted: de maae fornemme Omverdenens Indvirkninger og derved faae en Bevidsthed om det, der stemmer med deres Villie eller modstrider den, det er, de maae føle Lyft og Ulyft: de maae begynde deres sandfælige Tilværelse med Fornuftanlæg, og være drevne til at udvikle disse baade ved Naturkraft og ved den hele Omverdens vækkende Indvirkning. Enhver maa af de andre frie Væsener modtage Indvirkninger, hvoraf nogle stride imod hans Villie og Belværen, andre stemme dermed. Kampen mellem de stridige Villier maa udvikle Begreber om Villies-Love, der vel ikke ere tvungende som Naturlovene; men som fordrer, at alle Fornuftvæsener med Frihed skulle stræbe at virkeliggjøre den evige Fornufts Forstrifter. De ville ligesaaletid som Menneskene her paa Jorden Alle være komne ind i Tilværelsen med ligestore Gvner — thi hvert Ensters Tilværelse begynder under andre Betingelser i Tiden og i Rummet — derfor vil det, ligesom paa Jorden, stee, at de Høierebegavede blive deres Nedvæseners Ledere i større eller mindre Omfang alt efter deres Gvner. De maae med fælles Naturdrifter, med fælles Trang til at overvinde den villieløse Natur, ved fælles Lyft til at begribe Tilværelsen føle sig opfordrede til at virke i Samfund; kort, Hovedtrækkene i deres aandelige Væren maa stemme med dem, vi have seet hos de frie Væsener paa Jorden.

Efter at have indseet denne Bæfenseenhed i den moralste Verden, maae vi dog være meget forsigtige i Henseende til vore Forsøg paa videre at udvikle denne Grundanskuelse. Vi kunne under et saadant Forsøg let fristes til at overføre jordiske Egenommeligheder paa hele Tilværelsen; hvad jeg i Anledning af Rundskabsernernes Bæfenseenhed har sagt om den vidtudstrakte Mulighed af andre Tilværelsesformer, endstjøndt de alle have eet Grundvæsen, det finder atter Anvendelse her. Man tænke sig kun de høist forskjellige Tilstande, hvori vi træffe Mennefsaaandens Udvikling under de forskjellige Tilværelsesbetingelser her paa Jorden! Men hvad ere disse Betingelsers Uligheder imod dem, som maae finde Sted fra Verdensklode til Verdensklode! Imellem de talløse Verdenskloder gives der alle mulige Uligheder i Henseende til deres Alder, deres Deeltagelse i Lyset, i Opvarmning o. s. v. Vore nogenlunde bestemte Rundskaber om disse Betingelsers Ulighed ere indskrænkede til en usigelig ringe Deel af det Hele; Anvendelsen heraf til videre Slutninger, de bestemte aandelige Tilværelsesformer vedkommende, maa være endnu mere indskrænket. Verdensklodernes Uligheder i vort Solssystem ere allerede meget store; udstrække vi vor Tanke til hele Verden, blive de utallige: paa nogle Verdenskloder ville Skabningerne være langt større, paa andre langt mindre: paa nogle Kloder ville de være dannede af en langt tyndere Materie end hos os, ja, denne kan maaftoe i Tyndhed nærme sig Ætherens, paa andre kunne de være dannede af en tættere: paa nogle Kloder kunne de fornuftige Skabninger være stikkede til at modtage langt hurtigere, langt finere, langt mere klare Indtryk end paa vores, paa andre tvertimod. Gaae vi nu over til Landskrafsten og Landsudviklingen selv, da tør vi ei antage mindre Forskjelligheder. Vi kunne vel slutte, at der gives Fornuftvæsener med svagere Evner end vi; men overveie vi ret, hvor saare dybt vi staae under det, vor Fornuft efterstræber, saa føle vi os trængne til at antage, at der gives usigelig mange Udviklingstrin over det, hvorpaa vi selv befinde os. Dog lad dette ikke nedtrykke os! Vor Slægt er endnu ung her paa Jorden, og synes at have en lang Fremtid til høiere Udvikling; og vi tør haabe, at de, som til en given Tid have fuldenbt deres Bane her, ville andetsteds kunne hæve sig til større Høider.

Kundskabssamfund mellem Verdenskloderne.

Vi have seet, at vor Klodes Beboere have nogen Kundskab om Tilstanden paa de øvrige Verdenskloder. Med Hensyn til den moraliske Verden paa de fremmede Kloder fandt vi os indstrænke til at bekræfte, at dens Grundbæjen maa være det samme som hos os; men til at fastsætte Noget om de Eiendommeligheder, den kunde have paa hver, savne vi Vidbler. I Henseende til Kundskaben om Naturlovene fandt vi os noget mindre indstrænke; vi kunne om alle Planeter i vort Solssystem sige Længden af deres Aar: om dem, vi kjende bedst, kunne vi sige Længden af deres Dage, deres Sol- og Maaneformørkelser, Faldets Hastighed, kastede Legemers Bane, Massens Tæthed, Lysmængden, de modtage fra Solen o. s. v. Ligesaavel som vi nu her hos os vide dette om andre Kloder, maae vi antage, at fremmede Kloders Beboere ere i Stand til at vide Noget om Tilstanden paa vor Klode. De Beboere af fremmede Kloder, som have høiere Evner end vi, eller have gjort større Fremstrid, kunne naturligtviis vide Mere om Tilstanden paa vor Klode, end vi formaae at vide om Tilstanden paa deres; men vi selv ville sikkert ikke blive staaende ved den Kundskab, som vi nu have om Tilstanden paa fremmede Kloder. Lader os i Tanken forflytte os noget over 300 Aar tilbage i Tiden, omtrent til Bekjendtgjørelsen af det Copernikanske System. Hvad vilde man da have sagt om dem, der havde formodet de dengang ubekjendte Sandheder, som vi nu med Visshed vide om fremmede Verdenskloder? Hvad vilde man have sagt om den, der meente, at Planeterne ere Kloder som vores med Aars- og Dagstider? Hvad vilde man have tænkt om den, der forublagde, at man vilde komme til at opbauge Bjerge i Maanen, at maale vises Hvide &c., og at udkaste Korter over den til os vendte Side af Maanen, saa nøyagtige, at de i visse Henseender overgaae dem, som vi kunne have over Jordens Overflade? Hvad vilde man have tænkt om den, der vilde have paastaet, at Fjirstjernerne ere fjerne Sole, hvoraf mange maae være større end vor Sol? Vilde de ikke været blevne betragtede som Drømmere? Nei, kan man sige, ikke af Alle. Nogle Faa antog jo i Old-

tiden en Deel af dette, endstjødnt ikke med Understøttelse af alle de Grunde, vi nu have for disse Sandheder. Vel sandt, nogle Faa indsaae det; men neppe En blandt Millioner Mennesker. Mængden, endog af de Dylfste, maatte finde saadanne vidt ud over den vanlige Kundskabskreds hensværende Tanker latterlige. Maa man ikke under lignende Betingelser, vente lige Skjæbne i vor Tid? Ganske vil man vel ikke undgaae den; men maastee man dog turde haabe den noget mildere ifølge den større Erfaring, vi nu have om den Kraft, hvormed Opdagelserne Tid efter anden overspringe de Grændser, man før holdt for de hderste. Ingen vil nægte, at vi endnu ere langt fra at have naaet den Indsigt i Verdensbygningen, som er os mulig; naar man betænker, hvorledes vore Opdagelsesmidler uophørligt voxe, og hvorledes den ene Videnskabsgreen understøtter og styrker den anden, faaer man en levende Følelse af, at Grændsen ligger uendeligt langt borte. Tyge Brahe havde endnu ikke Rifferten eller det astronomiske Uhr eller Mikrometeret. Selv eet Aarhundrede efter ham, vare endnu Rifferten og Teleskoper usuldkomne Redskaber imod dem, som vi stulde Dollond og Herschel, og selv disse ere atter storligen blevne overtrufne, isærdeleshed Riffertterne, af dem, som Frauenhofer og hans Efterfølgere have tilveiebragt. Uhre og Maaleredskaber ere bragte til en Fuldkommenhed, som synes nær ved det Opnaeliges Grændser; men Astronomerne stræbe med Kette efter en endnu større Tilnærmelse, fordi de vide, at dette Videt kan føre til Meget, som ellers ei lod sig opnaae. En anden Forstærkning har Videnskaben vunden ved de langt talrigere Dyrfere, den har faaet, og det langt fuldkomnere Grundlag af Kundskaber, hvorfra de kunne gaae ud. Endeligen erholber Videnskaben om Verdenskloderne en stor Understøttelse af de Fremstribt, de øvrige Dele af Naturvidenskaben opnaae; saaledes har f. Ex. Geologien sat os istand til at gjøre Slutninger til Verdensklodernes indre Bygning; vor stigende Kundskab om Jordklodens Magnetisme giver os Udfigter til at kjende de øvrige Kloders. Vore uophørligt fremstribende Indfigter i Lysets og Varmens Natur ville i sin Tid gjøre os bekjendte med Forhold paa fremmede Kloder, der endnu ere hemmelige for os. Ja, det turde vel være tilladt, som en usigelig fjern Udfigt, at tænke sig, at vi kunne komme til en saadan Kundskab om Organismens Love her paa Jorden, at deraf kunde gøres nogen Anvendelse

paa fremmede Klober. Jeg seer vel, at Springet er uhyre; imidlertid maae vi betænke, hvilke overordentligt store Fremskridt vore Kunstnere om den dhrifte Naturs Love have gjort i de sidste halvhundrede Aar. Den Sammenhæng, hvori vi nu kunne bringe den i gamle Kartusjunders Række undergangne Dyrverden med den nærværende, den Eenhed af Love, hvorunder man kan sammenfatte dem, giver Haab, at vi engang skulle kunne angive Betingelserne for hvert Udviklingsstrin i Dyr- og Planteriget, ja Betingelserne for Former, der albrig her ere komne til Virkelighed. Vel sandt, at der endda herfra er et tilshneladende udførligt Spring til Kunstnernes om organiske Væsener paa fremmede Klober, hvor der ikke blot kan være, men hvor der maa være ganske andre Stoffer end her paa Jorden; men ogsaa Chemien vil i sin Tid finde almindelige Love for Stofdannelsen, ved hvis Hjælp vi kunne gjøre Slutninger til det, som seer paa fremmede Klober.

Vi haabe da, at vi her paa Jorden stedse mere og mere ville komme til Indsigter, der lade vor Aand, usigeligt mere end nu, gjennefsue, hvad der seer paa sjerne Verdensklober, og i samme Maade udvide vor aandelige Tilværelse til en Deeltagelse i Verdensaltet. Tænke vi os nu, at dette atter seer med Hensyn paa os fra andre Verdensklober, saa seer man, at der i den endelige Tilværelse er et Anlæg til, at det ene Verdensled skal ved aandige Kræfter opfatte det andet, at altsaa ethvert væsentligt Verdensled skal komme til en Bevidsthed om det Hele, at der endog i det One skal være en Biden om den Biden, om den Tro, om den Gudsbevidsthed, som findes hos det Andet; kort, at hele Tilværelsen ikke blot ved sit Udspring og Styrrelse af den evige, almægtige Fornuft er et sandt Fornufttrige; men at der er et Anlæg til en Fornuftsammenhæng mellem de endelige tænkende Væsener selv, et Anlæg, som fra vor, Jordbeboernes, Side endnu kun har naaet en ringe Grad af den Udvikling, der kan haabes, hvorimod det sandsynligviis paa nogle Punkter af hele Tilværelsen allerede har naaet en langt høiere Fuldkommenhed. I Tingenes Væsen ligger det saaledes, at vi med den rigeste Betydning af Udtrykket tør sige: Hele Tilværelsen er et Fornufttrige.

Videnskabsdyrkningen, betragtet som Religionsudøvelse.

(En Tale, holden ved Universitetsfesten for den lutherste Reformation 1814.)

(Denne korte Tale lader jeg her aftrykke, fordi den samler i et Dverblik mange af de Tanker, som ere udbillede i de andre Dele af denne Bog, og ved sin Kortbed tjener til at fæste Blikket ret kraftigt paa Eenheden. Jeg har ladet den trykke uforandret i alt Væsentligt, fordi Sammenligningen af en Forfatters nærbeslægtede Arbejder, mellem hvilke der ligger et Tidsrum af 35 Aar, kan have sin Nytte.

Med Hensyn paa det af Omstændighederne betingede i Talen, maa jeg anmærke, at Festen dengang ikke blot var en Mindebeg for Religionsforbedringer og for Universitetets Omdannelse under Christian den Tredie, men ogsaa Indvielsesdagen for de nye akademiske Borgere.

Talen holdtes paa Latin; men jeg udgav den paa Dansk i Mølbæchs Athene for Februar 1815.)

I Følge vort lærde Samsunds Lov er det i Dag faldet i min Lod, ved en offentlig Tale at gjenkalde os Mindet om den sande Troes lykkelige Gjenfødselse i vort Fædreland. Saa stjern og begeistrende endog denne Gjenstand er, vilde jeg ikke desto mindre, naar jeg betragtede min Mangel paa Talergaver og Talergøvelse, skjælv tilbage herfra, dersom ikke en hellig Pligt paalagde mig at fremtræde; men just denne Pligt lover mig ogsaa af eders Retfærdighed den skaansomste Bedømmelse, og saaledes giver da her, som overalt, Pligtens Bevidsthed Mod til at opfylde den.

Hvergang andagtsfuld Taknemmelighed forsamler Mennesker

til en Høitid for Befæstelsen af Sandhedens Rige iblandt dem, synes det mig, at man burde minde hverandre om, at dette Rige, skjøndt i sig selv evigt og uforstyrreligt, for os kan tabes, naar vi ei selv med samvittighedsfuld Iver bevogte det; thi uophørligen maa Mennesket frygte sin egen Svaghed. Neppes er een Bildfarelse nedslaaet, før en anden atter reiser sig, som man allerede troede begravet i dyb Forglemmelse, og saa strøbelig og vankelmødig er den menneskelige Natur, at de Fleste letteligen fra een Bildfarelses Yderlighed vende sig til den modsatte, som før var Gjenstanden for deres Had og Foragt; men Sandhedens faste Midpunkt gaar de forbi, forsmaaende det rene Lys, hvoraf dog alle Bildfarelsens Glimmerfarver have laant deres Skin. Gaves der saaledes en Tid, da Videnskabernes Udvikling tilbageholdtes ved den daarlige Indbildning, at de vare Tro og Guds frygt farlige, saa kunde Mange ikke komme til Indsigt om denne Bildfarelse, uden at forfalde til den modsatte afstøvelige Mening, at Religionen burde udryddes som Fornuftens evige Fjende; men neppes er det kommen saa vidt, at denne Menings Tilhængere skamme sig ved deres ugudelige Banvid, før man seer den gamle Frygt for Videnskaben paany yttres, og det for en Deel af de samme Mennesker, som før ivrigt hængte ved den modsatte Bildfarelse.

Kun for deres egen Skyld beklage vi dem, der saaledes uophørligen vaie hid og did for hver Menings Bindpuft; men paa Menneskeslægtenes Vegne beklage vi de mange fortrinlige Ynglinger, som, varme for alt Edelt og Godt, men endnu ei komne til det rette Overblik, blot have grebet den ene Bildfarelse, fordi de levende følte den Modsatte Bebersthyggelighed. Det er en saadan Mistillid til det Lys, Gud i Fornuften gav os, der i de senere Aar har forlebet saa mange tildeels vistnok ædle Mænd, til at bortbytte det lutherste Samsunds Frihed i Christo mod den romerste Kirkes Præstetrældom. En Forvildelse, hvorpaa vi vel maae hente næsten alle Exempler fra Fremmede; men som vi dog neppes savne Grunde til kraftigt at arbeide imod.

Under saadanne Omstændigheder troer jeg det da ikke upassende, om vi i Anledning af Dagens Høitid søgte at bekræfte vor Overbeviisning om Religionens og Videnskabens Harmoni *ved at betragte: hvorledes Videnskabsmanden, naar han*

tilfulde forstaaer sin egen Bestræbelse, maa ansee Videnskabens Dyrkelse som en Religions-sag.

Derfor det her blot var mit Niemed at vise, at Gudsfrøgt maa able Videnskab, saa vilde jeg beraabe mig paa den fra alle Sider erkjendte store Sandhed, at Kjærlighed til Gud er Væsenet i al Religion. Slutningen vilde da være let, at Kjærlighed til ham, fra hvem al Sandhed kommer, maatte able Lyft til at kjende den i alle dens Forgreninger; men da vi her vilde see Videnskabens formedelst sig selv erkjendt for Religionspligt, saa er det nødvendigt for os at trænge dybere ind i Videnskabens Væsen.

Her viser det sig da, at Menneskets grandstende Blik, det være sig nu henvendt paa hans eget indvortes Væsen eller paa den ham omringende og medindsluttende Skabning, steds henledes til Altings evige Ophav. I al Grandstning er det endelige Niemed, at finde, hvad der har en virkelig Tilværelse, og at see dette i sin rene Vands, adskilt fra alt det, som blot ved en Skintilværelse stuffer den Uopmærksomme. Videnskabsmanden vil da vide, hvad der er det Bestandige midt i alle Afveglinger, det Uforaarjagebe, der skjuler sig bag de utallige foraarjagebe Ting, det Eenhedsbaand, der gjør, at Tingene i alle deres mangfoldige Fordelinger og Adskillelser dog ikke adsplyttes. Snart maa han erkjende, at kun det Uafhængige kan være det Bestandige, og det Bestandige det Uafhængige, og at den sande Eenhed ikke kan være adskilt fra nogen af dem; og saaledes ligger det da allerede i Tænkningens Natur, at den intet uroffeligt Hvilepunkt, ingen Beroligelse finder uden i den vegelløse, evige, uforaarjagebe, Alt foraarjagende, Alt omfattende Ufornuft.

Nøies han ikke med denne eenjibige Betragtning, men søger med Erfaringens Die at gjennemskue Verden, saa seer han alle de Ting, om hvis Virkelighed Mængden troer sig mest forsikkert — de legemlige — aldrig at have nogen stadig Tilværelse, men altid kun at være paa Veien fra Fødsel til Undergang. Spørger han sig da, hvad der er det Bestandige deri, saa svare Fornuft og Erfaring eenstemmigen: at det kun er de Kræfter, som frembringe Tingene, og de Love, hvorefter disse virke; men Kræfterne opløse sig alle i een paa tvende modsatte Maader sig stærende Grundkraft, og Lovene vise sig ved nøiere Underjagelse at

være en hele Naturen gjennemtrængende og beherskende Fornuft. Sammenfatter han nu ret hele Naturens Harmoni, saa seer han, at dette ikke blot er et Begreb, en abstract Forestilling, som man kalder den; men at den Fornuft og den Kraft, hvilke enhver Ting skylder det, som er Væsenet deri, kun er Aabenbaringen af en selvstændig, levende Alfornuft. Det Bestandige i Naturen kommer da fra den evig Selvstændige; Livsyttringerne fra ham, som har Livet i sig selv, det Heles Sammenhæng og Harmoni fra den ene fuldkomne Wiisdom. Hvorledes kan Menneftet da, naar han seer dette, andet end besjæles af den dybeste Ydmghedsfølelse, Andagt og Kjærlighed? — Har Noget lært andet i Naturens Betragtning, saa kan det kun have været, fordi han tabte sig i det Afspredte og Mangfoldige, og ikke opløstede sig til Sandhedens evige Eenhed.

Forsøge vi nu at opsvinge os paa Landens Vinger, der, saa svage de end ere, dog gaves de Dødelige, paa det at de skulde løsrive sig fra Støvet; vove vi, uagtet vi dybt føle vor Ringhed, at opløste Diet til den Alfuldkomne for at skue saa dybt ind i hans Væsen, som vi efter vore Kræfters Begrændsning formaae, da fremstiller sig deri for os tre Grundegenstaber eller meget mere Grundvæseher.

Hans Selvstændighed, den væsentlige Maade, hvorpaa han oprinder af sig selv, og beroer paa sig selv, maa som den ubegribelige Grundvold være det Første. Uadstillelig herfra er hans Virksomhed, som vi ogsaa med et andet Udtryk kunne kalde hans Liv, i hvis Væsen det ligger, at han formedelst sin evige Selvforestillen føder sig selv af Ewigheid. Af begge endeligen udspringer det hele Væsens indvortes Harmoni, der ikke blot er en Egenstabs, men en levende, virkende Væren.

Jeg behøver vel ikke at sige en opløst Forsamling, at denne Forestillingsmaade ikke er en Lempnung efter den herskende Troeslære; men at den allerede i en tidligere Alder har været fremfat i den Philosophi, der paa det Kraftigste stræbte op mod den Evide. Den er da ikke laant af vor hellige Religion, men har i den faaet sin Bekræftelse, saa at vi desto dristigere tør følge det Lyseglimt, Fornuften her frembyder os.

Fra det Synspunkt, hvortil vi her have opløstet os, forstaae vi nu den dybe Følelse af noget Guddommeligt, der *gjen-*
nemstrømmer os ved det Skjønnes Betragtning. Vi tage

Ordet her i den abstrakteste Betydning, hvori det tillige omfatter det Høie, det Begeistrende og det Harmoniske. I det Høie herster det, der vækker Tanken om Selbstændighed, en Forestilling, der ikke blot frembringes i vor Sjæl ved aandelig Fasthed og ved Opføttelse over alt det Smaalige, hvorpaa Verden saa hyppigt sætter Priis, men ligesaa ofte fremkaldes ved Betragtningen af legemlige Gjenstande, som et mod Skyerne optaarnt Bjerg, en Eg, der har trodsset Aarhundreders Storme, det jordombæltende Hav, der slutter alle Lande i sin moderlige Faavn; kort, ved Gjenstande, hvis Fasthed, Uforstyrrelighed eller Storhed bemægtiger sig vor Sjæl.

Men ikke henrives Sjælen ved nogen Art af Skjønhed, naar ikke en mægtig stakende Virksomhed deri aabenbarer sig. Det er ved denne, at vort hele Væsen opfyldes ligesom med ny Livsvarme, og gjennemstrømmes af denne Gudsdomskraft, som man saa skjønt betegnende har kaldet Entusiasme, Begeistring.

Det Harmoniske endeligen, som man i en mere indskrænket Betydning af Ordet har kaldet det Skjønne, bestaaer i dette Præg af en skjult uudgrundelig Fornuft, der, ubegrebet af Forstanden, fattes af Indbildningskraften.

Saaledes føres da Mennesket til Gud, som Tingenes evige Ophav, hvad enten han søger at udspeide Sandhedens eller Skjønhedens Væsen, kort, hvad der nødvendigt ligger i Tilværelsens Natur. Vil han nu vide, hvad det er, han med Frihed bør efterstræbe, saa er den naturlige Menneskeforstands første Svar: det Gode. Men tillige seer han Menneskene uenige mellem hverandre, uenige med dem selv om det, hvori dette efterstræbelsesværdige Gode bestaaer; snart maa han blive vaer, at næsten alle de Ting, man i Livet efterstræber som Goder, ikke have deres Værdi i dem selv; men at de, som tankeløst efterstræbe disse, om man kunde bringe dem til at svare sammenhængende paa, hvad der kunde spørges om Livets vigtigste Anliggende, selv vilde tilstaae, at alle hine udbortes Goder, blandt hvilke Rigdommen hos de Fleste indtager det øverste Sted, kun søges for visse Diemedes Skyld. Disse Ting ere da ikke i sig selv gode; men kun fordi de tjene til et høiere Godes Erhvervelse.

Tænkeren søger da et uafhængigt Gode, et Gode, der ved sit eget Væsen, og ikke ved noget fremmedt, er godt; men hvad, som har sit Væsen af sig selv, er jo fuldkomment, selvstændigt

og uafhængigt, er *Æt* med *Alt*ings evige *Op*hav, er *Gud* selv. Ligesom *Tingene* altsaa kun have nogen *Vir*kelighed, forsaavidt de deeltage i det guddommelige *Væs*ens *Kraft*, saaledes have de ogsaa kun ved samme noget *vir*keligt *Godt*. At stræbe efter det *Gode*, kan derfor ikke være andet, end at stræbe efter at tilegne sig saa meget som muligt af det guddommelige *Væs*en. Den strenge *Viden*skab siger os da, hvad *Religion*ens *Ben* maatte ønske: at den rette *Maade* at stræbe efter det *Gode* er en *Guds*-*dyrkelse*.

Det er let at see, at vor *Sæ*belære, fra dette *Syn*spunkt betragtet, forvandler sig til *Religion*, idet dens høieste *Grund*-*fætning* er: at vi med *Gud* for *Vin*ene skulle stræbe at vedligeholde saa fuldkomment som muligt det *Guds* *Billede*, vi bære i os.

Det guddommelige *Væs*ens ubetingede *Selv*stændighed efterligne vi ved den faste *Willie*, aldrig at gjøre vort aandelige *Væs*en til *Middel* for noget fremmed *Diemed*. Her som overalt ligger *Fornu*stens faste *Mid*punkt imellem to onde og ufornuftige *Yder*ligheder: til den ene forfalder *Sel*visheden, der behandler sin blotte endelige *Sæ*regenhed, som om den var det sande *Selv*stændige: i den modsatte befinde sig de *Svage*, som med nedrigt *Træl*lesind hengive sig som *Middel* for *Andres* vilkaarlige *Diemed*.

Den guddommelige *Natur*s uendelige skabende *Kraft* efterligne vi, skjøndt i vor *Svaghed*, ved en *Vir*ksomhed, der stræber at sætte *Land*ens *Præg* paa *Alt*, hvad det omgiver os; hvorved vi da holde os ligesaa langt borte fra en *Mennesket* nærrende dorst *Uvir*ksomhed som fra en hensynsløs eller skadelig *Kraft*-*fortæring*.

Det guddommelige *Væs*ens indvortes *Harmoni* er i sin selvstændige rolige *Best*uelse *Fornu*st, i sin *Vir*ksomhed *Kjær*lighed, dog begge væsentligen adskillelige; *Navnet* paa begges fulde *Forening* er *Viis*dom i *Or*dets høieste og mest abstrakte *Beth*ydning. I denne *Beth*ydning henhører derunder: *Ret*færdigheden, som bestaaer deri, at vi erkjende i de andre *Fornu*stsvæsener samme *Selv*stændighed som i os selv: *Mennesket*kjærligheden, hvis *Væs*en er, ved vor *Vir*ksomhed at vise, at vi erkjende *Guds* *Billede* i de andre *Fornu*stsvæsener ligt med det i os selv: *Bor*gersind, der indeholder begge de *for*-*rige* *Dyber* forenede med *Hensyn* paa det hele *Sam*funds *Har*-

moni: Agtelse for Naturen, forsaavidt denne jo erkjendes som et Værk af den uendelige Wiisdom.

Dette er Wiisdommen i dens Ytringer mod den udbortes Verden. Henvender den sig mod sig selv, saa er det klart, at den maa elske sig selv: i sin Selvstændighed, som Sandhed; i sin Virksomhed, som Videnskab og Kunst; i sin Harmoni, som lærd Republik.

Hvor meget for snævre ere ikke en Tales Grændser for deri at udvikle alt dette; men for vort Diemed er det nok, at vi her i sin inderste Sammenhæng see Rigtigheden af det gamle Udsagn: at Sandheden er af Gud, og at det hører til Kjærligheden mod det guddommelige Væsen at elske Videnskab og Kunst, der ikke ere andet end en Erkjendelse og Fremstilling af dets Væsen. Vi indsee nu, at vi ifølge samme Kjærlighed og den deraf følgende Kjærlighed til Medmenneskene maae stræbe at udbrede den Kundskab, Kjærligheden drev os til at erhverve. Vi begribe nu den høie Begeistring, hvormed Videnskabens Dyrkere have vovet Alt, hvad der ellers pleier at være Menneffer kjært og dyrebart, for at opbauge Sandheder, hvis Værd ene kunde begribes formedelst reen Sandhedskjærlighed; og Intet kan fra dette Standpunkt være os begribeligere end den store Erfaring, at Videnskaben overalt i den første Udviklings uforbærvede Tidsalder har staaet i en saa inderlig Sammenhæng med Religionen, en Sammenhæng, som kun ved Forvildelse i en eller anden Retning for en Tid kunde ophæves.

Selv de Kunstforrifter vi have for Videnskabens Behandling, at Sandhederne grundigt maae bevises, klart fremstilles og systematisk forbindes, erholde her en høiere Betydning, saaledes, at man vel turde paastaae, at det hører til vore sande Pligter, jeg siger ikke at opnaae, men at ville opnaae disse Fuldkommenheder. I Videnskaben fremstilles nemlig den evige Fornufts Selvstændighed derved, at Intet bygges paa noget Andet end Fornufts egen Indsigt, og det saaledes, at enhver Sandhed faaer sin umiddelbareste Begrundelse, det er, at man ikke blot nøies med at have fundet en Overbeviisningsgrund, men opsøger den sande Tilværelsesgrund for Alt, hvad der skal bevises. Virksomheden eller Livet, som var den anden Egen- skab, faaes derved, at Sandheden fremstilles med Klarhed, der er Sandhedens egentlige virkende Kraft, som den er Uafets.

Harmonien faae endeligen Sandheberne ved denne inderlige og rigtigt afpassede Forbindelse, som vi helst maae kalde Samstemning.

Ogsaa deri see vi en Overensstemmelse med den fuldkomne Fornuft, at enhver af disse Dyder i sin Fuldenbthed vilde medføre alle de øvrige, saa at den ene ikke kunde tænkes uden den anden: thi var enhver Sandhed i en Tankeskjæde rigtigt begrundet, saa var den derved ogsaa klar og paa sit rette Sted, og paa samme Maade vilde ogsaa den fuldenbte Klarhed og den fuldenbte Samstemning medindslutte de andre Dyder. For os derimod med vore indstrænkede Kræfter er enhver af disse Dyder kun i en nogenlunde høi Grad opnaelig, forsaavidt den søges i de andres Selfab.

Jeg har ikke frygtet for af Eder, ærede Tilhørere, at bestrykkes for at have ladet mig altfor meget henrive ved en Tankefølge, da jeg paastod, at det hørte til Pligterne at søge de videnskabelige Kunstfuldkommenheder, jeg her har skildret. Hvor kunde jeg frygte saadant i en Forsamling af Bidskabens Dyrkere, hvoriblandt saa Mange selv have forsøgt sig i den høiere Sandhedsgrundstning? Hvo har da, ved at udvikle for sig selv eller Andre en vigtig Sandhedskjæde, ikke følt det ligesom en Samvittighedsfag at opnaae de Fuldkommenheder, hvorom jeg har talt? Men, jeg gjentager det: ikke at opnaae, men at ville opnaae dem, er Bidskabsmanden muligt.

Men har jeg herved ikke beviist mere, end jeg vilde, har jeg herved ikke beviist, at alle Mennefter skulde være Bidskabsmænd, og har jeg ikke saaledes trodsset en naturlig Følelse, mod hvilken man ikke kan støde an, uden at gjøre alle sine paa Tænkning og Slutning grundede Domme mistænkelige? — Mit Svar er let; thi ikkun Misforstaaelsen kunde saaledes fortolke mig. Vi have seet, at der ogsaa fra det Synspunkt, vi have valgt, gives mange Slags Pligter, hvoraf enhver rigtignok er alle Mennefter paalagt, men dog i forskjelligt Maal, alt med Hensyn paa Enhvers særegne Kaar; thi Selvstændighedens Haandhævelse udkræver, at Menneftet vælger sig en bestemt Virkefæds, og hans Følelse for det Heles Harmoni byder ham at vælge den, hvori han kan bidrage mest til det Heles Fuldkommenhed.

Medens altfaa de Fleste i forskjellige Retninger arbeide paa at sætte Fornuftens Præg paa den legemlige Omgivning, Andre

anstrengte deres Kræfter for at vedligeholde Samsfundets Selvstændighed, indvortes Virksomhed eller Harmoni, vælger Videnskabens egentlige Dyrker Erkjendelsen til sit Hovedformaal. Den Kjærlighed til Andst, som de Dvrige ofte maae lade træde tilbage for andre Pligters Udvøelse, den maa hos Videnskabsdyrkeren være Livets Syssel; han er bestemt til at nære den hellige Wiisdomslue, der skal udbrede sig straalende blandt alle de øvrige Menneſter; det er hans natlige Lampe, der skal oplyse Jorden. Vee ham, om han ikke føler sit Kalb som en Røst fra Guddommen!

Dybt indpræge I Eder da Følelsen af eders høie Kalb, I ædle Ynglinger, som i Dag optages til Medborgere af vort videnskabelige Samsfund. Kun den Overbeviisning, at I ved at dyrke Videnskaberne tillige dyrke Gud, formaaer bestandigen at vedligeholde i Eder det Mod og den Kraft, som eders Kalb udfordrer, og som I forgjæves vilde søge i udvortes Opmuntringer.

At Rigdom, hvis Glæde for de Fleste er saa tillokkende, ikke burde være eders Bestræbellers høieste Maal, maa allerede enhver af Eder have følt, der med Overlæg har valgt Videnskabernes Bane; thi det er altfor sjenſynligt, at ingen Vel mindre fører til denne de forblindede Dødeliges Afgud. I Heren, jeg mener ikke Diebliffets, men den, som bærer et Navn over Tidens Bølger til fjerne Slægter, vilde maaſtee mange blandt Eder finde en rigeligere Belønning, og det er vel ikke at nægte, at man i en vis Henſeende med en af det forløbne Aarhundredes herligste og gudeligste Digtere kan ſige, at et udødeligt Eftermæle er en stor Tanke, et værdigt Maal for den Edles Evig;*) men dersom Navnets Udødelighed ikke bæres af et høiere Udødelighedsſhaab, dersom det ikke var et jordift Gjenſkin af et evigt Liv, hvad var det da andet end et tomt Luſtbillede, en Stygge, der ikke kom fra noget Legeme, en Regnbue uden Forjættelse, der ikke viſte os Glæden af et høiere Lys gennem den jordift Materie Draaber?**) -- Nei, kun den Overbeviisning, at vor Kundſkabslyst er en Stræben hen mod den ſande Virkelighed, det ſande Liv, den ſande Harmoni, kan give Eder den rette

*) Klepſtock.

**) Jean Paul.

begeistrede Viisdomskjærlighed. Kun den Følelse, at I ere Redskaber til Guds Riges Befæstelse paa Jorden, naar I udbrede Kundskaber, kan give Eder den rette ufortrødne Lyst til at føre eders Brødre til høiere Lys og Erkjendelse. See dette, mine unge Venner, er det høie Kald, hvortil I have begyndt at danne Eder. Fortsætter med hellig Alvor eders Bestræbelser, og I skulle naae for Eder selv en Fryd, som Verden ikke kan give, og eders Virken skal udbrede Velsignelse over Fædrelandet, ja være heldbringende for hele Menneſkeheden.

Aanden i Naturen.

af

Harriet O. Dsted.

Credie Udgave.

II.

Kjøbenhavn.

Forlagt af Universitetsboghandler Andr. Fred. Høst.

Trykt i det Kønigske Bogtrykkeri.

1856.

Indhold af anden og sidste Deel.

Naturvidenskabens Forhold til Digtkunsten. S. 1—20.

Bisshop Mynsters Bemærkninger over Aanden i Naturen have givet en velkommen Anledning til disse Bemærkninger. S. 1—2.

Forfatterens Tanker over Naturvidenskabens Forhold til Digtningen afvige langt fra ikke saameget fra Bisshop Mynsters, som denne har meent.

Forfatteren har nemlig ikke villet sige, at Digterne skulde udelukke den sandfælsige Naturopfatning af deres Værker, naar denne ikke stemmede med den videnskabelige, men kun at de — naar de tale som Nutidens Mænd — skulde undgaae Fortidens falske Meninger om Tingenes Aarsager. S. 2—5.

Naar vort Sind hensesættes i Dødtidslivet skøde saadanne falske Meninger ikke, men kunne bruges med stor Virkning. S. 4—5.

Et Exempel paa det Afbræk i Virkning, et nyere Digterværk har lidt, ved en naturstridig Opfindelse. S. 6.

Forfatteren betragter Schillers Götter Griechenlands blot som Udtryk af et Digterlune og Intet bevisende imod Naturvidenskabens. S. 6—7.

Forfatterens Opfatningsmaade indeholder Intet, som ned sætter Geniet. S. 8—9.

Sammenstilling af de Sætninger angaaende Naturvidenskabens Forhold til Digtningen, hvori Forf. mener, at man let vil være enig med ham. S. 11—14.

Bidre Dplysninger om Naturvidenskabens Betydning for Digtningen. S. 15—19.

Imod dem, der ville betragte Schillers Ytringer i Götter Griechenlands som Alvor, anføres et Sted af Digtet: Luftsløbet. S. 14—19.

Naturvidenskabens Forhold til adskillige vigtige Religionsgjenstande. S. 21—49.

1. Naturlovenes Uforanderlighed. S. 21—29.

At Naturlovene medføre forandrede Virkninger under forskellige Omstændigheder strider ikke mod deres Uforanderlighed. S. 21—22.

Omstændighedernes Forandring sker selv efter Naturlove. S. 22.

Dplysende Exempler herpaa, tagne af Bevægelses- og Tiltrækningslovene, betragtede i deres Gyldighed gennem hele Tilværelsen. S. 22—24.

Exempler af Chemien. S. 25.

Exempler af Plantelivet. S. 25—26.

Sammenhængende Række af Exempler, tagne af Jordklodens Udviklingshistorie. S. 26—28.

Tanken om Muligheden af en Tilværelse, som kunde indtræde, naar det nærværende Verdensalt engang var ubergaaet, kan ingen Indskydelse have paa vor Opfatning af det nubestaende Verdensalt, og underkastes derfor her ingen Drøftning. S. 28—29.

Vi maae ikke tilføde vore Duster nogen Indvirkning paa vor Sandsprovelse. S. 29.

2. Kan Guds Styrelse undvære Vilkaarlighed? S. 29—38.

Nedens man er enig om at tillægge den guddommelige Styrelse den høieste Wiisdom, ere Meningerne deelte om det Spørgsmaal, hvorvidt den menneskelige Friheds Virkninger gjøre særegne, udenfor den almindelige Fornuftlovgivning indgribende, Guddoms handlinger fornødne, eller om disse Virkninger bringes ind under det Heles Fornuftorden ved de evige Love selv. S. 29—30.

Forf., som antager den sidste Mening, oplyser denne gjennem Exempler A. tagne af Maskiner, B. tagne af menneskelige Indretninger. S. 30—34.

Det Uforklarlige i Begivenhederne kan ligesaa godt bruges til Indvending imod den ene af de to modsatte Meninger som imod den anden. S. 34—37.

Det er en falsk Tanke, at man, ved at antage Guds Styrelse af Atee efter evige Love, nødvendigt maatte forestille sig Gud som uvirksom. S. 38.

3. Udvikling fra det Lavere til det Høiere. S. 38—41.

Alt i Naturen begynder fra noget Uudviklet, og gaar frem til høiere og høiere Udviklingsstrin, ikke omvendt. S. 38—39.

Historien har ikke viist det Modsatte med Hensyn paa Rationerne. S. 39—40.

At hele Naturen skulde være bleven fordærvet ved Syndefaldet, lader sig med sikke Grunde gjendrive. S. 41.

4. Mogle Oplysninger angaaende mine Uttringer om Troen. S. 41—43.

Den Tillid, som vækkes hos os til de Wiisdomsord, hvorved Menneskeflægtens Seere have viist os, hvad der laa skult i vort eget Væsens bundløse Dyb, kan ingenlunde kaldes Auctoritetstro. S. 41—42. Hvorledes Troen vækkes og styrkes ved den guddommelige Virkning i Verdenslivet. S. 42—43.

5. Den hemmelige Fornuft i Sjæleevnerne. S. 44—45.

Naar det synes, at Forf. indbrømmer Fornuften Altformeget, hidrører dette derfra, at han maaskee ikke noksom har fremhævet Forfikkelsen mellem de to Betydninger, en snævrere og en videre, hvori han tager Ordet; den snævrere er den sædvanlige: Fornuften sig selv beviist som Fornuft: den videre derimod indbefatter ogsaa den altgjennemtrængende Fornuft, som udgjør det Formende i alle Virksomheder. S. 44—45.

6. Gud og Verden. S. 45—49.

Forf. søres her atter til at bestride den Mening, at Naturen skulde være fordunklet og forstyrret. Det er kun i de endelige Væseners Opfatning, at den staaer som ufuldkommen og affalden. S. 45—47.

Forf. mener, at denne Lære ikke strider imod Christendommen. S. 47. Klagerne over Verdens Ufuldkommenhed forudsætter den hemmelige Fordring, at Endeligheden ikke burde være endelig. S. 47—48.

Naturen selv er uendelig; jo mere Menneskets Opfatningsmaade frem-

filler ham Delene løste fra det Hele, desto mere staaer Naturen for ham som endelig. Det Viljel af Tilværelsen, som dannes i et Menneskes Aand, er desto dunklere og smaaligere, jo lavere det Udviklingspunkt er, hvorpaa han staaer; men jo mere omfattende et Menneskes Verdensanskuelse er, desto mere deeltager han i det Heles Fornuftliv, desto fuldkomnere seer han Gud i Naturen. I Guds egen Verdensanskuelse er Endeligheden forsvunden som Endelighed. S. 48—49.

Om den dannende Virkning, Naturvidenskabens Anvendelse maa udøve. S. 50—62.

Indledning, især om den Virkning, Opdagelserne i Legemverdenen have paa Aanderne. S. 50—52.

Naturvidenskabens er fornøden til at udfylde den hidindtil herskende Dannelse og befrie den fra Gensidighed. S. 52—53.

Naturvidenskabens virker aandforfriskende ved uophørlig at stride frem til nye Opdagelser. S. 54.

Naturvidenskabens leder til Handling, og modvirker derved den Forskunkling, som den øvrige Dannelse for sig alene tit frembringer. S. 55.

De Mænd, som ved Naturvidenskab danne sig for Livet, have fortrinlig Anledning til at virke dannende paa Andre. S. 56.

Naturvidenskabens aabner for Næringsbrugerne den dem tilgængeligste Vej til Dannelse. S. 56.

De skadelige Virkninger af de falske Dannelsesretninger, hvortil Naturvidenskabens Udbredelse kan give Anledning, komme ikke i Betragtning mod dens sande dannende Virkning. S. 57.

Det, som Næringsbrugerne helst skulle lære af Naturvidenskabens, vil ikke være dem altsor vanskelig. S. 57—58.

Videnskabsmand og Næringsbruger maae have Kjendskab til hinandens Fag, og virke gjenfædig imødekommende Fortrolighed. S. 58—60.

Næringsbrugeren vil først bringe det vidt, og virke betydeligt for sin egen Velstand og for Fædrelandet, naar han forstaaer de Grunde, hvorefter han handler, og selv formaaer at gjøre Opfindeiser. S. 60.

Kæranstaltens Udgifter til at gavne. S. 61.

Glæde over det Meget, der er stæet, og stæet hos os for Videnskaberne. S. 61—62.

To Taler i de skandinaviske Naturforskermøder. S. 63—82.

I. Tale ved de skandinaviske Naturforskeres første Møde i Kjøbenhavn. S. 63—72.

De skandinaviske Naturforskermøder ville ikke blot virke for Naturvidenskabens, men ogsaa for den nordiske Folkesaand. S. 63—64.

De nu brugelige Naturforskermøder have overalt ikke blot en videnskabelig, men ogsaa en almeen menneskelig Side, og det ikke blot for Videnskabsmændene selv; der bør ogsaa tages Hensyn paa Folket. S. 64—66.

Nogle Virkninger, som udgaae fra Naturforskerens indbyrdes personlige Sammenkomster i de tre nordiske Riger. S. 66—68.

Virkingen af det venstabelige Forhold, som i det Hele taget hersker imellem Naturforskerne. S. 68.

Naturvidenskabens Indflydelse paa Menneskesamfundet og Landsbanelsen skrider saa mægtigt frem, at den ogsaa løber en stor forenende Virkning i Skandinavien. S. 69—70.

Bigtigheden af, at de skandinaviske Litteraturer fremtræde som een Lite-

ratur, hvilket kan ske, uden at Rogen af dem derfor opgiver sin Eie-
dommelighed. S. 70—71.

Nedens de nordiske Folks videnskabelige Bestræbelser sammenknytte dem
indbyrdes, ville de dog ikke forsømme ogsaa at knytte de videnskabe-
lige Baaend inderligere med de andre Nationer. S. 71.

Nogle Forslag. S. 71—72.

II. Tale ved Aabningen af det femte skandinaviske Naturforskermøde. S. 73—82.

Fornyelsen af de Tanker om videnskabelig og folkelig forenende Virk-
somhed, hvormed det første kjøbenhavnske Naturforskermøde begyndte.
S. 73.

Dybmærksomhedens fornyede Henvendelse til Broderskabet i Sprogene.
S. 73—75.

Der vises, at Naturvidenskaben ved Siden af den lærde Behandling
ogsaa kan og bør nyde en folkelig, og derved udøve en stor Indfly-
delse paa Sprogudviklingen og paa Aandsdannelsen. S.
76—78.

Den Indvending mod Naturvidenskabens store folkelige Virkning, at
denne Videnskab ikke er Folkets Sag, er grundet i en Misforstaaelse,
og vil tilintetgjøres under Naturvidenskabens Udviklingsgang. S.
78—82.

Fra Skolen til Livet. S. 83—97.

1. Forholdet mellem Unge og Gamle med særdeles Hensyn paa den i Verden indtrædende Ungling.

Indledende Ord. S. 83—84.

Forf. vil betragte Forholdet mellem Unge og Gamle efter Naturgrand-
færmes Raade, ved at see hen til de Tilværelseslove, hvorefter det
maa ordnes. S. 84.

Mange Biidsomsfor skrifter angaaende dette Forhold virke mindre, end
de burde, fordi de kun fremstilles som blotte Erfaringer; de bør
fremstilles som Tilværelseslove. S. 84—85.

Løbene for Barnets Udvikling og dennes Forhold til de Eldres. S.
86—87.

Ubetimelig Higen efter at forlade Skolen. S. 88.

Berevning mellem Fader og tilvovende Søn, Lærer og Lærling.
S. 88—89.

Det unge Menneskes Forhold til Modertfærligheden. S. 89.

Ynglingsalderen har sin eiebommelige Livsbetydning og sine egne Ud-
viklingslove. S. 89—93.

Berevning mellem Unglingen og de Eldre, frugtbringende for begge
Classer. S. 93.

Ynglingen maa i Bedømmelsen af de Eldres Virkemaade lade sig
lede ved Menneskeslægtenes Udviklingslove, og ære velerhvervet For-
tjeneste, saaledes som den maa sees i dens egen Udsalbers Lys.
S. 94—96.

Forf. har talt Fredens Ord, fordi de fjendtlige Lidenskaber nu have
saa stor Magt. S. 96—97.

2. Tale ved Optagelsen af nye akademiske Børgere. S. 98—102.

Universitetet kan ligesaa vel som Staten betragtes som en Organisme.
S. 98.

Et Blik ind i de Høleser, som maae herske i Forsamlingen saavel hos
Lærerne, som hos de gamle og nye akademiske Børgere. S. 99—100.

For de nye akademiske Borgere aabner der sig nu det friere videnskabelige Liv. S. 100.

Glæde ved Videnskab er den rette Videnskabsdyrkers Særkjende. S. 100—101.

Dymntrænger til et sandt videnskabeligt Liv. S. 101—102.

Gamle og nye Tider. S. 103—114.

1. Bliver Verden slettere?

Gjennem Aarhundreder har der i enhver Tidsalder været ført Klager over, at den var slettere end den foregaaende; hvis disse havde være grundede, maatte Verden nu være meget usfel. S. 103.

2. Lustens Varme har ikke forandret sig.

De altså Beskrivelser over Grønlands Tilstand 600 Aar tilbage skildre den ganske som de nuværende. S. 103—104.

Bibelen viser, at Værtriget i Jødelandet var i den sferne Oldtid ligesom nu, saaledes at Middelvarmen var, som den nu er. S. 104.

Diætræst havde for 1800 Aar siden samme Nordgrænse i Frankrig, som nu. S. 105.

Henvisninger til Schouws Undersøgelser. S. 105.

3. Menneskene blev ikke større eller stærkere i Oldtiden.

Ved at maale Been og hele-Beenrader af Mennesker, som ere døde for Aartusinder siden, bevises dette. S. 105—106.

De Beviser, som skulde tale afgjørende for, at Menneskene have været stærkere, beroe paa Misforstaaelser. S. 106—107.

4. Levetiden er ikke aftaget. Man lever sundere.

David anfører 70 til 80 Aar som Menneskets høieste Alder. S. 107.

Flere Mennesker opnaae nu en høi Alder, fordi man sørger bedre for Reenlighed, er mindre umaabelig, har bedre Lægekunst. S. 107—109.

5. Menneskeslægten er ikke gaaet tilbage, men fremad i moralsk Henseende.

Man maa see dette af Tidsaldrernes egne Historieforfattere, og i lte stole paa eenfaldige nyere Skildringer. S. 109—110.

Tapperheden er vel bleven øvet mere i lovløse Tider; men vor Tid har ligesaa stærke Exempler derpaa. S. 110.

Talen om den gamle Verlighed er altså grundløs. S. 111.

Dplysningen har understøttet Christendommen i at forbedre Menneskene, forjage Dvertro, dæmpe Grumhed, Pævingjærighed og Dvermob, vække Kjærlighedens Aand. S. 111—112.

Exempler tagne af vort Lands nyere Historie. S. 113—114.

Vi skulle dog hverken foragte de gamle Tider eller troe vor Tid meget fuldkommen. S. 114.

Naturvidenskabens Forhold til Tidsalderne og deres Filosofi. S. 115—147.

(Bedømmende Anmeldelse af Steffens's polemiske Blætter. Den her følgende Indholdsangivelse vil lette Forstaaelsen af denne Anmeldelse, som ei har undgaaet Spor af det anmeldte Skriffs Dunstebelber. Anførelsestegnene tilkjendegive, at det er Indholdet af Bogen, som meddeles.)

Man kan haabe gode Virkninger af disse polemiske Blætter; og man vil fremme disse ved at begynde Forhandlinger derover. S. 115—116.

- Disse Forhandlinger opfordre til at foreslaae nogle Ord og Ord-
bestemmelser. S. 116—118.
- „Et Folks Naturansyn har en afgjørende Indflydelse paa dets hele
Tilstand.“ S. 118.
- „Hvad Videnskaben antager i een Tidsalder, bliver ofte Folkemening
i en senere, og møder derved fjendtligt nye Indsigter, som atter
senere gaar over i Folket, og af dette forsvares imod det videre
fremkommende Nye.“ S. 118.
- „Den nye Retning, som Naturlæren i de senere Aarhundreder har
taget, er endnu ikke gaaet ret meget over i Folkets Ansyn og i
Poesien.“ S. 118—119.
- „I Middelalderens Ansyn var Jorden stillestaaende, var det Heles
Midtpunkt, indsluttet af faste, gjennemsigtige Himmelhvælvinger.“
S. 119.
- „Som Jorden var Verdensaltets Midtpunkt, var Mennesket alle Natur-
virkningers. Alt opfattedes jordisk; saaledes Jrefsens Forskyndelse ved
Guds Søn og de Troendes Forening til en synlig Kirke med et
legemligt Overhoved.“ S. 119—120.
- „Som Naturen stod under fremmede Stjerner's Indflydelse, saaledes
og saa Menneskenes Religion, Videnskaber, Love, som de havde faaet
fra Fremmede; Tingenes første Kilde var rykket langt bort fra deres
Synskreds.“ S. 120.
- „Dette gjaldt dog kun om deres i Begreber fremstillede Videns; Ideen
om et altgjennemtrængende Liv var deres Ansyns ubevindte Bæ-
rerinde; derfor kunde denne Tidsalder frembringe meget Stort.“
S. 120.
- „Døe dem traadte Forestillingerne Sympathi og Antipathi isædetfor
vore Forestillinger om Tiltrækning og Kraftløbning. De ueensartede
Kræfter og Ting søgte hverandre, og Antipathien blev en Følge af
det Uensartedes Foreningsstræben. De Kræfter, som her virkede,
vare i den besjælede og ubesjælede Natur de samme. Men en stor
Modsætning antog de i hele Tilværelsen: Gud og Djævelen; Gud
som Principet for det i Alt Egeartede og Rene, Djævelen som Prin-
cipet for det Forskyrende, det Fjendtlige.“ S. 121.
- „Ifølge Menneskenes Naturansyn i Middelalderen, med deres stille-
staaende Jord som Midtpunkt, den fjerneste Himmelhvælving som
første Begærelseskilbe, Mennesket som Midpunktet for alle Stab-
ningsøiemed, maatte deres Religion blive en til det Høieste drevet,
uendelig udstrakt Sandfælsighed, og deres Pysik blive Magi.“ S. 122.
- „Magiernes høieste Stræben gik ud paa at rense det Guddommeligt-
Egeartede fra det Onde, som sandtes i den syndige Natur. Man
vilde da opnaae et Stof, hvor den oprindelige Skabningskraft var
sammentrængt, og som skulde forædle ringere Stoffer, helbrede Syg-
domme og forlænge Livet.“ S. 122.
- „Ved denne sandfælsige Stræben efter det Edle og Rene i Tingene blev
meget af det, som vi kalde Overtro, til Bestanddeel af Gudsfrugt
og Videnskab; men hvad der nu yttres sig som Lærdes Forsænge-
lighed, tog dengang en farligere Retning og førte til den sorte Magi
og til Samfund med Djævelen.“ S. 122—123.
- Beddømmelsens Forfatter mener, at polemiske Blætter have altfor ude-
luftende gjort Middelalderens Bæsen afhængigt af Naturansynet.
Han antager, at det Overherredømme af det Fremmede, som pole-
miske Blætter selv skilde, burde sættes øverst, som fornemste Kilde
til de andre Forhold. S. 123—124.
- For at forebygge Misforstaaelser vises, at en Tidsalder's Aand, skjøndt
tilsyneladende dannet ved tilfældigt sammenslødende Virkninger, dog
frembringes ifølge Tilværelsens evige Love. S. 124—125.
- Det bør man ikke sætte en ringe Pris paa det Fortræffelige i Midde-*

- alderen, som polemiske Blætter fremhæve; men man bør ikke glemme hiin Tidssalders overveiede Raahed og Sæthed. S. 125.
- Man kan ikke tiltræde den Mening, at Forstandens reflekterende Virksomhed var ubeløstet fra Middelalderen. Striden mellem Nominalister og Realister mobstiger denne Mening. S. 126—127.
- Middelalderens Berdensanskuelse havde ikke den friske Skjønhed, som udsprang af den tidligere Mennekeslægts Landsvirkfomhed. Aanden var gjødet med fremmede Meddelelser, ikke befrugt af den store Natur, og derfor var den Aandsfyldte, man finder i Middelalderen, mest at ligne med Blomsterpragten i fyldte Blomster. S. 127—129.
- Den gamle Tanke, at det ene Gensartede søger det andet, og det ene Ueensartede flyr det andet, er uklar og urigtig, men faaer sit Lys af den nyere Naturlære, som viser, at kun eensartede Virksomheder kunne indgaae Forening; men at den Kraft, hvormed Foreningen skeer, berøer paa Modsetning. Kun det Gensartede kan staae i sand Modsetning. S. 129—130.
- Naturphilosophernes Udtryk Indifferent og Naturgrandskernes Ege vægt ere kun forskjellige Udtryk for samme Tanke. S. 130—131.
- Tidernes sande Gjenfødselse, Spiren til dens fuldkomne levende Metamorphose, var Reformationen. Som Videnskaberens Gjenfødselstid havde fuldkomnere aabnet Afgangen til Oldtiden og ved dennes Bærter ført til Naturen, aabnede Reformationen Afgangen til Bibelen. Det farlige Forbund, hvori Kirken var traadt med det Sandfælige, opløstes. Videnskaben løstes da nu ogsaa fra Kirken; Tankerne gif sin frie Vei, overbevist om, at alle Sandheder endelig vilde komme til Samfæmning. Naturvidenskaben med sin sikre, forsonende, fra det Legemlige til det Aandelige førende Gang, vandt en stedse mere vorende Indflydelse." S. 131—133.
- Sin største Eendommelighed har den nyere Tid ved sin Naturvidenskab." S. 133.
- "Copernicus's Dybdagelse havde en umaadelig Bigtighed. Den gamle, sandfælige, uroffelige Kirke kunde ikke staae paa den bevægede Planet, der desuden ikke mere blev den eneste i sit Slags." S. 133—131.
- "Copernicus's System var den afskillende Refleksion's dristigste Hænding. Han fremstillede os Berdenssystemet, som en Tilsynelabelse af en højere Virkelighed. Dette første Forsøg blev ogsaa det eneste i sit Slags; et andet kunde Naturforskeren ei foretage." S. 135.
- Man maa tilstaae Alt, hvad polemiske Blætter sige, om Bigtigheden af det copernicaniske System; men at det maatte blive det eneste i sit Slags, kan ei tilstaaes. Den nyere Naturvidenskab viser os, at Legemligheden selv kun er Yttring og Bær af usynlige Kræfter, og dannet efter disses Love. Om Legemerne ere faste, draabeskydende eller luftagtige, berøer paa Barmeforhold. Deres indre Dele ere i uophørlige Svingninger og Kredslob ved Virkninger af Varme, Elektricitet, Magnetkraft. De tilkjendegive kun deres Tilværelse ved Virkninger af de indre Kræfter paa Sandferne. Saaledes har da et Berdensansyn begyndt at uddanne sig, hvor ligeledes det Sandfæligt=Opfattede staaer som en Synsting, der kun er Aabenbaring af en højere Virkelighed. S. 135—140.
- Klage over de tykke Philosophers dunkle Foredrag, hvorfra Stefens har villet løstve sig, men hvilket han ei noksom har naaet. S. 140—141.
- "Ritterens Opfindelse frembyder i Forbindelse med alt det, som forberede og styrkede Tidssalderen, et Exempel paa den Aand, der skaber Tidssaldere." S. 141—142.
- Dette oplyses som Virkning af, at hele Tilværelsen styres efter Love, der udgjøre en Heelhed af evige Fornuftlove. S. 142.

Ubillige Meninger, som polemiske Blætter ville bestride, forkastes allerede af de fleste Fysikere. S. 142—143.

Polemiske Blætter bestyldte Fysikerne for, at de betragte Naturlovene som en lovløs Samling af Abstractioner; men derimod bemærkes, at om endog nogle udtrykte sig saaledes, strider dette dog imod Naturvidenskabens virkelige Fremgangsmaade, hvori Naturens Lovstemmighed uophørligt forudsættes; den Tanke, at disse Love ere Fornuftlove, er af Mange blevet mere eller mindre klart følt. S. 143—145.

Man kan ikke tilskaae Rigtigheden af den Paastand i polemiske Blætter, at Fysikerne ikkun meddele tabellarisk-opstillede Egenheder ved Grundstofferne; de sammenfatte Egenhederne saa meget som muligt, men disses Række kan ikke findes, hvor der handles om Stoffer, hvis Bestanddele vi hidintil ikke have kunnet finde, og som sølgelig for os ere Grundstoffer. S. 146.

Den blotte Angivelse af een eller flere Undtagelser fra en Naturlov er ikke nok til at omstøde Loven; dertil fordres dybere gaaende Drøftning. S. 147.

Man ønsker de polemiske Blades Forfatter Held til Fortsættelsen. S. 147.

Christendommen og Aandsdannelsen understøtte hinanden. S. 148—157.

Endstjøndt Tallene, der give Anledning til vore Jubilæer, ere vilkaarlige, fortjener det dog Bisald, at saadanne Fester holdes. S. 148.

Til Universitetets Tusindaarsfest for Christendommen i vort Land vil det passe at betragte, hvorledes Christendommen og Videnskaberne understøtte hinanden. S. 149.

At Videnskaberne begyndte at komme i Forsald i den samme Tidalder, hvori Christendommen udbredtes, kan ingenlunde tilskrives denne, men den Søbernes Fordærvelse, som gav hine Tidens raae Folkeskærb Dervagten over de dannede; der laa tvertimod i Christendommen en Evne til at danne de raae Mennesker. S. 150—151.

Dette laa ogsaa i den Guds Huusholdning, som aabenbarede sig i Christendommens Udbredelse; den vakte til Grandstning; Religionslærerne bleve Videnskabernes Fremmere, Klosterne Videnskabernes fornemste Tilflugt. S. 151—152.

Christendommen gav Anledning til omfattende Syrogstudier, som medførte en stor dannede Virkning. S. 153—154.

Mellem Christendommens og Dplysningens Benner har der vel ofte været Strid, ei sjældent endog en forargelig; men selv hvor Billien ei var god, tjente den dog omfider Religion og Sandhed. S. 154—155.

Christendommen vil oprette et Guds Rige, som ifølge sin Natur ogsaa er et Fornuftrige her paa Jorden. Idet Videnskaberne figter til det samme Maal, og bidrage meget til Videnskabernes Udryddelse og Fornuftens Udvikling, understøtte de Christendommen. S. 155—157.

Naturvidenskabens Forhold til Digtetkunsten.

En Bog, hvis Niemed det er at frembringe en Forandring i Samtidens sædvanlige Verdensopfatning, maa vente Modstand ikke blot af de m, som det mangler paa Evne til at sætte sig ud af deres gamle Tankegang, men ogsaa af mangen høitbegavet Mand, som ikke finder sig overbeviist om Gylbigheden af de nye Tankeeretninger; thi selv om Forfatteren skulde have været helbig nok til at træffe det Rette i alt Væsentligt, vil det dog sikkert findes, at han ikke har undgaaet Feil i mange Enkeltheder, og endnu mindre vil det have været ham muligt, heelt igjennem at udtrykke sine Tanker med en saa fuldkommen Klarhed og med et saa alsidigt Hensyn til de Tvivl, der kunde vækkes imod ham, at enhver tænkende Mand derved skulde tilfredsstilles. Ulykkelig er det ikke blot for Forfatteren, men, hvad der er langt mere, ogsaa for Sandhedens Udbredelse, naar Modstanden offentlig httres af en høitbegavet, indsigtsfuld, almindeligt hædret Mand. Der vil da kunne føres en Strid, som er Sandheden værdig, og faaer en Betydning for alle de m, hvis Opmærksomhed følger Undersøgelsen. Det er i Følelse heraf, at jeg heder de Bemærkninger velkommen, som min høitagtede Ven, Biskop Mynster, har fremsat imod min Bog: *Anden i Naturen*. Dette i Nylt theologisk Tidsskrift 1ste B. S. 291—315 indrykkede Modskrift, som i alle Maader bærer den aandrige og skarpsindige Forfatters velbekjendte Præg, vil jeg stræbe at møde med den alvorligste Sandhedskjærlighed, og det mest levende Ønske, at stille det, som jeg holder for Sandhed i det klareste Lys.

Det vil ubentvivl være vore Læsere hjært, at jeg her strax kan sige dem, at der langt fra ikke i alle Henseender er saamegen Uenighed mellem min høitagtede Modstander og mig, som han

mener. Dette er fornemmelig Tilfældet med Hensyn paa det Poetiske, som han med en fin Følelse for det Rigtige har valgt til Udgangspunktet for sine Bemærkninger. Dersom min Verdensopfatning vilde medføre en saadan Virkning paa Digtningen, som han antager, maatte min hele Bog i mange Henseender faae en anden Betydning, end den virkelig tilsigtede.

Min Mening fremsættes i det nævnte Modskrift S. 292 saaledes:

Forfatteren mener nemlig (S. 73 o. f.), at Naturvidenskabens Fremstrid og de derhenhørende Kundskabers almindelige Udbredelse allerede have gjort og fremdeles vilde gjøre en stor Mængde Forestillinger, hvoraf Digterne hidtil betjente sig, ubrugelige og forvise dem til „en forsvunden Tids poetiske Kustammer“; men han mener ogsaa, at Videnskabens for dette Tab tilbyder Digterne rigtig Erstatning dersom de kun vilde fortsaae at tilegne sig den.

Den her mig tillagte Mening afviger meget fra den, jeg i Virkeligheden har. Dette vil sees af nedenstaaende mine egne Ord (S. 74—75).

Det kan da ikke være Naturvidenskabens til Mis anbefaling, at den tilintetgør adskilligt Stof, som hidindtil anvendtes af Digterne; vi kunde endog ingen Betænkelighed finde i at tilføie, at den ogsaa tilintetgør andre i Digterverdenen indlemmede Bildfarelser, som ikke kunne kaldes Overtro: saaledes vil en nyere Digter slet ikke eller dog kun med megen Indskrænkning kunne gjøre Brug af saadanne Forestillinger, som Verdens fire Hjørner, Jordens Grundvold, Himmelens Befæstning, forsaavidt som saadanne falske Forestillinger ikke kunne bruges som Billeder for det Rigtige, hvilket derimod er Tilfældet med Mange, f. Ex. Solens Opgang og Nedgang; men om vor Digtningens verden end ikke bekom fuld Erstatning for alle saadanne Tab, vilde Skagerne derover endda være slet overlagte; thi Hovedsagen bliver det dog, at vor aandelige Tilværelse ophøies og forædles ved den Indsigt, som tilintetgør Bildfarelserne; alle saadanne Tab vilde især rigt ikke have meget at betyde for den sande Digter, men kunne vel være pinlige for de mange Dyrkere af Digtkunsten, som mene at have gjort en i sig selv ubetydelig Tanke poetisk, ved at indklæde den i Pragtskytter fra en forsvunden Tids poetiske Kustammer.

Man seer heraf, at jeg ikke meente, at Naturvidenskabens skulde gjøre en stor Mængde af de Forestillinger, som Digterne benyttede, ubrugelige, men tværtimod er forholdsviis ringe Deel. Mine anførte Ord tilkjendegive nofsom dette; imidlertid kunde man maaskee falde paa den Formodning, at det Heles Sammenhæng skulde vise, at jeg havde udstrakt min Mening videre, end jeg her havde udtrykt; men at dette ikke er saa, skal

jeg vise. De Exempler, jeg har anført paa Forestillinger, som sjældent ret passende kunde bruges i nyere Digtning, bestaae ikke af sandfelige Opfatninger, men af Meninger om Tingene. Den reene sandfelige Opfatning af en Gjenstand kan ikke blot Digteren, men meget ofte ogsaa Taleren, ja ikke sjældent den videnskabelige Forfatter bruge. Det i de nysansførte Linier fremhævede Exempel af Solens Op- og Nedgang viser allerede dette; men nogle flere Exempler ville gjøre Sagen endnu mere indlysende. Vel er Himmelen ingen Hvælving; men den fremstiller sig ifølge Naturens Love for vor Sands som en Hvælving; af denne Forestilling kunne vi da gjøre en meget udstrakt Anvendelse; men Himmels Besættning henviser til Meninger om Himmelen, som fast Hvælving, som baaren paa Søiler, o. desl. Dette er en Mening og ingen blot Sandsning. Vilde Nogen paastaae, at Himmelhvælvingens Uforanderlighed opvakte hos ham en sandelig Forestilling om noget Fast, vilde jeg minde ham om, at denne Hvælving i Løbet af ethvert sthyfrit Døgn viser en stor Forskjellighed af Figur: en ganske anden om Natten end om Dagen; men vilde han endda blive ved sin Paastand, maatte jeg tilstaae, at for ham maatte mit Exempel bortfalde. Den Forestilling, at Himmelen var en fast Hvælving, synes at henhøre til den ældste Verden; senere satte man istedet for samme hele otte. Saavidt jeg skjønner er den ogsaa den herskende i Bibelen; dog maa jeg bemærke, at det hebraiske Ord *Kachia*, som i vor danske Bibel er oversat Besættning, bethyder efter de Sagkyndiges Forklaring nærmest Udstrækning. Naturligviis er Spørgsmaalet i nærværende Sag ikke om Udtrykkets rette Oversættelse, men om Brugbarheden af en Oldtidstanke for vor nærværende Tid.

Naar Sandsningen holdes indenfor visse Grændser, opfatte vi Jordens Overflade som ubøiet, og saaledes kan man, ikke blot i Digtning, men ogsaa udenfor denne, tit omtale Jorden som flad; men siger man, at Jorden har fire Hjørner, udtrykker man en Mening og ikke en Sandsning. Maa skee kan Udtrykket under visse Indskrænkninger bruges til at betegne de fire Retninger af Nord, Syd, Øst og Vest, dog turde det næsten aldrig vise sig at være det bedstvalgte Udtryk.

Forestillingen om Jordens Grundvold er atter en Mening, ingen Sandsning. Ved Jordens Grundvold forstaae vi nemlig, som der antages i Bemærkningerne, Jordens Centrum; men de

som først have brugt dette Udtryk, have sikkert meent, at Jorden hvilede paa en god Grundvold som et velbygget Huus; hvis dette ei var Meningen, vilde der jo ikke nu og da være Tale om Jordens Piller. Paa et vist Stade af Mennefskts Udvikling er denne Tanke, saalibet den end kan taale ret at gjennemarbeides, dog albeles naturlig; men nu ere vi vel Alle enige om, at Jorden slet ikke hviler paa nogen Grundvold. Vilde man sige, at Udtrykket dog kan bruges som et sandseligt Billede, svarer jeg, at dette kan fuldt vel stee under den Betingelse, at de Mennefer, man taler til, enten slet ikke vide, at Jorden vander fritsvævende i sin Bane uden al Berøring med andre Legemer, eller dog til saadanne, som ei tænke derpaa; men for en Indbildningskraft, der har tilegnet sig et levende nærværende Billede af Verdenssystemet, er Udtrykket Jordens Grundvold ikke bedre end Grundvolden for en velophængt Kystkrone, men om muligt endnu mindre passende.

Alt dette hindrer ikke, at vi kunne føle det Skjønne og Dyrkelige i de Bibelfsteder, hvor man har anvendt Tanken om Jordens Grundvold; thi det er ikke Meningen om Jordens Grundvold, hvorpaa det her kommer an, men paa den Tanke, at Gud har givet Jorden sit Sted, og holder den usforstyrret i dette. At Sikkringsstedet forandres, gjør her Intet til Sagen, fordi det dog er Gud, som giver Jorden sit rette Sted. Ja, i den samme Jobs Bog, der 38 K. 4 V. indfører Gud som spørgende Job: Hvor var Du, da jeg grundfæstede Jorden? og 6 V.: Hvorpaa ere dens Piller nedfænkede? eller: Hvo har lagt dens Hjørnesteen? siges 26 K. 7 V. som et Beviis paa Guds Storhed, at Han hænger Jorden paa Intet. Dette synes mig paa det fuldkomneste at bekræfte den af mig fulgte Opfatningsmaade af saadanne Bibelfsteder. Naar vi læse Bibelen ret, forsætte vi os hen i hine Tider, hvorfra Talen gik ud, og glemme gjerne vore her ei hjemmehørende Kundskaber; ja, dette gjøre vi endog ved mere verdslige Gjensande; vi glemme f. Ex. vor Dplysning, som forkaster Hexer og Gjengangere, medens Digteren veed at forsætte os i den Tidssalder eller den Tilstand, hvor de henhøre. Man seer let, at den geistlige Taler ogsaa i Nutiden kan bruge de gamle bibelfste Udtryk uden alt Anstød; thi hans Tilhørere eller Læsere

forsættes med ham i en Tid, hvor de nyere Meninger træde i Skygge.

Jeg vil endnu tilføie et Exempel, som kan vise, hvor lidet den videnskabelige Indsigt bør nebsætte vor Følelse for Bibelens høie Udtryk om Gud. Naar David siger 90 Ps. 2 V.: Før end Bjergene vare, var Du, er det han udtaler meget for lidet for den blotte Tænkning; men for Sandfen har det en meget fatteligere Storhed end mangfoldige langt større Billeder. David, som selv saa ofte havde brugt større Billeder, fandt dog heller ikke dette for lidet, fordi det rykker Storhedsstanken saa nær til den i Endeligheder endog allermest hildebe Sands. Det er umuligt at tænke sig, at David kunde have brugt Udtrykket af Mangel paa Indsigt; ei at tale om, at vi nylig have omhandlet et langt større, maae mangfoldige andre høie Udtryk af Psalmerne foresvæve os; den Mand, der i samme Psalme 4de Vers siger: Tusinde Aar ere for dine Dine som den Dag igaar, naar den er forbigangen, og som en Nattevagt, for ham var ingen Tanke for høi.

Efter alt dette seer man, at her ikke handles om, at Vidensskaben skulde neblægge Forbud imod Digterens Brug af den sandfelige Dpfatning, naar denne ikke stemmer med Tænkningens, men kun om at tilraade visse Indstrænkninger i Brugen af falske Meninger, som kunde have en Tilløkkelse for Indbildningskraften. Skulde min Mening angaaende disse Indstrænkninger ikke synes at fremgaae tydeligt nok af den hele Sammenhæng i min Bog, vil den dog nu efter de givne Dphsninger ei let kunne misstbes; kun for aldeles at sikkre mig mod Misforstaaelser, der kunde føre videre, end det ved første Diekast synes, vil jeg endnu tilføie Noget. Det er kun forsaavidt Digteren taler som Nutidens Mand, at han efter min Mening har at undgaae gamle i Digtersproget optagne falske Meninger, og man vil ikke finde, at disse ere meget talrige, naar man betænker, at de Forestillinger, som opvækkes ved det umiddelbare Sandseindtryk, ingenlunde henregnes til hine falske Meninger. Naturvidensskaben kan aabenbart ikke forbyde Digteren at bruge de falske Meninger; men den kan sige ham, at jo mere sand naturvidenskabelig Dannelselse — noget ganste andet end streng Naturvidenskab — udbreedes, desto mere ville hine falske Meninger svække eller tilintetgjøre Indtrykket af hans Værk. Dette kan undertiden skade det

Indtryk, hele Værket frembringer; saaledes vil den Opfindelse i et aandrigt Digterværk, at en ond Aand, som har faaet Salomons Ring, frembringer Uveir og vild Ødelæggelse over hele Jorden, et godt Bæsen derimod det Mobsatte, ganske forfeile sit Indtryk paa den, som kjender Naturlovene, fordi Umuligheden staaer klart for ham. Vel sandt, at man i visse Digte taaler de største Umuligheder; men de maae da hensees os til en Verden, hvor vi ganske glemme det Naturlige; rykkes Naturen selv os ret nær for Dinene, maa hiint Trylleri ophøre. Naar jeg har nævnt nogle Digterværker, hvori det synes mig, at man har stillet det Overnaturlige og det Naturlige paa en altfor affstikkende Maade sammen, saa tilstaaer jeg gjerne Muligheden af, at jeg her kan have taget feil, endstjøndt jeg for min Deel vedligeholder min Mening derom; men det er ikke paa Rigtigheden af denne Dom, jeg lægger megen Vægt, men paa den Grundfætning, at Digterværket vil forfeile sin Virkning paa Mennesker med sand naturvidenskabelig Dannelselse, naar det stiller det Overnaturlige paa en ret affstikkende Maade sammen med det Naturlige.

Jeg har ogsaa badlet den Trods, hvormed nogle Digtere have ladet det Overnaturlige træde op imod det Naturlige. Den Maade, hvorpaa Schillers Götter Griechenlands fremhæves i Bemærkningerne, giver mig Anledning til at opløse dette og flere Punkter af mine Ytringer om Digtningens Forhold til Naturvidenskaben. Med Hensyn paa vort Siemod stjæler jeg i Schillers Götter Griechenlands to Afsnit, det første og største, hvori han lader sig henrive af den græske Oldtids Herlighed, det andet, som bestaaer af de 4 sidste Stropher, hvori han fører sine Klager over Nutiden. Det første Afsnit er en herlig, begejstret Fremstilling af en Digterstemning, hvori han ganske hengiver sig til den skjønne græske Digterverden, og med fuld Berettigelse seer bort fra det Meget, som maa bestemme os til ikke at ønske denne Tid tilbage. Det andet Afsnit kan vel betragtes som en Fortsættelse af samme Digterstemning; men her vender den sig fjendtlig imod Nutiden, ikke mod dens Feil og Forvildelser, men imod dens Religion og Naturvidenskab. Jeg er enig med den i Bemærkningerne (S. 295 Anm.) fremsatte Mening, at Schillers Tanke ved den mod Christendommen fjendtlige Ytring i Digtet sandsynligviis har været rettet mod en aandløs Opfatning af Guds Eenhed og overfandselige Natur, og jeg maa

tilføie, at jeg tænker det samme angaaende hans Dtringer om Naturlovene; men vist er det, at han har ved sin Udtryksmaade givet Anledning til Misforstaaelser. Man læse dette sidste Afsnit:

Alle jene Blüthen sind gefallen
Vor des Nordens schauerlichem Weh'n;
Einen zu bereichern unter allen
Musste diese Götterwelt vergehn.
Traurig such' ich an dem Sternbogen,
Dich, Selene, find' ich dort nicht mehr,
Durch die Wälder ruf' ich, durch die Wogen,
Ach! sie wiederhallen leer!

Unbewußt der Freuden, die sie schenket,
Nie entzückt von ihrer Herrlichkeit,
Nie gewahr des Geistes, der sie lenket,
Sel'ger nie durch meine Seeligkeit,
Fühllos selbst für ihres Künstlers Ehre,
Gleich dem todten Schlag der Pendeluhr,
Dient sie knechtisch dem Befehl der Schwere
Die entgötterte Natur.

Morgen wieder neu sich zu entbinden,
Wählt sie heutelich ihr eig'nes Grab,
Und an ewig gleicher Spindel winden
Sich von selbst die Monde auf und ab.
Müßig kehreten zu dem Dichterlande
Heim die Götter unnütz einer Welt,
Die, entwachsen ihrem Gängelbände,
Sich durch eig'nes Schweben hält.

Ja, sie kehreten heim und alles Schöne,
Alles Hohe nahmen sie mit fort,
Alle Farben, alle Lebenstöne.
Und uns blieb nur das entseelte Wort:
Aus der Zeitfluth weggerissen schweben
Sie gerettet auf des Pindus Höhn;
Was unsterblich im Gesang soll leben,
Muß im Leben untergehn.

Jeg gjentager det, for mig er det hele Digt kun Fremstil-
lingen af en Digterstemning. Det synes ogsaa, at Bemærknin-
gernes Forfatter ikke vil tillægge det stor Vægt, undtagen paa
det Sted, hvori der skulde ligge et Beviis for Astronomiens
Upoetiskhed; men denne Undtagelse kan jeg ikke billige. Der kan
maaskee dog være Grund til at behandle denne Sag, som om
den havde noget Mere at bethyde, ikke for Bemærkningernes ind-

figtsfulde Forfatters eller andre indsigtsfulde Mænds Skyld, men for de Mange, som have forsømt at tilegne sig en tænkende Verdensopfatning i Forbindelse med deres poetiske Udbannelse. Jeg skal snart komme tilbage til denne Sag; men først vil jeg endnu tage Hensyn til et Sted, i Anledning af hvilket jeg atter kan vise en Overensstemmelse, hvor Bemærkningerne forudsætte det Udvalgte.

§. 314 siges i Bemærkningerne:

Forfatteren har ogsaa ved dette Skrivt forsøgt den Fortjeneste, han alt tidligere har erhvervet sig af Theorien af det Skønne. Men saa rigtigt og skarpsindigt han end har oplyst, at det Behag, vi fornemme ved Skønne Former og Toner, hidrører fra den skjulte Fornuft, som derfra tilsaler os, saa forklarer dette dog neppe det hele Indtryk. Fornuftsammenhængen, „Samvirkingen efter en Mangfoldighed af Naturlove under en herskende Eenhed“ (§. 37), kan være en *conditio sine qua non*, uden hvilken en Gjenskab ikke kan frembringe i os det Velbehag, som selv maa ledsage det Skønne; men det dybere Udtryk, som den store Kunstner lægger i sit Værk, og hvorved det tilsaler, bevæger vort hele Væsen, lader sig neppe forklare alene heraf. Ikke blot Kunstværkets Harmonie frembringer et Velbehag i os som fornuftige Væsener, men Kunstnerens Phantasie indvirker derigjennem paa vor, og fører Sjelen ud over det Nærværendes snevre Grændser, og de Følelser, der gjennemtrængte Kunstnerens Bryst, idet han uanfangede sit Værk, vække tilsvarende Følelser i os.

I den mig her meddeelte Ros erkjender jeg med Glæde den Overensstemmelse, som bestaaer imellem min høitagtede Ven og mig; og det er mig kjært at kunne vise, at den gaaer endnu videre, end han har troet. Dette vil sees af efterfølgende Sted i min Samtale over Tonerne, som findes i Scandinavisk Litteraturselskabs Skrifter for 1808, §. 48 o. f. *) Endskjøndt der sammesteds ikkun tales om det Skabende i Musikken, viser dog hele Sammenhængen, at min Mening over Mændens Virksomhed i Frembringelsen af de egentlige Digterværker ikke kan staae i Strid dermed.

Ernst. Holder Du det ikke for sandsynligt, at denne Beregning endnu kunde fortsættes for langt mere sammensatte Forhold.

Jul. Derom kan vel ikke letteligen tvivles.

Ernst. Jeg troer virkelig denne Mulighed, endskjøndt det endnu ikke er lykkedes og sikkert aldrig vil lykkes nogen Matematik at udtømme Musikens Theori. Det er heller ikke at betvivle, at vi jo endnu mangle mange Data, som vilde udfordres til en mathematisk Musiktheori. Det er let muligt, at et lykkeligt Blif paa Klangfigurernes Bestanddele vil føre os til en rigtigere Indsigt i de større Tonemassers Natur, saa at man vel

*) S. I. B. E. D.'s samlede og efterladte Skrifter 3die Bind Side 93—94.

kunde sammenligne hver Tones Plads i en musikalsk Periode med bestemte Dele af Klangfiguren, der ogsaa indtage deres bestemte Sted. Dissonanternes Oplosning vilde da ligne den Fulendthed, enhver Klangfigur faaer ved alle Delenes Nærværelse, da den derimod vilde bortfalde som Figur, naar ikke alle Delene befandt sig der. Men om vi end kunde beregne alle Forhold i en Symphoni, saa indsee vi dem dog ikke under Nydelsen; denne er altsaa ubevist. Ja, selv for den, som componerer en Musik, ere disse Forhold ubekjendte; thi tænker Eder en Symphoni af Mozart; skulle vel flere Mathematikers Levetid strække til for at beregne alle dens Skjønheder?

Alex. Men finder Du da ingen Skjønhed i Musiken, uden at den kunde beregnes? Er ikke Componistens Arbejde i det Væsentlige Digterværk? og dette vil Du dog ikke beregne.

Ernst. Jeg vil sikkert ikke beregne det, og jeg troer heller ikke, at Rogen kan det; men dog troer jeg, at det grunder sig paa Mathematik, skjøndt paa en dybere end den, som nogensteds er kommen os til Bevidsthed. Men ligesom jeg antog Menneskeskabningens Former som Productet af Naturens uendelige Mathematik, saaledes troer jeg ogsaa, at Componistens Skabning er Productet af samme Naturens skjulte Fornuft, som gjennem Kunstneren virker.

Felix. Men da bliver jo Kunstneren en Maskine.

Ernst. Aldeles ikke; thi naar jeg har sagt, at jeg betragter Naturen som Aabenbaringen af en uendelig levende og virkende Fornuft, saa kan Du vel ikke tvivle om, at jeg anseer den aandelige Natur selv som en Deel deraf, og det, som vi efter en anden Forestillingsmaade rigtigten kalde Naturgaver, som en Guddomsgnift. Eller synes det Dig vel muligt for den mest levende Indbildningskraft at udtænke noget større om Kunstgeniet, end det, som flyder af vor foregaaende Samtale, at Kunstneren nemlig ved en heldig Følelse opdrager og skaber det paa eengang, som mangfoldige Mennesker ikke ved deres Forstand i mange Aar havde kunnet udgrunde.

Felix. Jeg tilstaaer, at jeg har gjort Dig en uretfærdig Bebreidelse.

Ernst. Jeg tør altsaa haabe, at Du ogsaa tilstaaer mig, at man kan gjøre Regnskab for Kilden til vor Kunstnydelse uden derved at nedsette det Guddommelige i Kunsten.

Felix. Det tilstaaer jeg gjerne; thi hvad kan vel være høiere og værdigere end at frembringe Kunstværker, som harmonere med den dybeste Fornuft, uden selv at have beregnet dem, og uden at de, som skulle modtage Indtrykket, behøve en saadan Beregning.

Det sees da nu let, at min Opfatning af Digteraandens Virksomhed indeholder den fuldkomneste Erkjendelse af dens Frihed. Den Ulighed, der vistnok findes mellem vor Opfatning af den menneskelige Friheds Forhold til den Guddommelige, ligger høiere, og hører til en Tankekreds, hvor de dybeste Tænkere, kristne saavelsom ikke-kristne, stedse have taget ulige Reminger.

Alle Sandhedens Venner ville hilse den Land med Taknemmelighed, som gav os sand Klarhed i denne Sag.

Det vil uden tvivl være gavnligt, at jeg nu i saa Ord sammentrænger Resultaterne af det Foregaaende.

Med Bemærkningernes Forfatter er jeg, tværtimod hans Formodning, enig om følgende Punkter:

Digteren danner sig med fuld Ret en overnaturlig Verden, i hvilken Indbildningskraften, ikke Forstanden har Overherredømmet.

Den store Frihed, hvormed Indbildningskraften virker i Digtningens Verden, tør dog ikke være vilde og tøilesløs; men der gives tværtimod en heel Skjønhedens Verden, hvis Love den ikke maa overtræde. Den hele Natur, saaledes som den fremstiller sig for vore Sindsfer, staaer til Digterens frie Raadighed, uagtet Naturvidenskabens i saare mange Tilfælde viser, at det, der for den sandfælsige Opfatning synes at være, i Virkeligheden forholder sig ganske anderledes.

Jeg gjør mig endnu Haab om, at han vil tiltræde den af mig fremsatte Begrænsning, at Digterværket ikke bør sætte sig i forsætlig, aabenbar Strid med den Virkelighed, Indsigten viser os, og altsaa ikke bør bringe det Overnaturlige paa en saadan Maade i Bælgvirkning med det Naturlige, at begge indbyrdes Strid fremtræder med afgjort Styrke for Indbildningskraften. At vi neppe i de enkelte Tilfælde altid vilde blive enige om Anvendelsen, kommer her ikke i Betragtning, da dette saa hyppigt indtræffer ved Sandhedens Anvendelse.

Jeg henstiller endnu til Bemærkningernes Forfatter og dem, der have følt sig enige med ham, om ikke den Begrænsning kan antages, som jeg har angivet, at Meninger, som vel gennem Kartusinder have tiltalt Menneskenes Indbildningskraft, men som dog maae støde en Indbildningskraft, for hvilken en modsat Virkelighed er bleven klar, bør undgaaes i Nutidens Digterværker, forsaavidt de ikke enten forsætte os i en anden Tidsalder eller holde sig i en reen overnaturlig Verden.

Endelig troer jeg tilfredsstillende at have viist, at jeg ikke nægter, men tværtimod ifølge min Opfatningsmaade erkjenner Landens frie Virksomhed i de skønne Værkers Frembringelse.

Nu først kan jeg gaae over til de Paastande om Digt-

ningen, i hvilke jeg ikke kan være enig med Bemærkningernes Forfatter.

§. 75 i min Bog havde jeg sagt:

Da Bidskabens Herlighed bør hævedes ved dens eget Væsen, blev her indtil videre forudsat, at den kun ved at give Indsigt, men ikke ved at skænke Digterverdenen selv Noget, gav rig Erstatning for det, den berøvede samme; men nu kunne vi ogsaa henlede Opmærksomheden paa, at Bidskaben virkelig har Erstatning at byde Digterverdenen for det, den tilintetgjør deraf.

Jeg nævner derpaa et ikke ringe Antal af Exempler, som kunne bestyrke dette, men som jeg her maa forbigaae, og bede efterseet i Bogen §. 75—77. Jeg maa saameget mere ønske, at Læseren atter vil henvende sin Opmærksomhed dertil, da den i Bemærkningerne gjorde Indvending let kunde bortdrage Tanken fra det deri, som synes mig det Væsentlige. Efter at jeg paa det nævnte Sted havde fremstillet endeel antyðende Exempler, fandt jeg det nødvendigt at fige (§. 77—78):

Det er naturligt, at den, der har ligesom fastlevet sig i den gamle Opfatningsmaade, ikke vil finde sig tilfredsstillet ved den Erstatning, den nye byder ham for hans Tab, og endnu mindre vil han tilstaae, at denne Erstatning er usigelig rig, og mangfoldige Gange opveier Tabet. En saadan Overbeviisning kan maaskee forberedes, men ikke uddannes ved enkelte om og betydningsfulde Exempler; den vil kun efterhaanden udbrede sig og omfide feire, alt som Natursvidenskaben udbreder sig saaledes, at den ikke alene bliver Forstandens Sag, men tillige befrugter Indbildningskraften. Det er kun ved denne aandelige Udvikling, at der lige overfor den gamle Digterverden vil aabne sig en ny, maaskee aandeligt af ikke mindre Betydning end den, Opdagelsen af en ny Verdensdeel havde lige overfor den saakaldte gamle Verden.

Denne Udvikling vil ikke savne sin lovlige og sikkert store Indflydelse paa Brugen af den gamle Digterverden; blandt andet vil herved uddanne sig en finere Takt for den Fornuftsharmoni, som bør herske, om ogsaa nok saa skult for Mængdens Pine, selv i den frieste Digtning, og herved maatte den vilde Frihed, som den tankeløse Mængde ofte tager for bsi Originalitet, alt mere og mere tabe sine Beundrere.

Bemærkningerne holde sig næsten udelukkende til Spørgsmaalet om Astronomiens Brugbarhed for Poesien. §. 294 hebdet det:

Dersom de Fornuftlove, Natursvidenskaben har lært os at erkjende i Sol-systemernes Orden og Bevægelse, vare et Stof skicket til poetisk Behandling, hvorfor er det ikke benyttet dertil, da dog mangen Digter ingenlunde manglede de fornødne Kundskaber dertil? Een stor Digter har rigtignok betragtet

Naturen efter »de nyere Indsigter«, og, hvad han saae, har han udtalt i de bekjendte Linier:

Unbewußt der Freuden, die sie schenket, o. s. v.

Medens jeg indtil videre forbigaaer, hvad jeg kunde have at sige om Schillers Auctoritet, holder jeg mig til Sagen selv. Man misforstaaer mig, naar man tillægger mig den Mening, at Lovene for Solfystemets Orden og Bevægelse skulde være Gjenstanden for et Digt, hvorimod denne skønne Orden vel i korte digteriske Træk kan fremsføres for Indbildningskraften, og dette, synes det mig, er ikke saa sjældent skeet. Men om jeg end har den Mening, at de i Verdenssystemet opdagebe Love ikke selv ere stikkede til en omfattende digterisk Fremstilling, saa er denne Mening dog ingenlunde i Strid med den Tanke, at et klart Blik over Verdenssystemets Indretning kunde give en stor Digteraand Anledning til herlige Digtninger. Men hvorfor har endnu ingen saadan Virkning viist sig? Jeg kan vel ikke svare herpaa med afgjørende Visshed; men det kan jeg sige, at det ikke er mig bekjendt, at Nogen af de berømte store Digtere har havt den hertil fornødne klare Kundskab. At Schiller tog Beenraden for hele Legemet, maatte jeg sige, at han tydeligt havde viist, dersom jeg skulde tage den omhandlede poetiske Forbømmelsesdom over Astronomien for Alvor. Hvor godt han kjendte Astronomien, vil jeg lade uafgjort; men at Alt, hvad der muligt var ham bekjendt om Solfystemets organiske Skjønhed og om den til Visshed grændsende Sandsynlighed af fornuftige Væsener paa andre Planeter, under Digtningen var fjernt fra hans Bevidsthed, seer Enhver, naar han blot mindes derom. Fremfor alt er der ved den heromhandlede Indvending at bemærke, at den dybe Fornuft, som Naturvidenskaben under sine Fremstridt bestandigt mere og mere har opdaget i Naturen, dog først i de nyere Tider er bleven opfattet i en saadan gennemgribende Sammenhæng, at den kunde fremtræde for os som en Heelhed, og det ikke som en blot tænkt Heelhed, men som en Heelhed, der inderligt er sammensmeltet med al den Virken, der aabenbarer sig i Naturen. Kort, det Uandelige i Naturen har aldrig aabenbaret sig saaledes igjennem Erfaringsnaturvidenskaben som i vort Aarhundrede. Som et herligt Exempel paa Evnen til at gribe og fremstille denne Aand, bør jeg nævne Forfatteren af *Heinrich von Ofterdingen*; hans ene Bjergmandssang frem-

stiller hyperligt den høiere dannede Bjergmands hjærligt fortrolige Omgang med Naturen; den anden fremstiller paa en mere æventyrlig, men dog dybsindig og sand Naade Menneffenes Forhold til de skjulte Kræfter og Skatte i Bjergene, og paa flere Steder, hvor Verset ikke antyder den digteriske Opfatning, giver denne Roman os herlige digteriske Fremstillinger af Jordklobens indre Historie. Hans Viisfang giver os en sjon digterisk Fremstilling af Gjæringen. Han var i dette Slags Opfatning ilet langt foran sin Tidsalder. Gøtthe, som med sin store Digter-aand forenede sand Indsigt i mange Grene af Naturvidensskaben og Aand for Naturens tænkende Opfatning, har i sit Digt, Metamorphose der Pflanze, fremstillet Aanden af den Være, han som Naturgrandster havde forelagt Verden over samme Gjenstand; hans Digt over Howards Opfatning af Skjormerne fortjener ogsaa her at nævnes. Paa mange andre Steder i hans Skrifter møder man digteriske Opfatninger af saadanne Naturforhold, som han videnskabeligt havde indseet, og som blot havde behøvet Versets Form, for af Alle at erkendes for det, de ere. Dersom den store Digter ikke var kommen til groveligt at misforstaae den mathematiske Naturlære, maaskee forført hertil ved visse Værdes eensidige Fremstillingsmaade, vilde han sandsynligviis have udrettet langt mere for Naturindsigtens digteriske Fremstilling. Jeg vilde dog have sagt meget for lidet om Gøtthe, som den ved tænkende Naturopfatning høiligt oplyste og ledede Digter, dersom jeg blot tog Hensyn paa de Digte, hvori hans Naturvidenskab ret udtrykkelig fremtraadte. Hvilken anden tydfst Digter har heelt igjennem saaledes viist sig som Naturiagttaget? Selv i hans Fremstillinger af Menneffene seer man, at han gav de Væsener, hans digteriske Indbildningskraft skabte, et Præg, som kun den dybt-tænkende Jagttager kunde give dem. Denne store Mand med sin omfattende Videnskab og Verdenskundskab var i Sandhed en Naturens Digter, Ordet taget i den store Omfatning, hvori jeg har taget det i min heromhandlede Bog; han har derfor brugt langt Mindre af det poetiske Rustkammer end de fleste andre Digtere, men hentet sine Midler uden Omvei fra Naturen selv. Man seer let, at jeg ved det poetiske Rustkammer forstaaer Indbegrebet af de Digtningsoptindelser, som foregaaende Aldere have efterladt os. At disse ofte med sandt Mesterstab ere blevne brugte af store Digtere, falder det mig

ikke ind at nægte; men jeg mener, at Digterne vilde virke langt herligere, naar de ikke altfor ofte toge deres Tilflugt dertil. — Gøthe var sig sin naturelstende Digtning og sin digteriske Naturfjærlighed fuldt bevidst, og udtrykte det blandt andet i følgende Epigram:

Mit Botanik giebst Du dich ab? mit Optik? Was thuest Du?
Ist es nicht schöner Gewinn, rühren ein zärtliches Herz?
Ach die zärtlichen Herzen! ein Pfuscher vermag sie zu rühren;
Sei es mein einziges Glück, dich zu berühren, Natur!

Jeg anseer vistnok dette Udsagns skarpe Censibighed som Ytringen af et Digterlune; men tag dets Censibighed bort, og det minder dog om hans sande Kjærlighed til Indsigt i Naturen, hvorom desuden hans Skrifter bære det fuldstændigste Vidnesbyrd. Jeg vover ikke at anføre flere Exempler, for ikke at komme til at vælge saadanne, hvis Værd kunde være mindre erkjendt; men i alle Tilfælde maa jeg her gjentage, hvad jeg allerede i Bogen har sagt, at det er af Fremtiden, vi have Naturindsigtens digteriske Brug at vente.

Jeg vender nu atter tilbage til Schillers titnævnte Digt, og tillader mig at anføre et Sted af mine tidligere Skrifter, hvori jeg under Digtningens Form har søgt at imødegaae Virkningen af hans Digt og flere af Misforstaaelser udsprungne poetiske Anfald paa vor Tidsalder og dens Videnskab. Til Forstaaelsen er her at anføre, at det eftersølgende er et Brudstykke af mit Digt, Luftskibet, hvori jeg søger at fremstille Opfindelsesaanden i en digterisk opfattet Begivenhed eller Række af Begivenheder. Samtalens Sted er Samos, hvoraf en Landtunge peger ud mod Icaria, som minder om Ikarus's ullykkelige Forsøg paa at flyde, beljendt nok af Digtersagn. Personerne ere Anspann, en thdsk Oldgrandsker, Frankmann, en thdsk Naturgrandsker, Kalchas, en Athener, opdragen i Thdskland.

Billigt Anspann teg Ordet, han nødigen før havde standset.
„Ikke Folkeværd maales ved Tal eller Magt eller Rigdom,
Heller ei vindes den fraalende Priis ved Bisværmens Kunstsid,
Nei, kun ved Livets Kraft og Fylde kan Folkeværd maales;
Men hvor fraaler den frem til Lyft for Enhver, som kan fatte,
Af den hellige Kunst og Bebrister, som adles af Kunsten?
Da nu paa høieste Trin af Kunst og af digterisk Stordaad
Hellas pranger i Glands for alle Slægter paa Jorden.
Saa kan Tvivl vel ei levnes en Kyndig om Oldtidens Fortrin.

Mennesket, livsfrift og sundt her naaede sin høieste Spidse.
 Midbelalberens Kunst og Elskov og hjætte Bedrifter
 Er kun Stygge mod hin: end sig vor fattige Nutid,
 Som kun byder os Biden og Stræben og sørgelig Statskunst
 For Paradiset, som svandt, imedens vort Hovedbrud voxte."

Alles Dine paa Frankmann var ventt; han derfor tog Ordet:

„Bisnok tænker Du ret, naar ikkun Folkenes Fortrin
 Du ved Livet vil maale, som aabenbarer sig hos dem.
 Men i Skjønbed alene, hvis Livets Stempel Du søger,
 Eller i nogetfombæst, hvad Menneskelivet os pryder,
 Sikkert hildes dit Blik; den Mand, som rigtigt skal dømme,
 Ei bebandigt maa stirre kun mod et eneste Glandspunkt;
 Men til det Hese han gaaer fra Delenes tænksomme Rynsfring.
 Alt Dig svæber paa Læben et Svar, Du troer mig skal neblaae;
 Gjætter jeg ret, skal jeg mindes, at Skjønbed omfatter det Hese;
 Men det samme kan siges om Bidenstab, Troen og Dyden.
 Laa det i jordiske Kaar, at eie den evige Sandhed
 I dens Fuldhed og Kraft, vi leved i Skjønbed tillige,
 Til en Stuen vor Tro sig forvandleb', til Hellighed Dyden:
 Men var Troen fuldkommen, omsatte selv den en Alhed
 Af hver Biden og Kunst og Dyb, og Alt, hvad er himmelsk.
 Men, som det herligste her i vort jordiske Liv kun er Stykværk,
 Ledes ved Delenes Grandstning vi først til det Fuldendes Afgrands.
 Derfor vandrer vort Blik, naar vi skal Læberne dømme,
 Speidende hen over hver en kraftig Httring af Livet.
 Aldrig der gaves en Tid, da større Rigdom af Tanker
 Herstedt med verksfuldt Liv i det store Menneskesamsund,
 End i det, som Du haanligt har kaldt den fattige Nutid.
 Fra den høieste Grandstning, hvis Gjenstand er Tankernes Dphav,
 Eller Sole, hvis Straaler ukjendte Verdner belyse,
 Eller de Love, som styre Naturens Hjulteste Kræfter,
 Ned til den vanligste Dont, som kun har Binding til Formaal,
 Lever Opfindsombæds Aand overalt og stræbende Tanker.
 Ikke jeg dvæler ved store Bedrifter, som Nutid og Dldtid
 Hver kan opregne for sig, og hver tilegne sig Wren.
 Men den Kjærlighedsaand, som Mennesket viser en Broder
 I hver Stabning, hvis Afsyn er stemplet med samme Fornustpræg.
 Og som haver hver Trældom, ei blot for sig, men for Alle. —
 Brødre! see det er den Aand, som giver vort Tidrum sin Adel,
 Fremfor noget af dem, som Fortids Beundrere prise."

„Nutid taler af Dig!" saa svared ham tillidsfuld Anspann:
 „Fortid lever i mig; den Sag kan vel neppe forandres."

Nu sig reiste med Jil den ungdomsyrige Kalkas,
 Og med blussende Kind bekæmped den Fremmedes Tale.
 „Selv bedrager Du Dig, naar gjennemtrængt af vor Dldtids
 Skjønbedsfaands Du Dig troer, og dog ei fæler Beundring

For hvad Stort og hvad Edelt, der blomstred i senere Tider.
 Vil med Dødtidens Dje Du see, da fremman for Sjælen
 Dødtids Aander! Forsøg at lade dem leve her med os,
 Stuede frit og klart, hvad vore Tider har frembragt;
 Man kun Thales herop, hvis Tanker grublende dvælede
 Ved den sælsomme Kraft, som vækkes i Røvet ved Gnidning
 Ham den syntes en Aand, ved Kunsten vakt af sin Slummer.
 Lad kun den Vært, som vor grandstfende Kunst har givet hans Aavaand,
 Staae for hans livsklare Blik; viis ham den skulme til Lynid;
 Lær ham ved Grandstfningens Fattel at skjønne, hvorledes den Kraft, som
 Blænder i Lynenes Glimt, og døver i Tordeners Dundren,
 Lønligt lever og tyft i hvert et Led af det Hele,
 Være sig Luft eller Vand eller Jord eller stærke Metaller,
 Men af Skjulet kan loffes ved Kunst, som Gnisten af Fyrsteen,
 Aabenbarende sig i mangfoldigt vrelende Former:
 Føles i Varmen, i Lyset os straalet, og smages i Saltet,
 Kæmper i Luen, er Sjæl i Magnetens beundrede Retning,
 Lever i Green og i Blad og i Muskel og følende Nerve,
 Legemets Dje vel skjult, men klart bestuet af Aanden —
 Og betænk i dit Sind engang, hvad han føler ved Skuet!
 Kalb Pythagoras frem, at see de himmelske Love
 For Planeternes Gang igjennem umaadeligt Tidsløb.
 Naar han Genheben seer i denne Mangfoldighedsdrimmel,
 Trykkes hans høie Sjæl af de store Fornuftsharmonier.
 Lad Euklides kun see, hvad i Mathesis man opfandt,
 At den formaaer at følge Naturens jevntrindende Birkten,
 Som ei viser os Spring, men hvor end Tanken vil sætte
 En af Delenes Ende, der og er den andens Begyndten.
 Slig en Uendelighed at beregne, han neppe holdt muligt.
 Men Aristoteles, Du, som mægtigt herked blandt Aander!
 Leder for Hedendoms Lærde, for Mahomedaners og Christnes,
 Gjennem Aarhundrebers Løb, og end af hver Kyndig beundret,
 Hvis omfattende Sjæl ransaged Tænkningens Dybder,
 Grandsted de skjulte Love, som følges i Digterens Stabning,
 Og med ringere Sands ei dem, som Staterne lyde!
 Selv dit aandrige Blik omfattede dristigt Naturen,
 Og dit Lys endnu bestraalet os Dyrenes Indre.
 Ei den dybere Grandstfning hos os forsømt Du vil finde,
 Din uomtaagede Sands vil forstaae den romantiske Digtning;
 Men hvad om Staternes Forhold og Menneskesamfundets Ordning
 Ved vor Tænkning blev fundet — saa langt man end er fra Maalet —
 Sikker af Dig vil kaldes et stort og ypperligt Fremstribt,
 Skjønndt kun ringe det er imod den Indsigt, som vandtes
 I Naturens mangfoldige Værk, ved utrættelig Stræben."
 Utaalmodigt af Anspann den unge Taler blev afbrudt:
 „Nef din Tale sig dreier“, han sagde, „kun om den ene

Rundskab, som Nutiden priser, skjøndt lidt den betyder for Aanden."

Hurtigt gav ham til Svar den vidtomtænkende Frankmann:
 „Jkke dømte Du saa, hvis Tingen nøie Du kendte;
 Den, som belært om Naturens opphøiede Love, kun føler
 Sjælen betyngtet med tom, ubeverdøgende Rundskab,
 Læste vel Bogen, men ei han Meningen deraf har fattet.
 Hvis saa frodigt som nu Naturens Rundskab var voret
 Hos de gamle Hellener, vist aldrig Digtning og Biden
 Var udartet saa let; thi neppe vil Du betvivle,
 At hver Retning for sig omsider fører fra Sandhed,
 Eller at Diet maa blændes, naar længe kun Eet man betragter.
 Er alt naaet det Bedste, da søger Begjærighed Nere,
 Og forfalder til Svulst, til Kunstlen, ja vel til Vanvid.
 Selv hvor Aanden sig holdt usmittet af saadan Begjæren,
 Men fra Tanke til Tanke gaaer frem. upaaminde af Alt, hvad
 I Tilværelsens Rigdom den bydes udenfra rundtom,
 Vil den paa Svøngængerviis kun stride frem uden Omblit.
 I vort Lybskland alt længe sig aabenbarede en Stræben,
 Til i vovelig Flugt at oversvæve hver Grændse,
 Inden hvilken det Sikke for Kunst og Videnskab findes.
 Loffet af daarlig Lyst til overordentlig Rundskab,
 Raster man Visheden bort for et Skin af høiere Viisdom.
 Ingen Art af Kunst eller Videnskab modstaaer saa kraftigt
 Sværmerens vilde Begejstring, som den, der grandfæster Naturen;
 Thi den beskuede Bæren her giver en levende Visshed.
 Raff i sin Fremgang, bestandig med nye Vaaben den nedslaaer
 Gammel Fordom og Lant, saa tit de Hovedet reise.
 Virksom, den ikke forbliver i Mandens grublende Hjerne,
 Men beviser hver Dag sin Kraft i utallige Værker;
 Derfor staaer den uroffet, mod Sværmeriet en Dømming.
 Overkreget blev tit et Viisdomsord, som var fremført
 Mod forældet Indbildning, den Kjæledægge hos Hvermand;
 Men naar der virkes ved Daad, besejres lettere Mening.
 Manges Fordom blev knust af det Lyn, som Lystred en Leder:
 Mangt et System saldt om, da Jorden meer ei stod stille:
 Rattens Spøggelser svandt, da selv vi frembragte Syner."

„Aldrig," svarede ham Anspann, „jeg nægter Forstandens Triumfer,
 Smyk kun, saa godt Du formaaer, dem med Liv; min anende Længsel
 Drages dog hen mod en Tid, da Livet ei var et Gjenfkin,
 Seet gjennem Lanternes Glar. Tilgiv, at Solgudens Ildbogn
 Mere lofter min Sands, end eders livløse Kugle,
 Der ei Lysket kan see, som selv den ubstraalet, ei føle
 Herligheden af egen Kraft eller Glæden, den skaber!
 Uden Lyst ved min Tal og uden Tal til sit Ophav,
 Vandrer som Uvrets Hjul den iblinde, og hele vor Himmel
 Drives, bgrøvet hver Gud, en Træl for den feirende Lyngde.

Nei, beholder for mig al eders Biisdom, tillader,
 At jeg frit mig betroer til de gyldne Drømme fra Oldtid,
 Da Dreaernes Brimmel befolked Bierget, en Dryas
 Leved i Træet, og klar af Najadens Urne flød Rilden;
 Lad i Digterens Spor mig dem søge, hos ham kun de leve.“
 Nu den begejstrede Kalchas tog Ordet og fyrigt ham svarte:
 „Hvo er saa dorf, at han nægter at følge den skælsfulde Digter
 I den Verden han skaber, udsmykket med Biisdom og Stjønhed!
 Og vi skulde forsmaae den Digterverden, som skabtes
 Af det herlige Fokk, hvis Fakkelf opklared Europa!
 Nei, saa daarlig er Ingen iblandt os; men heller ei vil vi
 Lade med Blindhed os slaae ved Digterglandfen fra Hellas.
 Sandheden selv har en Kraft og et Liv og en himmelsødt Stjønhed,
 Som forgjæves Du nægter. Naar haanligt Du siger, at Lyngden
 Hele vor Himmel behersker, Du glemmer dens høiere Udspring.
 Hiin mod Jorden nedtrykkende Kraft, hvortil Du kun sigter,
 Er i Sandhed et Glimt af en altforenende Grundkraft! —
 Sammenholdende Alt, i Alt bestandigt tilstede,
 Er for det høiere Blik den en alnærværende Handlen
 Af den evige Magt, som danned og ordner det Hele.
 Lign kun frit ved et Uhr det store Verdenens Gangværk!
 Begges Væsen ved Tanken sit Lidsvær; i hiint vistnok ringe,
 Stabt ved Menneskevid, og af laante Kræfter kun drevet;
 Dette med Guddomsforstand og med evigtspirende Kræfter.
 Billieløs, det er sandt, er hver en Deel af vor Verden,
 Lig hvert Led af den Krop, vor egen Billie bestyrer.
 Men en besjælende Aand dem gjør til et levende Hele.
 Hine Love, som ordne saa strengt de himmelske Baner,
 Kan ved Maskiners Du ligne; men fra et høiere Stade
 Staae de klart for vort Blik, en Eenhed af levende Tanker,
 Som dog for Sandfen sig yttre, paa talløse Maader mangfoldig.
 Solen, saa mægtig for os, kun sees som tindrende Stjerne
 Fra utallige Verdner, hvis Sole som himmelske Lamper
 Atter forskjonne vor Nat. Den Klode, som bærer os Alle,
 Staaer en Planet for Andre, hvis mægtige Masser dog Gjengjæld
 Gjøre os maae, ved selv af os at bestues som Smaalys
 Paa det hvælvede Blaa. Som Jorden om Ase sig dreier,
 Dreier sig hver Planet, dog hver i sit tilmaalte Lidsrum;
 Derfor synes om hver den himmelske Hvælving at vandre
 For dens Beboeres Blik; saa Dagen skifter med Ratten,
 Hvide verler med Daad, som paa vor jordisse Hjemstavn.
 Ligerwijs har Enhver af hine Kloder sit Krebelsøb
 Om den straalende Sol, og frydes ved Libernes Berel
 Og de rullende Aar, hver efter sin Afstand fra Solen.
 Atter fremmaner min Aand sig Oldtids Mænd til vor Nutid,
 Giver dem Seerør i Haand, og viser dem Bjerge paa Maanen,

Maaner om fjerne Planeter i deres ordnede Kredsløb.
 Lad for den undrende Sands hver lysende Priis nu paa Himlen
 Dygaae en straalende Sol, af talrige Kloder omfranset;
 Naar den anende Sjæl da fluer det mægtige Urum,
 Fyldt med beslagtede Bæsnær, med stræbende Kræfter og Tanker,
 Skulde den savne med Længsel endnu den agende Solgub,
 Eller Luna med Nympher omringet, og væbnet med Jagtspyd?
 Heller ei vilde den savne Dryader og Rildernes Nympher,
 Blev det den givet at see det skjulte Kredsløb paa Jorden,
 Hoori Rilden fremsprubler, og Græsset frugtbart bedugges,
 Hvor man Aandedræt seer hos de tause, duftende Værter,
 Og hvor Bindenes Pust af et livubbredende Kredsløb,
 Som omfatter vor Jord, er et Led, som ikke tør savnes.
 Vendtes Blikket omsider til Livets mangfoldige Sysler,
 Hvor den opfindsomme Tanke betjentes af lænkefrie Hænder,
 Mon ei til Verdens de syv Vidundre de fødte vel tusind?
 Thi saa talrig en Flok der er, at e et kun af mange
 Nævnes den Baad, som os førte herhid gennem Stjernes Rige.
 Hvad Naturen kun lærte den letbevingede Luftsøn,
 I det himmelske Blaa med svævende Flugt sig at tumle,
 Det fuldbyrder nu Kunst; majestætisk hæver dens Vært nu
 Jordens Beboer saa høit, som Ornen ei naar i sin Kraftflugt.
 Hvi os minder iklariste Strand, at Fablen selv voved
 Knapt en Luftfart at flabe, som Dødelige var lyftet;
 Priis da den Tid, hvor sig Bedrift sig taber i Mængden!"

Jeg haaber, at man vil undskyldte denne lange Anførelse, da den kan tjene til at stille den videnskabelige og æsthetiske Tænke-
 maade klart for Dine, som det synes mig maa fremgaae af Na-
 turvidenskabens rette Dyrkelse. Man seer let, at det her ikke
 gjælder om at forkaste Noget, som enten i Oldtiden eller senere
 holdtes for skjønt, men om at hævde Naturvidenskabens Op-
 dagelser deres Væbvirkning til Dannelsen af det mere udvidede
 Skjønhedsrige, som vor Tidsalder maa fordre. Jeg har ikke
 blot her, men ogsaa i tidligere Skrifter oftere handlet om denne
 Udvidelse og den Smøbekommen, som derved fremvirkes mellem
 Viden og Skjønhedsopfatning. For det meste har min Tanke-
 retning ført mig til at belyse Sagen fra de almindelige Natur-
 loves Side og fra disse viist hen paa det, som fremstiller sig
 for den sandfælige Opfatning. Den Begelvirkning, der maa finde
 Steb mellem den fra Naturbeskrivelsen udgaaende Videnskab paa
 den ene, Digtning og dannende Kunster paa den anden Side,
 vil man være mere tilbøielig til at indrømme; men dog har den
 ikke vundet den Opmærksomhed, den fortjente. Humboldt har

i sin Kosmos (2den Deel S. 1—103) mesterligt fremstillet dette. Jeg maa henvise hertil og fremhæver kun i største Korthed Hovedtanken. Den fuldstændigere Kundskab, som vor Tidsalder fremfor alle tidligere har om Naturens Værker og Virkningslove, og den anskuelige Kundskab, som saamange velforbredte Rejsende nu erhverve sig om fjerne Lande, maae give Anledning til Fremstillinger, hvori det videnskabeligt Nøiagtige tillige bliver fatteligt for Indbildningskraften. Denne Forening skal ikke tilveiebringes ved den mod al sand Kunst anstøvende Paahæftning af Sagen fremmede Prydelser, men derved, at Stedets Natur opfattes i dens mange forskellige Forhold, hvortil udkræves en Forening af næsten alle Sjælssevner. Fremstillingen af de saaledes erhvervede Kundskaber maa da svare hertil.

„Uden at forlade Hjemstavn, skulle vi ei blot erfare, hvilken Stikkelse Jordkorpen i de fjerne Lande har, med hvilke Dyr- og Vædderets Skabninger den er oplivet; der skal ogsaa tilveiebringes os et Billed, som i det mindste for en Deel levende gjengiver de Indtryk, som Mennekket i den fremmede Verdenssegn modtager af Omverdenen. At tilfredsstille denne Fordring, denne Trang til et Slags aandig Glæde, som Dødtiden ikke kjendte, derefter stræber den nyere Tid; Arbeidet vil lykkes, forbi det er alle dannede Folkefærds sælles Værk, fordi de fuldkomnere Bevægelsesmidler paa Land og Vand gjøre Verden tilgængeligere, følgelig dens fjerneste Dele mere sammenlignelige.“ (Kosmos 2den Deel S. 71.)

Ogsaa for Digteren, naar han vil henlægge sine Begivenheders Skueplads i et fjernt Land, vil den livelige Opfatning af alle Tilværelsens Forhold, som Videnskaben byder ham, gjøre det muligt, at give sin Fremstilling den klare anskuelige Sandhed, som i saa høi Grad bidrager til at henrive Læser og Tilhører.

For Landskabsmaleriet haaber Humboldt en stor Udvidelse ved de mangfoldige og mærkværdige Afveglinger, de forskellige Landes Værdige frembyder. Han vil, at Landskabsmaleren, efter at have forberedt sig ved de for ham passende naturvidenskabelige Kundskaber, selv skal tage et hensigtsvarende langt Ophold paa Stederne, og da med fri Kunst frembringe de Værker, hans saaledes befrugtede Aand indgiver ham.

Naturvidenskabens Forhold til adskillige vigtige Religionsgjenstande.

1.

Naturlovenes Uforanderlighed.

I min Bog, *Anden i Naturen*, har jeg med fuld Overbeviisning hylt den gamle Lære om Naturlovenes Uforanderlighed, og har stræbt at vise, hvorledes samme efter min Mening ugjendribelige Sandhed ingenlunde fører til Fornægtelse af Religion og Moral, som Mange ved en falsk Opfatning af Naturnødvendigheden have ladet sig forlede til at troe; men at en grundig Naturvidenskab viser, at disse Love ere Fornuftforskrifter, udspringende af den guddommelige Fornuft selv; og at denne Lære, velforstaaet, befinder sig i den lykkeligste Harmoni med sand Moral og Religion. Bemærkningernes høitagtede Forfatter finder sig ikke overbeviist ved min Fremstilling, men bestrider Naturlovenes Uforanderlighed. Grundindbendingen er fremsat (S. 299 o. fl.) i følgende Ord:

At Fornuftlovene, nemlig — hvis vi maae betjene os af et theologisk Udtryk — de ad intra, de Love, som constituere Fornuftens Væsen, ere evige, vil Ingen betvivle, thi Fornuften kan ikke nægte sig selv. Imidlertid kan en Lov være aldeles fornødt og dog kun gjælde for en Tid, efterdi Handlingerne, som Forfatteren siger (S. 10), naar man under forskellige Omstændigheder handler efter de samme Grundsætninger, maae blive forskjellige. Det var efter Naturlove, at Jordens Dyr og Planteverden fremkom, dog er den nu forgaet, aflagt af andre Dyr og Væxter, som ogsaa fremkomme efter Naturlove, hvilke altsaa ikke ere de samme, som de, Naturen i hiin Tid adlød. Kun anderledes modificerede — vil man sige — efter Tider og Omstændigheder, thi hine Love vare, som foranderlige, ikke Grundlove. Unøgtelig maae vi tilfids komme til uforanderlige Love, af Tilværelses Grundlove; men Spørgsmaalet er, hvor høit vi skulle stige op for at finde Love, som ere uafhængige af Tid og Omstændigheder, som ikke kunne for-

andres. Ja, hvorfor tør man ikke vove det Spørgsmaal, om ikke hele denne Verdens Natur, hvor langt endog dens Barighed udstrækker sig, dog er — hvis jeg saa maa sige — en temporair Forankalning, som kan og skal forvandles, idet vistnok den Fornuft, som aabenbarede sig deri, bliver den samme.

Det er unægteligt sandt, at „Handlingerne, naar man under de forskjellige Omstændigheder handler efter de samme Grundsætninger, maae blive forskjellige“; men naar Grundsætningen vedbliver at være den samme, saa er den jo ikke bleven forandret! Handlingerne ere jo ikke Grundsætningen, men Begivenheder, som stee efter Loven!

Dog Sagen er meget for vigtig, til at man stulde lade den afgjøre ved Noget, der kunde have selv det ringeste Skin af Ordstrid. Saa vidt jeg forstaaer Forfatteren, har han villet sige, at de forandrede Omstændigheder ikke vare frembragte efter uforanderlige Love, og at man deraf maatte slutte, at de efterhaanden udviklede Virkninger ikke vare nødvendige Følger af Grundlovene. Men denne Mening lader sig ikke forene med det, Naturen lærer os; vor Grandstning i den viser os, at de forandrede Omstændigheder selv ere Følger af Naturlove. I Bemærkningerne er der bleven valgt et Exempel af de forandrede Omstændigheder, hvorved de i Jordklodens forskjellige Tidsaldere frembragte Dyr og Væxter have faaet deres Uligheder. Da Læseren, for at opfatte dette Exempels Belysning med den rette Klarhed, bør holde sig flere Exempler i ret levende Anstuelse, af hvilke sees, hvorledes Naturlovene staae i den inderligste Sammenhæng med hverandre, og hvorledes en usigelig Mangfoldighed af Særshyn kan fremkomme derved, at Virkninger, som foregaae efter forskjellige Naturlove, gjensidigt indgribe i hinanden, saa vil jeg indlede Sagen ved en herhørende Fremstilling.

Det er en Naturlov, at alle Legemer og alle legemlige Dele tiltrække hverandre indbyrdes, saaledes at Tiltrækningen mellem to Punkter deri forholder sig omvendt som Afstandenes Quadrattal. Den Kraft, hvormed de samme to Punkter tiltrække hinanden, vil da i 10 Fods Afstand være 100 Gange mindre end i 1 Fods Afstand. Afstanden kan lide utallige Forandringer: Loven bliver den samme. Men af denne Lov følger fremdeles, at alle Legemer *falde lobret* mod Jordens Overflade, nemlig den Overflade, Jor-

den vilde have, hvis alle dens Ujevnheder vare borte, hvilken Overflade ethvert Vandspeil tilkjendegiver os. Dersom man nu beviser, at Faldet meget nær ved en stor Bjergmasse afviger lidet herfra, lærer dette da, at Loven er forandret? eller lærer det ikke meget mere, at Afvigelsen stæker, ifølge Loven, ved Bjergets Tiltrækning? Videre finde vi, at Faldet ved Jordens Overflade ikke overalt stæker med samme Hastighed, uagtet det dog er den samme Jordmasse, som tiltrækker det faldende Legeme; men viser her sig vel en Forandring i Naturloven? Nei, men en anden, ligesaa sikker Naturlov griber med ind, nemlig den midpunktstilhørende Krafts Lov, som selv kun er et fornuftnødvendigt Led i Samfoldigheden af Bevægelsens Love. Af denne Lov har man forud beregnet, at Faldhastigheden er desto større, jo nærmere man kommer en af Jordens Poler; og det maa ikke glemmes, at man havde beregnet denne Ulighed, længe førend man havde fundet den i Erfaringen. Jeg siger ikke en Afvigelse, men en Ulighed, fordi den har sin Grund i en Æenhed, nemlig en Loveenhed, dannet, og med Fornufts-nødvendighed dannet af de her samherstende Love. Tiltrækningsloven indbefattes endnu i mangfoldige andre Naturbegivenheder under mangfoldige Skikkelser. Giver man et Legeme en Bevægelse, saa virker Tiltrækningen hvert Dieblit ligesaa meget derpaa, som om man ikke havde givet det denne Bevægelse; men ved disse to Indvirkningers Forening fremkommer der da en af den meddeelte Bevægelses og af Faldets Love følgende ny Hastighed og Bane. Saaledes vil en Legemet meddeelt straa opstigende Bevægelse give det en parabolisk Bane. Imidlertid bortfaaer jeg her i Fremstillingen nogle Dieblikke fra adskillige medvirkende Omstændigheder og navnlig fra Luftsens Modstand. Denne tilbeiebringer en Forandring i Banens Form, men netop en saadan, som Modstandens Naturlove forbre. Selv naar Luftstrømme forandre det faldende Legemes Bane, stæker dette ikke, fordi Tiltrækningens og Bevægelsens og Luftmodstandens Love nu ere forandrede, men fordi der tilføies en Virkning, som retter sig efter Luftstrømmenes Love. Lader os nu, med de samme Love for Die, tænke os et Legeme, som har faaet en Bevægelse høit over Jorden, udenfor dens Atmosfære, saa kan man af de samme Grundlove mathematisk bevise, at det maa beskrive en Ellipse, hvis Størrelse og Afvigelse fra Cirkelfiguren bestemmes ved Hastigheden og Afstanden fra Jorden. Man kan da saa-

ledes beregne denne Ellipse for et Legeme, der har Maanens Afstand, og see, det er denne Bane, som Maanen virkelig beskriver! For et Par hundrede Aar siden syntes de Ujevnheder, man opdagede i Maanens Gang saa ubegribelige, at man sammenlignede dem med Luner. De af Newton opdagede Tiltrækningslove satte ham i Stand til allerede strax at gjøre Rede for mange af disse Ujevnheder, ja til at udfinde Tilværelsen af adskillige, som Jagtagelsen ei endnu havde fundet, men senere bekræftede; og nu har man ved Matematikens større Uddannelse bragt det berhen, at man forud kan beregne alle hine Ujevnheder og det saaledes, at Beregningen tilfredsstillende en langt finere Jagtagelseskunst, end den man forud havde.

Men vor Tanke kan endnu ikke blive staaende herved. Efter de samme Love bevæge de andre Planeters Maaner sig hver om den vedkommende Planet, og Jorden med alle Planeterne om Solen. Jeg vil ikke her udvikle dette nærmere, men kun bemærke, at i denne hele Mangfoldighed finder man tallose Uligheder i Afstande, Retninger, Hastigheder o. s. v., som alle følge de samme Love. Vidensskaben byder de Indvendinger, Ukyndighed nu og da har fremsført imod den, Trods ved sine Forudsigelser; disse ere ikke saa eller dunkle eller ubestemte eller kun tilfældigt indtræffende, men tallose, klare, bestemte med Hensyn paa Tid og Sted, stedse indtræffende.

Man seer her et stort og dog i Sammenligning med dets rige Indhold kun meget lidet udviklet Exempel, som kan opløse os den vigtige Sandhed, at Naturbetragtningen giver os et sammenhængende Overblik over den guddommelige Fornufts bestandigt nærværende Aabenbaring i det Endelige. Her handles ikke om Vink og Aensler, men om aandelig Stuen.

Efter dette store Exempel, kan jeg for største Delen behandle de følgende kortere, og især benytte dem til fra forstjellige Sider at kaste Lys paa Naturlovenes Væsen.

Chemien siger, at den Naturhandling, hvorved Jern rustes, er en Forbrænding. Men det er jo en Naturlov, at Forbrænding frembringer Varme; træffe vi da ikke her en Undtagelse? Det synes kun saa; thi denne Forbrænding skeer saa langsomt, at den i hvert Minut udviklede Varme er altfor ringe, til at vore Maalningsredskaber kunne vise den. Svaret er fuldkomment tilfredsstillende; men det kan dog faae en Understøttelse

— om jeg saa tør sige — udenfra. Ved chemiske Forsøg, som sigtede til at bringe Jernrusten tilbage i Metaltilstand, har man faaet Metallet i en pulveragtig Skikkelse. Naar dette Jernstøvs utallige smaae Overflader komme til at berøre Luften, gaae de over i Røsttilstanden, med en Hastighed, der er mange tusinde Gange større end den, der vilde finde Sted med den sammenhængende Jernmasse; og see! nu savnes heller ikke en kraftig Varmeudvikling.

Det er en velbekendt Lov, at Ilden varmer; men bringer man Vand i en glødende Digel, hvori der er draabeflydende Svovlsyrling, saa forvandles det til Is. Dette synes for den, der ikke er fortrolig med Videnskaben en uhyre Undtagelse; men Videnskabsmanden kunde nævne den som en Triumf. Han veed, at her foregaaer der Virkninger, som staae under forskjellige Love: den ene er Varmemeddelelsens, hvorefter Vandet skulde faae en høiere Varmegrad, den anden er Fordampningens, som frembringer Kulde. Den draabeflydende Svovlsyrling fordamper med en større Hastighed end de allerfleste Vegemer, og frembringer her en Kulde, der er saa stor, at Vandet derved ikke blot mister al den Varme, det faaer af den hebe Digel, men endnu langt mere, saa at derved den Idbildningskraften forbausende Virkning skeer, at Vandet midt i Ilden gaaer over til Is. Sagkyndige ville see, at jeg her ikke gaaer ind i alle nærmere Omstændigheder; men de ville ogsaa vide, at disse ikke ere af den Beskaffenhed, at derved nogen Undtagelse gjøres fra Naturlovenes Bestandighed.

En saadan Sammentræffen af flere Kræfter, som hver virker efter sin Lov, er saalangt fra at være en Sjældenhed, at den meget mere er det ganske Sædvanlige i Naturen; herved frembringes en uendelig Mangfoldighed af Virkninger; men under al denne Mangfoldighed i Tiden og i Rummet er det kun Virkningerne, som forandres, Naturlovene, hvorefter de skee, forblive de samme.

Det er med Tanken herom, man maa betragte de mere forviklede Naturhandlinger f. Ex. Plantelivet. Planten næres af visse Stoffer, hvis Kredsløb og chemiske Forbindelser fremmes ved Varme og Lys. De Love, hvorefter Varme og Lys virke i Planten ere uforanderlige; men de derved frembragte Virkninger have en stor Mangfoldighed.

Barmen frembringer mange Forandringer i Stoffernes chemiske Begrebvirkning; og dette gjælder naturlignis ogsaa om de chemiske Naturhandlinger, som foregaae i Væxtriget. Saavel disse Virkninger som Fordampningerne stee ved Barmen og efter bestemte Naturlove, der ere de samme i Væxtriget som i den hele øvrige Natur. I det hebe Jordbæltets regnløse Soltid faaer den Fordampning, Barmen frembringer baade i Jordbunden og i Væxterne, en saadan udtørrende Overvægt, at den chemiske Virkning kommer til at savne det opløsende Vand, hvorved de nærende Stoffer skulde søges omkring i Væxternes Dele. Naar nu de chemiske Virkninger i disse Væxter en Tid lang ophøre, saa stæer det ikke ved en Ophøvelse af hine chemiske Love — disse bestaae uforandrede — men fordi en af de chemiske Virkninger's Betingelser ifølge Barmens Naturlove var bleven ophævet. Naar en ny Aars-tid bringer den fornødne Vædste, tage atter de opløste Stoffers Begrebvirkning deres Begyndelse; at selv disse Aars-tider frembringes efter Naturlove, behøver vel neppe at siges. Det vilde føre til for stor Vidtløstighed, om jeg her skulde afhandle de Love, hvorefter Lyset virker paa Planten, hvorefter Luftens Kulshyre indtages af Bladene, og disse berige Luftkredsen med Ildluft, og mange flere Love, som gjælde for de i Plantelivet virkende Kræfter; jeg troer at have fremsat nok for at vise, at det ikke er Virkningslovene, som lide Forandringer, men Virkningerne, forsaavidt de træffe sammen ifølge de det Hele beherskende Love.

Al denne Forberedelse fandt jeg fornøden, førend jeg turde gaae over til det i Bemærkningerne fremhævede Exempel; thi dette er taget af en Videnskabsgreen, som langt fra ikke har naaet den Udvikling som enten Bevægelseslæren eller Astronomen eller Jagttagelserne over Plantelivet paa Jordens Overflade; det vilde derved blive muligt, at Noget, som fandt for godt at indblande sig i nærværende Forhandlinger, kunde benytte de Stridspunkter, som her frembyde sig, til at forvirre hele Sagen. Det gjælder her allernærmest kun om at vise, hvorledes det var muligt, at de talrige Forandringer, som foregik under Jordklodens Udvikling, kunde stee heelt igjennem efter de samme Love; hertil vil et Overblik over den i vor Tid af de Fleste antagne Jordubviklingslære være tilstrækkelig. Jeg antager *den for at være i det Væsentlige rigtig*; men dersom vi ei fra

saa mange andre Sider havde saa ubestridelige Beviser for Naturlovenes Uforanderlighed, vilde et Exempel, taget af en mindre udviklet Videnstabsgreen, let lade sig fordunkle, ikke for den egentlige Naturgrandster, men for de Mange, som med Rette ønske at deeltage i de Oplysninger, her kunne gives. Man vil nu indsee, at det ikke vilde tilintetgjøre den efterfølgende Fremstillings Hensigt, om man vilde bestride, at Verdenskloderne havde været i Dunsttilstand, førend i draabeflydende; at de have været i flydende Tilstand, førend i den faste, er det derimod lettere at godtgjøre. Opgav man den Tanke, at Dunsttilstanden var gaaet foran, kunde man vel ikke gjøre Rede for den tidligere høiere Varme; men at der havde været en saadan, altsaa en i Tidfølgen fremstridende Afkøling, blev dog ved andre Beviser sikket. Selv om andre Indvirkninger nu og da skulde have frembragt nogen Afbrudelse i den fremstridende Afkøling, vilde vor Udvikling af det foreliggende Exempel beholde sin oplysende Kraft, og ved at støtte sig til vore sikkrere Kundskaber om Naturlovenes Uforanderlighed ikke savne sin overbevisende Virkning. Jordens Udvikling stete efter Love, som aldrig forandrede; men dets Tilstand led uophørlige Forandringer. I de mangfoldige Tusinder eller maastee endog Millioner af Aar, som gik foran de første organiske Vægmers Dannelse paa Jorden, var denne gennem en Række af Fortætninger gaaet over fra en uhyre Dunstugel til en meget mere indskrænket Størrelse, ei meget ulig den nærværende. Disse Fortætninger havde ifølge en velbekendt Naturlov udviklet megen Varme, som langt oversteg den, der i samme Tid tabtes ved Udstraaing til Rummet. Da Sammentrækningen havde fulvænt størstedelen af sit Værk, og Jorden næsten var bragt til den Tæthed, den nu har, befandt den sig i en høist ophebet Tilstand. De fortættende Virksomheder vare nu ikke mere store nok til at give den saamegen Varme, som den udstraaede; dens Overflade størknebe, en meget stor Deel af de den omgivende Damppe fortættes; den blev nu en med en fast Skorpe omgiven, indvortes flydende Kugel, dækket med et Hav, saa hebt, at endnu ingen Væxt, intet Dyr kunde fremkomme deri. Men stedse fortsattes Afkølingen videre; og da Overfladen var bragt ned til en Varmhed, der maastee ikkun libet overgik den, som nu findes i det hebe Jordbælte, begyndte Værter og Dyr at udvikle sig. De ældste Lag, der vise os disse Levinger, lære os, at

det endnu kun var de mindst udviklede organiske Former, som frembragtes. I hiin Tidsalder var Atmosfæren langt anderledes beskaffen, end den siden blev; den var rig paa Kulstyre, og fattig paa den til Vandbrættet tjenlige Ildluft, hvis Grundstof for en stor Deel var ved kemisk Tiltrækning bundet i Kulstyren. Atmosfæren var desuden formedelst den stærke Varme opfyldt med en stor Mængde af Vanddampe; i dens øverste Dele fortættedes disse Dampe ved at afgive Varme til Himmelummet, og maatte derved danne langt tættere Skyer end dem, vi nu kjende, saa at ogsaa mindre Sollys kunde trænge derigjennem. Men ifølge de uforandrede Varmelove fortsattes nu Aftølingen: en meget stor Deel af Dampene fortættedes herved: Atmosfæren blev da klarere, saa at Sollyset kunde virke kraftigere paa Jordforpen, og derved frembringe sine ulige Virkninger paa Overfladens forstjellige Dele. Under de, ifølge af alt dette frembragte mangfoldige Tilstandsforandringer, udviklede der sig bestandigt flere organiske Former: den for Plantelivet saa gunstige Solbelysning tiltog: Atmosfærens store Kulstyremængde afgav efterhaanden mere og mere sit Kulstof til Plantenæring, hvorved dens Ilt udskiltes som Ildluft; og Atmosfæren blev altsaa mere stiftet til Dyrenes Vandbræt. Man begriber heraf, at hver Naturalder maatte forberede en ny. De i Jorden bevarede Levninger vise os en Række af mere og mere udviklede Dannelser, som fulgte paa hverandre, indtil endelig den Tilstand var forberedt, hvori Mennesket og den for Mennesket passende Dyr- og Planterverden kunde trives. Det er sandsynligt, at dette indtraadte, da Varmeforholdene vare komne til det Punkt, at Jordkloden aarligt ikke udstraalede mere Varme til Himmelummet, end Solen gjengiver den, eller at dog denne Ligevægt var saa nær opnaet, at vore Jagttagelser ikke have kunnet vise os nogen kjendelig Forandring, og at dette gjælder, saalangt vor Kundskab om Værtrigets Frembringelser i de forstjellige Lande ved Historien er os meddeelt, derom have vi en rig Erfaring.

Den i det her omhandlede Sted af Bemærkningerne fremsatte og fremdeles S. 198 o. f. udviklede Tanke om den nærværende Verden, som en temporair Foranstaltning, og en tilkommende Verden af en ganske anden Natur, finder jeg mig *ikke opfordret til her at drøfte*; det vil være mig nok, dersom

man med mig vil finde, at det staaer fast, at den Verden, hvori Menneskeslægten er bleven til, har udviklet sig og endnu fortsat udvikler sig, hvori den har modtaget saa mange Aabenbaringer af den altgjennemtrængende, altbeherfskende, guddommelige Fornuft, og hvor Fornuften vækker Anelser om de mange Værelser, der ere lovede os i Faderens Huus, at den Verden, siger jeg, beherskes af en evig Fornuft, hvis Virkemaade af os kendes som uforanderlige Naturløve.

Det er mig vel bekendt, at der gives Mange, som mene, at den her fremsatte Verdensopfatning, der vel er gammel, men dog endnu saare lidet udbannet, fører til stræffelige Følger, og truer at berøve dem mange Forestillinger, hvori de før fandt Trøst. Jeg anseer det ikke for Sagen værdigt at fremsætte det, der kunne hæve denne Frygt, uden først at minde dem om, at vore Ønster ikke bør bestemme, hvad vi ville antage for Sandhed. Maatte vi ikke stamme os i vort Inderste, naar vi grebe os selv i at ville have en anden Sandhed end den virkelige? Og hvilken Daarlighed vilde det ikke være, om man ved sine Ønster lod sig bestemme til at antage en Mening! Vor Ønsten og Vilken kunde jo dog ikke gjøre den til Sandhed! Nei, lader os give Sandheden Vren! med den er det Gode uopløseligt forbundet. Den fulbe Sandhed bringer selv sin Trøst med sig. Dette vil jeg nu med Hensyn paa denne Sag søge at vise. Jeg veed vel, at dette allerede saa ofte prøvede Foretagende er et af de allervanskeligste, og maastee aldrig vil lade sig udføre til almindelig Fyldestgjørelse; men jeg gjør mig dog det Haab, at de, som — efter at have gjort sig fortrolige med det, jeg i min anførte Bog S. 123 - 128 siger om vor Gjenstand — ville følge de Oplysninger, jeg her vil give, skulle see det Billed af Fornuftverdenens usigelige Harmoni, de medbragte, end videre udviklet.

2.

Kan Guds Styrelse undvære Vilkaarlighed?

Om dette høist vanskelige Spørgsmaal har der steds været deelte Meninger mellem Tænkerne. Denne Strid er endnu ikke

bleven paakjendt ved Menneſteſlægtenſ Domſtol, og vil ſandſynligviis ofte fornøes, ſom den nu her er blevet mellem min høit-agtede Ven og mig. Man er naturligviis enig om, at Gud ſtyrer Verden med uendelig Wiisdom; men paa den ene Side paaftaaer man, at de uberegnelige Indgreb, Menneſtets Frihed foraarſager i Tingeneſ Gang, frembringe Uordener, ſom ikke kunne tilintetgjøres ved den altomfattende, guddommelige Lovgivning, men fordre ſærſkilte, ved Begivenhederne fremkaldte Beſlutninger, ligesom det ſteer ved Regjeringerne i de jordſte Stater; paa den anden Side antager man derimod, at den guddommelige Fornuftregjering er ſaa fuldkommen, at den uden nogen Efterhjelpling indordner de Begivenheder, ſom Menneſtens Ufornuft frembringer, i det Heleſ Fornuftplan. Det kunde da ſynes, at den Opfatningsmaade, jeg hylder, tillægger Gud en større Wiisdom end den modsatte; men det vilde være en ſtor Uret at lade et ſaadant Skin hvile paa den modsatte Opfatningsmaade. De, ſom paaftaaer Nødvendigheden af Guds vilkaarlige Handlen, tillægge ham den høieſte mulige Wiisdom; men de mene, at en evig Lovgivning blot kan ordne de med Nødvendighed foregaaende Virkninger, hvorimod det ſkulde være en Umulighed, at en ſaadan Lovgivning kunde raade Bod paa Frihedens Misbrug.

Medens jeg med fuld Overbeviisning kan holde mig til det, jeg om denne Gjenſtand har ſagt i min Bog (Affnittet om den moralſke Naturs lige Grundvæſen i det hele Verdensalt, navnligt 123—128), finder jeg det dog nu raadeligt at udvikle og forſvare min Mening langt omſtændeligere.

Man mener, at tilfældige Aarſagers forvirrende Indgriben i Tingeneſ Gang, ikke kan rettes uden Tilſyn og Hjælp af et vilkaarligt virkende Væſen; men heri feiler man; naar kun den forſtyrende Aarſags eller de forſtyrende Aarſagers Natur er bekjendt, kunne vi meget ofte forebygge deres Virkning. Dette vil deſto ſikkrere ſtee, jo større den Forſtand og den Indſigt ere, ſom hertil ſættes i Virkſomhed. Lad end alt det, vi Menneſter her kunne udrette, være nokſaa lidet; det viſer os dog Muligheden. For den uendelige Fornuft vil uendeligt meget mere være muligt.

Jeg vil opløſe Sagen ved en Række af Exempler, og naturligviis begynde med de letteſt overſtuelige.

Rader os forſætte os halvandet Aarhundrede tilbage i Ti-

den. Der forlangtes, at et Uhr skulde føres med paa en stor Jordomseiling, og stedsve vedligeholde sin rigtige Gang. Holde vi os kun til Grundtanken, maae vi finde dette umuligt; med Varmens Dampskiftninger forandrer sig blandt andet Længden af den fine Fjeder og Gjennemsnittet af de Svingshjul, der orbne Uhrets Gang; det er da umuligt — maatte man sige — at det kan vedligeholde sin jevne Gang; Forfærdigeren eller en Udsending maa følge med for at rette Wordenerne. Nei! dette er ikke blot ufornuødent, men vilde være et aldeles utilstræffeligt Middel; derimod formaaer Kunstneren, som kjender de Love, hvorefter Virkningerne her foregaae, at anbringe Dele, hvis Udvidelser ved Varmen stee i saadanne Retninger, at Feilen hæves. Enten Skibets Fører finder for godt at henvende sig til de bedste eller koldeste Egne, bliver Uhrets Gang vedligeholdt. Sagen er i vor Tid bekjendt nok; men vi saae her tilbage til en Tid, da den var ubekjendt; halvandet Aarhundrede ere ikke siden forløbne.

Ved Brugen af Dampmaskiner sættes store Kræfter i Virksomhed; men en Feil i Benyttelsen kan blive farlig. Oppasseren kan efter Vilkaar forsøge eller formindste Ilden, ja, han kan endog forstærke den ganske ufornuøtigt, og derved give Dampen en saadan Spænding, at den sprænger Kjedelen, hvis ikke en forebyggende Indretning var truffen: denne er, som bekjendt, Dampkjedelens Sikkringsaabning med Sikkringsklappen, der tilsteder Dampen Udgang, naar dens Spænding bliver altfor stor; ved de ældste Indretninger af Dampmaskinen maatte et Menneske bestandigt være tilstede for at dreie de Haner, der skulde stiftesviis aabne og spærre Veien for Dampen. Forsømmelser eller Feiltagelser maatte være forvirrende; man udtænkte siden Indretninger, hvor Maskinen selv gjør Arbeidet med stor Sikkerhed. Størrelsen af den Modstand, Dampmaskinen har at overvinde, afvejer ofte bethdeligt. Et pludseligt Ophør af Modstanden vilde give Anledning til, at Maskinens Gang fik en farlig Hastighed; men den har faaet en styrende Indretning, som strax formindsker Damptilførselen, naar Hastigheden stiger, og atter formerer den, naar Hastigheden synker.

Man vil maastee finde disse Exempler altfor ubethdelige; imidlertid vilde man dog maastee ikke have saa ganske Ret i at forsmaae det Lys, de kaste paa Sagen. De Allerfleste vilde have fundet disse Modvirkninger og Forebyggelsesmidler ~~plad~~ ~~um-~~

lige, dersom man forud havde sagt, at de skulde findes. Saa-danne Exempler burde idetmindste tjene dem til Advarsel, som med største Tillid ville bevise, at Noget er umuligt, fordi de ikke begribe, hvorledes det skulde udføres, en Fremgangsmaade, al-deles forskjellig fra den, der viser en Sags Umulighed af en virkelig indre Modsigelse.

Dog vi ville nu gaae over til et Exempel, som rører Sagen langt nærmere, og er saa stort, at det i sig omfatter utallige mindre. Lader os tænke os tilbage i en Tid, da Menneskene enten overalt eller paa en meget stor Udstrækning af Jorden befandt sig i en yderst raa Tilstand, uden Love og ordnet Samfund. Hvert enstigt Menneske søgte her at gjøre sin tøilesløse Villie gjældende imod alle Andre; der herskede en almindelig indbyrdes Krig, hvori Mord, Rov og al Slags Undertrykkelse ingen anden Hindring fandt, end den Modstand, den Lidende gjør mod den, som tilspier ham Ondt. Man tænke sig nu, at der til et Menneske i denne Tilstand blev gjort det Spørgsmaal: kunde man ikke tilveiebringe en saadan lykkelig Tilstand, hvor den Stærke lod den Svage beholde Sit, den Forbittede holdt sig fra Mord og andre Voldsomheder, den lidenskabeligt Begjærende tæmmede sin Vhst, naar den gjorde Andre Skade? Han vilde uden Tvivl, daft til Tænkning ved Spørgsmaalet, sige, saadan Tilstand formaae vi aldrig selv at frembringe; kun hvis der kom en Gud iblandt os, som beskyttede de Svage, truede de Stærke og straffede dem haardt, naar de ikke vilde adlyde, kunde en saa lykkelig Tilstand opnaaes. Vi, som vide, hvad der er ubrettet ved Love og lovhæbende Indretninger, kunne dog ikke andet end forbauses, naar vi, bortseende herfra, kaste et Blik paa de vilde Kræfter, som de i en saa betydelig Grad have underkastet sig. Ethvert Ønske, som opstaaer hos et Menneske om at eie eller nyde Noget, som er Gjenstanden for en Andens Begjæring, er en Opfordring til Strid; Striden vækker stærkere Lidenskaber, og gaer endog let over til Kamp paa Liv og Død. Hvilken Utalighed af Spirer til onde Lidenskaber! Var det muligt, at Mennesker kunde samles talrigt paa et Steb, uden først at være dertil forberedede ved nogen Lovgivning og Dannelsse, vilde de rædsomste Forbrudelser være daglige Begivenheder. Men hvor usigeligt store de Hindringer ere, som Lovgivningen har at overvinde, see *vi allerede, naar vi lade Blikket henbandre over den Række af*

Tilstande, som Historien, saavidt den gaar, viser os i ethvert Land, som udviklede sig til en høiere Samfundstilstand. Saa langt vi end maae være fra at finde endog den bedste af de allerede opnaaede Samfundstilstande fyldestgjørende, saa ere dog de, som i en stor Afstand gif forud, sammenligningsviis at betragte som raae og løsløse. Det vilde være meget for vidtløftigt her at udvikle dette; Enhver vil ved eget Tankeblik paa de Samfundstilstande, Historien fremstiller os, modtage en desto stærkere Overbeviisning, jo mere fyldigt det historiske Billed er, han dannet sig. Det vil derimod ikke være uden Nytte, om vi her i nogle endog kun saa Exempler betragte den Maade, hvorpaa Lovene virke.

Menneskets Begjærlighed efter at tilegne sig Alt, hvad der kunde behage ham, henhører til de første Gjenstande for Lovgivning; den maatte indskrænkes ved stærke Straffe, satte for at berøve en Anden hans Eiendom. Den nærmeste Virkning er kun Afstræffelse; men den, som vilde sætte Lovens hele eller endog kun mægtigste Virkning heri, vilde feile meget: Loven giver Menneskets Følelse af Fornuftfordringernes Ret en udbortes Gylbighed. Han fandt det nødvendigt for fælles Velværen, ja for fælles fornøftig Samværen, at Enhver maatte sikkes i det, som han fornøftstemmig havde erhvervet sig. Hertil udkrævedes der ikke, at Tankerne skulde blive ham fuldkomment klare; det var nok, at han mindebes med Misfornøielse ethvert Brud, der var skeet paa hans Ret, maastee ogsaa dem, der vare skeete paa hans Benner, for at han kunde bifalde den beskyttende Lov. Men denne Lov stod dog ogsaa imod mangen Begjærlighed, han selv kunde føle efter at tilegne sig noget Fremmed. Han tilbageholdtes nu ved samme Lov, men ikke ene ved dens Trubsel; thi han havde selv allerede bifaldet den, og maatte nu, om ogsaa kun dunkelt, have en Følelse af den Fornøftfordring, hvorefter han burde rette sig. Jo mere Samfundsindretningerne udvikles, saaledes at Hvermands Rettighed mere sikkes, desto stærkere vøges ogsaa den indortes Retsbevidsthed, og understøtter Lovene. Den har sit Udspring i Menneskets eget Indre; men den vækkes og styrkes ved Synet af den udbortes Virkeliggjørelse. De Lovhæddende Indretninger og den lovbifaldende Tænkemaade styrke saaledes hinanden, saa at endog Sikkerheden bliver større, uagtet Straffene gjøres mindre stræffelige.

Noget Bignende kan siges om Menneskenes andre værdige

Tilbøieligheder. Hvilken Lyft har ikke Mennesket til at udøve Hævn! Denne Lyft er ofte en naturlig Retfærdighedsfølelse; men dens Aartninger ere rædsomme. Lovene sætte en Dømming imod den; de beskytte den Ene imod den Andens Hævnelyst; men forsaavidt deri er noget Retfærdigt, byde de den en Tilfredsstillelse. Saa ufuldkommen denne end undertiden kan være, vil dog den almindelige Bevidsthed derom formilde og nedstemme Hævnelysten hos Mennesket. Hertil kommer, at Bevidstheden om denne udvortes, om ham værnende Fornuft, forhøier hans eget Fornuftsilv og den dermed sammenhængende Agtelse for Fornuften.

Disse Exempler vise noksom hen paa utallige andre; saa at enhver Eftertænksum vil indsee, at Lovene ikke blot virke umiddelbart, men at de ved at udvikle en heel lovstemmig Tænkmaade hemmeligt svække og undergrave den onde Villies Kraft, selv naar den hengiver sig til Overtrædelser; ja endog, naar et heelt Folk til en Tid forstyrres de bestaaende Indretninger, styrker denne Tænkmaade dem, der arbeide for Lov og Orden, og lader sig ikke engang aldeles udrydde hos dem, som ere grebne af et forstyrende Vanvid, men standser, ja tilbagekalder dem ofte.

Betænk vi nu, at Lovene saaledes have forebygget, man kan sige i Milliontal, allehaande Forbrydelser, at altsaa menneskelige Lovgiveres Forudseenhed ofte Aarhundreder, ja tildeels Aartusinder forud have virket imod Misbrug af Menneskenes frie Villie, saa see vi jo Muligheden af at beherske dens Virkninger, uden at den selv undertrykkes. Den i mange Maader velgjørende Retning, Lovene have givet den frie Villie, har ikke været en Undertrykkelse; thi fri er den, og kan modstride Lovene; men den er selv i sine Forvildelser dog en Yttring af et Fornuftvæsen, som ikke ganske kan unddrage sig Fornuften og Agtelsen for den Fornuftregjering, som omgiver ham.

Regn kun nu det Meget, som menneskelig Wiisdom her har udrettet, for noksaa Lidet i Sammenligning med det, der skal styres af den guddommelige Verdensregjering! — jeg stemmer med al min Kraft i dermed — men multiplicer nu denne den indstrænkede Menneskeviisdoms Virkning med det Uendelige, og Du vil føle, at Regningens Udslag bliver, at den evige, almægtige Guds uendelige Wiisdom maa kunne lede Alt uden at gjøre tilfældige Forandringer. Lad det ikke forstyrre os, at der bliver *usigeligt Meget* i Verdensregjeringen, som vi ikke begribe, at det

endelige Væsen ikke kan fatte det uendelige i dets Heelhed, ja, at det ifkun kan fatte nogle store Almeentræk deraf. De, som antage en vilkaarlig Enhjælpelse, pleie til Bedste for samme at anføre Exempler, som skulle være uforklarlige af almindelige Tilværelseslove. At saadanne udvalgte Begivenheder kunne være uforklarlige for os efter vore nærværende Kundskaber, kan meget let hænde, ja, det er ikke engang vanskeligt at træffe Exempler paa Begivenheder, som aldrig ville lade sig forklare ved menneskelige Indsigter; men saadanne Uforklarligheder kunne ikke gjendrive en Opfatningsmaade, af hvis Natur det følger, at den ikke gjør Fordring paa at forklare enhver enkelt Begivenhed. Naar de triumferende anføre os uforklarlige Begivenheder, kunne vi svare dem: I have det fælles med os, at I ikke forstaae de anførte Begivenheder; men I mene at forstaae dem, troe at være indviiede i Guds Raad, og tale i Overensstemmelse dermed; vi vide, at vi ikke forstaae dem; men vi sige det reent ud. De ville maastee paaftaae, at de lade sig lede af Religionen, at det er efter den gjennem Religionen dem bekjendte Guddoms-villie, at de dømmes; men lad dem kun vise os det første Exempel paa en Begivenhed, hvorpaa de kunne anvende denne, uden at lægge noget til af deres egen Wiisdom!

Historien er ofte bleven behandlet saaledes, at den frembød de vildeste Paafund om Guds Indgrib i Begivenhedernes Gang; men jo mere Historieskriveren forstaaer sin Kunst og fremstiller Tingene i deres Sammenhæng, desto mere lære vi af ham de Love, hvorefter Mennefteslægtens og Menneftesamfundenes Begivenheder rette sig. Tidligere Tider have efterladt os adskillige historiske Værker, forfattede i denne Aand; men ingeninde har man mere almindeligt erkjendt de Forbringere, der kunne gøres til den historiske Fremstilling, eller havt saamange Midler til at opfylde dem, som i vore Tider. Vor Betragtningssmaade er langt fra at nægte den guddommelige Indvirkning: tvertimod, naar den gjør Rede for de Love, hvorefter Begivenhederne stee, f. Ex. de Verdenslove, ifølge hvilke Romerriget forfaldt, Stuarterne forjoges fra England, de nordamerikanske Stater dannedes, saa forudsætter den, at disse Love have deres Udspring af Guddoms-villien, men ifølge denne Villies evige Natur, ikke ifølge vilkaarlige Beslutninger, fremkaldte ved den menneskelige Friheds Forvildelser. At man ikke af de gjennem Begivenhe-

bernes Historie fundne Love kan forklare hver enkelt Deel af disse, erkjender man som en uundgaaelig Ufuldkommenhed; men man paastaer, at der Intet vindes for Anden eller for sand Fromhed, ved at forsøge Gjætninger om Guds Mening med de uforstaaede Tilfælde.

Mange mene, at det skulde være mere trøsteligt for Menneskene, naar vi kunne tænke os under Baretægt af en Herre, som havde, hvad man menneskeligviis kunde kalde det, et stedse vaagent Die over os, end om vi blot skulde sætte vor Fortrustning i Guds Villies evige Love; mig synes denne Mening at beroe paa en Misforstaaelse. Jeg vil først opløse dette ved et Exempel taget af jordiske Forhold. Man tænke sig, at en Mand, som vil gjøre en Reise, har i Henseende til Veien Valget mellem to forskjellige Lande: det ene, hvor den personlige Sikkerhed beroer paa vise Love og dertil hørende Indretninger, det andet derimod af en saadan Bestaaffenhed, at det havde været en Umulighed for Fyrsten, skjøndt viis, mægtig og god, her at indføre samme Lovenes Herredømme, som i hiin Stat; men at han er beredt til at bøde paa denne Mangel ved at medgive den Reisende en stærk Bøgt til hans Bestyttelse: i hvilket af disse to Lande vil han haabe at reise med størst Sikkerhed? Anvendelsen paa de to Forestillingsmaader om Verdensregjeringen er let. Den ene antager, at Verdens Fornuftindretning er tilstrækkelig til at give os al den Betryggelse, som virkelig findes i Tilværelsen; den anden fordrer en Tilhjælp af vilkaarligt Tilshyn. For at dømme rigtigt i denne Sag, maa man fremfor Alt betænke, at man ikke maa fordrere mere Betryggelse end den, der findes i Virkeligheden. Jeg har ofte fundet, at de, som savne al den ønskelig Betryggelse ifølge den første Opfatning, forlange denne Betryggelse langt større end den, som Virkeligheden viser os. Man vilde misforstaae hiin Opfattelsesmaade, dersom man ikke stillede sig for Die, at Betryggelsen ikke skeer efter en Samling af adspredte Naturlove, men ifølge den hele ved den evige Fornuft bestemte Lovgivning og Indretning. Naar Martensen siger „at vi allevegne ere omringede af overnaturlige, hellige Kræfter, der kunne indvirke paa den fra Gud os forskjellige Natur“ kunde vi, om vi vilde, tilegne os hans Ord, ved at give den nærmere Forklaring, at vi da ved Natur kun forstaae *Endeligheden, ikke den hele Natur*, hvoraf dog Endeligheden er en

Aabenbaring. Det var ikke umuligt at tænke sig, som Deel af den evige Fornuftindretning, visse høiere begavede Væsener, der paa en for os usynlig Maade førte Tilshyn med de lavere, ligesom Regjeringens Embedsmænd i en Stat; men den Erfaring, vi have over det, som virkelig skeer, synes ikke at opfordre til denne Tanke. Vel hører man meget ofte anføre Ting, som skulde være uforklarlige, hvis man ikke antog høiere vilkaarlige Indvirkninger; men det, at Noget er uforklarligt uden en vis Forudsætning, er som oftest et meget svagt Beviis for dennes Virkelighed. Kun, hvor vi ere visse paa at gjennemstue alle Sagen vedkommende Muligheder, kan denne Slutningsmaade med Sikkerhed bruges; men dette er ikke Tilfældet her; thi der gives dog utallige Forhold og Begivenheder, hvis Betydning for de enstige Menneskers Velværen og Lykke vi heller ikke af denne Forudsætning kunne forklare. Hertil høre netop alle de Virkninger, som ifølge de almindelige Love omfatte talløse Gnstere. Den samme Storm gaaer over store Strækninger af Land og Hav, bringer Skibe til Undergang, opriver Træer, omstyrter Huse, heelt igjennem efter de samme Love. Oversvømmelser have undertiden ødelagt store Landstrækninger, og i een Nat nedfænket mange tusinde Mennesker i Døden. Jordstjælv have frembragt ligesaa omfattende Ødelæggelser. Den samme Tørke, den samme ubetimelige Regn, den samme strenge Vinter træffer alle Beboere af en stor Landstrækning. Nu kunne og maae vi vel antage, at Virkningerne af alle saadanne Begivenheder, som ramme de mest forskellige Mennesker under eet, henhøre under den almindelige Fornuftsharmoni; men vi maae derhos tilstaae vor Mangel paa Evne til at fatte Begivenhedens enkelte Dele. Gives der nu et saa mageløst overveiende Antal af saadanne Begivenheder, som vi ikke kunne forklare, hvorledes tør vi da bruge hiin Slutningsmaade! Man vil maaskee sige, at det netop er denne hele Sum af Uforklarligheder, der nøder os til at antage en vilkaarlig høiere Indgriben; men har man da nu antaget denne Forudsætning, og prøver paa at fatte Muligheden af, at en vilkaarlig Magtfuldkommenhed skulde udjevne alle de Modsigelser, som Begivenhedernes Eenhed her have bragt sammen, vil man sikkert føle sin Afmagt. Lad da begge Parter tilstaae deres Evneløshed til at begribe denne Deel af Tilværelsen, og den ene ikke

forsøge at gjøre sig Fordeel paa den andens Beføstning, ved blot at henpege paa hans Egneløshed!

Jeg veed, at der gives Mange, som endnu fra et andet Synspunkt ville finde sig utilfredse med den her forsvarede Opfatningsmaade. De mene, at Gud ifølge denne Forestilling slet Intet mere har at gjøre, efterat han har skabt Verden! Uagtet denne Tanke, taget som Indvending, Intet betyder, og uagtet jeg troer, at vi skulle holde os mere til Opfatningen af den uendelige Fornuftregjering, end indlade os paa Grandstninger over Guds Væsen, maa jeg dog vise, fra hvilken Misforstaaelse af den her forsvarede Opfatning den udspringer. Den forudsætter nemlig, at Gud blot har virket engang, og derpaa hørt op, istedet for at han stedse virker, stedse giver Love; kunde dette ophøre, saa ophørte Verden tillige; han frembringer uophørligt den hele uendelige mangfoldige Tilværelse, og den lever i ham. De menneskelige Begreber om Orkesløshed, Rjedsomhed o. desl., som den alvorligt Tænkfomme i intet Tilfælde vil anvende paa Gud, har da heller ikke engang noget Skin af Anvendelighed.

3.

Udviklingen fra det Lavere til det Hiere.

I Bemærkningerne (S. 299.) spørges: „Men hvorfor er det da en Fornuftlov, at Alt skal begynde fra det Ufornuftige, ja det Fornuftstridige?“ Jeg svarer hertil, at jeg ingeninde har antaget dette. Sammenhængen viser derimod, at der handles om den Mening, at alle Ting i Tilværelsen begynde fra noget Uudviklet for at gennemløbe en uoverskuelig Udviklingsrække. Vilde man nu spørge mig, hvorfor Alt i Verden begynder fra Noget, hvori det Fornuftige ikkun ligger som en skjult Spire. saa svarer jeg, at jeg slet ikke prøver at forklare, hvorfor Fornuften er saadan, som den er: men at Naturen er saaledes, mener jeg, at man forgjæves vil nægte. Hvert enstigt Menneske begynder jo sin Tilværelse først som aldeles bevidstløs Foster og efter Fødselen som fornuftløst spædt Barn. Hvis Bemærkningernes Forfatter vil anvende dette paa Menneskeslægten, skal han

neppe komme i Modsigelse med Erfaringen. Vel mener han, at Historien skulde henvide paa en oprindelig Fuldkommenhedstilstand. S. 300 hedder det:

„Saa langt Historien rækker, finde vi aldrig, at et Folk af egen Kraft har hævet sig fra Raahed og Barbarie; men Dannelsens ædle Spire blev steds henbragt fra Steder, hvor den allerede var, om den endog paa det nye Sted fandt en saa gunstig Jordbund, at den vorede langt ud over det Træ, hvoraf den var tagen. Vi kunne forestille os det Ufuldkomne efterhaanden udvikles til større Fuldkommenhed, derimod tilstaaer jeg, at jeg ikke kan komme ind i den Tankegang, hvorefter det antages, at Livet ifølge Naturens Orden udvikler sig af Døden, Fornuften af det Fornuftstridige, det Gode af det Onde.

Herover maa jeg bemærke, at Historien, jeg taler ikke om Sagn, rækker ikke hen til Folkenes første Dannelsesetid; disses gjensidige Indvirkning paa hverandre taber sig i dunkle Tider, om hvilke vi efterhaanden lære at gjætte Noget ved Hjælp af deres Sprog, Ligheden i deres Sagn og i deres Meninger; men til deres første Dannelse naae vi dog neppe. Men, naar vi antage, at Fornuftspiren laa skjult hos den ældste Mennekeslæggt ligesom hos Barnet, saa antage vi derved ingenlunde, at det Fornuftige udvikles af det Ufornuftige, men vel, at en bevidst Fornuft udvikles af Noget sig selv endnu ubevidst. Hos den ældste Mennekeslæggt var der, efter denne Opfatningsmaade, vel ingen fremmed, mere udviklet Fornuft tilstede, som kunde begynde Uddannelsen; men Paastanden om, at dette skulde være en nødvendig Betingelse, synes mig ubevist. Det følger af Naturlovene, at Mennekesets Fornuftanlæg maa udvikles ved Begjærlighedsindvirkningen med Omverdenen; naar han gennem Diet modtager Indtryk af en Gjenstand, vil han ligesom Barnet udstrække Armen derimod; efter mangfoldige Forsøg, vil Mindet om Synsindtrykkene, om de ved Følelsen fundne Figurer og Afstande, indpræge sig i hans Husommelse, og hans Fornuftanlæg vil frembringe Tanker derover. De forskjellige Dyr ville hver frembringe et eget Indtryk paa ham; af det samme Slags Dyr maa han modtage samme Slags Indtryk, af de forskjellige derimod ulige. Hans Husommelse bevarer disse Indtryk, hans Fornuftanlæg bearbejder dem. Det samme gjælder naturligviis om alle Slags andre Gjenstande: Planter, Stene o. s. v. Blandt Mennekesene ville de høiere begavede først udvikle sig, og siden virke paa de andre. Mennekeset vil ved sin Naturdrift ledes til

at frembringe Lyd i Anledning af visse Indtryk. Selv hos Dyrene skeer dette; men Mennesket vil ifølge sine høiere Anlæg skjæle finere mellem dem, gjemme dem fuldkomnere i sin Huftommelse, og benytte dem for at tilkjendegive sine Følelser og Tanker. Hvormange Menneskealbdere det har været, inden heraf opstod et nogenlunde omfattende Sprog, behøves det ikke her at afgjøre; det er nok, at Veiens Begyndelse sees. Betragte vi nu det, der er skeet i den historiske Tid, saa kan det maastee være os umuligt at finde et Folk, der ikke har haft noget andet til Læremester; men Ingen vil nægte, at der habes tallose Exempler paa, at Menneskene have udfundet nye Sandheder og overalt gjort nye aandelige Fremstridt. Dette viser hen paa den Sandhed, at saadant ogsaa maa være skeet førend den historiske Tid, og stemmer da fuldkomment med det, vi have seet, at Menneskeanlæggene kun behøve Indvirkningen af den hele almindelige i Gudsdomsvæsenet grundede Fornuftindretning for at udvikles.

Theologerne have i Almindelighed været meget tilbøjelige til at antage, at Naturen selv var bleven slettere ved Menneskets første Synd; men denne Mening lader sig slet ikke forene med vore bestemte Indsigter. Det er vist, at Naturlovene vare de samme, at Materien havde de samme Egenskaber, at de levende Væsener vare underkastede Lidelser og Død, førend Mennesket blev til. Jeg har sagt hidhørende Ting paa flere Steder i min heromhandlede Bog, og navnlig S. 127 og 128, men i største Korthed, da jeg ansaae det som en tilstaaet Sag; men nu føler jeg mig opfordret til at anføre, at vore talrige Undersøggelser over Jordklodens indre Bygning og dens Udviklingslove have viist, at der, længe førend Mennesket kom paa Jorden, er foregaaet mangfoldige store og rystende Forandringer, hvori hele Dyrearter, ja endog Dyreslægter ere undergaaede, at mange Dyr ogsaa i hine Tider opslugte andre, ja, man har i Knogler i Forverdenens Dyr fundet tydelige Sygdomsspor. Saa indlysende Beviser har man, at det legemlige Døde, Undergang, Sygdom og Død ere ældre end Syndefaldet! Forfaavidt noget Bibelsted kunde synes at stride herimod, vil det uden tvivl ved en rigtig Fortolkning bringes ud af denne Strid; men var det Mobsatte Tilfældet, som jeg aldeles ikke troer, maatte man, indtil høiere Indsigt vandtes, lade saadanne Steder henstaae

som uopklarede Dunkelheder. Jeg henstiller til Dogmatikerne at overveie, hvorvidt deres Videnskabs Lære om Syndigheden i alle Maader maa betragtes som ubestridig rigtig, eller kunde vinde ved en ny Bearbejdelse.

4.

Nogle Oplysninger angaaende mine Yttringer om Troen.

I Bemærkningerne (S. 309) antages det, at jeg ved det, som jeg i min Bog (S. 129) har sagt om Troen, egentlig har havt den saakaldte Auctoritetstro for Die; dette var dog ikke min Mening. I Bemærkningerne er vel det tilsigtede Sted af min Bog tildeels optaget; men da der i Anførelsen er indløben nogle Ordforandringer, og nogle Ubelabelser ere stete, som jeg ønsker erstattede, vil jeg her henseette det i dets Heelhed.

Med Hensyn paa alt det Neget, han (Mennesket) ikke har kunnet tilegne sig ved egen fuldstændig Grundskning, maa han støtte sig til den øvrige Menneskeslægt; han maa modtage det som en Gave fra den hele Tilværelsen giennemtrængende Fornuft. Den er et Lys, som lader ham see, hvad der laa skjult i hans eget Væsens bundløse Dyb. Hans Opfatten og Tilægnen er da en Tro. Dette Udtryk kan dog tages i en mere eller mindre omfattende Betydning, og i den snævrere kun bruges med Hensyn paa de Sandheder, som nærmere vedkomme Tilværelsens egentlige Grundvæsen. Skarpe Grundser lade sig dog her ikke drage; thi jo høiere den ret sande og naturlige Aandsubvikling er, hvortil et Menneske har hævet sig, desto flere Midler har han til at styrke sig i Troen paa det Sande; ja, han formaar ofte derved at forvandle det, som for andre maa være Tro, til Biden; men selv hvor han maa blive staaende ved en Tro, kan han bringe den til en høiere Klarhed og Styrke, ved at støtte den til de øvrige Sandheder, som leve i hans Bevidsthed. Men i al vor aandelige Stræben maae vi, for ikke at vildledes, stræbe at bevare den naturlige Sandhedskjærlighed i al dens Ufkyld; thi vi fristes ofte af vore Begjærligheder til at antage Neget for Sandt, fordi det smigrer disse.

Ved Auctoritetstro mener jeg, at man bør forstaae en saadan Tro, som har sin Grund i en blind Underkastelse under Andres Meninger. Det synes mig, at Ordet Tro her er ilde anvendt ligesom i Ordet Overtro; saavidt jeg skjønner, bør Betegnelsen Auctoritetstro især forbeholdes Meningernes

Rige. Den, som med Hensyn paa stridige videnskabelige Meninger lader sig bestemme ved store Mænds Anseelse, gjør sig sthyldig i Auctoritetstro. Det kan iøvrigt være vanskeligt overalt at skjelne mellem denne blinde Auctoritetstro og den fornuftige Tillid, man maa fæste til Andres Indsigter og Sandhedskjærlighed i Tilfælde, hvor vi ikke selv have formaaet at undersøge. Ulykkeligviis fordrer Hovedsagen her ikke denne skarpe Grændsebestemmelse; Ingen vil kunne anvende Benævnelsen Auctoritetstro paa en Tro, som vel er vakt hos den Enkelte gennem Meddelelser fra Mennefteslægten's Seere; men som dog i det Væsentlige aabenbarer ham, „hvad der laa skjult i hans eget Væsens bundløse Dyb“.

I dette ligger, ifølge Menneftets Fornuftvæsen, nødvendigt en Troespire. Det vilde ikke være stærkt nok at betegne det virkelige Forhold, om vi kaldte denne Troespire en Cøne til at troe; den er et Anlæg og en Trang til at føle en Overbeviisning om Sandheden af det Fornuftstemmende, uagtet det ikke er bragt under vor Videns Former. Jo mere omfattende den Fornuftteenhed er, hvorom der handles, med desto flere hemmelige Traade hænger den sammen med vort eget Væsen, eller, maaskee bedre udtrykt, desto mangfoldigere ere de Sammentræfningspunkter, hvori den Fornuftteenhed, der staaer for os som Gjenstand, møder Indholdet af vort eget Fornuftvæsen. Vore Udtryk ere altsor fattige til paa eengang at sige Alt, hvad der burde siges under Eet, hvis det var muligt. I de Udtryk, jeg her har brugt, vil man fristes til kun at fæste Tanken til Fornuftformen; men saavel det Fornuftige i os som det Fornuftige udenfor os er en Fornuftvirksomhed. Det er kun som en Fornødenhed for vor Tænkning, at vi skjelne mellem den evige Skaberkraft og den evige Fornuft; i Virkeligheden ere de uadstillelige. Skaberkraften giver Tingen sin Virksomhed, Fornuften giver denne Virksomhed sin Form, som i enhver Ting indbefatter en Mangfoldighed af underordnede Former, ligesom een Tanke kan indbefatte mangfoldige derunder henhørende Tanker. Henvende vi os nu til vort eget Væsen, saa maae vi da erkjende, at alle dets Cøner tilsammentagne udgjøre eet Værk af den evige skabende Fornuft eller fornuftige Skaberkraft, begge Udtryk betegnende Eet. Tænke vi os nu Gud som det Væsen, om hvis Væsen vort eget Væsen *kal tilegne sig en Overbeviisning*, saa have vi at stille os for

Dine, at hiint ligesom dette er en heel levende Væren kun i alle Maader uendeligt herligere. Vi modtage af ham gjennem hele Tilværelsen utallige Indvirkninger; men Tilgængelsen stæer ved vort Væsens aandelige Kræfter. Det er ved alle disse Samvirkningers skjulte Kraft, at Gudsbevidstheden vækkes hos os. Hos Nogle er der et saa kraftigt indvortes Fornuftliv, at denne Bevidsthed med største Lethed vækkes; hos Fleerheden fordres mange og stærke Vækkelsesmidler; til disse høre ogsaa Meddelelser fra andre frie Væsener; bleve saadanne troede blot som Meddelelser, saa frembragtes derved kun en Auctoritetstro, som næsten er et Intet for vort Fornuftliv; men vække Meddelelserne det skjulte Troesamlæg, saa at det udvikler sig til en levende Gudsbevidsthed og deraf følgende Stræben at leve i Gud, saa vil Ingen kalde denne Tro en Auctoritetstro. Naar vor med Bevidsthed virkende Fornuft stræber af alle Kræfter at omfatte Sammenhængen mellem den troede Guds Virken og alt det Bevirkede, saa fremkommer derved en stor Overbeviisningens Styrke og Klarhed, i hvilken jeg vilde sige, at Troen har forvandlet sig til Viden.

Fra denne allerhøieste Gjenstand vil jeg endnu nogle Dieblikke henvende Opmærksomheden paa Forhold, hvori Troen lettere gaaer over til Viden. Bevidstheden om, hvad der er Dyd og Pligt, begynder upaatvivseligt som Tro baade hos Menneffslægten og hos de enstige Menneffer. Man føler f. Ex. langt tidligere den Pligt at tale Sandhed, end man kan vise den som en Nødvendighed for Menneffslægten; ja, det vilde staae slet til, dersom ikke en kraftig Sandhedskjærlighed og en dyb Erhøbdighed for denne Dyd fandtes hos alle agtværdige Menneffer, uagtet der blandt Millioner kun findes Enkelte, som have forvandlet denne Tro til en Viden. Jeg maa dog hertil endnu føie den Bemærkning, at man ikke bør forverle denne sande Viden med den Navneviden, som nu og da erhverves ved fiintudtænkte Beviser, naar man derved taber Tilværelsefilden af Syne. Den Viden, vi have om en Dyd, bør endnu sidde paa den naturlige Tro, som dens Rod, ellers er den død og magtesløs; hvad her er sagt om een Dyd, kan let anvendes paa de andre.

Den hemmelige Fornuft i Sjæleevnerne.

S. 314 httres der i Bemærkningerne:

Overalt forekommer det os, som om Forfatteren her udelukkende har holdt sig til Begrebet „Fornuft“. Gud er vistnok den evige Fornuft, men vort Begreb af det guddommelige Væsen gaaer ikke op i Fornuften. Deller ikke Begrebet om det fuldtomne Menneske, thi Mennesket har ogsaa Phantasi og Følelse, og, skjøndt disse ikke kunde være, hvor der ikke er Fornuft, og her overalt ingen Adskillelse kan tænkes, som om det Ene kunde være uden det Andet, saa have vi dog ikke tilstrækkeligen betegnet Menneskets aandelige Væsen med Ordet Fornuft.

Jeg haaber, at der, efter alt det Foregaaende, ikke mere skal udkræves nogen vidtløftig Udvikling for at vise, hvad jeg mener med Ordet Fornuft, naar jeg synes at indrømme det altsformeget. Jeg tænker mig da den evige, uendelige Fornuft, hvori alle Tilværelseslovene ere indbefattede; ved den har enhver Ting al sin Eiendommelighed, sin hele Form, Ordet taget i den mest omfattende Mening; men det i Tingene, som giver dem Bæren, er den skabende Kraft; forsaavidt denne Kraft virker under forskjellige Skikkelser, har den i hvert Tilfælde sin Eiendommelighed ved den Fornuftlov eller Sum af Fornuftlove, hvorefter den virker. Saaledes mener jeg, det er at forstaae, naar der tales om skabende Kræfter. Iøvrigt er den skabende Fornuft og Skabekraften ikke i Virkeligheden to adskilte Ting; det er kun en Fornødenhed for vor Tænkning at skjelne dem under Betragtningen. Naar vi talende om Mennesket tillægge ham Fornuft, Følelse, Phantasi, saa tage vi Ordet Fornuft i en langt mere indskrænket Mening. Det er den samme evige Fornuft, som giver vor aandelige Skabekraft sin Form og vor Evne til at modtage Indtryk sin Fornemmelighedsmaade; men i disse to, Phantasi og Følelse, virker den ubevidst, nemlig uden at Fornuftens Lovgiverevne deri fremtræder for Bevidstheden; i Menneskefornuften fremtræder den derimod med Bevidstheden om sin egen Natur. Paa samme Maade virker Fornuften hemmeligt og ubevidst i de andre Evner; om Skjønhedsfanden har jeg i flere Undersøgelser stræbt at vise dette; og maa man ikke tilstaae, at Samvittigheden ligeledes er en indre Følelse, som formaaer at advare mod det Fornuftstribige og at bifalde det Fornuftstemmende,

endog i utallige Tilfælde, hvor man ikke ubvilfuldt sig det hele Fornuftforhold! At Enhver af vore Erver ogsaa træder i bevidst Samvirkning med Fornuften, behøver vel neppe at siges.

Jeg har ikke her gjort noget Forsøg til en udtømmende Fremstilling af Guddomsbæsenet — jeg har ikke bovet dette — jeg vil heller ikke her forsøge det, men kun erklære, at hvis man, som saa hyppigt skeer, vil gaae ud fra Mennesket for at danne sig en Forestilling om Gud, saa maa denne Forestilling indeholde Alt, hvad der udgjør Menneskebæsenets Ypperlighed, kun i en uendelig Kraft, Fylde og Fuldkommenhed. Men vi bør føle os høiligen advarere mod de Bildfarelser, der kunne indsnige sig i saadanne Forsøg, hvor vi saa let laane Guddommen Egenstaber, som altformegtet bære den menneskelige Indskrænkings Præg.

6.

Gud og Verden.

S. 313 siges i Bemærkningerne:

Vi have i det Sidste tilladt os en lille Excurs, som egentlig ikke vedkommer det foreliggende Skrift. Vende vi tilbage dertil, da gjentage vi, at vor Hoved-Divergens fra Forfatteren bestaaer deri, at han, som os synes uberettiget, har identificeret denne Verdens Natur med den evige Fornuftorden. Denne aabenbarer sig unegtelig i hiin, men er i denne Natur forbunklet og forstyrret, og kan ved denne selv ikke gjenoprettes. Derfor er det vor Tro, at den evige Kjærlighed paa en for denne Verden overnaturlig Maade har villet, og endnu fremdeles vil, gjenoprette den, dog under Betingelserne af den de endelige fornuftige Bæseners tilstaaede Frihed. Det er ikke "Menneskepaasund", men Christendommens klare Forkyndelse, "at Gud i Christo forligte Verden med sig selv".

Hertil svares: Jeg har stræbt at vise i et langt større Omfang, end hidindtil var skeet, at den evige Fornuftorden aabenbarer sig gjennem hele Endeligheden. Theologerne lære vel, at Gud har skabt Verden og indrettet den viseligt, ja, i mangen Tanke sammenhæng fremhæve de ogsaa, at dens Indretning er skeet med uendelig Wiisdom; men som oftest henriver deres i andre Retninger sysselsatte Opmærksomhed dem saaledes, at de mindre klart stille sig dette for Dine; især har Betragtningen

af den Menneſket ved Syndigheden paaførte Glendighed og Fornedrelſe havt denne Virkning. Den Mening, at Menneſtens Synd ſkulde have fordærvet hele Naturen, ſtrider aldeles mod Naturvidenſkabens klare Vidneſbyrd. Det er ganſke viſt, ſom allerede i det Foregaaende er viiſt, at Naturlovene vare de ſamme før Syndefaldet, ſom de nu ere; ſelv Beſkrivelsen af Menneſtens Uſtyldighedsſtand fremſtiller dem ſom indrettede til at tage Næringsmidler til ſig og til Slægternes Formering; mange andre af Legemet's Dele nævnes eller antydes. Naturgrandſkeren kan heller ikke tvivle om, at Menneſtelegemet ſtrag fra Begyndelſen af har havt den ſamme Bygning ſom nu. Vi ville gjøre os Sagen endnu mere nærværende ved at nævne nogle af Menneſtelegemet's Hovedindretninger; det maa jo have havt Hjerte, Blodomløb, Aandedræt ligesom nu; det maa have havt Muſkler til Lemmernes Bevægelse, Nerver til at vække Muſkelvirksomheden og til at fornemme Indtryk ligesom nu, Sandſenerverne maae have havt deres Udspring i Hjernen og udbredt ſig til Øine, Øren, Næſe, Mund o. ſ. v. ligesom nu. Hvis Noget ſandt for godt at nægte dette, kunde vi vel ikke føre noget ſaadant Beviis derfor, ſom kunde overbeviiſe den, der ikke har gjort ſig den Natursammenhæng klar, ſom Videnſkaben godtgjør; men Naturgrandſker behøver man dog ikke at være for at føle Bægten af den Beviisgrund, at hele Dyreverdenen, lige fra de ældſte Tider, indtil Menneſket fremkom, og ſiden indtil vore Tider, har udviklet ſig efter de ſamme Love, og at Menneſtelegemet er med indbefattet i denne Sammenhæng. Der er aldeles Intet, der kan beſtemme os til den Mening, at Menneſket ſkulde være bleven omſtalt efter Syndefaldet; dette er maaffee ei engang bleven paaſtaaet af Noget. Man maa da holde ſig til Syndens fordærvelige Indflydelse paa de aandelige Kræfter; og ſelv her maa den Betragtning, at Menneſket allerede i Uſtyldighedsſtanden viſte ſig fra Gudsfrøgtens Side ſom letforſørbar, fra Forſtandens Side ſom letbedragelig, advare mod Overdriveller.

Jeg har i min Bog ſøgt at viſe, at Verden i ſit Væſen er fuldkommen, og maa ſom et Værk af Guddommen være ſaa; men da Menneſket, iſølge ſin Indſtrækning, let opfatter den Deel af Verden, ſom nærmest møder ham, paa en feilagtig Maade, og det deſtomere, jo mindre han ſtræber efter det gud-

dommelige Lys, saa staaer Verden for ham som Noget fra Gud løstrevet og affaldet. Saaledes fremtræder Verden ved Menneskets Skyld, men ikke ifølge sin egen Natur, som det Af-faldne og Fordærvede. Jeg maa bede Læseren hermed sammenholde den sammentrængte Fremstilling, jeg heraf har givet i min Bog (S. 123).

Om Naturens Fordærvelse ved Syndefaldet har hverken **Christus** eller nogen af de Bibelskribenter, der have nydt hans mundtlige Underviisning, talt. Foraauidt man her beraaber sig paa Bibelen, har man da at holde sig til Paulus. Jeg vil overlade Theologerne at bestemme den rette Anvendelse af hans Uttringer; mig synes, at han kun har sigtet til Menneskenes Misbrug af Naturen og den store Naturforædling, som maatte følge af Menneskeslægtens Forædling. En ret omfattende Virkeliggjørelse af denne Tanke vil kun ligge i en meget fjern Fremtid. Det meste af det, Theologerne lære om Naturens Fordærvelse, synes mig ikke at være saa klart og afgjørende fremsat i Bibelen, som i deres Bearbejdelser, og at have sin Oprindelse fra forseilede philosophiske Grundstninger. Jeg vil ikke føre Læseren ind i vidtløftige Drøftelser heraf; men hellere fremsætte min modsatte Overbeviisning med dens Grunde. Den hele Verden var steds endelig; og Ingen har troet, at den først blev det ved Menneskenes Synd; men Endelighed er ifølge sin Natur Ufuldkommenhed. Hver endelig Gjenstand er jo begrænset og forgængelig, og betragtet udenfor dens Sammenhæng med det Hele, hvoraf den er et Led, har man Anledning nok til at klage over det Endeliges Ufuldkommenhed; men betragte vi ikke de enstige Gjenstande blot i Adskillelsen fra det Hele, og — om jeg saa maa sige — som om det var deres Pligt at være selvstændige, føres vi til en anden Betragtningmaade. Jo mere en Gjenstand udgjør et afluttet Hele, desto mere see vi deri en Aabenbaring af det Evige. I Samfoldigheden af alt det Endelige see vi først Aabenbaringen af dets hele evige Udspring, forstaaer sig saavidt, som det er os muligt fra vort Staae at see det.

Det forekommer mig, at de, som med saamegen Iver have fremhævet og udmalet det Endeliges Udsjæthed — den store Tænker **Pascal** ikke undtagen — have feilet ved at stille sig Sagen under et falsk Synspunkt; de have talt om det Endelige, som

om det burde være det Selvstændige og Evige, og derpaa have de viist, hvor uendeligt langt det er derfra. Man anfører Smerte, Død, Undergang, som Endelighedens Lod, og man vil spørge mig, om jeg regner alt dette for Intet. Jeg svarer, at alt dette har sin saare følelige Ghyldighed i den endelige Tilværelse; men jeg tvivler om, at Nogen kan bevise, at dette burde være anderledes, hvorimod vor Trøst i Endeligheden maa være Haabet om et Liv i Uendeligheden. Men er da Tilværelsen, rigtigt forstaaet, en usforvansket Gubdomsaabenbaring, saa er det af største Vigtighed, at vi ikke miskjende dette, men tværtimod levende tilegne os den, og drage Lære af Historien, som viser os, hvorledes Mennekeslægten i de forskjelligste Tidsealdere og hos de mest uligeartede Folkeseer have modtaget Lærdomme af denne Aabenbaring. En indsigtfuld Brug heraf vil tjene til at bestyrke os i vore skjønneste Overbeviisninger, og til derhos at klare og rense vore dunkle eller med Bildfarelser blandede Meninger.

Efterskrift. Ved her at læse trykt, hvad jeg S. 47 har sagt om Forholdet mellem det Endelige og Uendelige, finder jeg nogen videre Oplysning ønskelig. Man tænke sig først det aandelige Billed, som et Menneke af ringe og lidet uddannede Evner maa danne sig om Tilværelsen. Dette Billed vil kun omfatte lidet mere end det sandselige Livs Fornødenheder og de nærmestliggende mennekelige Forhold. Hvorfra de Velgjerninger hidrøre, som han modtager af Samfundet, er ham lidet bekiendt, endnu mindre har han en klar Forestilling om Statens Indretning og Styrrelse; det forstaaer sig da, at der her ikke er at tænke paa et Overblik over Jordens Beboelse og Folkenes indbyrdes Betyrrelse. Lad nu Tanken flytte sig til det Billed en velunderrettet Borger eller Forretningsmand banner sig af Tilværelsen; det vil omtrent omfatte de Gjenstande, vi nævne som ubelukkede fra hiint indskrænkede Billed. Meget af det, der i samme stod som raa Erfaring, hvori Menneket ingen Tanke eller Tanke-sammenhæng saae, bliver paa dette høiere Stabe til Ledemod af Mennekes Tankeverden. Gaae vi nu videre, og tænke os det Billed, en Mand af store Kundskaber og et sandt Statsmandsblik danner sig om Tilværelsen, saa staaer den Fornuftsammenhæng, vi have opdaget i Mennekeslægten's Udviklingsgang og i

Lidens Begivenheder, ham klart for Dinene; hans Fornuftverden er nu langt rigere: saa stor end den Erfaringsmasse maa være, som hans Tanke omfatter, betyder den dog mindre i Forhold til den deri for ham fremtrædende Fornuft, end dette var Tilfældet paa de lavere Stader. Lad nu den samme Mand med disse Kundstaber forene et Overblik over Legemverdenens Indretning og Love, saa vinder atter hans Verdensbillede i Omfang. Dette kan have mangfoldige Grader; men vi ville overspringe de fleste, og tænke os, at han saae Mennefteslægten's Begivenheder i deres inderlige Sammenhæng med Naturvirkningerne; hvor stort og betydningsfuldt bliver nu hans Fornuftblik over den jordiske Tilværelse. Vi gjøre endnu et stort Tankespring, og lade ham endog tillige have en dyb Indsigt i hele Verdensbygningen; nu vil atter Meget, der tidligere kun stod for ham som blot Erfaring, forvandle sig til Tanke, og saaledes hans Fornuftoverblik erholde en overordentlig Tilvægt. Vi ville her standse for at gjøre Anvendelse af alt dette. Det er klart, at forsaavidt et Mennefte i det Erfarede seer Fornuftnødvendigheden, staaer det ikke for ham som noget blot Endeligt; han seer en Deel af Uendeligheden deri. I samme Grad, som den hele sandfælige Tilværelse staaer for ham som et Fornufttrige, i samme Grad opfatter han den evige Fornuftværen. Denne Jordbeboerens Overgang i den evige Væren er dog usigeligt begrændset, deels ved hans Egners Indstrækning, deels ved Sandseverdenens uafviselige Indvirkning paa ham. Det staaer vel i hans Magt høiligt at forstærke sit Fornuftliv, og kun at tilstede Sandseverdenens Indvirkning en ringere Indflydelse paa sig, end den ellers har paa Mængden; men usigeligt langt bliver han dog fra ganske at blive en fri Borger i Fornuftverdenen.

Man vil nu ikke finde det vanskeligt at indsee, at Endeligheden maa ganske forsvinde for Gud, som paa eengang seer Tingene i deres hele Fornuftværen, og ikke er underkastet Sandseindvirkningerne i deres endelige Skikkelse, men har sin Viden om dem derved, at de staaende Kræfter, hvorved de have Tilværelse, leve i hans Bevidsthed.

Om den dannende Virkning, Naturvidenskabens Anvendelse maa udøve,

en Tale holden

ved den polytechniske Lærestalts Indvielse, den 5te November
1829, i Kong Frederik den Sjettes Overværelse.

Stormægtigste, allernaadigste Konge!

Den Indretning, hvis Stiftelse vi her høitideligholde, henhører til dem, som Europas nyere Dannelse har fremkaldt. I alle oplyste Lande har man enten indført saadanne Lærestalter, eller arbejder man derpaa. Deres Majestæt vilde ikke, at Danmark, der staaer paa et saa høderligt Trin af Oplysning og Dannelse, heri skulde blive tilbage. Deres landsfaderlige Die havde allerede været henvendt paa disse Indretninger fra deres Begyndelse, og da Erfaring havde bekræftet det Haab, man maatte gjøre sig derom, besluttede De at føie dette vigtige Led til den Række af velgjørende Foranstaltninger for Videnskabernes, Kunsternes og den almindelige Dannelse, som det taknemmelige Danmark allerede stylder Dem. Det er en kjær og glædelig Pligt, mit Embede paalægger mig, at være Ordsfører ved denne Høitidelighed. En om Sagens Vigtighed mere Overbeviist, for dens Udførelse mere Begeistret, tør jeg sige, at Lodden ikke kunde truffet. Hvor levende skulde jeg ikke i denne Time ønske mig i Besiddelse af en Kunst og Talerfærdighed, der svarede til denne gode Villie! Dybt føler jeg, at det er for min Konge, jeg skal tale, i Nærværelsen af de høie Prindsen af Kongehuset, af saa mange af min Konges høitbetroede Mænd og Fædrelandets oplyste Borgere. Hvor tør jeg haabe at opfylde de Fordringer, en saadan Høitid medfører! Kun den Tanke, at det er mit Em-

bede, der kalder mig til et Forsøg uden for min egentlige Virkefæds, indgyder mig den Tillid, at min Iver for den vigtige Sag vil regnes mig tilgode, hvor mine Øvner ellers alt for meget findes under Formaalet.

Over Naturvidenskabens i alle Grene af Statshuusholdningen dybt indgribende Vigtighed, altsaa ogsaa over Rytten af Indretninger til dens Udbredelse, har Europa allerede afstemt efterat have hørt Erfaringens Vidnesbyrd. Dersom Nogen endnu kunde have Tvivl, vilde det dog ikke mere være Tid at forsvare Sagen med Ord, da vi nære det sikke Haab, at kunne gjøre det ved Handling. Derimod vil jeg forsøge at henlede Opmærksomheden paa en hidtil mindre fremhævet Side af Gjenstanden, nemlig: den store Indflydelse, en Væreanstalt, som vor, vil kunne udøve paa den almindelige Dannelse og Oplysning; hvorved det da tillige vil vise sig, at denne aandelige Udvikling maa bidrage til Kunstflidens og Næringsbrugenes Forædling, og overalt til det Heles Velværen.

Den experimentale Naturvidenskab, paa hvilken alle vor Væreanstalts Bestræbelser ere ligesom indpodebte, kan ikke rose sig af nogen ærværdig Ælde. Den er tilfreds med at tage Plads blandt de nye Videnskaber, og mindes gjerne, at dens Fødsel maa regnes fra Videnskabernes store Gjenfødselsalder; men just formedelst dens Nyhed er den Indflydelse, den har udøvet, kun en ringe Deel af den, vi have at vente deraf; thi deels er den endnu saare langt fra den indvortes Fuldkommenhed, hvortil den i Aarhundredernes Række vil kunne hæve sig, deels har Mennefteslægten endnu kun tilegnet sig de færreste af de Velgjerninger, den tilbyder dem. Uagtet de store Forbedringer, vor Videnskab har frembragt i Alt, hvad der hører til vor legemlige Velværen, og hvorved Europa i det sidste Par Aarhundrede tildeels har faaet en ny Skikkelse, tager jeg dog ikke i Betænkning at fremsætte denne Paastand; men endnu mere gjælder den om vor Tales egentlige Gjenstand, den experimentale Naturvidenskabs Indflydelse paa Aandsudvillingen. Vistnok er det, som heri allerede er udrettet, ikke at ansee som ubetydeligt. Hvor meget har den ikke bidraget til at forjage Overtroen! lad det end ubertiden være skeet, at en alt for vidt drevne Iver kaldte Meget Overtro, hvis Grunde man paa et vist Kundskabstrin ikke fattede, saa ophører dog hiin Sjælesygdoms Uordbødselse ikke

at være en udmærket Velgjerning; thi albrig kan det komme i Samklang med det Gode, at tilskrive en mægtig Ufornuft, hvad der frembringes efter den evige Fornuftorden, Mørkets Magter, hvad der kommer fra Ufsæts Fader. Nei, Overtroens Herredømme skaber Alle, fra Fyrsten til den ringeste Undersaat; selv Mørkets Venner skaber den, saa lidet de endog ane det.

Langt mere vigtig er dog den dannende Indflydelse, vor Videnskaber har havt ved den Mangfoldighed af Opdagelser, hvori en overfladist Betragter blot vilde see nye Kundskaber om enkelte Naturmærkværdigheder. Da den udvidede Menneftets legemlige Synskreds ved de kunstige Seeredskaber, udvidede den da ikke tillige hans aandelige? thi maatte det ikke udvide hans Begreb om Tilværelsen, naar han erfarede, at Planeterne ere Kloder, som vores, tilbeels ledsagede af Maaner, lig vores, og bejlede med Dag og Nat, Sommer og Vinter, ligesom vor Klode? Maatte ikke en ny Forestilling om Naturens skjulte Herlighed opvækkes, da man i Legemernes mindste Dele saae den samme Mangfoldighed af Former og Bevægelser, som man ellers kun var vant til at see i Rum af betydelig Udstrækning? hvilken Sum af rigtige Forestillinger er ikke bleven udbredt blandt Menneftene ved de sidste to Aarhundreders Opdagelser over Luften: idet Barometret viste os Luftens Tryk, og siden hjalp os at maale Bierges Høider og Grubers Dybde: i det Luftpumpen lærte os at prøve Tingenes Forhold i det tomme Rum: idet Luftskibet førte Mennefter gennem Skyerne, høit over de Egne, hvortil Ornens Flugt formaaer at hæve sig: idet Luftveiningerne fuldenkte vor Overbeviisning om Luftens Deelagtighed i alle Legemlighedens Egenstaber. Hvorledes har ikke Thermometret berigtiget vor Følelsses ofte vildfarende Angivelser, og bragt os til den Indsigt, at saavel den Mening, at Menneftene i fordoms Dage havde nydt en mildere Himmel, som den, at de havde været en strengere underkastede, ere lige grundløse, og at Naturen i Henseende til Varmestifterne har den samme ophøiede Stabighed i sin Gang, som i alle dens øvrige Værker? Dog jeg vilde komme for langt fra min Gjenstand, om jeg vilde fremstille alle de oplysende Exempler, Væren om Varmen frembyder. Jeg vover overalt ikke at borttage mere af den indskrænkede Tid med at udføre Exempler; naar jeg blot endnu nævner *Electricmaffinen*, *Tordenlederen*, *Dampmaffinen*, *Prismets Regnbue-*

farver, Galvanis og Voltas berømte Opfindelser, saa vil Enhver paa een Gang finde mange Strengte i sine Indsigters Harmoni berørte, og let kunne udføre, hvad her er antydet.

Men saamegen Betydning, der endog ligger i alt dette, saa vover jeg dog at gjentage den Paastand, at vor Videnskab kun endnu har begyndt at vise den Indflydelse, den kan have paa Menneskeflægtens Udvikling.

Jeg haaber, at vor Begeistring for Naturvidenskabens dannende Indflydelse ikke skal befindes at være en tom og grundløs Iver, men en i Tidsalberens Udvikling vel begrundet Stræben. Andre Videnskaber have hidindtil med en Overvægt, der grænsefede til Enehæredømme, fremledet Menneskenes Aand paa dens Udviklingsbane; vi ville ikke glemme, hvad Stort de have udrettet; vi ville ikke heller forlade vore gamle Lærere, som om de nu vare forældede og ubrugbare; men vi ville heller ikke overse, at enhver Udvikling for sig selv alene er eensidig, og at denne Eensidighed, bragt til en vis Yderlighed, er farlig. Naar man unblager de sjældne Mennesker, der modnes til den dybeste Indsigt, vil en vis eensidig Fulbendthed og Forfining lede til en Overspænding, der atter let gaaer over til en Slappelse og Overmættelse. I denne Tilstand griber man efter det Overnaturlige, det Unaturlige, det sygeligt Opstruede, og forsmaaer det Sande, Genfolde og Sunde. Vor Tidsalder bærer kjendelige Spor af denne falske Retning, og vilde bære endnu langt flere, dersom ikke Naturvidenskabens gennem et Par Aarhundreder havde udstrøet en Sæd blandt Aanderne, der ei er bleven ganske uden Frugt. Den sætter en kraftfuld, ved utallige Erfaringer støttet Viden imod Sværmeriets umandige Udsteielser; og havde den ikke været saa fast og urokelig, skulde vi allerede have seet Astrologi, Magi og alle Indbildningens Misfostere fra Middelalderen, satte paa Fornuftens Throne, opløstede derpaa af en foregiben poetisk, philosophisk eller religiøs Aand. Enhver, som har lagt Mærke til Tidernes Tegn, og kjender Naturlæren, vil føle, hvormeget den endnu vil kunne udrette; thi Intet kan være mere sjælestyrkende end den store Sandhed, som denne Videnskab ikke blot lærer, men beviser, ikke blot beviser, men fremstiller klart for vor Beskuelse, at Naturen retter sig efter evige Love, og at disse Love ganske ere beskafne som en uendelig fulkommen Fornufts Forskrifter, saa at Naturens Ven lever i en

bestandig Fornuftbestuelse af den i Alt nærværende Guddom. Denne Bane, at have den evige Fornuft i Naturen for Dine, indgyder en Modbydelighed for alt Sværmeri, og fylder Sjælen med en rolig og klar Tillid, der gjør Mennesket frimodigt og frygt til vigtige Foretagender.

En sand Aandsforfristning ligger der ogsaa i Naturlærens uophørlige Fremstriden ved de mangfoldige Opdagelser; den bringer Sandhedens Ven hvert Aar nye Glæder, og tillader ikke Bildfarelsen at blive gammel. Hvilken Seier har ikke i denne Henseende vor Tidssalbers Naturvidenskab bundet for Sandheden? Der gaves en heel Skole, tildeels af meget aandrige Mænd, hvis Bestræbelser for Videnskabernes Forbedring vi ikke ville mis kjende; men som med det forvovneste ungdommelige Overmod vilde omstabe Alt. De stræbte at bringe den experimentale Naturvidenskab i Udraab for at være død og uden sand Kraft til at opfatte Naturen. Hvorledes hævede vor Videnskab sig? Den gjorde en Række af Opdagelser over Lyset, over Jordarternes metalliske Bestanddele, over de mathematiske Forhold i Grundstoffernes Forbindelser, over Magnetismen o. s. v., hvorom hine Forhaanere Intet havde opdaget, men vel drømt Meget, som lidet passede med de nye opdagede Kjendsgjerninger.

En særdeles vigtig Eiendommelighed ved den Dannelselse, den experimentale Naturvidenskab giver, er, at den leder til Handling. Tilbøieligheden til at leve i almindelige Betragtninger og aandelig Bestuelse er fornemmelig almindelig i saadanne Lande, hvori Erfaringsvidensskaben, og især den experimentale, senest har begyndt at gribe kraftigt ind i Livet, medens den øvrige Dannelselse er bragt til en sjelden Høide. Vistnok vilde det være beklageligt, naar Ungen i et heelt Folk overlod sig til hiint, om jeg saa maa sige, blot aandelige Liv; men dette er ikke for Alle. Der, hvor Mange efterstræbe det, er det hos de Fleste en Forkunstling, der fører dem bort fra det af aandelig og legemlig Virksomhed sammensatte Menneskeliv, fra den Bestræbelse til at sætte Fornuftens Præg paa Omgivelsen, hvortil de ere kaldede, og hvorved de paa mangfoldige Maader kunne forstjønne sig Tilværelsen.

Vor Læreanstalt giver nu det dannede Menneske en Veilighed til at blive bekendt med de Naturkræfter, der benyttes i Ræringøbrugene; den tilbyder ham Øvelse i chemiske Arbejder, i

Tegning, i Mathematikens Brug og Anvendelse, i Massinlæren; den aabner ham Bærksteder, hvori de vigtigste mechaniske Kunster læres. Den giver ham en Oversigt over samtlige Næringsbrug og disses indbyrdes Forhold. Den unge Mand, der har noget Anlæg og Virksomhed, vil da ved Hjælp af de her opnaaede Forkundskaber og Færdigheder med Lethed sætte sig ind i den Næringsbrug, han vælger. Vel vil han endnu have Erfaringens Skole at gennemgaae; men han skaanes dog for de Væredrengaar, der affrætte saa mange dannede unge Menneſter fra Næringsbrugen til største Skade for Landets Fremgang i Kunstflid og Velstand. Hvor Faa gives der ikke blandt vore Rige, der vove at anvende deres Midler i Kunstfliden! De have Ret, — thi de forstaae hverken at gjøre Anlæg dertil eller engang at bedømme de Forslag, som derover gjøres dem — men ansaaes Naturvidensskaben og dens Anvendelse for et Studium, der egnede unge Mænd af de høiere Stænder, vilde dette Misforhold snart ophøre, og mange Menneſter sættes i en ny og gavnlig Virksomhed.

Det har ikke undgaaet Deres Majestæts Opmærksomhed, at mange Embedsmænd vilde vorde langt mere stikfede til de dem betroede Forretninger, dersom de havde den Art af Dannelse, hvorom her handles. De har, allernaadigste Konge, ved Indstiftningen af vor Væreanstalt villet sørge for denne vigtige Deel af Bestyrelsen. Det er klart, at Sprog, Lovkundskab og Comptoirøvelse ikke give den Embedsmand, der har en nær eller umiddelbar Indsigt paa Næringsbrugen, al den Forberedelse, han behøver. I det bedste Tilfælde forskaffer han sig senere ved Aar og Erfaring nogle af de manglende Kundskaber; men har han ingen Sands for Næringsbrugene, vil han let foragte dem, som Ting, det er under hans Værdighed at kjende, og det er da meget at befrygte, at han ikke blot vil forsømme det, der kan befordre dem, men endog ved falske Forholdsregler gaae meget Gavnligt i Jødselen. Den derimod, der med Flid og Forstand har benyttet vor Væreanstalt, vil paa sin Post medbringe Kjendskab og Kjærlighed til Næringsbrugene, og snart udfylde ved Erfaring det, som endnu manglede ham; han vil ved utallige Leiligheder være den venlige og fornuftige Raadgiver, hvor en Anden kun vilde vise sig som Magthaver; han vil ved sin Agtelse for Kunstfliden bidrage til at forjage den uforfjente Ringesagt.

der staaer den saa meget i Veien; han vil grundigen kunne besvare de Spørgsmaal, som hans Konge lader ham forelægge, angaaende Næringsbrug og Landhuusholdning, og han vil kunne gjøre gavnlige Forslag saavel til Ophævelsen af Hindringer, der endnu nedtrykker en Kunstflid, som til nye Rettelser for dens Opkomst.

De Mænd, som saaledes have erhvervet sig en levende, anvendelig Kundskab i Naturlæren, ville ogsaa udbrede Smag derfor i deres Omkreds. Ingen Videnskab giver rigere Anledning til daglige Samtaler og Meddelelser; thi Gjenstandene ligge os saa nær, de frembyde saa megen Afvejling og Nyhed, de tilløkke saa meget ved deres Nytte, og endeligen forvikle de ikke Menneftene saa let i Strjdigheber, som andre Gjenstande for Eftertanken, der snart foraarsage Splid formedelst deres Uvisshed, snart formedelst den Deel, Menneftenes Videnskaber tage deri. Denne Udbredelse af Smag for Naturvidenskabten vil give Anledning til, at vort eget Lands Natur nærmere undersøges, at dets Frembringelser bedre benyttes, og at fremmede Opdagelser hurtigere komme i Omløb.

Den Dannelse, man hidindtil ansaae som den eneste, maatte altid blive fremmed for den største Deel af den arbejdende Klasse. Vor Videnskab er Næringsbrugeren mere tilgængelig; ved sin legemlige Side er den ham, om jeg saa maa sige, haandgribelig; ved sit aandige Indhold, hvoraf en væsentlig Deel ikke fordrer overordentlige Forberedelser for at fattes, opløfter den ham, og giver ham en høiere Dannelse. En vis Grad af den sædvanlige Dannelse fører lettelligen Mennefter af den arbejdende Klasse bort fra deres Livs Formaal, opfylder dem med Lede og Ringeaagt for deres daglige Forretninger, frister dem til at selskætte sig med Kunster og Videnskaber, de hverken kunne forstaae eller bruge; ja forleder dem vel endog til at tage Deel i religiøse og politiske Partier, hvori de forvandles fra nyttige til unyttige, ja skadelige Medlemmer af Samfundet. Vor Videnskab fører Næringsbrugeren til hans Arbeide. Har han høiere Evner og den urolige Virksomhedsaand, der pleier at ledsage disse, saa feer han tæt omkring sig en vid Markt, hvor hans Aand kan tumle sig, og hvor han kan vinde Rigdom og Ære uden at udsætte sig for at vorde forsmaaet, gjort latterlig eller endog indviklet i strafværdige Foretagender.

Det er mig ikke ubekjendt, at mange af Fædrelandets mest

oplyste og indsigtsfulde Mænd forestille sig, at videnstabelige Kundskaber ere upaasfende, endog skadelige for Næringsbrugeren, og at det kun er Stykker af Videnskabens Material, saa at sige kun Recepter, som man skal meddele den arbejdende Klasse. Saa mange udmærkede Mænds Anseelse vilde have noget Tilbagestrækkende, dersom jeg ikke paa den anden Side saae en Mobbægt i de Mænds Overbeviisning, som især have højselsat sig med Næringsbrugenes Forædling, og som for største Delen leve i Lande, hvor man har en ældre Erfaring til Prøvesteen. Jeg tilstaaer, at jeg allerede ved de første Skridt paa Lærerbane havde fattet den Mening, jeg nu forsvarer; men jeg har behandlet den med Tvivl og underkastet den en lang Erfarings og Estertankes Prøvelse. Det har ikke undgaaet min Opmærksomhed, at adskillige Mennesker af de arbejdende Classer, der havde anvendt nogen Tid paa Videnskaben, ere bleven forstruede, have forsømt deres Arbeide, løbet efter Drømmebilleder; men jeg har ikke kunnet overbevise mig om, at man havde Ret, naar man skød Skylden derfor paa Videnskaben. Saadanne Mennesker vilde ellers ogsaa have spildt deres Tid paa Ting, de ikke forstode; det være sig nu, at de havde valgt perpetuum mobile eller Statsforfatningen eller Religionen til Gjenstand for deres ullykkelige Virksomhed. Kort: der gives en Art af Mennesker, som have en naturlig Færdighed i at udbrage noget Brangt af Alt, og som man ikke letteligen skulde kunne forbedre, uden at opdrage dem paany. Men man vilde feile meget, om man troede, at dette Slags Mennesker kun fandtes i de mindre forfinede Classer; man finder dem overalt, selv blandt dem, til hvis Stand en lærd Forberedelse agtes nødvendig; men her falder det ret i Dine, at Ulykken ikke hidrører fra for megen Lærdom.

Man forestiller sig ofte, at Videnskaben er altfor vanskelig, og Næringsbrugernes Fatteevne altfor indskrænket. Der gives mangfoldige Naturløve, som baade ere saa lette at forstaae og at anvende, at intet sundt Hoved kan finde Vanskelighed deri; f. Ex., at Varmen udvider alle Legemer, at Luftens Tryk bærer Dvægsølvbet i Barometret og det opslugede Vand i Pompen, at Virkningen af en Bevægelse bestemmes ved Vægten, multipliceret med Hastigheden. Der gives desuden, hos ethvert Menneske med jævnt gode Naturanlæg, en Evne til at opfatte det, der nærmest

er ham vigtigt, og som forarsager, at Næringsbrugerne ofte gjøre en Anvendelse af videnskabelige Sætninger, som man ei havde ventet. Erfaring har desuden lært mig i mangfoldige Exempler, at et godt Hoved, endog med yderst ringe Forkundskaber, kan høste megen Gavn af Videnskaben, naar han kun ei lader det mangle paa Flid.

Idet man vil udelukke Næringsbrugeren fra videnskabelig Underviisning, forlanger man tillige, at Videnskabsmanden skal udfinde, hvilken Brug der i Værkstederne kan gjøres af hans Videnskab; han skal derefter udfærdige Forskrifter, om hvis Grunde Næringsbrugeren ikke behøver at være underrettet. Man tilbyder Videnskabsmanden herved den Ære at være Næringsbrugeren's Formynder; men han maa frabede sig den, baade for sin og dennes Skyld. Det er næsten umuligt, at Videnskabsmanden, om han ogsaa forener et praktisk Blik med sin dybere Indsigt, skal have Tid for alle de smaae Enkeltheder, hvoraf en Fremgangsmaades Held eller Misheld i Værkstedet kan vorde afhængig. Lader os endog sætte, at man hos Videnskabsmanden fandt den yderst sjældne, om ikke umulige, Forening af alle de Talenter, der behøves i Videnskaben og i Værkstedet — thi Værkstedet fordrer ogsaa Talenter, som kun forfængelig Hovmod kan oversees med Ringeaagt — forener han, siger jeg, alle disse Naturgaver, hvor vil han faae Tid til at anvende dem alle? Skal han give Værkstederne Forskrifter, der skulle bruges af ukyndige Mennesker, maa han da ikke leve i Værkstederne for at erfare alt det, der udfordres til at gjøre disse Forskrifter fattelige? Skal han leve for den høiere Videnskab, maa han da ikke trække sig tilbage i en, Eftertanten og Undersøgelsen helliget, Censomhed? Men havde nu endeligen Videnskabsmanden givet Forskrifter, saa fattelige, som Forskrifter lade sig gjøre; mon der nu ikke vilde møde mange uforudseete Omstændigheder, hvor den Ukyndige ikke vilde vide at bruge dem? Det er en sand Umulighed at forudsee alle saadanne Omstændigheder og allermeest, hvor nye Fremgangsmaader skulle indføres. Man klager saa ofte over Ubrugbarheden af Forskrifter, der findes i Bøger: og alt for ofte ere disse Forskrifter enten urigtige eller dog utilstrækkelige; men ofte ligger Skylden hos Næringsbrugeren selv. Snart overseer han, af Ukyndighed om Forskriftens Grunde, en *tilsyneladende* liden, men i Virkeligheden indflydelsesrig Omstæn-

dighed, snart troer han at være klogere end Forstriftens Forfatter — thi Selvflogskab er Uvidenhedens Løbfager — og gjør Forandringer, som stride mod Hensigten, medens han troer at have forbedret; snart veed han, som sagt, ikke at afhjælpe uforudseete Vanskeligheder. Det er desuden næsten utroligt undtagen for den, som har Erfaring herover, hvilke falske Forestillinger, ikk blot raae Mennefter, men endog dannebe, indblande i det, der meddeles dem som Resultater af Naturvidenskaben, naar de ikke have faaet en nogenlunde rigtig og sammenhængende Oversigt over den. Til alt dette kommer endnu, at den ukjendelige Næringsbruger let paa Grund af sine falske Forestillinger foretrækker urimelige Forstrifter for de gode, et Tilfælde, der indtræffer ikke blot ofte; men jeg tør sige, som oftest.

-Skal Videnskaben udøve en stor og omfattende Indflydelse paa Kunstflid og Næringsbrug, maae altsaa de, der drive den, selv bringes til nogen videnskabelig Indsigt. I de fleste Tilfælde er det Videnskabsmanden, der skal gjøre de store og vidt-udseende Opfindelser for Næringsbrugeren; men denne maa have videnskabelige Indsigter, for at forstaae disse Opfindelser og paa- skjønne deres Værd, og han maa selv gjøre en Mængde af smaae Efteropfindelser, for at indføre Videnskabsmandens Grundtanke i de ved saa mange Biomstændigheder forviklede Værkstedarbejder. Mis kjendelsen af dette venstabelige, meddelende Forhold mellem Videnskabsmanden og Næringsbrugeren har givet Anledning til usigelig megen Forvirring. Det er Tid, at man gjør sig klart, hvad Begge vinde ved at sætte sig i deres sande Forhold til hinanden. Videnskabsmanden har ved en saadan Begrebvirkning den Fordeel, at hans Opmærksomhed jevnligt henvendes til Erfaringens Enkeltheder, hvilke han, uagtet han selv gaaer ud fra Erfaringen, let fristes til at tabe af Sigte, medens han, byggende Slutning paa Slutning, stræber at hæve sig til den høieste Indsigt. Det ligger i den menneskelige Natur, at vi i en lang Slutningskæde letteligen føres vild, ikke saa meget ved indvortes Feil deri, som meget mere derved, at vi oversee Betingelser, der skulle tages med for at svare til Naturen, saa at vi ved Enden af Tankerækken vel have rigtigt beviist Noget, men at dette Noget ikke findes bestemt saaledes i Naturens Sammenhæng. Vor Viden maa derfor slittigt bringes paa Erfaringens Prøvesteen. Saadanne Erfaringer, og det meget

paatrængende, og paa en vis Maade uafviselige, naar man har indladt sig med dem, frembyde alle Erhvervsomhedens Bestræbelser. I det at Videnskabsmanden herved bliver gjort opmærksom paa mange Ting, hvorfor Theorien hidtil ikke kunde gjøre Rede, drives han til nye Undersøgelser, der snart berigtige, snart udvide hans Indsigter; medens han paa den anden Side nyder en ny og velgjørende Glæde af sin Videnskab, idet han seer, hvorledes den forskjøner det borgerlige Liv.

Næringsbrugeren sættes ved sine videnskabelige Kundstaber istand til at indsee Grundene for det, han foretager sig, og kan derfor udrette meget, som før var ham umuligt. Men ikke nok dermed. Den større Udvikling, hans Forstand har faaet, idet han erhvervede sig de videnskabelige Kundstaber, gjør, at han arbejder med mere Forstand; men at arbejde med Forstand er mere værd end al Verdens Kunstrecepter. En naturlig Følge af, at Næringsbrugeren saaledes arbejder med større Indsigt, er ogsaa, at han gjør sit Arbejde med Kjærlighed og Glæde, følgerigen ogsaa derfor vil arbejde flittigere og bedre. Han vil føle sig selv foræblet og værdig til at tælles blandt Landets tænkende og ophlyste Mænd; han vil derfor ikke skamme sig ved sin Næringsvei, og hvad dertil hører; men desto mere vil han skamme sig ved alle slette Kunstgreb, hvorved mange Næringsbrugere søge ulovlig Fordeel. Denne Tænksomhed og denne ædle Tillid ville herligt sammenknytte sig med den Opfindelsesaand, vor Videnskab saa kraftigt vækker; Opfindsomheden hører til dens Bæsen; hvert Dieblit frembyder den os Spørgsmaal, som kun lade sig besvare ved nye Forsøg; mange blandt disse ere af en saadan Bestaaffenhed, at selv den mindre Indsigtsfulde kan ubtænke dem. Han har herved en herlig Leilighed til at øve sig, og til at udvikle den større eller mindre Opfindelsesaand, der er falden i hans Lod; men det er denne Aand, der frembringer Forbedringerne i al Slags Kunstflid og Næringsbrug; kun ved den ville vi være istand til at kappes med Udlandets Kunstflid. Aldrig vil et Folk kunne naae et andet ved blot Efterligning, skal det staae ved Siden af dem, som forbedre Næringsveiene ved Opfindelser, maa det selv opfinde, ellers bliver det altid en Mennefsaalder tilbage. Kun ved opfinderist Virksomhed frembringes denne hæderlige Bæddekamp og denne broderlige Med-

deelse, der mere og mere ville sammenknytte forskjellige Landes Mennesker.

Efter alt dette synes da vor Lærestanstalt at frembyde et heelt System af følgerige Virkninger. Lærerne have her den ærbødige Leilighed til at berige sig med Erfaringer, og til at forfuldkomme Videnskaben ved nye Forsøg. De Faa, som ere fødte med Anlæg til Videnskabens Forfremmelse, ville her finde fuldstændigere Hjælpebidler til at lægge den Grund, hvorpaa der skal bygges. Den tilkommende Embedsmand, der i sin Tid skal faae Indflydelse paa Næringsbrugene, vil her kunne erhverve sig de Kundskaber, de Færdigheder og den Art af Uddannelse, som dertil høre. Den unge Mand af Opdragelse har her en Skole, hvor han kan forberede sig til Næringsbruger, uden at underkaste sig den raa Behandling, som et efterhaanden vigende Barbari endnu har levet i Laugene. Mennesker, der ikke have været begunstige ved en ædel Opdragelse, ville her finde en Leilighed til at udvikle deres Aands-gaver, forædle deres Virksomhed og hæve sig til en fortjent Anseelse. De Mænd, som udgaae fra vor Lærestanstalt, ville, hver paa sit Sted i Fædrelandet, selv om de ikke lægge an derpaa, danne nye Udgangspunkter for nyttige Kundskabers Udbredelse. Nationalaanden vil efterhaanden faae en mere praktisk Retning. Opfindelsesaanden vil mere og mere hæve sig. Fædrelandets Naturfrembringelser flittigere og bedre benyttes. Fremmedes Opdagelser hurtigt komme i Omløb hos os. Og ved alle disse forenede Bestræbelser vil, under Guds Belsignelse, Velstand mere og mere blomstre, Fædrelandskjærlighed og Borgersind næres og voxe.

Med Glæde see vi saaledes vort Fædreland uopholdeligen stride frem paa den Oplysningens og Uddannelsens Bane, hvorpaa det uagtet sin Lidenhed og uagtet sin Fraliggenhed fra Europas Midtpunkt har gjort saa hæderlige Fremstribt. Vi føle under denne Betragtning en dyb Taknemmelighed ved Erindringen af den lange Række af danske Konger, der, lige fra ham, der stiftede vort Universitet, med saa megen sand Landssfaderlig Iver have truffet de mange Foranstaltninger til Oplysningens Fremme; men, allernaadigste Konge, ikke blot fordi deres Velgjerninger ligge os saa nær, eller fordi deres Menneskekjærlighed og Huldsalighed have indtaget alle Hjerter, vil Taknemmeligheden dvæle ved Deres Majestæt; nei, den uopstille

Historie vil engang sande det med os; naar den har fortalt, at Frederik den Sjette allerede i sin første Manddom, ved Thronens Side, var sit Lands Velgjører, der kraftigt virkede for at bryde de Lænker, der holdt Bondestanden i Afmagt, og for at lade Danmark give Europas Nationer et lysende Exempel ved Slavehandelens Affkaffelse, og naar den har stillet Efterverdenen for Die, hvilken betydelig Sum af Indretninger til Nødsfærdighedens og den sande Borgerfriheds Fremme denne Konge kaldte for Lyset, vil den heller ikke glemme at nævne hans store og fabelrige Omhu for Almuestolerne: de høist vigtige og omfattende Forbedringer han gav Krigerens Opdragelse: den nye, og med Tidernes Fremstribt mere stemmende Skikkelse de lærde Stoler skyldte ham: hvilken betydelig Udbidelse og Forbedring vort Unversitet under ham erholdt; og hvor mange andre Indretninger, saavel for Kunster som Vidensfaber, vil den ikke have at nævne, som skyldte den samme velgjørende Haand enten Tilbærelsen eller forsøget Liv og Kraft! Hvad Historien engang vil fortælle om Deres Majestæt, det fylder i Dag vore Hjerter med Taknemmelighed. Den Værestalt, vi her indvie, giver vore Taknemmeligheds-Følelser ny Næring, og besjæler os med nye Forsætter, ogsaa at bidrage vort til, at Landsfaderens store Hensigter maae opnaaes. Gud velsigne Kongen og hans Huus! Han gibe, at Fædrelandet maa blomstre, og at vor Værestalt maa værdigen bidrage Sit dertil!

I.

Tale holden i de skandinaviske Naturforskeres første Møde i Kjøbenhavn.

(Den 3die Juli 1840.)

Vi begynde idag en Række af Meddelelser og Forhandlinger, som begunstiges af hele Scandinaviens gode Ønster. Det er ikke blot som et Foretagende til Naturvidenskabens Fremme, at den vækker al denne Deeltagelse: tænkte man sig ikke mere derved, vilde der vel ikke være Mangel paa Deeltagelse, men saa stor, saa levende, saaledes alle ophyste Nordboer gjennemtrængende vilde den ikke være; nei, man seer deri tillige en stor og betydningsfuld Ytring af den sig hver Dag mere og mere udviklende nordiske Folkeaaend, der klarligt fatter, at vi, som ere udsprungne af een Stamme, tale — om end i forskjellige Mundarter — eet og alle forstaaeligt Sprog, og have fælles ærefulde Oldtidsminder at bevare, upaatvivleligt ogsaa maae have fælles store Formaal at virke til, en fælles Verdensbetydning at efterstræbe, og et fælles Brodersind at holde i frodigt Liv ved indbyrdes Velvillies- og Høiagtelsesbeviser.

Vi have allerede ved Slutningen af forrige Aarhundrede og i Begyndelsen af nærværende seet denne Aand betegnet ved et af skandinaviske Lærde stiftet Selskab, og siden vedblivende at høre sig deels i gjensidig Tilegnelse af aandelige Frembringelser, deels i talrige venstabelige Sammenkomster; men noget saa stort og omfattende som Dannelsen af vort Selskab var der endnu ikke steet i denne Retning. De saa lidet forberedede Møder i Gøttheborg viste allerede, hvormeget man kunde love sig deraf.

nu behøver man blot at kaste et Blik paa denne talrige Forsamling, der indeslutter saa mange Kræfter, for at føle sig forvisset om Opfyldelsen. Jeg vil heller ikke tale om dens Indflydelse paa Naturvidenskabens Blomstren i Norden — paa denne er allerede enhver Opmærksomhed henvendt — men jeg vil bede Dem dvæle med mig ved dens, vel almindeligt følte, men hidtil endnu ei noksom udtalte Indflydelse paa det fælles nordiske Liv; og maaskee ville De ikke være uvillige til fra dette Midtpunkt af at følge mig paa en Udflugt i videre Kredse.

Det er indlysende, at den Nytte, der stiftes ved Forsamlinger som vore, ikke alene er umiddelbart videnskabelig, men tillige har sin almeen menneskelige Side: ja, man kunde maaskee ansee denne som den vigtigste. Dette blev allerede fremhævet af de første Naturgrandsterforsamlings berømte Sifter, og er siden bleven erkjendt af de indsigtsfuldste Mænd. Imidlertid har en anden Fremstillingsmaade ikke sjældent, især i de senere Aar, søgt at gjøre sig gjældende, vel ikke ved aabenbar Modsigelse, men ved allehaande Domme og Forslag, som udgik fra et modsat Ansyn af Sagen. Man har saaledes undertiden betragtet de offentlige Møder som næsten overflødige, og meent, at man skulde saa meget som muligt indskrænke sig til Sectionsmøderne, for at hver Mand skulde holde sig til sit Fag. Saa agtværdige endog de Stemmer kunne være, som have hævet sig for denne Mening, føler jeg mig dog paa det stærkeste opfordret til at modsige den. Jeg tilstaaer gjerne, at den hidrører fra Stræben efter Grundighed og den for samme gunstige Selvbegrændsning; men ved nærmere Betragtning seer man, at heri ofte blander sig Meget af denne Selvbegrændsnings Overdrivelse, som gjør Mandens hele Opfatningsmaade indskrænket, og mere eller mindre lukker Sandisen for det, der ligger udenfor en selvgiort, snæver Synskreds, indenfor hvis Grændser man isvrigt kan have opnaaet en stor Virtuositet. I alle Tilfælde vil det være godt, at man overbeviser sig om, at de offentlige Møder ligesaa lidet kunne erstattes af Sectionsmøderne som disse af hine.

Det er allerede indlysende, at der i hvert Fag gives mange Gjenstande, som have Interesse for alle Naturvidenskabens Dyrkere; og hvor kunde der gives en bedre Leilighed for dem til at faae den ønskelige Oversigt over en Deel af de nye Fremstridt, og til at følge den Udviklingsaanb, som behersker det Hele, end

ved disse større Sammenkomster, hvor nye Tanker og Opdagelser fremstilles ved det levende Ord!

Uden disse offentlige Forsamlinger, hvori man endog maatte ønske korte Oversigter af mange Gjenstande, som omstændeligere skulle behandles i Sectionerne, taber vort hele Foretagende sin Enhed, og det ikke alene, naar de ganske tilsidefattes, hvilket maaskee Ingen vilde foreslaae, men ogsaa naar de behandles som en Bisag, der maatte vedligeholdes som et Slags nødvendigt Onde.

Ved de offentlige Forsamlinger sætte vi os ogsaa i et levende Forhold til hele Folket. Jeg veed vel, at Mange ansee dette for mere skadeligt end gavnligt. De mene, at Meddelelserne derved faae et mindre lærd Tilsnit, en mindre skarpt betegnet videnskabelig Form — og at dette undertiden skeer, ja bør skee, skjøndt langtfra ikke altid — deri maa man vel give dem Ret; men et andet Spørgsmaal er det, om de ogsaa have Ret til at betragte dette som et reent, uerstattet Tab. Man tager da ikke Hensyn til Værdien af den Fornøielse, oplyste Menneſter, der ikke høre til Faget, hørte af Deeltagelsen, og endnu mindre betænker man den Nytte, vi selv have af at fremstille Sandheden under nye Stikfælsler. Vel er det sandt, at der gives en falsk Stræben efter Popularitet, en blot Tugen efter at gjøre Indtryk og at more, som er Videnskabsmanden uværdig, og at der gives en ved saadanne Midler frembragt Morstab, som langt fra at gavne, forvirrer, og skader de Nydende. Det lader sig heller ikke nægte, at selv den værdige Fremstilling af Videnskaben kan møde falsk Opfatning af dem, som staae udenfor dens Enemærker: og vist nok er det, at den, som foretager sig, af saadanne Misgreb enten fra de Foredragendes eller Opfattendes Side, at ulede Indvendinger, vil ikke have noget vanskeligt Arbejde; men det vilde heller ikke den, som med et lige fjendtligt Niemed vilde forfølge de lærde Foredrag, eller gennemgaae lærde Bøger. Dog dette Slags Kamp fører ikke til nogen sand Afgjørelse: denne opnaaes kun ved Sagens Opfatning i dens hele Aand, og paa en saadan maatte jeg da hentyde.

Af hiin Fortjærlighed for eenſidig Afgrænsning udspringer ogsaa den af Nogle fremsførte Klage, at de sammenkomne Naturgrandforskere ikke skulle have faaet No til at anvende deres Tid ubelukkende for videnskabelige Niemed, men havde sølt sig hindrede

og forstyrrede ved de Fester, man gav dem, og de andre Tegn paa Gæstfrihed og Høiagtelse, hvormed man kom dem imøde. Jeg mindes kun at have seet saadanne Yttringer i Aulebning af en Forsamling i Tydskland, ved hvilken jeg ikke havde været tilstede; men om endog noget Misgreb et eller andet Sted kunde være skeet i denne Henseende, saa røber dog Paastanden i sin Almindelighed en Overburdering af den blotte Rundstabsindsamling og en Mangel paa rigtig Følelse for det Almennemnesselige i Foretagendet. Den hele Sammenkomst er selv en Fest, fuld af høiere aandelige Nydelsler, til hvilke de andre af lettere Art naturligt knytte sig og det med mere Binding en Tab, naar Alt fleer med Maal og Maade.

Maaftee kunde det synes hensigtsløst at tale mod denne Misforstaelse i en Forsamling, hvor de velvillige Følelser, med hvilke den svenske Gæstfrihed i forrige Aar modtoges, og den videnskabelige Virksomhed, som saa livfuldt yttrede sig i den Gøttheborger Forsamling, endnu ere i saa frisk Minde; men hvor en skjæv Forestilling offentlig er fremsat med en Tillid, som kunde skaffe den Tilhængere, er det ikke uden Nytte at nedlægge Indsigelse derimod; thi uagtet den i Sagens Natur grundede Opfatning af saadanne Selskabers Diemed upaatvileligt vil hørde sig mod alle Forsøg til i dens Sted at sætte noget Genfaldigt, vil dog det Bisald, som saadanne Indsigelser kunde vinde hos Enkelte, virke mere eller mindre forstyrrende paa den stjerne Harmoni, som er en Grundbestanddeel af vort Selskabs Væsen.

Men jeg vender tilbage til de standinaviske Virkninger, som jeg troer, man tør haabe af vort Foretagende. Skulde det synes Dem, at jeg udstrækker disse for vidt, saa beder jeg allerede forud, at man vil overveie, at Tanken naturligt fører os til den yderste Grændse af det Opnaelige, og at vi, for at komme til noget Stort og Herligt, maae fæste Diet paa det Maal, den foreholder os, endstjøndt vi vel vide, at Virkeligheden overalt frembyder store Hindringer, som kun tillade os langsomt og usfuldstændigt at nærme os dette Maal.

Det forstaaer sig af sig selv, at de gjensidige Tjenester, som Naturgrandstjerne saae jevnlige vise hverandre, og hvorved saae stærke Baand knyttet mellem dem, maae formeres betydeligt ved vore Sammenkomster; og medens Bidskaben derved fremmes, bliver ogsaa Bidskabet inderligere og mere levende, og fra hver

af de Mænd, som staae i saadanne Forbindelser, udbredes i Lærereforedrag, i Tale, i Skrift beslægtede Velvilliesfølelser gjennem vidtomfattende Virkekrebse.

Ved Sammenkomsterne seer man hverandres videnskabelige Indretninger, og underholder sig derom deels med Landets mest oplyste Mænd, deels med oplyste Landsmænd, som havde seet Tingene med, og derfor deeltage i Bedømmelsen og Tankernes Berigtigelse med al det friske Indtryks Kraft. Man vil paa ethvert Sted finde Noget at efterligne, og ved gjensidigen at optage det Gode, det ene Folk fra det andet, vinde Alle, og indbyrdes Agtelse og Velvillie forøges.

Man hører hverandres Sprog, ikke blot i Hverdagstale, hvor det ofte behandles skjodesløst, men i gjenomtænkte Foredrag, og naar man faaer Hverdagstalen at høre, da er det i dens mest forvælede Stikfelse, i de oplystere Selstabskrebse. I alt dette kunne vi stedsse lære Noget af hverandre: selv om Udtalen gjælder dette; thi, uden noget uforstandigt Forsøg paa Sammenjævnning, kunne vi med fælles Fordeel tilveiebringe en Nærmelse, naar vi, ledebe ved hverandres Exempel, aflagde saadanne Unøiagtigheder i Talen, som endnu ikke have rodfæstet sig i Mundarten, og overalt, hvor Brugen var vakkende, søgte at forene os om den Udtale, som de nordiske Sprogs fælles Charakterer og Udviklingslove mest synes at tale for.

Ogsaa det vil vindes ved vore Sammenkomster, at man mere og mere vil aflægge den hos Sprogbeslægtede saa gængse Bane at stødes over visse Udtryk hos sin Nabo. I nogle Tilfælde, hvor en meget latterlig eller modbydelig Tankeforbindelse opvækkes hos det ene Folk ved noget Ord hos det andet, kunde man ogsaa mangen Gang bortrydde Anstød ved at afholde sig fra Brugen deraf i Skriftsproget.

Endnu mere omfattende ere de Forbedringer, vi kunne tilveiebringe i vore Sprog, ved at det ene tilegner sig en Deel af det andet Ordserraad. Udsprungen af den samme Rod, kan det ene i mange Tilfælde let og hensigtsvarende beriges af det andet. Hermed er allerede i det sidste Halvhundrebaar skeet en lykkelig Begyndelse. Det Danske har optaget mange heldige Ord af det Svenske; jeg tør uagtet min slittige Læsning i det Svenske ikke med fuld Visshed sige, om noget lignende er skeet fra svensk Side; men jeg har dog den Formodning. Islandt

de flere Midler, som kunne fremme denne gjensidige Berigelse, ville vore Forsamlinger ogsaa indtage deres Plads, og vist ingen ringe; thi Naturvidenskabens mægtige Udvikling tager ogsaa Sproget kraftigt i Beslag.

Den Betydning, vi maae tillægge vort Foretagende, viser sig endnu med forstærket Vigtighed, naar vi henvende Blikket paa det Indvortes. Den Maade, hvorpaa Naturvidenskabten søger den Fornuft, som aabenbarer sig i Naturen, nemlig ved at opspore, samle, ordne og overveie det i Erfaringen Givne, medfører den vigtige Fordeel, at man deri lettere kommer til Enighed end i nogen anden Videnskab, Mathematiken undtagen; thi neppe opdages der noget nyt Naturforhold eller nogen Berigtigelse af en gammel Opfatningsmaade, førend den strax finder Indgang, vel ikke altid uden Modstand, men dog sjældent med en mere udholdende, end den Sandhedens upartiske Prøvelse fordrer. Misforstaaelser kunne her, hvor den omhandlede Gjenstand kan fremstilles i sin sandfælsige Væren, ikke let vare længe, og den Egenhæd, som ofte forleder Menneskene til den fasteste Vedhængen ved forudfattede Meninger, har mindre Fristelse at modstaae, hvor man ikke saa meget befeires af en fremmed Lands Overlegenhed som ved Naturens eget Udfagn. I alle Meddelelser mellem Naturgrundforskere er derfor ogsaa den Følelse kjendelig, at man ikke meddeler blot af sit Eget, men det i Naturen Fundne; hvor stor Fortjenesten af denne Finden var, træder herved ikke saa paafaldende frem, som i de fleste andre Videnskaber. Men herster der saaledes forholdsviis en større Fred i Naturvidenskabterne end i de fleste andre, er dette dog intet Tegn paa en død Hvile. Kæmper man kun lidet med hverandre, har man desto mere at kæmpe mod det Mørke, som skjuler Fornuftsaaenbaringen for os i Legemverdenens uendelige Mangfoldighed. Forgængerne have hertil efterladt os mange Vaaben, enhver ny Opdager laaner atter nye Vaaben til sine Medstridere; derfor herster der i Naturvidenskabterne en bestandig Fremstriden, en bestandig Udvikling, om De vil, en bestandig Gjæring, kort en mægtig Livsvirksomhed, i hvilken de forstyrrende Kræfter ikke længe faae Lov til at raade ene, men nødes til snart at indgaae som Bestanddele i nye Skabelser.

Med dette indre Liv gaaer den en stor Fremtid imøde. *Endnu er den Indflydelse, den har udøvet paa de menneskelige*

Forhold, mægtig som den er, dog kun liden i Sammenligning med den, som skal udvikle sig. Jeg vil her ikke tale om de store Forventninger, som over hele Verden næres om den fortsatte Omdannelse, Naturvidenskabens maa frembringe næsten i alle Fredens og Krigens Kunster — jeg deler disse Forventninger endog med den Forhaabningsfuldeste — men her kan ikkun dens Indflydelse paa den almindelige Dannelse fængsle vor Opmærksomhed. I denne Henseende ere dog de talrige i Livets Syssler nyttige Opdragelser ikke ufrugtbare; ved enhver saadan nødes mangfoldige Mennesker, som før bestandigt gif i den sløvgjørende Vanes Nag, til at tænke, og mange andre vækkes endog til en kraftfuldere Landsvirkosomhed ved Bestræbelsen efter selv at finde noget Nyt. Man indseer let, hvor overordentlig udstrakt og gennemgribende denne aadige Opvækkelse maa være; men Naturvidenskabens selv, betragtet som Dannelsesmiddel, har Fordring paa en langt større og mere udbredt Indflydelse end den, som hidindtil har fundet Steb. Den er endnu ikke behørigt inblemmet i Opdragelsen, allermindst i vor nordiske. Jeg veed vel, at Mange staae i den Mening, at denne Mangel kan indhentes i en modnere Alder; men jeg svarer herpaa, at dette kun paa samme Maade kan skee i denne som i andre Grene af Opdragelsen, men ingenlunde lettere. Ordentligviis og kun med de Undtagelser, som altid kunne gjøres for Mennesker med eieendommelige Anlæg, sammenbøyer ikke det Værte ret inderligt med vort hele Væsen, naar vi ikke i Barndommen have lagt Grunden dertil. Saalænge, som man kun talte om at indføre Naturvidenskabernes i Opdragelsen, fordi man deri saae en nyttig Kundskabsmasse, tilbagestødte de indsigtsfuldeste Opdragere den med Rette; thi Opdragelsen skal være Dannelse. Men nu maa det vel ikke være vanskeligt at overbevise sig om, at der gives Eener hos Barnet, som ikke grundigt udvikles uden ved Naturvidenskab. Disse Eener gaae ud paa den af Fornuften gennemtrængte sandfælige Opfatning; paa de mangfoldigste Maader udvikle disse sig i det daglige Liv, uden dog at naae enten den Eenhed eller den Fylde, Naturvidenskabens kan give dem; men ved Opdragelsen, som under de senere Aarhundrederes større Fordringer uundgaaelig bliver meget kunstig, drages Sjælen bort fra den frie Hengivelse til Naturen; ved Kunsten skal den atter føres derhen, og dette skeer kun ved Naturvidenskabens. Som Led af Opdragelsen har

den det høie Formaal, at sammensmelte den sandfelige Opfatning med den fornuftige, at bringe det derhen, at vi opfatte Tingene, som om det var Fornuften selv, der sandseede. Jeg veed vel, at dette i sin Fulbendthed er jordist uopnaaeligt; men at arbejde for at nyde Glimt af dette aandelige Liv, det kunne vi, derhen skal Opdragelsen mere og mere føre vore Efterkommere. Det vil ikke være let at bringe Methoderne for Skole-Underviisning i Naturvidenskaberne til samme Fuldkommenhed, som de vi have for Sprogene og andre ældre Bestanddele af Opdragelsen; men hertil vil man vel bringe det, naar man først almindeligt indseer Vigtigheden.

Jeg troer, at Naturvidenskaben, naar den saaledes kommer til at udgjøre en Grundbestanddeel af den almindelige Dannelse, i langt høiere Grad vil tilveiebringe en Virkning, som den allerede i nogle Aarhundreder har begyndt at udøve, nemlig at bekæmpe det Hæng til Spidsfindighed og Kunstleri, som de andre Egners eensidige Udvikling desto mere fremmer, jo videre den gaaer. Naturligviis vil jeg hermed ingenslunde sige, at de andre Videnskaber skulde forsømmes; tværtimod mener jeg, at den naturvidenskabelige Dannelse ogsaa vilde blive eensidig, dersom den ikke sammenknyttede sig inderligt med de andre Kundskabsgrene. Jeg vil kun, at den kraftige nærværende Virkelighed, den praktiske Aand, og, jeg sier til, den i en kraftig Fremstræben dog saa herlige No, som Naturvidenskaben kan fremme, skulle høre med til vor Tilværelse. Naar dette skeer, vil Naturvidenskaben udøve en ganske anden og større Indflydelse paa Literaturen og det dannede Liv end hidindtil; og under den Fremtid, hvori dette skeer, ville Naturgrundskernes Medvirkning altsaa faae en langt større Indflydelse, end den, man hidindtil pleiede at bringe i Anslag.

Mig er det derfor klart, at den af Tidernes Oplysning udsprungne rigtige Indsigt om Gavnligheden af, at den standnaviste Literatur faa meget som muligt danner en Eenhed, i en meget høi Grad vil styrkes og udbredes ved vort Selstaa. Jeg gjentager, at jeg ikke sigter til nogen Sammensmeltning; hvert af de standnaviste Folk vil naturligviis udvikle sin Literatur i sin egen eiendommelige Charakter; men ved en vel overlagt Samvirken vilde disse Literaturer udgjøre een ved vigtige Eiendommeligheder fra de Øvrige udmærket Literatur; saa at vi ligeoverfor alle Andre, med ædel Selvsølelse kunne træde frem som

Skandinaver. Ere vore Litteraturer med deres rige Statte kun lidet bekendte udenfor Norden, saa er det, fordi de ere Litteraturer og ikke een Litteratur: forstaaes vore Sprog kun i saa andre Lande, saa er det, fordi man lader de Fremmede troe, at Norden har flere Sprog, ikke fremstiller Sagen, som den er, nemlig, at vi have et fælles Sprog i to ved Skrifter uddannede Mundarter. Ved en misforstaaet Nationalstolthed have vi skilt os ad, og bragt Fremmede til at ansee vore Landsfrembringelser for ringe; lader os forene os, lad 6 Millioner Skandinaver lægge deres Kraft i een Vægtstaa, og sandelig man skal ikke finde den for let.

Men den samme Land, som ikke tillader os at være blotte Danske eller Svenske eller Norske, men fordreder, at vi ogsaa skulde føle vor Eenhed som Skandinaver, tillader os atter ikke at være blotte Skandinaver, men fordrer, at vi skulde føle os som Medlemmer af alle oplyste Folkeslægters store Samfund. Vore Sammenkomster skulde ikke tjene til at isolere os fra dette, men til med selvstændigere og større Kraft at deeltage deri. Hvert Folks Naturforskerforsamling kan i europæisk Betydning ansees som en Provindsialforsamling; men disse bør atter sammenknyttedes. Dette kan allerede skee derved, at Mange af os hyppigt besøge fremmede Sammenkomster, uden at bestemte Indretninger hertil træffes; men ønskeligt var det, at en saadan Forbindelse fikrebes ved Statens Medvirkning. Jeg holder det desaaarsag for ønskeligt, at Regjeringerne, som allerede hæderligt have understøttet denne Sag, ville bidrage hertil ved Pengemidler, hvad enten de nu selv fandt for godt at vælge de Mænd, som de understøttede til at rejse til fremmede Sammenkomster, eller maaskee hellere vilde lade dem vælge af den Naturforskerforsamling, til hvilken de høre.

Maaskee vilde det endnu bidrage betydeligt til en mere omfattende Eenhed, naar udvalgte Mænd fra alle Lande hvert 5te Aar kom sammen til en større Forening, hvortil Valgene skulde skee af de forskjellige Landes Forsamlinger.

Endnu vil jeg vove at fremsætte et Forslag til vort skandinaviske Samfunds Forfuldkomning, haabende, at mine Samfundsfæller vilde nærmere prøve det, og derved enten bringe det til større Modenhed eller opløse dets Mangler. Jeg troer nemlig, at det vilde være gavnligt, om vort skandinaviske Naturforsker-

samfund valgte for hvert Land en Committee, som i Mellemrummene mellem vore Møder kunde varetage vort Arbejde. De kunde kaldes de skandinaviske Naturforskeres og Lægers Raad og omtrent være for os, hvad de store engelske Selskabers council er. Medlemmerne kunde hvergang vælges paa 2 Aar.

Jeg slutter med at hylde vore med os broderligt forenede Gæster Velkommen, og ønsker, at vort Haab om samdrægtig og kraftig Samvirken til vort store Maal maa bekræfte sig ved rig, frugtbringende Opfyldelse.

II.

Tale ved Aabningen af den femte skandinaviske Naturforskerforsamling.

Det er med en dybtfølt Glæde, at jeg opfylder den hæderfulde Pligt at byde den femte skandinaviske Naturforskerforsamling Velkommen her indenfor disse Mure, hvor kjære Minder fra en tidligere Forsamling fremtræde saa levende for os. Jeg havde den Ære ligeledes at aabne hiin Forsamling og at udtale de Tanker og Følelser, som jeg troede gjennemtrængte Alle; hvad der end kan have været mangelfuldt i den Maade, hvorpaa jeg udførte dette, havde jeg dog den væsentlige Tilfredsstillelse, at jeg fandtes ikke at have misforstaaet dem. Den Aand, som beffælede os, var den samme som den, hvori vi havde begyndt vort Værk, og som uophørligt siden har behersket det. At bidrage til Naturvidenskabens frodigere Blomstren her i Norden var vort Hovedsiemed; men hertil knyttede vi som nordiske Naturforskere med en os fuldtbevidst og kjær Nødvendighed den anden Hensigt: at virke for den nordiske Broderaand. Vi vilde og burde herved holde os indenfor de Grændser, vort Grundsiemed satte os, og overlode til ethvert enkelt Medlem, hvad han udenfor vor Virkefæds endnu vilde forsøge at udrette for samme Sag. Det vil maaskee findes, at denne Begrændsning ikke er saa snæver, som den ved første Diekast maatte synes, og i alle Tilfælde har den en vigtig Fordeel ved at udelukke ethvert Vedhæng, som kunde indeholde nogen Anledning til Splid.

Iblandt de Bestræbelser, hvorved vort Samfund maa virke for den nordiske Broderaand, er Sprogudviklingen ikke den ringeste.

Jeg har bovet at berøre denne Gjenstand saavel i vore Gøttheborger Sammenkomster, som i de sidste kjøbenhavnste;

men hvor ofte den end omhandles, vil den aldrig udtømmes. Min Hensigt er, saameget som det staaer i min Magt, at fremkalde Overveielser, som kunde tjene til at gjøre vore Naturforsterbestræbelser saa frugtbare som muligt for vort fælles Sprog. Fælles kalder jeg det med samme Ret, som alle de Dialekter, der taltes i det gamle Hellas, kaldtes Græsk. Om dette vort Sprogfællesskab hersker der udentvivl den fuldkomneste Enighed imellem os; men dette er ikke nok, denne Erkjendelse maa stedse holdes i levende Anvendelse. At træde op i Fællesskab er Betingelsen for at erhverve Nordens aandelige Bestræbelser en ret stor og vort Norden værdig Anseelse udenfor vore egne Grænser. Man tænke sig, i hvilket Lys den tydske Aand vilde have været betragtet, dersom man i hver af Tydslands Stater vilde have drevet Kjærligheden til sin Fødestavn saa vidt, at man ene vilde føre Navn efter den; naar Brandenburgeren, Hessereren, Sachseren, Würtembergeren o. s. v. ikke vilde kaldes Tydskere, men hver benævnes efter den Stat, hvortil han hørte, og saaledes den ene vilde siges at skrive Brandenburgsk, den anden Hessisk, den tredie Sachsk, den fjerde Würtembergisk og saaledes i alle Tydslands andre Stater. Man vilde let, uden at gaae til de allermindste, herved have faaet en halv Snees Navne; men Navneadskillelsen vilde have ført til virkelig Adskillelse; man vilde i hver af disse Afdelinger stræbe at fremdrage Mundartens Egenheder og allermest de, som stærkest afvege fra de øvriges. I Tibernes Løb vilde man paa denne Maade have drevet det til en Adsplittelse, som vilde, om ikke ganske skjule, saa dog forvirrende omtaage Tydslands herlige Navn i Aandernes Rige. Luther, Copernicus, Albrecht Dürer, Opiz, Kepler, Stahl, Leibniz, Winkelmann, Lessing, Göthe, Schiller, Mozart, Kant, Bessel vilde da ikke have været Navne, der udgjøre een stor Nations Prydelse.

Det er sandt, at vi her i Norden allerede have en Adskillelse mellem to ved talrige Aandsværker udmærkede Mundarter, og at det ikke er sandsynligt, maaskee ikke engang ønskeligt, at de skulde sammensmeltes; men Broderfolkernes gjensidige Omgang og deres Fortrolighed med hinandens Værker ville efterhaanden frembringe lykkelige Nærmelser, og derved gjøre begge Litteraturer *fuldkomment tilgængelige* for Enhver, som tilgavns kjender een

af de to Mundarter, hvilke man iøvrigt kan være berettiget til fortsat at kalde Sprog, forsaavidt de hver have en høi Uddannelse. I to af Rigerne have vi en fuldkommen Sprogeenhed. Lader os holde fast herpaa; dette er sandeligt til vort eget velforstaaede fælles Bedste, hvorimod de Landsgaver og Indsigter, som hist og her anvendes i modsat Retning, afgjort virke til fælles Skade. Naturligviis skal denne Advarsel med enhver Bestræbelse, som har en Sprogadskillelse til Hensigt, ikke medføre nogen Indsigelse mod den Forædling, ethvert af Broderfolkene vil give sit Sprog, ved egen selvstændig Sprogudvikling; men det maa være Forædlingen — ikke Adskillelsen, der skal være Hensigten, og Broderaanden maa føre Tilsynet derved; i Grunden er dette ikke forskjelligt fra det, som hidindtil er steet. Det Sprog, som skrives i Danmark og Norge, er dannet ved dets Beboeres fælles Værker, og saaledes bør det vedblive. Vi ville da fremdeles have den Fordeel, at det ene Folk kan tilegne sig det andets Sprogopfindelser og andre Berigelser af Sproget. Den norste Natur har mange Gjenstande, som ikke forekomme i den danske; hvor gjerne maae vi da ikke tilegne os dem, ja, hvor ofte have vi ikke gjort dette. Af det Svenske kan vort Danske gjøre samme Laan; kun maa man herved ofte tillade sig nogen Forandring med Hensyn paa de to Mundarters Eendommeligheder. Dog saadanne Tilegnelser indskrænke sig ikke til Naturgjenstande alene: i hvert af de tre Broderfolk er Anden selvstændigt virksom, og frembringer nye Retninger, nye aandelige Skabelser, der ikke ville savne deres Udtryk i Sprogene; men dette vil ikke adskille os; thi paa samtlige tre Broderfolks Tunger hviler den nordste Land. Jo mere vi ret forstaae os selv, desto mere ville vi nærme os hverandre; og dog skal denne Tilnærmelse ikke hindre os fra hver at beholde sit Egenvæsen; men det maa hævedes i Kjærlighed og Broderaand.

Jeg har i nogle Diebliske maattet gaae ud over min egentlige Gjenstand, men kun for at forberede den saaledes, at dens Vigtighed vilde fremtræde i et stærkere Lys, og mangen Misforstand kunde forebygges, hvorfor jeg vilde være udsat, dersom De tillagde mig de Overdrivelser, som saa ofte knytte sig til den Stræben, for hvilken jeg er en varmtfølsende Talsmand.

Det synes ved et flygtigt Diekast, som om Naturvidenskabens Udvikling ikke stod i nogen stor Sammenhæng med Sprogets;

de fleste af dens Dele ere opfyldte med fremmede Ord, som man ikke kunde erstatte ved indenlandske, uden at underkaste sig en lidet belønnende Anstrengelse, og derhos endda give Anledning til den hyderste Forvirring. Det er sandt, at der indeholdes Meget i Videnskaben, der maatte tabe sin europæiske Brugbarhed, dersom man altfor meget indklædte det i ethvert Folks eget Sprog. Det vilde være en Forblindelse at nægte dette; men det vilde paa den anden Side være en stor og høist stabelig Vildfarelse, om vi miskjendte Naturvidenskabens folkelige Side, og det deraf følgende Krav paa en folkelig Behandling og en folkelig Sprogudvikling.

Imedens der unægteligt i Naturvidenskabens talløse Enteligheder haves en Kunststabsmasse, som stedse maa blive utilgængelig for Mængden, selv for Mængden af de Dannebe, og som udtrykkes i Ord, der forstaaes af Fagsmændene over hele Verden, gives der ogsaa et Udbytte af Videnskaben, som skal blive almindelig Eiendom. De herunder hørende Gjenstande have for endeel allerede deres Navne i det daglige Liv; men, alt som Videnskaben rykker frem, vil manges Sprogopfindelse, manges Opgraving af gamle Sprogstatter være fornøden; fremfor Alt fordrer det Almueengældende, som i Videnskabens meddelelige Udbytte maa blive saa overveiende, Udtryk, hentede af Sproget selv. Dette indeholder en skjult Philosophi, som hemmeligt beaander dem, forsaavidt de ere dannebe i Medfør af dets eget Væsen. Man maa her vel vogte sig for at hjælpe sig ved Oversættelser af udenlandske Ord, forsaavidt det oversatte Udtryk ikke er saaledes bestaffent, at man kunde have været tilbøielig til at danne det, om man endog ikke havde haft det fremmede Forbillede. Man maa næsten ligemeget vogte sig for at danne Ord, der skulle udtale altfor meget, være et Slags Definitioner; saabanne Ord ere ofte haarde, endnu oftere ufrugtbare, jeg mener uskikede til deraf at udlede alle de Betegnelser, som Tankeudviklingen fordrer. Endelig er det meget vigtigt at undgaae Ord, som kun med Vanskelighed udtales, og næsten altid ere ildelhydende. Naturvidenskaben sætter os meget hyppigt i det Tilfælde, at vi, ligesom de første Menneſter, maae give Navne til Ting, vi forhen ikke kjendte. Det er naturligtvis langt fra, at vi heri kunne bruge Menneſtens oprindelige Frihed eller engang den store *Frihed, som bruges i Dannelsen af Naturbeskrivelsens og Che-*

miens systematiske Navne; men vi maae nøies med at øse vore Udtryk af de os foreliggende Sprogmidler. Alt, hvad vi ere berettigede til, er at bruge disse med sand Landskrihed. Førrend man forsøger at danne Udtrykket for en videnskabelig Tanke, maa man først have gjort sig til Herre over den, og stillet sig Sagen saaledes for Dine, som om man vilde tale derom med en Forsamling af ophlyste Landsmænd. Man maa saa at sige see sig om i Sproget, for at opdage om deri allerede findes et Ord, som passer til Betegnelsen, eller om maaskee visse Sproglove eller endog kun Anthydninger af saadanne kunne tjene til Diemedet. Jo mere Udtrykket strax tiltaler den naturlige Sproglands, desto viskere kan man ordentligviis være paa, at man har truffet det Rette, og sat sin Tanke i Forbindelse med Folkets øvrige Kundskabsforraad. Men saadanne Ord og Udtryk kan man ikke danne i Mængde og med den Hurtighed, som kan anvendes ved systematiske Navne, der dannes efter visse Regler; nei, her er ethvert træffende nyt Udtryk enten en heldig Opfindelse eller et lykkelig Fund. De samles i Tidernes Løb ved Manges forenede Bestræbelser. Medarbejderne i dette Værk maae ikke lade sig affstrække derved, at mangt et Ord siden ikke befindes heldigt — de maae vide, at de mindre heldige Udtryk uden Stade kunne gaae under i Tidens Strøm — men de ere ogsaa berettigede til den Billighed hos deres Medborgere, at det udrettede Gode ikke glemmes over de mindre heldige Bestræbelser. Sammenkomster, som vore, synes mig fortrinligt skikkede til Overveielser af denne Art, og jeg er ikke uden Haab om, at vi ved nærværende Møder kunne udrette Noget for denne Sag.

Jeg turde maaskee have den Lykke, at alt dette fandt deres Tilstemning; men at De dog ville ansee Naturvidenskabens Indflydelse paa Sproget som lidet omfattende. Det er ikke uden Bigtighed for Sagen at vise, at dens Omfang er meget stort og betydningsfuldt.

Enhver, som stiller sig Videnskabens Historie for Die, vil see hvor stor en Indflydelse, den allerede har havt paa Sproget, uagtet den først langsomt og stridviis har modtaget nogen folkelig Fremstilling, og uagtet denne hidtil kun har naaet en liden Deel af det Omfang, som den er bestemt til i Tiden at opnaae. Hvormange, forhen kun i snævrere Kredse kendte Navne paa naturvidenskabelige Gjenstande, har den ikke ført frem for alle

Dannedes Bevidsthed, og hvormange andre har den ikke selv dannet, og derved ofte givet os Udtryk, som lade sig anvende udenfor den egentlige Naturvidenskab.

Vi maae minde os selv om, at det kun er lidet over to hundrede Aar siden, at man udenfor den romaniske Sprogstamme gjorde alvorlige, men dog endnu kun meget svage Forsøg paa at udtrykke videnskabelige Ting i Folkesproget. Da den store Astronom Kepler i Aaret 1616 udgav et tydsk Udtog af Archimedes, fandt han det nødvendigt at give latinske Oversættelser af de brugte tydske Kunstord, for at de, som hidindtil vare vantede til de latinske, lettere skulde finde sig til Rette deri. Blandt disse Ord træffer man *Kraiss*: *circularis linea*, *Umbkraiss*: *circumferentia*, *Bogen*: *arcus*, *Winkel*: *angulus* og flere tildeels endog mere bekjendte Ord, som langt fra ikke vare nye, men nu fremtraadte med den Bestemthed, der tilhører Kunstord. De kom da i en langt mere abstrakt Brug, idet de anvendtes ved utallige Veiligheder, hvor forhen kun latinske Ord fik Indgang. Man vil tillige paa det mest levende føle, hvormegent Brugen af de tydske Ord gjorde det muligt at skaffe de mathematiske Grundsandheder Indgang hos Tusinder, for hvem de latinske Ord altid gav Videnskaben noget Fremmed. Handlede der her kun om nogle faa Kunstord, f. Ex. de mathematiske alene, vilde Sagen endda ikke have nogen meget stor Betydning; men her handles om en almindelig Lov for Meddelelsen. Jeg veed meget vel, at den Klasse af Fagelærde, som ikke have indladt sig paa folkelig Meddelelse, tillægge denne Kunstordenes Oversførelse i Modersmaalet en meget ringe Vigtighed; men for dem, som selv have forsøgt sig i den folkelige Meddelelse, er Vigtigheden afgjort nok. Dog er det ikke alene her om Kunstordene selv at gjøre; denne Stræben efter folkelige Kunstord er kun en Deel af en mere omfattende Stræben efter folkelig Udtryksmaade, folkelig Fremstilling. Jeg sigter hermed ikke til den Bestræbelse for Almeenfatteligheid, som ofte leder til en vidtløftig Afhandling af Sagerne, men kun til den, som uden at opoffre Kortheit og Bestemthed blot faaer sin Folkelighed ved Udtrykkets Eenfoldighed, Overskuelighed og, om jeg saa tør kalde det, Indfødtighed. Selv Mænd af megen Værdom i andre Fag end det, hvoraf Meddelelsen steer, og hvis Sprogkundskab giver dem Nøglen til de fremmede Kunstord, ville finde, at de komme til en langt mere

livlig og ligesom umiddelbart nærværende Forstaaen ved den her omhandlede folkelige Meddelelse.

Det vil ikke være uden Nytte at opløse dette ved et Par Exempler. Hvad der menes med Ordene Barometer og Thermometer er bekendt nok: selv disse Ords Oprindelse vides af alle dem, der forstaae Græst, ja af mange Flere; ikke desto mindre hører man ofte Forvejlinger mellem disse Ord, uden at dette hidrører fra Ukyndighed, men blot derfra, at Begreberne ikke hæfte sig umiddelbart nok til Ordet; hvis man sagde Lufttryksmaaler, Varmemaaler, vilde disse Feiltagelser bortfalde. De fremmede Kunstord forsøre ogsaa hyppigt til en kunstlet Fremstilling: f. Ex. *) „For at dømme om Veirliget maa man kende Luftens barometriske, thermometriske og hygrometriske Tilstand, og derfor anstille Jagttagelser over Barometer, Thermometer og Hygrometer“; holde vi os derimod mere til Modersmaalet, ville vi sige: „For at dømme om Veirliget, maa man kende Luftens Tryk, Varme og Fugtighed, hvilkte iagttages ved Hjælp af de dertil bestemte Maalerebstaer.“

Et andet Exempel vil jeg tage af Væren om Tvingden, og meddele nogle Sætninger deraf i to Udtryksmaader, den ene (A) med Anvendelse af saa mange fremmede Ord, som Sprogbrugen tillader, den anden (B) med Udelukkelsen af disse.

A. Legemernes Tvingde bestaaer deri, at de have en Tendents til at falde perpendiculairt ned til Jorden. Faldet stæer med en eensformig accelereret Hastighed. Alle Legemer vilde falde med lige Hastighed, dersom Luftens Modstand ikke heri gjorde en Forandring. Vi sige derfor, at de alle have lige Tvingde; i det scientifiske Sprog bør Ordet Tvingde aldrig tages i anden Betydning. I Hverdagslivet bruges det nu og da til at betegne Vægten; men denne er Productet af Tvingden og Massen. Endnu oftere bruger man det istedetfor specifik Vægt; men denne bestaaer i de legemlige Deles Sammentrængthed i Rummet. I Modfætning til denne betegnes det, som vi ellers kalde Vægt, som den absolute Vægt. Den specifikke Vægt findes ved at dividere den absolute Vægt med Volumen.

B. Legemernes Tvingde bestaaer deri, at de stræbe at falde

*) Exemplerne har jeg ikke villet tage af nogen Bøeg, men har dannet dem efter Udtryksmaaden i visse tydske og danske Bøger.

lobret med Jorden. Falbet skeer med en jevntvogende Hastighed. Alle Legemer vilde falde med lige Hastighed, dersom Luftens Modstand ikke gjorde en Forandring. Vi sige derfor, at alle Legemer have lige Tyingde; i det videnskabelige Sprog bør Ordet Tyingde aldrig tages i anden Betydning. I Hverdagslivet bruges det nu og da til at betegne Vægten; men denne er lig Tyingden Gange Massen. Endnu oftere bruger man det til at betegne Vægtfylden; men denne bestaaer i de legemlige Deles Sammentrængthed i Rummet, og findes ved at dividere Vægten med Rumfanget.

Min Tales Grændser tillade ikke at mangfoldiggjøre Exemplerne; men Enhver vil let af disse tage Anledning til at danne sig andre.

Kun den Indvending vil endnu let vende tilbage, at Virkningen dog ikke kan være meget omfattende, da Naturvidenskaben ikke er Folkets Sag. Jeg tilstaaer, at den endnu er det altsorlidet; Mennefteskægtens hele Udviklingsgang medfører, at den bestandigt vil blive det mere og mere. Jeg gjentager, hvad jeg allerede sagde i vor første kjøbenhavnste Forsamling, at der forestaaer Naturvidenskaben i saa Henseende en stor Fremtid. Fra een Side betragtet aabenbarer denne Fremtid sig allerede i stærke Træk, idet nemlig Naturvidenskabens uberegnelig store Nytte driver saa mangfoldige Mennefter til at arbeide efter dens Forrifter. Lad end de Allerfleste gjøre dette, uden at kjende Videnskaben, de modtage dog, dem selv uformærket, Brudstykke deraf, som tjene til at udsprede mangt et Tankefrø. Andre ville stræbe efter Kundskab om Grundene til deres Arbeide, og derved henvises til Videnskaben; og blandt disse ville nogle endog ledes til at dyrke den i en høiere Hensigt. Men alle disse store Hjælpevirkninger ere her dog ikke Hovedsagen. Vor Opmærksomhed er især henvendt paa den Indflydelse, Videnskaben maa erholve i den almindelige Dannelse, og det ifølge sit eget Væsen. Saa meget som herom allerede er talt, vil det dog længe blive nødvendigt at komme tilbage hertil igjen. Menneftet staaer jo i utallige Berøringer med Naturen. Alle hans Kundskabsorganer ere jo Naturgjenstande og Naturens Love underkastede. Selv den store Fleerhed, som intet Begreb har om Naturvidenskaben, er ved Meddelelser, som ere gaaede saa at sige fra Haand til Haand, bleven belært om mangt et Resultat, som Videnskaben

har givet os om Betydningen af Sandfernes Vidnesbyrd, f. Ex. om at den blaa Himmelhvælving ikke er fast, at Regnbuen ifkun er et Lysforhold, at Echo er en Lydens Tilbagekastning og saaledes utallige andre Ting. Det samme gjælder om vort levende Væsen. Fra Naturvidenskaben ere mangfoldige Kundskaber ofte paa en heel fordunklet Maade gaaede over i Hverdagslivet. Jo mere det aandelige Liv udvikles, desto mere Trang vil man føle til at faae klare og sammenhængende Kundskaber herom; og jo mere Videnskaben under sin Fremgang formaaer at tilfredsstille saadanne Ønsker, desto mere levende og omgribende ville Ønskerne blive; men det samme vil stee med Hensyn paa alle vore Forhold til Nærværende. Vi modtage uophørligt Indtryk af Verdeligt, og staae i de mangfoldigste Forhold til det Klima, hvori vi leve. Være vi ikke saa vante til den almindelige Uvidenhed om de Love, hvorefter disse Virkninger stee, vilde man da ikke kalde den latterlig? Men denne Uvidenhed begynder at tilbagetrænges af nogen Videbegjærlighed, der vil stige baade med Aandsudviklingen og med Videnskabens fremstridende Hjælpe-midler til at besvare vore Spørgsmaal. Det samme lader sig med letbegribelige Forandringer anvende paa vore Forhold til hele Naturen. Hvert Skridt paa Jorden giver os Anledning til at see Vidnesbyrd om vor Klodes Fortid. Med jo lysere Indsigt man dyrker Jorden, desto mere vil man stræbe at forstaae dens Bestaenhed. Dette vil endnu paa en mere levende og nærværende Maade gjælde om Væxternes Naturlove. Skulde der ikke komme en Tid, hvor enhver opløst Landmand kunde glæde sig ved at kjende Frøets indvortes Bygning og Lovene for dets Spirning: Lovene for Væxternes Næring: deres stille Aandedræt o. s. v.? Ved en flygtig Opfatning vil man ikke uden Skin af Grund svare, at det, som Videnskaben har at meddele over alle disse Ting, er deels for fattigt og deels for lærd; men man glemmer da, at her tales om en tilkommende Tid, og det en temmelig fjern. Man vil let sige sig selv, at Videnskaben vil i Tiden meddele langt fuldkomnere Kundskaber; men jeg maa søie til, at den i det Hele taget ogsaa kan udtrykke sine Resultater desto klarere, jo større den indre Fuldkommenhed er, hvortil den har naaet. Under de i en lang forestaaende Tidsrække virkende Bestræbelser for at gjøre Videnskaben tilgængelig, vil der frembyde sig talrige nye Tanker og dermed talrige Anledninger

til nye Udtryk; man betænke, at her handles om alt det, som paa Himmel eller Jord kan opfattes som en for Menneskene i Almindelighed lærerig Sag. Selv Sprogkunsten vil herved tage nye Opsving, og i visse Retninger vinde en forhen ukjendt Rigdom, som endogsaa vil udøve en Indflydelse i mange andre Retninger. Det er med al denne Udvikling for Die, at jeg ønsker, at vi skulle samvirke som sande skandinaviske Brødre for vort nordiske Sprog, om man vil, vore nordiske Sprogarter.

Det er mig en Glæde at lade Tanken dvæle ved det Meget, som allerede er steet til at bortrydde Hindringerne for en saadan Fremtid, og ved de Skribt, vi have begyndt at gjøre fremad deri. Hvorledes ere ikke de mørke Fordomme, som gamle Tidens Taager havde spredt over vort Norden, og hvorunder Mistanke og Fjendtlighed mellem Brødrerfolk vare aplede eller nærede, nu forbundne ved et Indsigtens Lys, som, vi tør haabe, aldrig mere skal fordukkles! Vore Naturforskerføder stode fremmest blandt de større offentlige Ytringer deraf; men de bleve ingenlunde de eneste. Vi have seet en begejstret Ungdom fra det ene Rige vandre til det andet, blot for at stifte Bekjendtskab, Venstak, Brøderstak. Det er glædeligt at see saadanne Oplysningens og Kjærlighedens Folkevandringer, saa liden end deres Maalestok er i Sammenligning med de Verdensbegivenheder, hvori de store Folkemasser udgøde sig. — Det maa være os Alle en stor Tilfredsstillelse, at see Norden regjeret af to høitoplyste og høitdannede Konger, som begunstige denne skandinaviske Stræben. Denne Følelse saaar endnu forøget Liv og Kraft derved, at Landets æble Konge, som — hvis hans ophøiede Stilling ikke kaldte ham til andre Forretninger — skulde have været en udmærket Deeltager i vore Arbejder, hædrer dette vort første Møde med sin høie Nærværelse, og desuden paa flere Maader har viist vort Foretagende sin oplyste Velvillie. Jeg er forriisset om at tale i Alles Navn, naar jeg herfor frembærer ham vor dybtfølte og ærefrygtfuldeste Taksigelse.

Jeg aabner da herved dette vort femte skandinaviske Naturforskerføde med de glædeste Forhaabninger.

Fra Skolen til Livet.

(Indholdet af de to efterfølgende Taler er vel ikke naturvidenskabeligt; men det har dog sit Udspring fra en naturvidenskabelig Verdensanskuelse, som medindbefatter Religion og Sædelighed. Biskop følger heraf ingenlunde nogen ny Religion eller Moral; men Fremstillingen bærer dog et vist Præg af den Aand, hvorfra den udsprang. En af Nordens mest aandrige og dybtænkende Naturgrandstere fandt allerede dette, da han læste den Første af de her meddelte Taler. Ved nu her at optage saadanne Arbejder, er det mit Driste alt mere og mere at vise, hvorledes den Opfatning af den menneskelige Aands høieste Formaal, som fremgaaer af den naturvidenskabelige Verdensanskuelse, baade stemmer med de Overbeviisninger, vi Alle have fælles, og tillige kan bidrage Sit til deres fuldere Belysning.)

I.

Forholdet mellem Unge og Gamle med særdeles Hensyn paa den i Verden indtrædende Ungling.

Tale paa Efterflægtens Stiftelsesdag den 4de Marts 1844.

Den hædrende Indbydelse, jeg har modtaget til at tale i denne høitagtede Kreds paa en Dag som nærværende, var mig særdeles kjær. Den kaldte mig til at tale her i et Samfund, hvis Stiftelse fremgik af uegennyttig Kjærlighed til Medmennesker og Fædreland, hvis stadige Vedligeholdelse sthydes et Borgersind, som ikke uddøde med Stifteren eller med Indretningens første Venner, og hvis nærværende Tilstand ikke er mindre livsfrodig og haabefuld end dengang, da den stod i sin friske Ungdom. Dets fornemste Bærk, den Skole, hvorfra saamange dygtige, tildeels endog høitfortjente Mænd ere udgaaene, vedbliver med usvækket, man turde sige med voxende Kraft at virke for Ungdommen og derved at lægge Spirer, som ville tribes og sthyde Grene gennem en uoverseelig Fremtid. Disse bramfrie Erobringinger, som gjøres i Menneskeslægtenes Tjeneste, ved at udsaae

Kundskaber og opøst Dannelselse, bør man aldrig forsømme Leilighed til at prise; da de jo i Tingenes daglige Gang overstraales af den Glimmer, som omgiver mange andre, ofte langt mindre velgjørende Foretagender.

Med saadanne Følelser sammenknytter sig naturligtviis det Ønske, at det maatte lykkes mig ved nærværende Tale at bidrage min Skjærv til Selskabets Niemed. Jeg har dertil valgt en Sag, som længe har ligget mig paa Hjerte. Det har nemlig bedrøvet mig at see, hvor ofte Forholdet mellem Yngre og Ældre i de nyere Tider opfattes med modsatte Censibigheder, uden at den forsonende Sandhed, som dog hyppigt i al Stilhed hænder sin praktiske Gyldighed, slittigt nok er bleven offentlig fremhævet, og derfor ikke erholder den hele Magt, som tilkommer den. Jeg har opfattet disse Forhold med samme Øie som det, hvormed Physikerer opfatter Naturen. Han stræber fremfor Alt at finde de Love, hvorefter alle Gjenstandene styres, og han seer da lettere Betydningen af hver enkelt; paa samme Maade kunne vi ogsaa i vore Undersøgelser rette vor Opmærksomhed paa de Tilværelseslove, hvorefter ogsaa de fornuftige Væsners Liv og Virken ordnes, og derved klarest see hver enkelt Deels Berettigelse.

Gjenstandens store Omfang, de Grændser, en Tale sætter, og Niemedet selv for nærværende Forsamling maae bestemme mig til at indstrænke min Opgave til de Forhold, som finde Steb i vort eget Kjønn, og navnlig mellem dem, som befinde sig paa de tidligere Alderstrin, og dem paa de mere fremrykkede.

Mine ærede Medborgere beder jeg om deres Overbærelse, mine unge Venner om deres Opmærksomhed; thi om jeg end vil komme til at fremføre Afstilligt, som ikke er bestemt for Dem, vil her dog blive Talen om Ting, som berøre deres eget Vel, og for de Modnere iblandt Dem, haaber jeg, at Hovedindholdet af min Tale skal findes tilstrækkeligt klart.

Over Forholdet mellem de Yngre og Ældre har man mangfoldige vise Udsagn og Forstrifter, som for største Delen endog have været bekjendte fra de ældste Tider og gaae fra Mund til Mund, men dog ikke udøve den rette Indflydelse paa Livet, ja endog af Mangen ikke klart erkjendes i deres fulde Sandhed, førend man har forsømt den rette Tid til deres Anvendelse. Fra *alle Tider* at belhse denne Bemærkning, hvis Gyldighed strækker

sig langt ud over den Tanketreds, indenfor hvilken jeg skal holde mig, vilde føre mig langt ud over nærværende Tales Grændser; jeg maa her blot gjøre opmærksom paa, at hine Wiisdomsudsagn sædbanligt hvides i den blotte Form af Erfaringer. Dette bidrager meget til at svække deres Virkning. De ere ikke rene Erfaringer, og savne derfor ogsaa det sandseligt Tvingende, som indeholdes i disse. For den altsaa, som ikke selv har tænkende opfattet og gennemskuet de Erfaringer, hvoraf disse Udsagn lade sig øse, staae de som tomme Abstractioner, og behandles tit med Ligegyldighed som Trivialiteter. Hertil kommer, at de, som be- raabe sig paa dem, ofte kun have været ledede til deres Antagelse ved en uopklaret Mangfoldighed af Indtryk, saa at de ikke kjende de paaberabte Udsagns sande Betydning, følgelig heller ikke gjøre den rette Anvendelse deraf. Det forstaaer sig, at alle disse Misforhold maae afhjælpes, ved at Sagen stilles i Fornuftens Lys. Dette kan skee og er skeet paa flere Maader; men jeg har valgt een, som, saavidt jeg veed, ikke endnu er forsøgt, og som forekommer mig beqvem til at vise min Gjenstand i den inderligste Sammenhæng med Livet selv.

Alt det, som steer faaledes, at vi deri erkjende en almindelig Bestemmelse, en Regel, derom sige vi med andre Ord, at det steer efter en Lov. At et uunderstøttet Legeme falder, at Aarstiderne stebse vegle i samme Orden, at Blodet i os befinder sig i et bestandigt Kredsløb frembyder os Exempler paa saadanne Love, hvilke Naturvidensskaben isvrigt nærmere udbifker og bestemmer. Dog ei allene inden for den blot legemlige Natur, men ogsaa der, hvor den aandelige htrver sig, gjælde ligesaa sikre Love, skjøndt de ofte skjules, derved at Virkninger, som foregaae efter meget forskjellige Love, her endnu langt hyppigere krybse hverandre end i den blot legemlige Natur; men det er dog let ogsaa her at finde Exempler nok, som trods hine Aarsager ere tilstrækkeligt klare, som: Lyset glæder; Mørket strækker; Gensformighed trætter; Overmod vækker Fjender. Det er fremdeles ikke blot nogle visse Dele af Tilværelsen, som beherskes af Love, men den hele; og disse ere heller ikke en blot Samling af Love, men en Heelhed, hvori den ene ikke kan tænkes uden den anden. De ere endelig ikke at betragte som Værket af en blind, fornuftløs Nødvendighed, som i sig selv er en Uting, men udgjøre en heel, Alt omfattende og gennemtrængende Fornuftregle.

ring, under hvilken endog den onde (det er: fornuftstridige) Brug af Friheden maa vække Kræfter, som anvende det Ondes Virkninger i Fornuftsiemedets Tjeneste.

Betragtede i dette Uds, faae de Ting, som blot syntes knyttede til Legemverdenen, en aandelig Betydning, og de Forstrifter, som syntes vilkaarlige, faae det Fornuftpræg, uden hvilket de af den frie Aand betragtes med Modstræben. For at opfatte dette Indtryk, maa man dog holde sin Anstuelse levende virksom i sin Aand; den blotte Bekjendelse deraf er ufrugtbar.

Lader os nu henvende vore Betragtninger paa Menneſtelivets forskjellige Aldere. Enhver af disse er bestemt til et eget Fremſkridt i Udviklingen af de Væsener, den omfatter; men paa samme Tid udøver den ogsaa en meget betydningsfuld Virkning paa dem, som befinde sig paa de andre Alderstrin.

Vi vide Alle, at Barnet ikke blot er bestemt til at erstatte det Tab, som Døden frembringer i Menneſketallet, eller til at forsøge samme; men at det skal deeltage i Menneſteslægten's fremſkridende Udvikling. Jeg kan om saa bekjendte Ting være kort; ja, jeg kunde ganske forbigaae dem, dersom jeg ikke ønskede, at man i denne Time skulde fremkalde dem i levende Anstuelse. Barnets hurtige baade legemlige og aandelige Udvikling vilde forbause os, dersom vi ikke ved Banen vare fortrolige dermed; men selv dette hindrer dog ikke, at den tildrager sig den mest levende Deeltagelse hos alle dem, som dagligt iagttage Barnet. Det er ofte og med Sandhed bemærket, at Barnet i dets tidligste Aar lærer forholdsvis mere end i noget senere ligesaa langt Tidsløb, og selv i den videre fortsatte Barndomsalder gjør det mægtige Fremſkridt, naar man byder dets Aand den rette Næring. Den egentlige Barndomsalder, som naturligtvis ikke har samme Længde for hver Enkelt, har aabenbart sin egen — kun indenfor visse Grænser ulige — Art og Maal af Udvikling; forsømmes Noget heri, er dette vanskeligere at indhente, end det vilde have været i rette Tid at erhverve; og overſkrider man i nogen Retning det naturlige Maal, f. Ex. ved at lære det formeget, er den sande og sunde Vigevægt ofte tabt for hele Livet. Barndomsalderen har saaledes sin eiendommelige Udviklingsforretning, som hverken kan fuldkomment erstattes i nogen anden Livsalder, eller gavnligen foregribe en saadan. Det er *sandt*, at de Grænser, inden hvilke alt dette gjælder, have en

vis Bidde, og at man undertiden endog i høi Grad kan være lykkelig i at indhente senere, hvad tidligere var forsømt; men dette hindrer os ikke i at see den naturlige Lov, fra hvilken usædvanlige Kræfter kunne bevirke nogen Undtagelse.

Man kunde let fristes til den Mening, at Barnet ene leve for sin egen Udvikling; men man behøver blot noget nærmere at tænke sig om for at finde, at det ubevidst giver Meget, imedens det kun synes at modtage. Enhver kjenner den Glæde, Mennesket har af Barnet, og at denne Glæde ikke er indskrænket til Forældrene, men deles af hele Omgivelsen. Denne Glæde indeslutter forædlende Virkninger, for hvilke man sjældent gjør sig Regnskab; men som man derfor ikke mindre modtager. Det Billede af Ufkyld, vi see hos Barnet, er ikke uden Virkning paa os selv. Den Følelse af Erne og Villie til en velgjørende Virksomhed, som Synet af Barnet opvækker hos os, den Kraftfølelse uden al Stolthed og Overmod, som heri ligger, den Kjærlighedsfølelse, som derved opvækkes i os, ere ikke spildte for os selv, skjøndt vi ikke føre dem til Bogs. Bestræbelsen for at komme Barnets Faaetvne og Videlyst til Hjælp gjør den Aldre i al Stilhed og Ubemærkethed til Værer, og vækker ofte slumrende Tanker. Alt som Barnet skrider frem, faaer den Vorne nye Opgaver, der ikke ere ham ufrugtbare, ja, han maa endog gjøre sig selv til Gjenstand for en større Opmærksomhed, vil han ikke komme til indvortes at stamme sig ligeoverfor Barnet. Men denne Skam er ikke Forsængelighedens: Barnet bedømmer ham ikke; den er beslægtet med den Blu, man kunde tænke sig hos et Menneske ved Bevidstheden om en Engels Nærværelse. See, saameget griber Barnets Liv ind i den Vornes Udvikling, og dog er det, som jeg derom kunde sige, langt fra at være udtømmende.

Endnu kan jeg ikke forlade denne Alder uden at fremhæve, at den Kjærlighed, som under al hiin Bevelvirkning udvikles imellem Barnet og de det omgivende Vorne, er selv en Tilværelseslov, hvis Sammenhæng med Tingenes Natur vi her for endeel have seet, og som har en vidtomfattende Indflydelse paa hele Samfundslivet. At Kjærligheden mellem Forældre og Børn indbefatter alt dette, endnu med en betydelig Forstærkning, behøver neppe at siges.

Vi gaae nu over fra den egentlige Barndomsalder til den, som ligger mellem denne og Unglingsalderen.

Naturligviis gives der atter for dette Trin en vis for samme mest passende Dannelselse at erhverve. Jeg kan her være kort: det er den, som de bedste Skoler give. Jeg siger, den er i Hovedsagen bestemt ved Tingenes Natur, hvortil ogsaa Tidssalberens Udviklingsstrin maa regnes, og Sætningen saaledes opfattes, at den ikke ubeluffer Erkjendelsen af mangen Afvigelse fra Naturen, som enten i den allernærmeste Tid kan og skal bortstafes, eller maa borttrømmes paa et noget fjernere Udviklingsstrin. Ikke desto mindre føler ofte den Unge, naar han begynder at see ud over Skolens Skranker, et heftigt Ønske, snart at kunne træde over i de modnere Ynglingers Række, og for at dele deres Frihed, vælger han gjerne ogsaa deres Arbeider. Disse Ønsker kunne undertiden være velbegrundede; men ofte ere de kun en utidig Higen efter Befrielse fra en gavnlig Tvang, og det er da beklageligt, naar Forældre eller Foresatte give efter derfor. Min Stilling i Livet har givet mig Leilighed til Erfaringer herover, som ganske stemme med det, som Æstertanke og mange Tidssalberes Erfaring allerede havde lært. Ligesom der gives en vis Alder, inden hvilken man ikke med sand Nytte kan foretage de Legemsarbeider, som pleie at tilfalde Borne, men tværtimod ved dem let skader sin egen Sundhed og videre Udvikling, saaledes gaaer det ogsaa med de aandelige Arbeider. De Studeringer, som nærmest tilfalde Ynglingen i den Alder, da han udtræder af de høiere Skoler, fordre ikke blot visse Forberedelser, men ogsaa en vis Aandskræfternes Modenhed, uden hvilken den friere Studeremaade ikke fører til Maalet; mangen Yngling, som ved Hjælp af den daglige Understøttelse, Skolen giver, kan gjøre god Fremgang i adskillige vanskelige Vidensstaaber, vil i de samme ifkun gjøre svage og usikre Fremskridt, naar han studerer under de Betingelser, Universitetet frembyder.

For Kortheds Skyld ville vi ved at betragte den Bærelsvirkning, som finder Sted mellem Drengen og den Borne, især holde os til Forholdet mellem Fader og Søn. Hiin faaer ved Barnets Overgang til Drengsalderen nye Vanskeligheder at overvinde, men ogsaa nye foræblende Virksomheder. Med Forstanden udvikler sig hos Drengen en Villieskraft, som kan føre vidt baade i det Onde og i det Gode; den maa ledes til at underordne sig Fornuften, stundom endog tvinges, men dog saaledes, at dens Spændkraft ikke svækkes. De hjærlige Følelser,

hvori Strengheden har sin Grund, blive som oftest ikke synlige for Sønnen, som kun med indre Uvillie bøier sig under den faderlige Magt. Den Underviisning, Sønnen nu maa have, bliver mangfoldigere og kunstligere. Om end Faderen kan overlade en Deel af Omsorgen herfor til Skolen, bliver der dog et ikke libet Tilsehn og Sambittighedsansvar tilbage for ham selv. Men det er ikke blot Ertentanke og Omhu, hvortil Faderen opfordres ved sin Kjærlighed til Sønnen; mangen Selvfornægtelse, mangen kraftig Anstrengelse kommer til. Han stiger ved alt dette til høiere Modenhedsgrader, og Faderværdigheden er ham intet tomt Navn.

Han har saaledes en Belønning i sig selv; men hvor usigeligt meget mere er ikke det, som Sønnen vinder derved, tit uden synderligt at lægge Mærke til den Kjærlighed, hvorfra det kommer! Belgjørende er det for Sønnen selv, naar han itide paaffjønner det.

Beslægtet med Forholdet mellem Fader og Søn er Forholdet mellem Lærer og Lærling. Er Læreren ingen blot Veie-svend, vil han være besjælet af Kjærlighed baade til sit Fag og til dem, han underviser, mod hvilke han ikke kan andet end have faderlige Følelser; og hos Lærlingen vil paa den anden Side udvikles en sønlig Kjærlighed, som maa være saameget desto mere levende, jo mere han har været en virkelig god Lærling.

For ikke at give min Tale et altfor stort Omfang, har jeg maattet begrænse den saaledes, at Moderkjærligheden ikke blev indbefattet deri. Jeg har derved tabt meget for mit Diemed; men i ingen Henseende ville mine unge Tilhørere lettere kunne udfylde Savnet end i denne; den moderlige Kjærlighed og Omhu, som uophørligt gjentager sig i saamange, strax ved Modtagelsen tydelige Belgjærninger, vil altid staae de Unge i levende Erindring, hvorimod Faderen oftere maa virke hemmende, befalende, straffende, kort yttre sig i Handlinger, hvori det kjærlige Sind, som fremkaldte dem, ligger mere skjult. Dog hænder det sig ogsaa, at Faderens Kraft og Fasthed gjør det stærkere Indtryk paa Sønnen. Dette er intet slet Tegn, men lad ham kun derved ikke glemme den Taknemmelighed og Ærbødighed, han skylder Moderens med usigelig Kjærlighed og Omhu fyldte Hjerte.

Vi henvende nu vort Blik til Ynglingsalderen. Dens tidligere Deel begynder allerede i de høiere Skoler, og er derfor

nhlig bleven omtalt; men det friere Ynglingsliv efter Udgangen af Skolen, og som jeg i en snævrere Betydning her vil kalde Ynglingslivet, har en ny Betydning. For dem, som ikke gennemgaae den hele høiere Skoleunderviisning, ligger der mellem Skolen og dette Ynglingsliv som oftest en Læretid, som trods vigtige Forstjelligheder er et Slags fortsat Skole, men som jeg ikke her kan afhandle. Det Ynglingsliv, som vi her betragte, har atter sine ved Tingenes Natur bestemte Grændser. I sin Frihed skal det udvikle Ejerne til Manddommens Modenhed. Begemskræfterne, Dømmekraften og Verdenserfaring gjøre her Kampstridt, naar Alt gaaer i den rette Orden. Paa denne Tid følger siden Manddommens langsommere Udvikling. Man har ofte talt om Blomstringstiden i Ungdommen og Frugtens Modning i Manddommen: denne Bignelse er virkelig overensstemmende med Naturen; man maa kun ikke glemme, at Grændserne atter her ei kunne være skarpe, men tilstede mangfoldige Obergange.

Ynglingsalderen er med andre Ord den nærmeste Forberedelse til det Tidstrum af Livet, som baade er det længste, og som mest indgriber i Samsundstilstanden. Hvad Ynglingen i denne Alder har at gjøre for sin Udvikling, finder han sig allerede anvist af Samsundet, overensstemmende med det, som Eftertanke og Erfaring have indført; men som naturligtviis i hver Tidsalder fortsat uddannes. Ogfaa i denne Alder gives der en meget stærk naturlig Fremstræben, som ofte udarter til en Begjærlighed efter at gribe over i det, som tilhører det følgende Alderstrin, og at udøve en betydelig Indflydelse paa Samsund eller Videnskab; men see vi bort fra de Undtagelser, som maae gjøres for enkelte overordentlige Menneſter, staaer dette i Strid med Tingenes Natur, og medfører derfor sin egen Straf. Mange af mine unge Tilhørere ere nu nær ved at overgaae til den Alder, hvorom her handles. Værer paa deres Post mod de forfængelige Tillokkelser, som ville bevæge Dem til at opoffre deres Ungdomstid til Manddomshyster! De overspringe derved en Livsalder, rig paa Glæder og endnu rigere paa Spirer til en betydningsfuld Fremtid. Værer forviisede om, at kun den, der har været en ret Yngling, vil siden blive en ret fleersidig dannet Mand og ved Slutningen af sin Bane en i Sandhed *viis Dling*; men jeg ønsker ikke, at De skulle antage dette paa

mit blotte Ord; jeg opfordrer Dem til selv at overveie Sagen med mig og eftersee, om jeg sætter den i et falst Lys for Dem. Den Tilværelseslov, hvortil jeg vil henvide Dem, ligger allerede i det Foregaaende. Hvert Alderstrin har sin væsentlige Betydning i Mennekelivet: paa hvert af dem skeer der noget Eiendommeligt for Menneketets Udvikling; og det Bidrag, den ene Alder giver, kan ikke fuldkomment erstattes af en anden. Den, som antager Rigtigheden af denne Lov, antager med det samme en Livsforfrist. Men Antagelsen af en Sandhed skeer ikke altid med den levende Tillegnelse, som bestemmer vore Handlinger. Denne fremkommer først, naar Tanken sammensmelter med den aandelige Anstuelse. Jeg indbyder Dem derfor til at deeltage med mig i et Tankeexperiment. Lader os forestille os et ungt Mennekte paa Oergangen fra Skolen til den friere Ynglingsalder, sat i den Stilling, at han søler Opfordring til at sørge for en heel ellers hjælpeløs Familie, f. Ex. smaae forældreløse Sødfkender; lad ham besidde Evner til at erhverve det Fornødne, og Eftertænksohed til at sørge for disse Sødfkenderes Pleie, Opdragelse og Underviisning; mon han da vil faae Leilighed til at fortsætte sin Uddannelse som andre Ynglinger, paa hvem en saadan Forpligtelse ikke hviler? Vistnok vil han i denne Tid ikke staae stille: han vil i en meget kort Tid modnes til en Mand, og han vil høste en stor Belønning i sine Sødfkenderes hjærlige Taknemmelighed, i sine Medborgeres Agtelse, og fremfor Alt i sin egen Bevidsthed. Hvo vilde anfslaae disse Belønninger lavt? De kunne opveie, ja mægtigt overveie de Tab, han lider; men Tab, og det store Tab ere de. Jeg vil ikke tale om de Hindringer, han vil finde mod at oparbeide sig til en betydelig Velstand — jeg vil endog forudsætte, at en eller anden Lykkens Gunst rigeligt erstatter ham dette Savn — men den Udvikling, Ungdomslivet medfører, den vil han tabe. Det muntre, sorgfrie Ungdomsliv udvikler, naar det ikke misbruges, en indre Sundheds- og Kraftfylde, som ikke trives under indskrænkende Omstændigheder. Ynglingen udvider under de sædvanlige Forhold i høi Grad sit Kundskabsforraad, og det, som endnu er vigtigere, han uddanner sin hele Tankeverden med en Frihed, som tidligere nægtebes ham ved hans Evners Umodenhed, og som han atter i Manddomsalderen ikke beholder saa uindskrænket, selv om han er i Besiddelse af en uafhængig Formue; thi paa et vist Punkt at

Evnernes Udfoldning gjør han andre Forbringere til sig selv, og kommer i en fleersidigere Begælvirkning med Verden, saa at han maa lære og udøve ganske andre Ting. Har en Saaban, i Modfætning til den, som altfor tidlig bliver Mand, en kun ringe Grad af Anlæg til mandig Udvikling, kan han vel af Mangel paa de høire mere tvingende Opforbringere blive staaende paa Ynglingsstrinnet; men langt fra at dette skulde være en Fordeel, er det kun en Mangel af Deeltagelse i det høiere Udviklingsstrin. Ynglingens Phantasi og Tænkeverden udbanner han nu lidt efter lidt ud over den sunde Grændse, hvori Begælvirkning med Verden holder den; han kommer til en Overforfinelse i visse Tanker og Følelser, en vis falsk og huul Dannelselse, som hverken passer til Ynglingsalderen eller Manddommen eller overalt til nogen Alder. I enhver høitdannet Tidssalder hersker der et Anlæg til denne Misdannelse, og vor nærværende er langt fra at være fri derfor.

Jeg dvælede nylig længe ved det Tab, en Yngling led, som paa en ædel Maade opoffrede sit Ungdomsliv, for at følge Pligtens Bud: vi følte Alle, at han for et stort Tab fik en stor Erstatning; men tænk Dem nu tvertimod en Yngling, som af ubesindig Tillid til egne Evner vilde gribe ind i Samfundslivet; hvad har han til Erstatning for den oversprungne betydningsfulde Forberedelsesalder? Han maa ikke lade sig friste af den lokkende Nærhed, hvori en stoffende Indbildningskraft stiller ham Udsigterne til at virke noget Stort for Menneskeslægten. Han behøver ikke at springe den korte Ynglingsalder forbi. Verden løber ikke saa hurtigt, at Veligheden til at udrette noget Stort, om han har Evner dertil, skulde løbe fra ham, medens han forbereder sig. For ret at være fri, maa Ynglingen tumle sig i Tænkningens og Indbildningskraftens store Rige; der er Kamp, hvor man let kan reise sig igjen, dersom man falder; der er Frihedshyttring, som ikke drager uoprettelige Følger for Samfundet efter sig, og derfor hverken paadrager ham det høire eller indre Ansvar, som foruroliger Sjælen og svækker dens muntre Spændkraft. Med Glæde tænker jeg mig tilbage i den lykkelige Tilværelse, hvor jeg levede i denne fremadstræbende Kamp, hvor enhver Dag besejrede en ny Vanskelighed, erobrede en ny Sandhed, eller forjog en gammel Vildfarelse. At dette glade Liv endnu *ikke greb ind i Borgerfundets Sykler, kastede ikke mindste*

Stygge ind i denne Lysverden — det faldt mig ikke ind at tvivle paa, at en virksom Uddannelse af mine Eigner jo vilde forskaffe mig en passende Plads i Samfundet. Min Ungdoms Historie er ikke væsentlig forskjellig fra de mange Andres, som ei have været uheldige nok til at ledes bort fra den naturbestemte Bane. Jeg fortalte kun min Erfaring, forbi den er min, altsaa for mig maatte have den mest anstuelige Bished; men jeg veed, at De ville kunne faae den bekræftet af utallige andre Vidnesbyrd. Dog De behøve dem neppe; thi enhver af Dem, som allerede seer ud over Skolens Skranker, vil finde, at Natur og Sandhed i deres eget Indre aflægge Vidnesbyrd derom.

Vi maae nu henvende Oiet paa den Bezelvirkning, hvori Ynglingsalderen staaer med de Aldre. Har Faderen ikke forspildt Sønnens Fortrolighed, og har Sønnen ingen Hemmelighed, der kunde gjøre ham Skam hos Faderen, udvikler sig mellem dem et Venstabs, som gavner og forædler dem begge. Det forstaaer sig, at dette ikke maa stee med Charakterens Dpoffrelse, men vel med Tilfidsættelse af mangt et eensidigt Hang. Sagtages det rette Forhold, maa Faderen gjennem Sønnen med forhøiet Deeltagelse stue ind i den unge Verden, og paa den anden Side maa Sønnen ved Faderens Hjælp deels gjøre et Fremblik ind i den Verden af Virksomhed, hvori han engang selv skal blive en dygtig Medarbejder, deels et Tilbageblik i et foregaaende Tidsums Ungdomsliv, som ikke kan andet end berige hans Verdensanskuelse. Med Alderen voxer endnu Fortroligheden: Sønnen bliver selv Mand og Fader, og hans Børn kaste endnu en Glands af Livets Morgenrøde paa Oldingens Aften.

I Sammenligning hermed vil man let tilstaae, at al sand velvillig Omgang mellem Gamle og Unge har en foræblende Virkning til begge Sider; den baade forskjønner Livet, og medarbejder den trættende Eensidighed, som i saa høi Grad udtørre det indre Liv.

Man' misforstaae mig kun ikke, som om jeg vilde tilraade en Sammenblanding af Aldere — nei, den gamle Sætning, at Lige maa søge Lige, er en virkelig Tilværelseslov — men det er kun mod den Afsluttethed jeg taler, ifølge hvilken vi ofte see Ynglinger sthe den felftabelige Meddelelse med de Gamle, og atter disse sthe den omgængelige Meddelelse med hine. Denne Afsondring er fordærvelig og strider imod Tingenes sande Natur.

som fordrer velbillig, kjærlig Samvirken; saadan er Tilværelsens Fornuftlov angaaende disse Forhold. Den udføres ikke af en ubevindst Natur; men vi ere selv anviste til med Frihed at udøve og haandhæve den. Der gives i os Anlæg og Kræfter, bestemte til den frie Fornufts Tjeneste; men som vi ofte tillade at virke uden dennes Tilsyn og at forstyrre Fornufttharmonien. Hvorledes skulde jeg her kunne nævne alle de Tilbøieligheder og Lidenskaber, som det kommer an paa at styre og lede paa den rette Maade? Lad mig kun nævne een, som hænger sammen med mangfoldige andre: den os saa nødvendige Drift til at vedligeholde vor Selvstændighed. Hvor ofte udfæier den ikke til uretfærdig Krænkelse af samme Drift hos Andre! Hvor ofte har ikke enten Faderens Hersefshge eller Sønnens Stolthed fjernet Hjærter, som paa det inderligste skulde have hængt ved hinanden! Med alt dette gjør dog den fordrrede Fornufttilstand sig med kjendelig Overbægt gjældende, deels fordi vi ere Fornuftvæfener, om end altfor ofte meget hildebe, deels fordi den hele Tilværelse er et uendeligt Fornuft-Hele, hvori det Ufornuftige virker tilintetgjørende paa sig selv. En fuld og reen Fornufttilværelse er et Ideal, som her paa Jorden aldrig opnaaes; men Enhver see sig kun om i sin Omgivelse, og han maa være meget uskyldig, eller have et meget uklart Blik, dersom han ikke i den, mod Idealet altid fattige Virkelighed, dog finder, at der bliver en stor Sum af gjenfædig Velvillie, Hjælp og Samvirken tilbage, hvorved den ene Alder knyttes til den anden. Han vil da see, at han slutter sig til det, som udgjør Tilværelsens Sandhed, naar han bidrager til Fornuftlovens Herredømme.

Vestandigt med Diet henvendt paa Dem blandt mine unge Tilhørere, som inden et ikke meget langt Tidsløb skulle træde ind i Verden, maa jeg endnu, førend jeg slutter, henlede deres Opmærksomhed paa den Maade, hvorpaa De bør bedømme de Ældre med Hensyn til disses Virksomhed for Videnskab, Samfund og Menneſtehed. Der gives Mange, som af en i sig selv rosværdig Iver for Menneſtesamfundets Fremſkridt, ønske en hurtigere Udførelse, end der i Virkeligheden er mulig; de vente Alt af Ungdommens Fyrighed. Man siger, at Verdens Forbedring skal udgaae fra Ungdommen; denne Sætning forstaaer sig af sig selv, naar man deri vil lægge den Betsdning, at en stor Deel af de Mangler, som vi nu ikke faae afhjulpne, ville

blive det ved den nærværende Tids Ungdom, naar den er kommen saa vidt ind i Manddomsalderen, at den faaer en bethdelig Indflydelse i Forretningernes Gang; men venter man, at Ynglingerne, som saabanne, skulle styre Verdensanliggenderne, støder man i alle Maader an mod Tingenes Natur. Lader os betragte Sagerens sande Forhold. Enhver Tidsalder modtager fra den foregaaende mangfoldige Indretninger og Tilstande, som ikke mere passe til den opnaaede Udvikling — og dette vil i en desto høiere Grad skee, jo hurtigere Udviklingen strider frem. Ved Tidsalderens egne Fremskridt kommer endnu flere Ting til at henstilles blandt de forældede. Det lykkes at høre mange af disse Misforhold: men der gives ikke saa, som ifølge Tingenes Natur behøve flere Menneſtealderer til at overvældes, ja, man vil ikke undgaae at føie nogle nye til, da Ophævelsen af visse Misforhold saa let skaber nye. I den Arv, Forgængerne have efterladt os, er der altsaa Meget, som vi have at bekæmpe og bortrømme; men lader os ikke forvirre vort aandelige Syn, ved ubelukkende at fæste det herpaa, og overlade os til den al sand Verdensanskuelse modsigende Indbildning, at Forgængerne vare indskrænkede Menneſter, uden Frihedsſind og uden Kraft! Lader os aabne Dinene for den uhyre Arv af Kundskaber og Love og Indretninger, vi have modtaget fra dem! Vor Tidsalder vil ligesom enhver foregaaende ikke formaae mere, end at efterlade denne Arv større og forbedret til den næste. Denne næste Alder vil atter komme i samme Forhold til den, af hvilken den afløses; og hvorledes kan det være anderledes, saalænge Menneſteslægten virkelig gaaer fremad! Kun den, som kunde lukke Dinene for den store Virkelighed, og i en uklar Sindsforfatning ønske at virke anderledes end som Led indenfor Menneſteſamfundets Naturorden, kan være misfornøjet hermed. Men De, mine unge Venner, kunne glæde Dem ved, at Tidsalderen byder Dem en større Arv af Indſigter og Dannelse, end nogen Tidsalder forhen har efterladt den kommende. Derved har den ogsaa efterladt Dem Opfordringer til langt større Arbejder, som de ville have at bestaae, snart for at bortrømme ældre Tidens Levninger, snart for at medvirke til nye Skabelser. Glæder Dem ved den Kraft, som De føle udvilde sig hos Dem, og den skjønne Tid, der staaer Dem aaben, men glemmer ikke, at de Mænd, som træde fra Verdens Skueplads, naar De engang skulle indtræde

derpaa, have kæmpet og virket, ligesaa vel som De komme til at kæmpe og virke i den Dem tilfaldende Orden, og som det atter, efter et Tidsrum, der i Verdenshistorien er saare kort, vil tilfalde deres Efterkommere. I at bedømme de ældre Mænd, og allermest dem, som have erhvervet sig store Fortjenester af Samfund eller Videnskab, beder jeg Dem stedse at mindes, at enhver saadan Mand har sin visse Sendelse i Verden, for hvis Opfyldelse han maa takkes og æres. Den, som igjennem sine bedste Aar har givet sine Kræfter en Retning, hvorved noget Fortræffeligt er udført, synes siden Mængden desto mere overflødig, jo fuldkomnere han har udført sit Hverv, selv om han endnu har store Evner til at gavne; man fordrer paa en vis Maade, at han efter fuldentd Vært endnu skal begynde en ny Bane. Jeg beder Dem at betænke, at ingen Eiendom, udenfor Mandens Indre, er stjønnere end Medmenneskers Erkjendelse af de Tjenester, han har beviist Verden. Krænker aldrig denne hellige Eiendomsret, selv om De, som let kan see, i den borgerlige eller videnskabelige Kamp komme til at staae stridende ligesoverfor Mænd af velerhvervet Fortjeneste! Sandheden behøver til sin Seier ikke at krænke Retfærdigheden. Føler Nogen Kraft til selv at udrette noget Ypperligt, da betænke han, at han ved at krænke hiin Eiendom forbereder Kov paa den, som han vil erhverve sig.

Da denne hele Tale er gaaet ud paa at vise, hvilke Kjerlighedens Baand og hvilken gjensidig Trang der sammenknytter alle Menneskelivets Aldere, kunde det synes, som om jeg i Grunden ønskede at see al Kamp i Verden ophævet. Dette vilde være ligesaa daarligt, som at haabe Tilintetgjørelsen af alt Ondt i den endelige Verden. Det kan ikke falde mig ind at nægte den Sandhed, som den store Digter saa lykkeligt har udtrykt, at Alt
 verter indtil sidste Led
 imellem Gud og Kjerlighed.

Men de mange falske Forestillinger, som have gjort sig gjældende om Alderens Forhold, og som tildeels indsmigre sig ved en vis Halvsandhed, svække Kjerlighedsbaandet og adspilte Kræfter, som skulde virke i Forening. Var vor Tidsalder en Velvilliens og Kjerlighedens Tidsalder, der begyndte at gaae over til en blødagtig Tænkemaade, vilde jeg slaae mig til Dem, som stræbte at bringe et mere bevæget Liv ind i den Ro, som truede med Stillestand; men nu er dette ikke nødvendigt. Vi behøve just nu

under de mangfoldige Partistridigheder i Liv og Videnskab, at see os vel om, for at bedømme rigtigt, hvor vi skulle holde Fæd, paa det at vi kunne kæmpe med uadspaltede Kræfter for det virkelige Gode.

Lad de Gamle mindes, at de have været Unge, og at Ungdommen er Fremtidens Spire; og lad de Unge vel betænke, at de selv ville blive Gamle, og see en ny Ungdom stille sig overfor dem! Lad endelig Enhver stille sig for Die, at alle Aldere, trods mangehaande Forskjelligheder, dog ifølge Tilværelsens evige Love omslynnes af eet Kjærlighedsbaand!

II.

Tale ved Optagelsen af unge Studerende til akademiske Borgere.

holden i November 1821. *)

Den herlige Plato betragtede Staten som et levende Væsen, hvori hver Borgerklasse forestilte et eget Lem, saa at Staten betragtedes som en Afbildning af Menneftenaturen. Paa samme Maade kan ogsaa hvert mindre, men dog virksomt og velordnet Samfund, med dyb Betydning fremstilles under Billedet af et levende organisk Væsen; thi har ikke ethvert af dets Lemmer den Fordeel, at alle de øvrige maae virke for det, og maa dette ikke atter virke for alle de øvrige, saa at enhver Deel deri baade er Siemed og Middel, saaledes som en af det sidste Aarhundredes største Philosopher saa træffende forklarer Organismens Natur! Men sit Liv vil dette organiske Legem skylde til sine Medlemmers Aand og Kraft, og Varigheden af dette Liv i usvækket Sundhedsfylde vil det erholde, naar det uophørligt vinder nye retskafne og dygtige Medlemmer. Paa denne Maade tænker jeg mig med Fornøielse den aarlige Optagelse af Universitetets nye Borgere, som en aarlig Gjenfødselse eller Fornøielse af vor Høiskoles gamle, men i usvækket Ungdomskraft sig vedligeholdende Legem, og det synes mig at være en stjern Indretning ved vor Høiskole, at denne vort Samfunds aarlige Fornøielse forenes med Minderne om dets foruds store Fornøielse ved Religionens Rensning og ved forbedrede Indretninger.

---

*) I Følge Universitetets Love holdtes ved den aarlige Mindefest for Reformationen først en udførlig Tale af en anden Professor, hvorpaa *Decanus* i en kort Tiltale især henveder sig til de Studerende.

Dette Billede af vort Universitet synes mig heller ikke tomt og ufrugtbart, men tvertimod særdeles skiftet til at fremstille os alle de hellige Baand, der skulle sammenknytte denne ærværdige Indretnings Medlemmer.

Det er mig en Lyst at tænke mig ind i de forskjellige ædle Følelser, der maae besjæle de tilstedeværende Mænd eller Unglinger, enhver efter hans Stilling. Læreren maa vel ved denne Keilighed mindes, hvorledes han arbejder paa en uendelig Bygning, og maa glæde sig ved den Tanke, at han blandt de mange unge Mænd, som nu optages i vort Samsunds Skjød, ogsaa vil finde nogle, som ere kaldede til at arbejde med paa denne herlige Bygningens videre Fuldførelse. Han vil tænke sig, at et større Antal vil gjøre sig skikkede til at udbrede Videnskaberne ved Tale og Skrift, og derved føre deres Medmennesker videre frem paa Veien til Lyset, til Viisdom og Dyd; og endeligen tænker han sig, at Enhver, der ikke skulde vorde sit høie Kald uværdig, i det mindste skal bidrage Noget til at overføre Viisdomsgrandsternes Forskrifter i Menneskelivet; thi ved utallige fine Traade, usete af Sløve Dine, hænge det borgerlige Livs Bestand og Udvikling sammen med de Lærdomme, som udspringe af de dybeste Undersøgelser, men ofte gennem saa mange Afledninger, at ifkun Grandsternen kan finde Begyndelsen. Hvor kan Læreren tænke, at han til alle disse skjønne Bestemmelser skal indvie en blomstrende Ungdom, uden at han derved maa begejstres af en Glæde, der staaer i Forhold til hans Varme for det Sande og Skjønne? Og hvorledes kan han forudsætte hos de Unge Lyst til at modtage Indvielsen, uden at føle sig hen draget til dem, og føle den varmeste Lyst til at gavne dem?

Endnu mærkværdigere maa denne Høitid være for de Unglinger, som nu først modtage den akademiske Borgerrret. Jeg vil ikke tale om den billige Glæde, Enhver af dem kan føle ved at see sin Flid belønnet, i det han indlemmes i en ny og høiere Orden i Samsundet; men jeg fremstiller for mig de Tanker og Følelser, der maae gennemstrømme et dybere Gemt. Det maa svæve den, der ikke vil nydes med Tingenes Overflade, for Die, at han, idet han gaaer over fra Skolens Tvang til Universitetets Frihed, gjør et Skridt af den mest afgjørende Bigtighed. Det er allerede stort i Henseende til Livets Forhold, at omstifte Opdragelsens Indskrænkning med den Tilstand, hvori man er

sine egne Handlingers Herre; men det er maastee endnu større med Hensyn paa det videnskabelige Liv, at omstifte Skolens Levebaand med den Frihed til at vælge sine Studier, som Universitetet nu, skjøndt ikke ganske uden en viss Overgang, frembyder. I Skolen havde den Unge ikkun at lære og at begribe; ved Universitetet skal han vænne sig til selv at undersøge med, og, uden at paalægge nogen Tvang, indbyde dog vore Indretninger ham til først at forberede sig ved de Studier, som mest kunne nære den selvstændige Tænkning. Han opmuntres til endnu at udvide sine Kundskaber i de lærde Sprog, men især at trænge dybere ind i deres Aand. Han veiledes til at gjøre sig mere fortrolig med den Videnskab, uden hvilken Plato ikke vilde tillade Nogen at indtræde i sit Akademi. Indgangen til Philosophiens Dybheder aabnes for ham, Verdensklodernes evige Kredslob lægges ham for Dine, Naturens mest enkelte og derfor mest omfattende Love afløres ham. I Sandhed, den Yngling, som med Rigeghldighed tænker paa, at han skal vorde deelagtig i saa herlige Kundskaber, han skalde hellere lade sig indskrive i et Raug, end forsøge paa at være en Borger i Videnskabernes Rige; thi han vil ligesaa lidet begeistres for de Videnskaber, til hvilke han siden henvender sig, og som skalde udgjøre hans Livs Syssel.

Overalt er Rigeghldighed mod Vidensskaben hos dem, der skalde være dens Dyrkere, det største Beviis paa Uværldighed dertil. Den derimod, der føler en sand Glæde over de Indsigter, han erhverver sig, uden Hensyn paa de Fordele og den Ære, de kunne bringe ham, han er berettiget til at troe om sig selv, at han er kommen ind i Videnskabernes Helligdom, og vil sikkert ved fortsat Stræben trænge ind i deres Allerhelligste. Jeg beder Eder, mine unge Venner, altid at beholde eders høie Kalb for Dinene, og derved altid at nære Begeistringens hellige Ild. Aldrig bør I glemme, at det er vort aandelige Væsen, der gjør Mennesket til Guds Billede, og at det er Vidensskaben, som uophørligen udvikler i os denne Guddomsøgnist, deels ved at vise os, som i et Speil, vort eget Indre, deels ved at fremstille os det Guddomsaftryk, der overalt aabenbarer sig for os i Naturen. Af denne Overbeviisning om vor aandelige Naturs Herlighed maae I stedse være gjennemtrængte; ikke blot i Studerestuen og Forelæsningsalene, men i hele Livet. Alt, hvad I see i Verdensbegivenhederne, i Menneskesamfundet og i Na-

turen bør I altid henføre til Fornuftens evige Love. I ville derved vinde paa to forskjellige Veie; paa den ene Side ville I uden at trættes med Fornøielse forfølge endog de vanskeligste Undersøgelser, og selv ikke ringeagte det, som et fløvere Die anseer for ubetydeligt, idet eders ved Videnskaben skærpede Die feer det Glimt af Fornuftens Lys, som bestraalet det; paa den anden Side vil den Overbeviisning, at Fornuften overalt, saavel i det Største som i det Mindste, aabenbarer sig, veilede Eder til at esterspore Naturens og Aandens Hemmeligheder, der hvor I uden Aandens Lys ikke vilde ane dem; saa at det, som for den Uindviiede ifkun synes bød Masse, for Eder vorder levende Kundskabstilder.

Forudsat da, at I ere besjælede af denne sande Kjærlighed til Videnskaben, at eders Aand tørster efter Viisdom, lykønsker jeg Eder til den nye Livskreds, som nu aabnes Eder. Først maa jeg fremkalde Eder, som have vundet eders Examinatorers udmærkede Bifald og give Eder den velfortjente offentlige Ros. Glæder Eder over den Ære, I have erhvervet ved en hæderlig Anvendelse af eders Evner, men glemmer ikke, at denne Ære giver eders Medborgere større Fordringer. I have viist Eder som udmærkede Ynglinger; Fædrelandet venter af Eder engang udmærkede Mænd. Lader altid den Hæder at tælles blandt Fædrelandets Lys og den Skam, at stufte dets Forventninger, svæve Eder for Die; dog fremfor enhver udbortes Betragtning, saa stjern den end kunde være, holder fast paa det Sande, det Gode, det Skjønne selv, elsker det i Aand og Sandhed, saa ere I altid paa den rette Veie til den sande Lykfelighed, af hvilken den udbortes Glæde ifkun er et svagt Gjenstik.

Ogsaa I, som have givet Prøver paa fortrinlige Kundskaber, uden at have opnaaet Ret til offentligten at fremkalbes til Ros, I ville dog hos eders Lærere og Medborgere nyde Deel i den Ære, som Digtighed giver Krav paa, I have en allerede erhvervet Ære at forsvare, og en forsøget at efterstræbe. Men ogsaa I Andre, som ikke have naaet samme Grad af Modenhed, eller ikke have været heldige i at lægge eders Kundskaber for Dagen, lader Eder ikke afftrække fra at søge det høieste Maal! En kraftig Villie kan som en kraftig Tro flytte Bjerge.

Selv det mindre Tal blandt Eder, som maatte føle eders Kræfter for svage til at naae det Maal, som forespøer Eder,

forsager ikke. Den, som har en reen Villie og en oprigtig Kjærlighed til Wiisdommen, bør aldrig ringeagte sig selv eller ringeagtes af Andre, er aldrig et unyttigt Led i Menneskesamfundet.

Dg saaledes optage da vi, eders tilkommende Lærere, Eder med de bedste Forhaabninger og Ønsker. Sluttes Eder til os, og vi skulle ikke unddrage os Eder. Sluttes Eder til eders ældre Medborgere, for at høste Gavn af deres modnere Kundskaber og deres Erfaringer. De skulle komme Eder i samme Grad mere i Møde, som de fortjene eders Tillid og Æderes. Sluttes Eder til hverandre, vistnok ikke ved nogen Laugs- eller Ordensaand, men ved sælles Kjærlighed til Vidensskaberne. Understøtter og veileder hverandre. Dg endeligen glemmer aldrig, at vi Alle, Lærere og Lærlinge, bør omfattes af et Kjærligheds og aandeligt Slægtstabs Baand.

Gamle og nye Tider.

(Af Almanakken for 1835.)

Bliver Verden slettere?

Der gives mange Menneſter, ſom indbilde ſig, at Verden beſtandigt bliver ſlettere. Denne Klage er ikke ny; man finder Steber i ældgamle Bøger, forfattede for to, tre tusind Aar ſiden, hvoraf man ſeer, at gamle Folk allerede dengang forſikkrede, at Menneſtene ikke mere vare ſaa ſtarke og kloge og retſkafne ſom i deres unge Dage. Det ſamme, finder man, er ogſaa ſteet i alle paafølgende Tider. Dersom nu Verden var uophørligt vedbleven at forringe ſig ſaaledes, at det kunde kjendes i en Mandſ Revealder, hvilken himmelvid Forſjel maatte der da ikke være mellem de Menneſter, der have levet for tyve, tredive eller flere hundrede Aar ſiden og os, ſom nu leve! Saare uſle maatte vi da være i Sammenligning med dem! Var det ſandt, maatte vi vel finde os deri — thi lidet vilde det hjælpe at lyve os bedre, end vi ere — men er det ikke ſandt, måae vi ogſaa vel vogte os for at troe det. Vi høre ofte, at Noget roſes, og ſættes os til Exempel og Eſterligning, blot fordi det er gammelt; bildte vi os nu falſkeligen ind, at Alting forud var ſaa meget herligere, vilde vi ikke have Mod til at prøve det Gamle, ſaaledes ſom vi driftigt og med Rette prøve det Nye.

Luftens Varme har ikke forandret ſig.

Jeg vil først tale om en ugunſtig Forandring, ſom efter Manges Mening ſkulde være foregaaet i Verden uden om os; men ſom vilde have megen Indflydſe paa Menneſket, om den virkelig havde fundet Steb. Mange indbilde ſig nemlig, at Varmen paa Jorden i Tidens Løb ſkulde mere og mere aftage. Det

gives vel ogsaa dem, der mene, at det efterhaanden bliver varmere; men vi skulle snart faae at see, at ingen af Parterne har Ret. Vel gives der ofte en Deel Aar efter hverandre, der ere ualmindeligt kolde eller ualmindeligt varme; men saadant er ikke af Varighed. Spørgsmaalet er, om det i ældgamle Tider var stadigt varmere eller koldere end i vore Dage, eller om der slet ingen kjendelig Forandring er skeet.

Enhver veed, at Grønland er et meget koldt Land, der er fuldt af Isehjerger, som aldrig smelte, og at det fra Søsiden næsten er omleiret med Is, som endog om Sommeren gjør Farten dertil vanskelig. Om dette Land er der ofte bleven sagt her hos os, at det forbum var langt mildere og frugtbarere, og at det i Dronning Margrethes Tid, for mere end fire hundrede Aar siden, skulde have været saare frugtbart, saa at derfra kunde føres Jødemibler til Danmark. Man har nøie eftersporet, hvorfra saadanne Efterretninger kom, og fundet dem grundede paa Misforstaaelser; derimod finder man i en gammel Bog, der er skreven i Norge for fem til sex hundrede Aar siden, og kaldes Kongespeilet, Grønlands Is saaledes beskreven, at man ingen Forstjæl seer mellem Tilstanden dengang og nu.

Et andet Exempel kunne vi tage af Bibelen. Man seer deraf, at Jødelandet i Christi Tider baade havde Viinaavl og den søde Frugt, som kaldes Dabler; men intet Land, som har mindre Varme end Jødelandet, frembringer modne Dabler, og intet Land, som har større Varme, frembringer Druer i den Mængde, at man uden særegne Kunster, der kan have en Viinaavl. Vi see deraf, at Jødelandet i Christi Tider hverken kan have været varmere eller koldere end i vore Dage. Men vi behøve kun at huske paa, at man iaar skriver 1834 for at see, hvor lang Tid det er, at Jødelandets Varme har holdt sig bestandig; og dog kan man gaae videre, og sige, at det ikke engang i Moses Tid, som saldt omtrent 1500 Aar før Kristus, altsaa mere end 3300 Aar før vor Tid, var varmere end nu; thi de Mænd, som Moses havde sendt ud for at speide Landet, berettebe, at det var rigt paa Druer, og bragte Prøver af ualmindelig store Druerklaser med sig; havde det dengang været varmere, saa kunde, som sagt, Landet ikke have været et rigt Viinland.

Nogle have meent at finde et Beviis for, at der har været Viinaavl i adskillige Lande, hvor der nu ingen findes, i den Om-

stændighed, at der i de Privilegier, som Paven havde givet daværende Kloostere, omtales Biinavl; men det kom kun deraf, at Pavens Skrivere udfærdigede Privilegierne eens for Kloostrene i de forstjellige Lande, uden at tænke paa, at de nordlige ingen Biinavl havde.

I de varmeste Lande af vor Verdensdeel, saasom Grækenland, Italien, og en Deel af Frankrig, voger Olie træet, hvoraf Bomolien faaes; men det trives ikke i koldere Lande. Længere mod Nord end til den Bjergstrækning i Frankrig, som kaldes Sevennerbjergene, naaer Olie træet ikke; men nordligere fandt man det heller ikke for 1800 Aar siden. Dette lære vi af en gammel græst Veg, skreven af en lærd Mand, som hed Strabo, der levede paa Christi Tider.

Jeg kunde endnu af gamle Skrifter anføre mange andre saadanne Exempler paa, at Jorden hverken er bleven varmere eller koldere i al den lange Tid, hvori Menneskene have gjort Optegnelser, der ere komne til os; men her have vi ikke Rum til at anføre mere. Professor Schouw, som giver os Beretninger om de forbigangne Aars Veirligt, har samlet og prøvet mangfoldige saadanne gamle Efterretninger, og forelagt det kongelige Videnskabernes Selskab en Afhandling herover, hvoraf jeg har laant disse Exempler.

Menneskene bleve ikke større eller stærkere i Oldtiden.

Man fortæller ligeledes, at Menneskene i fordoms Tider vare meget større end nu; men ogsaa dette beroer paa Indbildning og Feiltagelser. Man har nu og da fundet gamle Been, som Nogle troede at have tilhørt uhyre Kæmper; men man har siden undersøgt saadanne Been nøiere, og fundet, at de ikke vare Menneskebeen, men havde tilhørt store fjirføddede Dyr. Derimod har man havt mangfoldige Leiligheder til at undersøge Lig og Beenrader, som havde tilhørt Mennesker, der vare døde for mange hundrede, ja et Par tusinde Aar siden, og derved overbeviist sig om, at Folk i det Hele taget, hverken vare større eller mindre end nu. I Egypten, hvorom allerede tales saa ofte i Bibelen, havde man den Sik, at balsamere Ligene paa en saa snildt udtænkt Maade, at de kunde holde sig, saalænge det skulde være. Disse balsamerede Lig, som man kalder Mumier, bleve enten gjemte af Slægtningerne (som Sel-

ligdomme, eller hensatte i dertil bestemte store og stærke offentlige Bygninger, eller i Gravhøvelvinger, udhugne i Klipper. Man finder dem derfor endnu den Dag idag i Mængde. Betragtningen af disse Mumier viser os ingen Forskjel mellem Menneskets Størrelse for et Par tusind Aar siden og nuomstunder. Den Ufærtænkfomme, som ikke overveier, at Eigene maae indrympes ved Udtørringen, vil endog troe, at de have været mindre; men naar man betragter Benene deraf, seer man, at Folk dengang i Egypten hverken bleve større eller mindre end nu. De blive der i det Hele taget noget mindre end her i Norden.

I mange andre Lande træffer man Beenrader og adspredte Been, som man med Sikkerhed kan sige om, at de have tilhørt Mennesker, der ere døde for mange hundrede, ja et Par tusind Aar siden; og overalt, hvor saadanne findes, viser en nøiagtig Prøvelse af alle Omstændigheder, at Menneskenes Størrelse ikke har forandret sig.

Man paastaar fremdeles ofte, at Folk i gamle Dage vare stærkere, end de nu ere; men dette er ikke bedre grundet. Blandt andet anspører man for denne Mening, at man ofte finder gamle Ridderrustninger saa tunge, at det i vore Tider vilde falde en Rytter vanskeligt at bevæge sig deri. For det første maa jeg herover bemærke, at vi af gamle Skrifter see, at disse Rustninger ogsaa i den Tid fandtes byrbefyldte, og gjorde Ryttertropper saa tungtbevægelige, at de ikke kunne forsvare sig mod dristige letbevæbnede Krigsfolk, naar det var lykkes disse at bryde et Hul paa deres Rader; for det andet maa det betænkes, at det var ved Svælske, man lærte at bære disse tunge Rustninger. Folk, som øve deres Kræfter paa en eller anden særegen Ting, faae ofte deri en stor Styrke. Man har ogsaa haft det Exempel, at en Opfyndmand ved et Rustkammer, som ikke var ualmindelig stærk, da han kom dertil, ved lang Svælske havde faaet en saadan Færdighed i at bære og bruge de gamle Rustninger og Vaaben, at han endnu i sit firsindestyvende Aar kunde vise Prøver derpaa. Endelig hør det ogsaa betænkes, at det oftere var Rustningerne af de dygtigste Krigsmænd end af svage og kraftløse Folk, som bleve gjemte. Man taler ogsaa om gamle Sværd, saa store, at det vilde falde vor Tids Mennesker vanskeligt at svinge dem; men dette hører op at være forunderligt,

naar man veed, at Krigsmænd, i den Tid da man endnu ikke vidste af Krudt og Kugler, ofte havde Sværd, som brugtes med begge Hænder. Nu da de tunge Hjelme og Harnisker ere af Brug, saasom de lidet vilde nytte efter vor Maade at føre Krig paa, har man ogsaa affkaffet saadanne tunge Sværd, der have været brugte til at bæres foran til Stads, ved visse høitidelige Leiligheder. Den, som holder saadanne Sværd for Krigsvaaben, maa rigtignok faae store Tanker om vore Forfædres Kræfter. De Sværd derimod, som vi saa ofte finde i gamle Kæmpebe-gravelsler, og overalt de fleste Vaaben, vi finde fra gammel Tid, vise os noksom, at Menneskenes Styrke ikke var større i forrige Tider end i vore Dage.

Levetiden har ikke aftaget. Man lever nu sundere.

En anden lignende Indbildning er den, at Folk fordom skulle være blevne ældre end nuomstunder. Denne er ligesaa ugrundet. Jeg beeder vel at bemærke, at jeg her ikke gaaer mere end tre tusinde Aar tilbage i Tiden, paa det at jeg ikke skal behøve at anføre Noget om de Lærdes Undersøgelser angaaende Meningen af Skriftens Beretning om Verdens første Tider, hvorved jeg maatte kunde blive uforstaaelig for Mange; men hvad de sidste tre tusinde Aar angaaer, da er det ikke vanskeligt at vise Enhver, at Menneskets sædvanlige Levealder i den Tid er vedbleven at være den samme. Her kan jeg atter anføre Bibelen som det vigtigste Vidnesbyrd; i den 90de Psalm, som er overstrevet Moses den Guds Mands Bøn, siges udtrykkeligt, at Menneskets Alder er halvhjerdstyhve Aar, og kommer det høit firsindhstyhve. Andre ælbgamle Skribenter anslaae Menneskets Alder til samme Høide. Man maa i alle disse Ting beundre den guddommelige Viisdom, der har givet Naturen en saa fuldkommen Indretning, at den ikke gaaer i Forsald som Menneskeværk, men holder sig det ene Aartusind efter det andet.

Her har jeg endnu at tilføie noget Mærkværdigt. Ved at sammenligne en Mængde af gamle Efterretninger, deriblandt gamle Kirkebøger og Rister over Fødte og Døde fra den Tid, hvorfra saadanne have, har man fundet, at der i de nyere Tider af et lige Antal Fødte ikke bortdøe saa Mange, uden at blive gamle som fordom. Vel er den høieste Leveal-

der, Menneſter opnaae, ikke bleven ſtørre, men Tallet af dem, ſom naae en høi Alder, er ſteget. Naturen er bleven uforandret; men Menneſtens Indretninger og Leveemaade have frembragt Forandringer.

Jeg vil anføre de fornemſte Aarsager hertil:

- 1) Menneſtene have efterhaanden vænnet ſig til mere Keenlighed. Gaae vi 5 til 6 hundrede Aar tilbage i Tiden, ſaa finde vi, at Gaderne ſelv i de ſtore Byer ikke vare brolagte, og at de desuden vare ſmalle og mørke. Ureenligheden var ſtor ſaavel i Gaderne ſom inden i Huſene; derfor hjemſøgtes ogſaa dengang alle ſtore Stæder jevnlig med peſtagtige Sygdomme, der lagde mange Tusinde i Graven. Forbedringerne i Byernes Luſtighed og Keenholdſe gif iøvrigt kun langſomt fremad; men alt ſom de gif frem, bleve de ſmitſomme Sygdomme ſjældnere og mindre mordiske. En Syge, ſom den ſidſte ſtore Cholera, vilde rimeligviis for 500 Aar ſiden vare bleven ligesaa ſkrækkelig ſom den ſorte Død, iſær da Almuen ogſaa dengang levede meget ſlettere end nu. Man klædte ſig heller ikke reenligt Menig Mand vidſte libet af Sinned, hvoraf følger, at Hudens ſavnede et ſtort Forfriſnings- og Keenlighedsmiddel, ſom man nu ikke vilde undvære. Derfor vare alle Slags Hudſygdomme meget almindelige, og den ſkrækkelige Spedalſthed anrettede ſtore Ødelæggelſer. Forbedringen er gaaet langſomt, og man holder endnu ikke nær overalt Gader, Huſe, Klædningsſtykker eller Kroppen ſelv ſaa reenlige, ſom det var at ønske: men det, ſom efterhaanden er ſteet, er dog betydeligt, og har baaret ſine Frugter.
- 2) Menneſtene vare forðum mere umaadelige i Mad og Drikke end i vor Tid. Vel troe Mange det Modfatte; men de lægge da kun Mærke til, hvor megen Overdaadighed, der endnu finder Steed, ſom burde affkaffes, men tænke ikke paa de lange Beſtrivelfer, vi have over det, ſom forðum blev fortæret ved Gilberne. Til Umaadelighed i Drik vare Forðidens Menneſter iſær hengivne. De beruſede ſig dengang meſt i Æl og Mjød, ſom de havde gjort mere beruſende, end det pleier at være i vore Tider; men Beruſelſen i diſe Drikke, ſom ere ſaa uſkyldige, naar de bruges til Maade, er meget ſkadeligere end i Vin. Brændevinets

Indførelse, og den større Lethed i at faae Viin, har vistnok bidraget til at forjage Umaadeligheden i *Ol* og *Mjød*; men derimod har Brændevinet skadet derved, at dets lette Priis har gjort Brugen almindeligere. Umaadeligheden i *Drik* har derfor i en vis Tid snarere tiltaget end aftaget; men nu tør man vel sige, at den i de sidste Par Menneſtealbdere stærkt har aftaget. I denne Henseende have de høiere Stænder, især i de sidste halvhundrede Aar, foregaaet de ringere med et godt Exempel. Nu er Umaadelighed i *Drik* næsten ganske afføkket blandt de Fornemme, og derfor naae flere af dem en sund Alderdom end før; men hos Menigmand er Forbedringen heri ikke saa stor, som man vel tør haabe, at den vil blive. Den, der ikke følger Religionens Bud om *Edruelighed*, sørger slet for sin egen Sundhed.

- 3) Lægekunsten er bleven meget forbedret, og vi have flere gode Læger end forðum. Hertil kommer, at den Daarlighed at søge sin Redning i overtroiske Midler og saakaldte kloge Mænds Raad mere og mere er gaaet af Brug, endstjøndt den endnu hersker formeget. Med Lægekunstens Forbedring er der tillige fulgt mange gode Anordninger om Sundhedsvæsenet, hvorved smitsomme Sygdomme enten holdes borte, eller hindres i at faae Magt. Blandt disse Foranstaltninger maa især nævnes *Kokoppernes* Indførelse, der er bleven saa kraftigt befordret af vor faderlige Regjering, og har reddet saa mange Vørns Liv.

Menneſteslægten er ikke gaaet tilbage, men fremad i moralsk Henseende.

I Henseende til de legemlige Ting see vi da, at det ikke staaer værre med Menneſkene nu end i Fortiden, men snarere bedre. Spørgsmaalet bliver da nu, om det ikke skulde finde sig anderledes med de aandelige? Jeg veed det, at Mange tale om de gamle Tider, som om alle Dyder deri havde hjemme, og Nutidens Menneſker stammelig skulde være udartede fra Fædrene.

Denne Ros over de forbigangne Tider er endnu slettere grundet end den for *Legemsstørrelse*, *Styrke* og *Sundhed*; men jeg vilde handle ubetænksomt, om jeg ikke forud oplyste, hvorfor vore Forfædre i mange gode Egenſkaber maatte staae tilbage for os. De vare nemlig mindre oplyste, og det var naturligt;

thi ligesom ethvert ordentligt Menneſte med Alderen bliver klo- gere, ſaaledes gaaer det ogſaa med hele Menneſteſlægten. Hvert Aar erfarer man noget Nytt, ubtænker man noget Nytt. Sønnen lærer af Faderen og overalt de Unge af de Gamle. Saaledes ſamles der beſtandigt i Verden en større og større Skat af Kundſkaber, ſom ikke kan gaae tilgrunde, med mindre Menneſtene vilde overgive ſig ſaaledes til Daarſtab og Laſter, at de ikke brøde ſig om at lære noget Godt og Nyttigt. Det er da let at begribe, at Menneſtene i velindrettede Riger maae blive bedre og bedre oplærte, og deres Forſtaad alſaa gjort mere ſtkket til at vælge det Gode, og forkaſte det Dnde. Det er vel værd at lægge Mærke til, hvorledes Menneſtene ofte lade ſig bedrage ved et Nabu. Man kalder ofte Fortiden den gamle Tid og vore Forfædre de Gamle, og troer, at man derfor ſkylder dem ſer Erbdighed for Alder og Viisdom. Men det, man kalder de gamle Dage, var juſt Menneſteſlægtenſ unge Dage. Nutidens Menneſteſlæggt er ældre og erfarne end Fortidens; men den ſkal deraf ikke hovmode ſig: thi Fremtidens vil atter være endnu ældre og erfarne. Lader os kun ſtræbe at efterlade os det Minde, at vi ikke gjorde den Tid Skam, hvori vi levede.

Den Dyd, ſom var den meſt almindelige blandt vore Forfædre, var Tapperhed. Juſt fordi man ikke var ſaa vidt i Op- lysning, optændtes Menneſtene lettere til Brede, og loffedes af Rovbegjærlighed; og da derhos Landene mere maatte ſavne en god Regjering og gode Indretninger, levede man i idelige Krige. Enhver lille Herre turde føre Krig med ſin Nabo, og mange forenede Smaaherrer mod deres Konge; de ſkønnede derfor lidet paa nogen anden Dyd end Tapperhed, ſom de beſtandigt trængte til. I vore Dage ere Menneſteſtes Videnskaber mere tpilede ved Fornuften, og fremfor alt den indvortes Fred bedre beſkyttet ved Love og gode Indretninger. Ogſaa er man nu mere end nogenſinde forſigtig i at begynde en Krig, hvorved ſaa mange Menneſters Liv og Velſærd ſættes i Bove. Med alt det have vi dog, naar Krig førtes i de nyere Tider, ſet ſtore Bedrifter, der uden Skam kunde ſættes ved Siden af Fortidens.

Langt mindre grundet end Berømmelſen for Tapperhed er den Roſ, man giver dem gamle Vrlighed. Nøies man ikke

med at læse visse nye Bøger, som blindt hen rose Fortiden; men læser man selv de gamle Skrifter, forfattede af Mænd, som havde seet Begivenhederne med egne Øine, eller hørt dem af Mennesker, som selv havde oplevet dem, saa erfare vi, at Løfter ofte brødes, at endog Meened ikke var sjelden, og at nære Beslægtede ofte svege hinanden, hvorfor man ogsaa finder i de gamle Skrifter, at de omgikkes hverandre med en Mistillid, som man nu vilde finde meget overdreven. De smaae Konger, som tumlede sig her i vore nordiske Lande, førend hvert Land blev lagt under een Konge, overfaldt hverandre tit paa en lumst Maade, uagtet de ikke havde Krig. Naar den ene berusede sig ved et Gilde med sine Kæmper, var den anden tilrebe for at inbebrænde ham. De vare Hedninger, det er sandt; men i den christne Tid vedbleve de store Herrer i Rigerne endnu adskillige hundrede Aar at handle næsten ligesaa ilde, og sikkert gaves der intet af de paafølgende Aarhundreder, hvori man mere afstøvede alle Slags Svig, end i vort nuværende. Det er da ikke Fortidens Mennesker, som Nutidens skulle frygte for at sammenlignes med i Henseende til Redelighed og Sanddrøhed; men vel maae de frygte for at staae til Skamme for Efterkommerne, dersom de ikke alvorligt stræbe endnu langt mere heri at overgaae Forgængerne, end hidindtil er skeet. Man skulde vel troe, at Christendommen maatte indgyde endog den mest Uvidende blandt dens Beljendere Afsty for alle Laster, og dette kan heller ikke feile, naar Mennesket af Hjertet hengiver sig til den; men man maa ikke glemme, at den menneskelige Naturs Ufuldkommenhed paa mange Maader gjør det vanskeligt for os at faae Christendommens store Sandheder ligesaa klart og reent, som de ere meente. Forstandens Dplysning er det egentlige Middel til at udrydde den dyriste Raahed, der lader Begjærlighederne og vilde Lyster herste, og desuden ofte ledes af falske Indbildninger. Betragter man Guds Forsyns Veie i Christendommens Udbredelse, saa seer man med Beundring, hvorledes Alt er indrettet til at nøde Menneskeslægten til at erhverve sig Kundskaber, bruge Eftertanken og stige i Dplysning. Iøvrigt nægter jeg ikke, at Menneskene under deres Bestræbelse for Dplysningen ofte ere faldne i store og skadelige Vildfarelses; men naar mange retskafne Mænd stræbe efter at faae Sandheden at vide, rettes saadanne Vildfarelses efterhaanden. Det

maa her være os nok at see, at Dphsningen allerede har udrettet saa meget Godt.

En af de forbærbeligste Bildfarelser, som herskede i de mere uoplyste Tider, og endnu ikke har tabt alt sit Herredømme, er Overtroen. I den mørkeste Tid satte man en overordentlig Tillid til Sjernetydere, som skulde forudsige Menneskers Skjæbne og vigtige Begivenheder af Stjernerne. Man lærte kun langsomt at see, at disse Spaadomme bestode i lutter Indbildninger eller Bedrageri; for to hundrede Aar siden fastede endnu de fleste Tid dertil. Man var ligeledes meget hengiven til Troen paa Trolddom. Der gaves dengang Mange, som gjerne lobe Folk troe, at de forstode djævelske Kunster, ja Nogle troede det om sig selv; de havde nemlig lært af flette Mennesker et eller andet hemmeligt Middel til at skade Andre, og fattebe selv ikke, hvorledes det hængte sammen dermed; de troede derfor let, at det hidrørte fra Djævelen. Nogle havde ogsaa lært at lave en egen Art af bedøvende Drik, hvoraf de faldt i et Slags Ruus og siden i en Søvn, hvori de havde sære Syner, og troede, at de havde været i fjerne Lande, endstjøndt deres Legeme var blevet, hvor det var. Det er os nu vel bekjendt, hvorledes alt dette lod sig gjøre; men deres Færd belees nu ligesaa meget, som den afflyes af alle Fornuftige. Maa man ikke strækkes ved at tænke, at Folk, ikke blot i den mørke katholske Tid, men endog hele hundrede Aar, efter at Luther havde gjenoplivet en renere Christendom, kunde være hengivne til saa daarlige Indbildninger, og fremfor Alt, at saa Mange baade Høie og Lave kunde søge Raad og Hjælp hos Mennesker, som de troede havde deres Klogskab og Magt fra Djævelen. Forstandens Dphsning har her ryddet Veien for Christendommen; thi naar man tillige indseer, at det Onde er Daarskab, fatter man den største Foragt og Affky derfor. Fremtids Dphsning vil efterhaanden bringe flere og flere Mennesker til at indsee tydeligt, at alt det, som er ondt, ogsaa er Daarlighed, og Enhver, som denne af Religionen og Fornuften eenstemmigt lærte Sandhed bestandigen svæver for Die, kan ikke andet end derved føle sig styrket i det Gode.

Dphsningen bidrager kraftigt til at dæmpe Menneskets Hængjærighed, Grumhed og Hovmod. Christendommen forbømmer paa det stærkeste disse Laster, og formaner os med al sin Kraft til *Sjærlighed*. Man maatte være aandelig blind, naar man,

ved at læse Fortællingen om Verdensbegivenhederne, ikke kunde see den store Virkning, den herved har havt paa de talrige Folketærd, som ere blevne indlemmede i den christne Kirke; men opmærksom Læsning af disse Begivenheder viser os atter her, at Oplysningen har gaaet Christendommen tilhaande. Jo mere de Christne ere blevne oplyste, desto mere have de viist sig stikkebe til at opfylde Kjærlighedens og Ydmyghedens Bud. Disse to Bud hænge nøiere sammen, end man ved første Øiekast troer; thi den, som indbilder sig selv meget, og agter Andre lidet, fristes meget stærkt til at glemme Kjærligheden; ja, der hører jo allerede Mangel af Kjærlighed til at agte Andre utilbørligt ringe. Jeg behøver ikke at tale meget om den Ringeagt, hvormed de Mægtige forstum behandlede Smaafolk, og især deres Undergivne; denne Sag er bekjendt nok. Hermed stod megen anden slet Behandling i Sammenhæng. Herrens Overmod forbrede almindeligheds den største Ydmygelse af de Ringere. Det er glædeligt at see, hvorledes den stigende Oplysning heri har gjort saa stor Forandring. Jo oplystere de Fornemmere ere blevne, desto mindre have de fundet Glæde i, at deres Medmenneffer stulde kaste sig i Støvet for dem; og jo oplystere de Undergivne bleve, desto mere have deres Overmænd fundet, at de baade forbrede og fortjente en bedre Behandling. Saaledes er det gaaet i næsten alle christne Lande, og vort kjære Danmark har ikke deri staaet tilbage. Enhver Dansk maa det være vel bekjendt, hvorledes den Undertrykkelse og Ringeagt, hvori Bønderne forstum havde levet, henimod Slutningen af forrige Aarhundrede hovebdes, og hvilken Deel Frederik den 6te, som allerede længe, før han besteg Thronen, virkede saa Meget for sit Folk, havde heri. Det fortjener ogsaa vel at drages til Minde, at de Mænd, som med Raad og Daad virkede for Sagen, vare ikke Bønder, vare ikke selv dem, der havde lidt Uret, men dreves af Retfærdighed og Mennefskjærlighed. De Fornemste blandt disse vare: Bondestandens æble Belgjører, den store Statsmand Grev Andreas Peter Bernsdorff, den i Landets indvortes Forfatning saa lofthvndige Grev Christian Reventlov og den lofthvndige og veltalende Generalprocureur Christian Colbjørnsen, som med den uegenyttigste Iver fremmede denne store Handling, der er mere ærefuld end den lykkeligste Krig.

Med samme Mennefskjærlighed sørgedes kort efter for vore

forte Medmennesker, der forhen folgtes i en anden Verdensdeel som Fæ, og for at bruges som Arbeidsdyr. Christendom og Menneftelighed havde i næsten tre hundrede Aar krævet Affkaffelsen af denne stændige Menneftehandel; men Mange holdt paa den for Forbelens Skyld, indtil det lykkes de talrige og ivrige Menneftebenner, som talte de ulykkelige Negeres Sag, ret at oplyse den. Den danske Konge gav Exempler paa Negerhandelens Affkaffelse, og den, som ivrigt raadede dertil, var Grev Ernst Schimmelmann, som selv havde meget store vestindiske Eiendomme, der indtil den Tid vare blevne dyrkede af kjøbte, forte Slaver. Alt dette kalder jeg kun mine Landsmænd i Minde, paa det at de skulde see i nogle dem velbekjendte Exempler, hvorledes Oplysningen kraftigt har bidraget til at skaffe Christendommens Kjærlighedsbud Indgang; thi en saadan viis og omfattende Menneftekjærlighedshandling søger man for-gjæves i de mørke Aarhundreder. Om Exempler fra andre Lande er her ikke Rum til at tale vidtløftigt; jeg vil kun tilføie, at Antallet paa de Mennefter, som arbeide paa at formindste Undertrykkelse, at formilde de Fattiges Kaar, og selv at føre Forbryderen tilbage paa den rette Vej, synes mere og mere at tiltage. Den Iver, hvormed saa Mange have bidraget til at give hver Mand Bibelen i Hænder, er bekjendt nok.

Førend jeg slutter, maa jeg forebygge en falsk Udtydning, af hvad jeg her sagde. Man vilde groveligt misforstaae mig, dersom man tillagde mig den Mening, at der ikke skulde være skeet meget Gødt i fordums Tider, og at der ikke dengang skulde have levet mange fromme og ædle Mennefter. Saadant vilde være at stride mod den klare Sandhed. Eigesaalidet kunde det falde mig ind at troe, at vor Tid ikke trængte til store Forbedringer. Min Hensigt var kun at vise, at Verden i det Hele taget gaaer frem til det Bedre, og at pege hen paa den Vej, ad hvilken Menneftet har nærmet sig en ønskeligere Tilstand, paa det at man desto frimodigere kunde fremdeles vandre den, og hver i sin Kreds befordre Udbredelsen af nyttige Kundskaber, saavel ved Ungdommens Underviisning som ved de Ældres.

Naturvidenskabens Forhold til Tidsaldere og deres Filosofi,

en bedømmende Anmeldelse af Steffens's Polemische Blätter zur
Beförderung der speculativen Physik, erstes Heft. Breslau 1829.

(Af Maanedsskrift for Litteratur 3die Bind, 1830.)

Den sjældneste, men bedste Strid er den, der fører til Forsoning; og hertil ville disse polemiske Blade vist meget bidrage, naar Forfatteren, som man bør haabe, vil fortsætte dem i den Aand, hvori de ere begyndte. Disse Blade skulle indeholde udførlige Kritiker over de herskende physiske, chemiske, physiologiske Theorier, seete fra et speculativt Standpunkt; men han vil ikke tale nogen philosophisk Skoles Sprog. „Den levende Speculation“, siger han, „er ikke bunden til nogen Skoles Formeler. „Enhver betydende Deel af Naturkyndigheden har, idet den historisk udviklede sig, dannet et eget Sprog, til dette skal Kritiken holde sig, og mere godtgjøre sit høiere Standpunkt ved den „herskende Aand i Fremstillingen, end ved speculative Formeler. „At vi imidlertid ikke ville opoffre den speculative Alvor for en „slab Forstaaelighed, forstaaer sig af sig selv.“ Da usigelig megen Strid i den lærde Verden blot hidrører derfra, at man ikke forstaaer hinanden, og dette ganske særdeles synes at være Tilfældet ved Striden mellem den speculative og den Erfaringsveien vandrende Naturvidenskab, saa vil Forfatterens Grundsætning, at følge hver Videnskabs antagne Sprog, bidrage meget til Aandernes Forening. Dette første Hefte er for største Deelen anvendt til at vise den Aand, hvori Naturlæren har uddannet sig i de senere Aarhundreder. Man seer i denne Fremstilling den aandrige Mand, hvis Blik ikke er indskrænket til en enkelt Videnskab, men som overskuer dens Forhold til hele Menneskeslæg-

tens Udvikling. Dersom han endog i sine dristige Forsøg til at finde Tingenes indvortes Eenhed undertiden skulde falde i Wildfarelser, for hvilke de, der intet dristigt Forsøg vove, vistnok ere sikke, kan man dog ikke undre sig over, at der gives Mange, der hellere vilde vove derpaa, om de skulde falde med ham, end dele hiin Sikkerhed med disse. Vi vilde stræbe at følge Forfatteren, dog ikke uden Forsigtighed; men om denne altid vil holde det rette Maal, mellem for Meget og for Lidet, maae Andre afgjøre. At Forfatterens Overbeviisning om Naturvidenskabens store aandelige Indhold og dybt indgribende Indflydelse, hvormed vi vilde gjøre vore Læsere bekendte, ikke er vort Tidsskrift fremmed, vil Enhver, som er bekendt dermed, allerede vide. Hovedtanken i Steffens's Skrift finder man for største Delen fremstillet i sammentrængt Korthed paa enkelte Steder, der enten ere bestemte til nærmere at oplyses eller til at meddele Resultatet af foregaaende Undersøgelser. Vi kunne derfor som oftest lade Forfatteren selv tale, og dette saa meget hellere, som vi kunne være overbeviste om, at vore Læsere gjerne vilde høre ham. Vi troe imidlertid at gjøre Fleertallet af vore Læsere en Tjeneste ved at give hans Ord paa Dansk. I vor Oversættelse vilde vi dog tillade os flere fremmede Ord, og holde os nærmere til Forfatterens Ordstillinger og Benninger, end vi vilde holde for tilfældigt, dersom hele Skriftet skulde fordanfkes, og Oversætterten altsaa burde gjøre det til et Slags vedholdende Studium, at finde den bedste Maade at gjengive det System af Udtryk, Forfatteren bruger, med den største ham mulige Kunstfuldkommenhed.

Ved at forsøge Oversættelsen af de Steder, her skulde meddeles, er Anmelderen stødt paa adskillige Udtryk, angaaende hvis Fordansning han troer at burde gjøre noget Regnskab. Et af de vigtigste er Ordet Erscheinung i den philosophiske Betydning. Man har oversat det ved det Græske Phænomen; men deels er dette vort Sprog altsor fremmed, deels vilde danske Læsere vanskeligt derfra hortsjerne alle de Bibegreber, som ere overførte fra Grundsproget og fra den ældre af Fransten laante Brug. Det gjælder her om at faae Udtryk for den Tanke, at Tingene ikke ere saadanne i sig selv, som de, ifølge vor Kundskabsevnes Natur, synes for os. Man kunde vel fuldkomment sprogrigtigt udtrykke dette Forhold ved Ordet Skin, som Modsetning til Virkelighed; men da det Skin, som her omhandles, beroer paa Opfat-

ningslove, der ere almindelige og nødvendige, ifølge hvilke vor hele Erfaring dannes, saa vilde man nødes til at give det, som i den daglige Betydning just kaldes Virkelighed, Navn af *Skien*; medens man udenfor det philosophiske Kunstsprog bruger Ordet til at betegne Noget, der ikke engang i vort Erfaringsystem har Virkelighed. Dieget ofte kunde man derimod udtrykke de Forhold, hvorom her tales, ved tilshneladende og Tilshneladelse; men Anmelderen har ved de i det Følgende forekommende Oversættelsesforsøg dog fundet, at de ikke overalt strække til, hvor det kommer an paa at betegne Begreberne med den Skarphed, at Misforstaaelse forebygges. Vor ærværdige Riisbrigh kaldte et Phænomen en *Synsting*. I Overensstemmelse hermed kunde man tale om en *Synsverden*, som Indbegrebet af *Synstingene*, det er: Tingene saaledes som de ifølge nødvendige Love opfattes af os. Paa lige Maade kunde man tale om *Synstilværelsen*, som modsat *Selvtilværelse* eller bedre *Selvbæren*. Det forstaaer sig, at saavel disse Udtryk, som alle andre, der bringes i Forslag, først erholde deres faste Betydning og sikrede Borgerret, naar de have været istand til at faae det almindelige Bifalds Stempel, og at man, idet man forsøger at indføre dem, underkaster dem de Sagkyndiges Bedømmelse og den Prøve, de maa staae for Folkets almindelige Sprogstands. Men finde de ikke Bifald, saa tør man vel haabe, at de give Anledning til, at Nogen angiver bedre, det være sig nu nye eller gamle, for Tiden overseete.

Det tydske Ord *Ansicht* have nogle Skribenter udtrykt ved *Anskuelse*, andre ved *Ansyn*. Hiint har fundet det mest almindelige Bifald; men det er fra først af bestemt til at betegne noget ganske Andet, nemlig den umiddelbare Opfatning ved den indvortes Sands, just sat imod Begrebet taget i philosophisk Betydning. Derimod vil det Udtryk, man nu saa ofte hører, endog af Ustuberede: „dette er min *Anskuelse* af Tingen“ ikke sige Andet, end dette er det Begreb, jeg gjør mig om Tingen; hvor da Ordet Begreb tages i Hverdagsbetydningen. Sikkert vilde det Tydske *Ansicht* allerbedst have være givet ved det Danske *Ansigt*, dersom dette ikke havde en ganske anden ældre Betydning. Ordet *Ansyn*, der allerede har nogen Brug for sig, og understøttes ved Righeden med saa mange Beslægtede, som *Forsyn*, *Hensyn*, *Tilsyn* o. s. v., turde da fortjene at an-

tages. Den af Dybsfen laante Forstavelse An kan neppe være til Hinder, da vi dog neppe kunde undvære Andagt, Ansigt, Ankomst, Anseelse, Anslag o. s. v.

„En Tidssalders almindeligt herskende Naturansyn“, siger Forf. S. 3, „saaledes som det fremtræder med sit bestemte Præg hos forskjellige Folk, danner Grundvolben for deres hele Videnskab, er det, som bærer deres almeenglybige Kundskaber, og udbreder sin Indflydelse over alle Livets Retninger. Den virker bestemmende paa al selskabelig Orden, paa Sædeligheden, ja paa Religionen. Den særegne Skikkelse, hvortil Naturansynet er udviklet, er det fornemmelig, som meddeler visse Tider en skarpt betegnet Eiendommelighed, ved hvilken de bestemt stjelne sig fra tidligere og sildigere, fremtræde som en egen ubmærket historisk Danning. Vi tør paaastaae, at Historikerne, endstjøndt de herskende Naturansyns Indflydelse ikke kunde blive dem skjult, men maatte fremtræde desto klarere, jo troere det givne Maleri af en Tidssalder er, dog ikke have gennemstuet den hele Dybde, den uudgrundelige Magt i denne Menneskeaaendens Retning.“

S. 3 og 4. „Selv Skolens Lærdomme ere vigtigere, end man sædvanligt er tilbøielig til at troe. Hvad hist ofte længe har kæmpet som Formodning, og siden, begrundet ved Undersøgelser, som i deres fulde Omfang aldrig overstride Skolens Grændser, langsomt voxer til, vorder ikke sjældent i en senere Tid almindeligt herskende Ansyn, og udøver et Herredømme over alle Aander, der er saa meget mægtigere, jo mindre det kjendes som saadant. Hvad der i Skolen er tvivlsomt, i det Høieste viser sig som sandsynlig Hypothese, det vorder afgjørende Ledetraad for Folkets Tænkemaade; og ikke sjældent vare Ansyn, som tidligere Skoler havde dannet, just mægtigst hos Folket, da de kuldstabedes i Skolen. Historiske Bevægelser ere opstaaede paa denne Maade, heftige Kampe, først mellem en vordende Skole med den foregaaende, derpaa mellem den mægtig vordne nye og de herskende Folkeansyn. Mængden satte sig ofte mod en Forvandling, som den i Fremtiden var bestemt til at lide, for efter Aarhundreder maastee at bestaae en lignende Kamp med lige Udfald.“

Den nu herskende Physik, betragtet som en eiendommelig Retning i Menneskeaaenden, er ny, og har taget sin egentlige *Begyndelse med det syttende Aarhundrede*, dog efter længe at

have været forberedt. „Men endnu ere Sporene af hine Tider ikke forsvundne, de leve i Folkets Ansyn, og de have, efter at være fortrængte af Videnskaben, reddet deres Tilværelse, om end luttret dog ikke væsentligt forandret, i Poesien; ja Faa, selv ikke de, som ganske ere gennemtrængte af den herskende Lære, som selv indgribe bestemmende i dens Udvikling, kunne afværge Indflydelsen af en Tænkemaade, som de af alle Kræfter bestride.“ Og dog er det vanskeligt ganske at sætte sig ind i hiin Tids Tænkemaade, hvorfor Forf. troer, at den Fremstilling, han deraf giver, maa være meget mangelfuld. Hans Læsere ville vist finde den interessant og veltalende.

§. 5. „Jorden hvilede i Midten af Verdensaltet. De ti Himle hvælvede sig derom. Maanen, Solen, Planeterne havde med deres viltsomme, bestandig mere forviklet sig fremstillende Baner, hver sin egen Himmel, egne Hvælvinger, hvori de bevægede sig, og disse Hvælvingers Virksomhed concentrerede sig der, hvor Himmellegemet viste sig, og traadte derfor, naar de vare forenede (i deres Conjunction), indbyrdes bekæmpende eller understøttende hverandre, mægtigere frem. Firmamentet med talløse Stjerner udstrakte sig som en stor Hvælving over Planet-himlene, omgiben af den gjennemsigtige Krystalhimmel, og af det lysende ildgjennemtrængte Emphræum; og hiinsides i mystisk Fjernhed laae primum mobile. Men Jorden laa i Midten, til den maatte alle Planeter henføres, som til deres fælles Midpunkt. Universum, med alle dets skjulte Kræfter, var rhykket Slægten nærmere, hele Verdensbygningen var dens Hjemstavn. Tilværelsens Uendelighed aabenbarede sig ikke umiddelbart for den, kun idet den, som fængslet og bunden Synstilhærelse, fastholdtes i Midpunktet, og fremstraalede fra dette, erholdt den i den bundne Form sin oprindelige Betydning.“

§. 6. „Som Jorden var Universets Midpunkt, saa at alle sympathetiske Kræfter og Materier her forenede sig, for at avle, opholde og forme Tilværelsens Fylde, saaledes var Mennesket Jordens Midpunkt, han var Mikrokosmos, og alle Himmellegemernes Indflydelse virkede i Venkab og Fiendskab ved hans Fødsel, som de ved Jordens første Stabelse havde samvirket ved at frembringe denne.“

„Faderen havde aabnet al sin Skabnings Rigdom for Jorden, betroet den sine Hensigters Mysterium: selv Frelsens Forkynselse

ved Sønnen skulde fremstille sig jordist; og som al Faberens Magt havde forenet sig i den for vore Sandser fremtrædende Jord, saaledes skulde al Forsoningens Frelse forene sig i en synlig Kirke med et legemligt Overhoved; endelig, ligesom i ethvert Menneſte Faberens Magt gjentager sig, som i en ſammentrængt Verdensſkabning, ſaa gjentog sig ved Nydelsen af den hellige Nadver Frelſerens Menneſtevordelse for enhver Nydende."

"Som Naturen levede og virkede under fremmede Stjernerſ Indflydſe, ſaaledes var Alt, hvad der var mægtigt i Historien, laant af fremmede Folk. Et undergaaet Folks fremmede Viisdom, næſten uſjendelig ved orientalſt Glød, dannede deres Viidenſkabs ſelfomt fortrukne Stikſe, et fremmed lemlæſtet Sprog indkneb Tænkningen, fremmede Institutioner ordnede deres Stæder, fremmed Ret deres ſelftabelige Forhold, ja, Religionen var overleveret dem fra et fremmed orientalſt Folk, — *primum mobile*, det oprindeligt frembringende, var i Naturen ſom i Historien rykket langt fra deres Synskreds."

§. 7. "Og dog gjaldt dette kun for Betragtningen. De gjennemtrængtes dem ſelv ubevidt af det aandelige Princip; thi de følte sig forſatte i Centrum, til hvilket Omkretſen maa henføres, ikke paa en endelig, men paa en uendelig Maade. Hjort gjør (i ſit Skrift over Johannis Skotus Crigena) den rigtige Bemærkning, at Organisationens Begreb var Miiddelalderens Skribenter fuldkommen ubekjendt. Begrebet nemlig var dem fremmed, fordi de følte sig ganſte grebne af Totalorganismen. Ideen af et almindeligt Liv, i hvilket Alt var forenet, var deres Anſyns ubevidſte Bærerinde, og kunde derfor aldrig vorde en Gjenſtand for Betragtningen. Derfor formaaede denne Aandsretning, der forekommer os ſaa eenſidig, at frembringe noget ſaa Mægtigt og Stort, en ſtor Tid, en herlig bethydenſe Poefi, en ſjøn eiendommelig Kunſt, kort en beundringsværdig Eiendommelighed, ſom vi vovede at antyde i et tidligere Skrift. En Betydning, der ſynes dem partiſt, ſom aldrig kunne hæve sig over det Enſtige i de hiſtoriske Kjendſgjerninger, ſom det ikke er forundt, ud af Begivenhedernes Forvirring at fremhæve i dens Reenhed den ſkabende Aand i en ſæregen Tid, og at gjøre den til Gjenſtand for en egen beſtemt Betragtning."

"Men dette er en Følge af Aandens eiendommelige Udvikling, at den følte sig bunden ved Naturen, med hvilken den ſaa-

vel indvortes som udvortes var forenet. Den formaade ikke at rive sig løs fra Naturen, for at gjøre sig selv til Gjenstand for en nyere Grandstning; enhver Betragtning endte med noget Ubegribeligt, enhver Reflexion henflød i en anende Følelse, og al Skarphed og Bestemthed forsvandt, selv hvor den søgte at antage Stikkelse."

Efter at have omtalt deres fire Elementer, og deres qualitates primariæ & secundariæ, anfører han Antagelsen af horror vacui, som et første Forsøg til at forklare Phænomenen, man experimenterende forfulgte, og som vel var uledt af Middelsalderens Aristoteles; men hvorom Intet findes hos de ældre Phisikere.

§. 9. „Efterdi Organismens Idee var det instinktagtige Grundlag for alle deres Ansyn, og derfor ikke kunde vorde Gjenstand for Reflexionen, fremstillede sig ogsaa hiint Princip, at det ene Gensartede søger det andet, ikke som en blot død Tiltrækning, men som Sympathi og Antipathi. Thi hine ovennævnte Qualiteter vare Tingenes udvortes Former; den dybere Grund derimod, hvoraf denne Tiltrækning udsprang, opstod for denne af de indvortes virkelig levende Former.“

Dette udgjorde et af de væsentligste Træk i hine Tidens videnskabelige Charakter. De troede ikke, at det, som saaledes søgte eller slydede det Ene det Andet, var forskjelligt i det Levende og i det Døde. „Naar Stjernernes Conjunction syntes besynnerlig gunstig ved et Menneskes Fødsel, naar det gnedne Rav tiltrak lette Legemer, eller Magneten Jernet, naar Steen bevægede sig i opløsende Vædsler, naar Mennesker indvirkede paa Andre ved Blik, ved Ord eller ved hemmelig Indflydelse over hovedet, udsprang disse Virkninger alle af det samme Princip. Antipathien, det Forstyrrende, udsprang af det Ligeartedes Tilhøielighed til Forening. Men en stor Afstikkelse, en oprindelig Modsigelse i Tilværelsen, antog de; den dannede Grundtonen i al deres Kjenden, og var aldeles af religiøs Art: det var det herskende Ansyn af Gud og Djævelen. Hiin var Principet for det i Alt steds Ligeartede, for det Opbyggende, for det Rene; denne var Principet for Forstyrningen og det Fjendtlige.“

§. 11. „Dette var det dybt Eiendommelige i hiin Tid, at ligesom Jorden betragtedes som Universets Midtpunkt, primum mobile, som Noget der omfatter det sandelige Alt,

Gud som det alting eensformigt Gjennemtrængende, saaledes faae Mennesket ikke det Evige i det Aandelige, den fra alt Jordist befriede Bevidsthed, men som bunden til den jordiste Personligheds Mikrokosmos, saa at denne aldrig ophørte at være hele Tilværelsens Midtpunkt."

"Derfor var ogsaa deres Religion en til det Høieste dreven, i det Uendelige udstrakt Sandfælgighed, derfor mægtede selv den til det Høieste hævede Følelse ikke at løsrive sig fra dette til det Vægelmige søiede Bevidsthedens Baand; derfor var deres hele *Physiske Magi*."

§. 12. "Hvad dengang blev betragtet som Magiernes høieste videnskabelige Stræben, gik ud paa at rense det Guddommeligt-Vigeartede, som foresandtes i den syndige Natur, forenet ved modstræbende Elementer; for at det, der laa skjult, som det Guddommelige og Opholdende, i enhver indvortes Form kunde virke frit. Dette er Alchemien — ingen tilfældig vilkaarligt udtænkt, men en aldeles væsentlig Bestanddeel af den herskende *Physik*. Alle *Physikere* søgte de Vises Steen; thi der gaves dengang ingen anden *Physik*, og kunde ingen anden opstaae. Fremvirkningen af denne al Tilværelses ædleste Kjærne var ligesaavel af religiøs Art, som et *physisk Experiment*, og denne almeenherkende Bestræbelse giver det mest slaaende Beviis for Aandens Bundenhed til det Jordiste. Det saaledes Kensede, hvori den oprindelige Skabningskraft concentrerede sig, maatte, naar det anvendtes paa Makrokosmos, fremvirke de ædleste Materier, Edelstene, og fremfor Alt Guldet, men, anvendt paa Mikrokosmos, maatte den paa samme Grund, da nemlig det oprindelige opholdende Princip i begge var det samme, befordre Sundheden og forlænge Livet."

§. 12 og 13. "Overtroen er aldrig opstaaet af sig selv; den kan efter sin første Oprindelse aldrig betragtes som noget aldeles Vilkaarligt. Den bestandige Hensjævelse af Verdensaltet til den bestemte ved Sandfælgigheden bundne Bevidsthed, idet denne dog var gjennemtrængt af Verdensaltets hele Fylde, avlede denne eensidige, i sig mægtige, ja beundringsværdige Retning, i hvilken Overtroen opstod og maatte opstaae. Mennesket lever i sine Tankers og Tilbøieligheders vedvarende indvortes Tvedragt, som han aldrig ganske formaaer at beherske; men denne indvortes Kamp havde paa hiin Tid en dybere Betydning.

Hele Tilværelsens Fylde, hele Naturens Magt kastede sig den kæmpende imøde, og han skulde stride til Afgjørelsen. Til hiin den rene Betragtningens Region, i hvilken vi føle os, om ikke rensebe, dog beroligebe, idet vi ganske overlade os til Tankerne, fjernende alle Synstingene, kunde man enten kun langtfra nærme sig, eller man maatte hengive sig til den med hele Livets Kraft. Saaledes steg den indre Kamp, og blev sjældent en afgjørende. Den, som hengav sig til Betragtningen af det Guddommelige, uden at forlade det Standpunkt, hvortil han ved Tiden var fængslet, og ved guddommelig Vistand søgte hiin Renselsesproces, hiin Gave at kjende Tingenes Signaturer, som aabenbarede deres Sammenhæng med Stjernerne og med de almindeligt herskende Potenser, han var baade den Vise og den Fromme — hans Overtro, som vi kalde den, var hans Tids Tro, han var efter de daværende Tiders Maade videnskabeligt dannet. Men just fordi denne Kamp tog hele Tilværelsen i Beslag, saavel Sindelag som Tanker, blev den sjældent fuldkommen afgjort. Hvad vi nu kalde de Lærdes Forsængelighed, ved hvis Bedømmelse vi overbære med Noget, der ofte kan betragtes som en gavnlig Driveffjeder til i Forbund med store Talenter at fremkalde det Vigtigste og mest Betydende, det antog dengang en langt farligere Charakter, og saaledes dannede sig hiin Mod-sætning mellem en hvid og sort Magi, mellem en saadan, der havde sit Udspring af det opholdende Princip, og i Datidens herskende Mening kunde kaldes troende, og en anden, som havde sit Udspring af det forstyrrende Princip, og som vi selv i Datidens Mening kunde kalde overtroist. Thi, hvad den formaade at frembringe, var dog kun Støffelse, endstjødnt denne gif dybere, og var mægtigere, end vi nu ere tilbøjelige til at antage."

Vi have ikke villet hindre Læseren fra at følge Forfatterens Tankegang, og have derfor tilbageholdt enhver Bemærkning, indtil vi havde opnaaet dette Hvilepunkt; Læseren burde med egne Sinne og ikke gjennem nogen fremmed Brille see det livfulde og sammentrængte Billede, Forfatteren havde udkastet. Det ligger i Væsenet af et saadant, at Trækkene ofte ere skarper, end Naturen frembyder dem; men, om ikke maastee visse Træk her ere opfattede med en Forkjærlighed, der udelukkede andre, ei mindre vigtige, eller maastee visse Træk fremhævede for meget

i Forhold til andre, vilde vi nu indstille til Læserens, men især til Forfatterens Overveielse.

Hele den her givne Skildring af Middelalderens Aand synes at frembringe det Indtryk, som om denne ganske stødte det da herskende Naturansyn sin Oprindelse; og dog er dette sikkert ikke Forfatterens Mening. Middelalderen havde paa nogle nærmere Bestemmelser nær samme Naturansyn, som Afiaterne havde endog før Christendommen, og dog var Middelalderens Aand i saa mange Henseender forskjellig fra Afiens. Det, som gav Middelalderen den Charakter, hvorved den udmærkede sig fra ældre Tider, var uden Tvivl Følgen af den mærkkelige Begelbvirning, hvori friske raae Folkeslægter kom med Fjeld, der i Dannelse vare forældede og forfinede, og som maatte bukke under for Naturmenneskenes Kraft. De lærte ikke blot disse det Lidet, de kunde modtage af Videnskab, udøvede ikke blot den mægtigste Indflydelse paa deres Sprog, Love og Forfatning, men meddeelte dem endog en ny Religion, og det en Religion, der med en uimodstaelig, skjønt med en langsomtvirkende Kraft maatte udøve en dannende Indflydelse paa dem, og paa samme Tid gjøre fremmede Sprog og Afiens Viisdom til en varig Gjenstand for deres Stræben. Med samme Naturansyn havde andre Folkeslag udviklet sig til større Frihed; det, som bandt Aanden i Middelalderen, var, at dens Mennesker maatte gaae i fremmed Ledebaand. Hvad Forfatteren selv saa syndigt og træffende har sagt (S. 6 og 7) om den fremmede Indflydelse, hvorunder Middelalderen stod, vilde vi stille øverst, naar vi skulde skildre Middelalderen, og itkun indrømme Naturansynet en Medbvirning. Hvad Middelalderens Naturansyn havde eiendommeligt og forskjelligt fra ældre Tider, stødtes især hiin fremmede Indflydelse. Selv den romeriske Kirke havde ikke kunnet uddanne sig til den mægtige hierarchiske Stikkelse, hvortil den opvoxede, havde ikke en aandelig umyndig Folkemasse baade trængt til et saadant Herredømme og været stikket til at finde sig deri.

Man misforstaae os ikke, som om vi meente, at Forfatteren selv overfaae dette, eller havde sagt Noget, hvoraf saadant ligefrem fulgte; men vi see ikke ret klart, hvor langt hans Forestilling om denne Sag afviger fra vor, og haabe, at han i Fortsættelsen vil forklare sig derover. For ikke at forlænge en mulig *Misforstand*, vil det maaskee være nyttigt at sige, at vi paa

ingen Maade forstaae det af os Fremsatte saaledes, som om Middelalderens Aand var sammensat af hine sambirkende Elementer. Enhver eieidommelig Tidsalders Aand er Menneftaanden selv, nærmere bestemt ved den Udvikling, den har modtaget ifølge alle foregaaende og samtibige Indvirkninger, saavel de, der komme udenfra, som de Begelvirkninger, hvori de forskjellige Dannelseselementer selv træde, f. E. at Naturansynet baade virker paa Religion og Forfatning, og disse atter paa dette. Men disse forestille vi os ikke som tilfældige Sammenstød, faa meget de end for vort Die kunne bære Tilfældighedens Præg, men som frembragte efter de evige Verdenslove, hvorunder baade Menneftaandens timelige Udvikling og den legemlige Natur tilige staae. At disse Love ikke ere forskjellige fra Guddomsvillien, ansee vi ligeledes som afgjort. Men som man altid taler klarest, naar man henfører det, som skal forklares, til det, hvormed det nærmest hænger sammen, og ikke til dets høieste Udspring, saaledes have vi ogsaa her begyndt med at holde os til den nærmeste Sammenhæng.

Hvad Forfatteren siger om det Fortræffelige i Middelalderen (f. det S. 160 o. f. anførte), lader sig vistnok anvende paa det Ypperste deri, og videre vil han neppe udstrække det; men for de mange blinde Tilbedere af Middelalderen, der især ville holde sig til den Ros, der tillægges den, og neppe ret føle det Gruelige i den Skildring, han giver af dens Skyggeside, bør der udtrykkeligt siges, at det Fortræffelige i hiin Tid kun var thndt faaet. Det er med en strækkelig Overvægt, at Mæssen af Raahed og Sletthed i hiin Tids Historie træder os imøde. Man forsøge kun en Sammenligning. Vistnok maae vi herved vælge en vilkaarlig Grændse; men vi ville neppe feile meget, om vi dertil vælge Bogtrykkerkunstens Opfindelse, der baade ved sine Aarsager, ved sine Virkninger og de Begivenheder, der traf sammen dermed, er saa betegnende. Man søge kun nok saa meget sammen Alt, hvad der kan tjene til Middelalderens Forhørligelse, og man vil dog, naar man ikke aldeles luffer Dinene for den nyere Tid, tvinges til at see, at hiin stod umaadeligt langt tilbage for denne i næsten Alt, hvad der adler Menneftet, men derimod overgif den i Exemplet paa det Afstuelige og Slette, hvoraf isøvrigt Menneftevennen med Bedrøvelse seer en rædsom Masse ogsaa i den nyere Tid.

Forfatteren antager det som en særdeles betegnende Særegenhed ved Middelalderen, at Forstandsreflexionen derfra var ubeluftet. Han vil ikke lade Skolastikernes Spidsfinbighed gjælde som Indvending herimod, men siger S. 25: „Naar Forstandsreflexionen nu forudsætter en oprindelig Adskillelse af Tænken og Væren, og det paa en saadan Maade, at Tænkningen fremstiller sig som oprindelig tom, som blot Evne til at optage Sandseghedsens Indtryk — saa at Begreberne kun blive det Abstracte af de concrete Forestillinger og ved disse erholde deres Realitet — saa var der i hine Tider ingen Tale om en saadan Adskillelse; Begreberne vare vel bortvendte fra Tingene, men begges Eenhed blev, om end ikke tilstaaet med klar Bevidsthed, saa dog antaget. Begreberne dannede sig i Sjælens Indre, som i en egen Verden, og dog indeholdt denne Verden alle det dem tilhørende Ydres Former og Forhold, den aabenbarede sig som hiint primum mobile, hvilket ordnede og omfattede Naturen, udfilt fra den selv, eller den ellevte Himmel — og i Menneftet heutrængt mod den indre Uendelighed, som i Naturen ud mod den ydre. Derfor bemærker man i hiin Tid en saa uendelig Rigdom i den Tankeverden, i hvis Afgrund vi neppe formaae at stue ned, medens den ubvortes Verden lidet beagtedes, og ifkun vakte Opmærksomhed der, hvor den umiddelbart satte det Underste i Bevægelse.“

Hvad nu den første Paastand angaaer, at Reflexionen var hiin Tidsalder fremmed, saa synes Forfatteren os ikke at have været heldig i at udtrykke det, han dermed vil sige; thi hele Striden mellem Nominalister og Realister, der satte Middelalderens Philosopher i saa stor Bevægelse, og gav Anledning til saamange mellem-liggende Forestillinger mellem de to Yderligheder, beroede paa Spørgsmaalet om Begrebernes Realitet. Da der ingen Tvivl hersker om denne Strids Hovedformaal, kunne vi vælge det korte Udtryk derfor af det første det bedste Værk over Philosophiens Historie. Nominalismens Grundsætning, siger Buhle, er: Kun i de individuelle Ting uden for os er der Realitet. Universalierne ere blotte Forstandsbegreb uden Realitet, som kun ved Sproget betegnes objectivt, og derved bekomme Skinet af Realitet, omendstjøndt de selv hverken indeholde en Realitet eller svare til en Realitet. Realismens Grundsætning er: I de individuelle Ting uden for os er ingen Realitet. Univer-

falierne ere den sande Realitet, og Individuerne, som saadanne, adskille sig kun ved Accidenterne." Vi maae altsaa holde os til et andet Udtryk af Forfatteren: Tidsalderens umiskjendelige Præg af en bunden Bevidsthed, som sikkert i en vis Betydning lader sig forsvare, men som vi troe Forfatteren burde nærmere bestemme og historisk oplysse, dersom han i de følgende Hefter vil gjøre videre Andenbelse af de Ansyn, han her har opstillet over Forholdet mellem Middelalderen og den nyere Tid.

Hvad den Skikkelse angaaer, som den indre Verden maatte antage i hiin Slægt, ere vi vel tilbeels enige med Forfatteren, men finde dog Noget, hvori vi maae afvige fra ham. Vi ville derfor fremsætte vor Mening til Sammenligning; men for at befordre den aandelige Forstaaelse, der bør være et af Hovedsiemebene i enhver Polemit, hvor begge Parter tiltroe hinanden oprigtig Sandhedskjærlighed, ville vi udtrykke paa vor egen Maade de Tanker, vi optage af Forfatteren.

Det forstaaer sig, at Aander, som de, der lede og danne en Tidsalder, have en skabende Virksomhed i sig, som de hverken kunne eller ville undertrykke; det er dem en Nødvendighed at danne sig en Forestilling om Verden i dens Heelhed. Jo fattigere de ere paa Kundskaber om den udbortes Tilværelse, jo mere maae de indskrænke sig til deres egen aandelige Stærke. Den lader dem ikke være ganske forladte; thi den har faaet sit Væsen fra samme Kilde som den hele øvrige Tilværelse, og vil derfor ogsaa ofte føre dem til evige Love, hvorefter saavel den indvortes som den udbortes Natur styres. Men det ligger i den menneskelige Indskrænkning, at dette ifkun stæer høist ufuldkomment. Kun hist og her fremstiller Sandheden sig reen. Langt oftere tager Bestræbelsen en falsk Retning, og taber sig i talløse Bildfarelser. Gjennem Historien og Naturvidenskaben strider Menneskeslægten langsomt frem, men trods de Bildfarelser, den ogsaa paa denne Vej er underkastet, med sikkrere Skridt. Det er kun ved Betragtningen af Tilværelsen, at Mennesket faaer en saa klar Bestuelse, som han efter sine Evner kan modtage, af den guddommelige Villies Kraft, i Frembringelsesnes Storhed og af dens Fornuft i Verdenslovenes usigelige Dybde og Samstemning. Men inden Menneskeslægten naaer til det Punkt, hvor det skjulte Aandige i det legemlige klart og

fattes, trænger den til en anden Hjælp. Det er en i den evige Fornuftorden velbegrundet Erstatning, at Menneſteaanden finder i ſig ſelv en Skat, førend den kan finde den, der ligger i vidt-udſpredte Beſtandsdele uden om den. Man maa derfor altid beundre den Mængde af ſtore Tanker og lykkelige Blik, der ligger for os i den unge Menneſteſlægts tidlige Verdensbeſtuelſer. Diſſe have beſuden en egen Skjønhed, derved at Menneſteaanden kun frembringer ſaabanne Skabninger, der med Letthed opfattes af Menneſteaanden. Hertil kommer endelig, at diſſe Aandens næſten ublandede Frembringelſer ikke lettelligen tabe ſig i en Maſſe af Enkeltheder, men frembyde de ſtore Tanker i tilbørlig indbyrdes Nærhed og Sammenhæng med hverandre. Vel lader ſig nu meget af dette anvende paa Middealderens Aandsfrembringelſer, men langt fra ikke Alt. Der var udenfra paatvunget Aanden alſtormeget, til at dens Frembringelſer kunde have den Natur, ſom den tidligere Menneſteſlægts. Aanden var, om man ſaa tør ſige, gjødet med fremmede Meninger, ikke befrugtet af den ſtore Natur, og derfor var den Aandsfyldte, man kan finde deri, meſt at ligne med Blomſterpragten i ſyldte Blomſter. Dens Ridderaand og dens Bygningskunſt bære dette ſkolatiſke Præg, og have en vis Spidsfindighed, hvormed vi dog iøvrigt ikke ville nægte, at en Deel af Naturens evige Herlighed, og det ikke lidet, ogſaa aabenbarer ſig heri, ſom i enhver af de Former, hvori en Tidſalder har udviklet ſig. Men vi have ſeet ſaa megen miſforſtaaet Stræben efter Middealderens Former atter ſpire frem i vort Aarhundrede, at vor Forfatter, ſom ſelv ikke billiger diſſe, ſikkert vil være enig med os i at advare derimod, om han end ikke ſkulde være enig med vort Anſyn af Tidſalderen ſelv. Der er i vor Naturvidenſtabs hele Tilſtand Noget, ſom meget friſter til at give den ældre Betragtningſmaaade Fortrinnet. De ſtore Almeenſandheder, der ſkulde fremgaae af Underſøgelſerne, ſtaaer ſaa udſpredte i den uhyre Maſſe af Kjendsgjerninger, at de let overſees. Det lader ſig heller ikke nægte, at Mængden af Naturgrandſkere ſelv tabe ſig i de enkelte Underſøgelſer, og alſfor ſjældent hæve deres Blik til det Hele; hvorved man i Bedømmelſen dog maa tage i billig Overveielſe, at Grunden, hvorfor en ſtor Almeenſandhed ofte af diſſe ikke fremhæves, kan ligge deri, at de ikke beroliges angaaende bennes Viſhed, førend Erfaringen har viiſt ſig i Klar

Overeensstemmelse hermed, hvilket ofte gjennem hele Menneftaalderne kan udeblive, deels formedelst vore Tankers, deels formedelst vore Erfaringers Ufuldenbthed. Det var derfor høiligen at ønske, at Mænd af omfattende og grundige Kundskaber oftere vilde forsøge at meddele i en sammenhængende Oversigt de store Almeensandheder, hvortil Videnskaben har ført. Dog maatte den hele dannede Verden ogsaa mere almindeligt ved Underviisning i Naturvidenskaben forberedes, hvortil der nu alt aabner sig flere og flere Udsigter.

Over Forskjellen mellem Middelaalderens Magi og de nyere Tidens Physik gjør Forfatteren S. 27 den vistnok rigtige Bemærkning, at i hiin antogtes, at det Ligeartede søger Forening, i denne derimod, at det ene Ligeartede søger det andet, men at det Uligeartede søger Forening. Den sidste Menneftaalderes Fremskridt synes at have hævet denne Modsigelse. Intet er modsat, uden for saa vidt det tillige har Noget fælles; en Linie kan ikke være Modsigning til noget Andet end en anden Linie, ikke til en Flade eller til et Legeme; den ene Art af Elektricitet kan kun have den anden Elektricitet til Modsigning; Nordmagnetisme kun Sydmagnetisme. Det samme viser sig ogsaa i Chemien. De Stoffer, vi hidtil ikke have kunnet adskille, som altsaa have det tilfælles, at de modstaae alle vore Adskillelsesmidler endog de kraftigste, have overalt saa mange Egenstaber fælles, at de kunne betragtes som en egen Klasse, hvilken vi uden al Indblanding af Hypothese ville kalde den første. I denne kjende vi Modsigningen af de brændbare og ildnærende Stoffer. Disse have en stor indbyrdes Chemisk Tiltrækning, og danne ved deres Forening Stoffer af en ny Sammensætningsorden, som da udgjøre den anden Klasse, og bestaaer af Ister (Dyde i Ordets videste Betydning), af Chlorforbindelser, Svovler o. s. v. I denne er Syre og Alkali (Alkali i Ordets videste Betydning) Modsigningen, og som bekendt er Foreningsbestræbelsen mellem disse to Slægter meget stor. Ved denne dannes Saltenes Klasse, der er den tredje og sidste blandt de uorganiske, i det mindste saa vidt vor Ordning af Kjendsgjeringerne hidindtil er kommen. Men nu er det mærkeligt, at Stoffer af første og anden, eller første og tredje Klasse aldeles ikke indgaae umiddelbare Foreninger med hverandre; heller ikke er det almindeligt, at Stoffer af anden og tredje Klasse indgaae Forbindelser, naar man undtager dem i

anden, der staae nær ved Ligevægtspunktet eller Indifferentien mellem Surhed og Bæftighed. Derimod indgaae Stoffer af samme Klasse, der have en meget ringe eller endog ukjendelig Modfætning, Foreninger, naar kun ikke Sammenhæng eller deslige hindrer det. I den nærværende uhyre Mængde af Forbindelser lader der sig vistnok endnu gjøre mange Underafdelinger, hvori den Lov, som her antydes, vil udvikle sig til langt større Bestemtthed. Her maa det være nok, at Stofferne, allerede saaledes som de lade sig ordne uden en ny Undersøgelse, hentyde paa den Lov, at uden et vist Slægtstak ingen Forening, men uden Modfætning indenfor dette Slægtstaks Grændse ingen livelig velbetegnet Forening, hvorved Legemet antager Egenstaber, der overføre det i en ny Sammensætningsorden, og gjøre det til et nyt Produkt. Saaledes turde den samme Lov kun i en ringere Grad af Bestemtthed finde Sted i den uorganiske Natur, som i den organiske, hvor nye Frembringelser forudsætte Forening mellem Væsenet af samme Art, men af modsat Køn. Slægtstaket vilde altsaa være Betingelsen for Foreningen, Modfætningen for dens Virksomhed. Saaledes blev der da noget Rigtigt, saavel i den ældre som i den nyere Tids Ansyn af Foreningsbestræbelserne.

Angaaende den Sætning, at det Modsatte søger Forening, siger Forfatteren, at det efter Rogles Mening er for at gjenoprette en forstyrret Ligevægt, efter Andres for at ophæve en reel Modfætning. Skulde disse Paastande vel være andet end Udtryk for den samme Ting i to forskjellige Fremstillingsmaader? Tæge vi Ordet Ligevægt i sin udstrakteste Betydning, hvor vi ogsaa kunne tale om elektrisk Ligevægt, magnetisk Ligevægt o. s. v., saa er enhver Udtræden af Ligevægten en Frembringelse af Modfætninger, og enhver Tilbagetræden til Ligevægten en Ophævelse af Modfætningen. Naar vi betragte Tingene i deres Virksomhed, maae vi kalde Modfætningerne Modbestræbelser, og Samvirkningen af lige Modbestræbelser Ligevægt. Have vi Ret heri, maae mange Stridigheder mellem Naturphilosopherne og Physikerne bortfalde; thi de Samme, som holde det for uforstaaeligt, naar der siges, at alle Tilværelsens Modfætninger gaae op i en Identitet, ville ikke letteligen finde nogen Banfæligheid i at tilstaae, at alle bevægende Kræfter i Verden ville forene sig og gjøre een Ligevægt, alle magnetiske Kræfter, alle kemiske Kræfter o. s. v. ligesaa. Men da Naturgrundstjerne nu efterhaanden

ere blevne fortroligere med disse Mødsætninger, og det har viist sig, at mange Forskjelligheder, der tidligere syntes at være i deres dybeste Grund uforenelige, kun ere forskjellige Mødsætningsarter af disse Kræfter, saa nødes de jo til i det mindste at finde hiin Grundsætning sandsynlig, som Naturphilosopherne fremstille som vis.

Vi nødes her til at forbigaae Meget, der vel fortjente at afhandles, men vi maae indskrænke os for ikke at komme i den Nødvendighed, at skrive en heel Bog. Vi forbigaae altsaa, hvad der er sagt om Roger Baco, om Forgængerne for den nye Tilstand i Videnskaberne o. s. v.; og hvad vi endnu mere beklage, vi kunne ikke uden alt for stor Bidtløstighed her forhandle Alt, hvad Forfatteren siger om Reformationen, hvori de fleste af vore Læsere sikkert, om vi end meddeelte dem det Hele, dog endnu vilde ønske videre Oplysning. Vi ville da indskrænke os til at udbrage heraf nogle skjønne Steder, der vise det Forhold, hvori han sætter Religion til Videnskab, især til Naturvidensskaben. Efter at han har skildret de Begivenheder og Forandringer i Videnskabernes Behandling, der forberedte den nye Tid, siger han: „Tidens sande Gjenfødselse, Spiren til den fuldkomne levende Metamorphose, var Reformationen, og det er ikke muligt at udvikle dens fulde Betydning, uden anticiperende at hentyde paa alle Udviklingsens Etabler indtil vore Dage, ja paa saadanne, som endnu ikke have udfoldet sig.“

„Det er vist, at Reformationen ikke var kommen frem uden Kirkens frygtelige Forsald. Men dette Forsald var kun den negative Betingelse for dens Dannelse, de brustne Fosterhinder, hvoraf det nye Foster fremtraadte. Ligesom den græste Wiisdom, denne blivende Grundvold for al aandelig Forskning, forsaavidt den kan kaldes reen menneskelig, fremtraadte af en vanstaaende Traditions Tilhilling, og forfristede de slumrende Aander, ligesom Naturens ved misdannede Overleveringer luffede Bog aabnede sig, og indbød Aanderne til umiddelbar Grandtskning, saaledes skulde hiin hellige Bog, Rilden til alt høiere Liv, skænkes Slægten. De græste Verdensvises Skrifter vare revne af Hænderne paa sophistiske Grublere, Naturens Bog af Hænderne paa phantastiske Drømmere; da traadte Aabenbaringen, som man frækt havde holdt i Skjul, atter frem. Og da den fremtraadte, forsvandt den jordiske Synsverdens Magt (die Gewalt der irdischen

Erscheinung), som fængslede og fastholdt al fri religiøs Dannelse; den Trolddom, der havde bedaaet Sandfen, tabte, alt eftersom den hellige Skrift udgød sit Liv, al Kraft, og den levende Tro blev atter mægtig i Verden."

Om Videnskabens Forhold til Religionen siger han blandt Andet:

S. 57. „Det er vel ikke at nægte, at Virkeligjørelsen af Christendommens høieste Idee først da finder Sted, naar denne gjennemtrænger alle de Momenter af det jordiske Liv, der ere istand til at modtage en høiere Salighed, og det ikke saaledes som i den tidligere Kirke, der satte det Sandfæltige og Jordiske som det Oprindelige, der som saadant skulde høies (gesteigert werden), men meget mere saaledes, at alt Jordist, besjælet af det Høieste, af Naaden, kun viser sig som et Dannelsestrin for den allerede erkjendte, tilkæmpede, troede høiere Tilværelse; saa at, i det at denne Idee gjennemtrænger alt det Jordiske, dette ogsaa ved den forklæres, ophjæes og ikke betragtes som et Gode for sig, men som et Udviklingstrin for en salig Verden. Den tidligere Kirke var traadt i et farligt Forbund med det Sandfæltige; mod dette var just den fornnyede Troes Kamp rettet, og det var naturligt, ja nødvendigt, at den frem for alt bortvendte sig fra en vildfarende Retning i en Religion, der efter dens Ansyn var forpestet. Saaledes opstod en Adskillelse af al Videnskab fra Religionen, som en tidligere Tid ikke havde kjendt, og selv Philosophien maatte i denne Modfætning vorde Verdensviisdom.“ Vel maatte enhver Troende haabe, at al Historie og Naturvidenskab engang skulde sammensmelte til Eet med Troen; men denne forventede Tid maatte forberedes. Grandstningen var bleven fri ved det Jordiskes Adskillelse fra det Guddommelige. Selv den noget snævre Naade, hvorpaa Theologien dreves, kunde ikke tilintetgjøre denne Frihed. S. 59. „Enhver Grandster turde vel vente, at en videre Grandstning kunde føre ham til en dybere Indsigt i den guddommelige Viisdom, men Ingen frygte, at en grundig, uomtaaget Undersøgelse skulde lade ham opdage Svagheder i Historiens guddommelige Orden. Saaledes opstod hiin Aandens uhemmede Udvikling, denne Grandstningens Væielighed og Bevægelighed, som skabte en ny Tid. Den maatte isærdeles- hed befordre Naturvidensskaben; thi det kunde ikke blive skjult, at *naar Tælen var om historiske Phænomener, den vilkaarlige Menen*

udsøbe en farlig Magt over Gjenstanden selv; at Ansynene af Historien, af Menneskets selfabelige Forhold, saavel i Statslivets større Kredse, som i det snævrere Familieliv, derved bleve vakkende og deeltog i Meningerens Usikkerhed og Bevægelighed; ja, hvor disse ved en farlig Forbindelse med Religionen bleve fanatiske, endog udsøbe en forvirrende Magt over Sædeligheden. Men Naturen viste en steds forandret Orden, som ophøiet over enhver Indbildning, tilintetgjør ved fremstribende Undersøgelse ethvert Selvsbedrag, som man kunde have Lykt til at holde fast. Enhver styrket Mening maatte her vise sig som et Opvækkelsesmiddel til videre Undersøgelse og omhyggelig Prøvelse. Jo usikrere et herkende Ansyn blev, desto mere lokkende traadte Naturens evige Orden og urokkelige Lovstemmighed Grandsteren imøde; og enhver Forvildelse aplede ikke indvortes Forvirring, men en ny friere Drift at nærme sig det, som steds tydeligere kundgjorde sit Slægtkab med Aanden, medens det syntes at unddrage sig enhver fortrolig Tilnærmelse. De afvigende Meninger fødte ingen Forsølgelser af sig; heller ikke fremkaldte de nogen Hindring udenfra, fordi den høieste religiøse Interesse kun var knyttet til Grandstningen ved Haabet om en tilkommende Forbindelse med vor Viden, ikke ved en bestemt Form af Viden, der skulde gjælde for den religiøse."

§. 61 gaaer han over til mere egentligt at afhandele de senere Aarhundreders Naturlæres Indflydelse. „Naar vi opkaste det Spørgsmaal“, siger han, „hvorved den nærværende Tid, saaledes som den har udbannet sig i de sidste tre til fire Aarhundreder, ret egentligen adskiller sig fra den tidligere, saa bør vi ikke tage i Betænkning at svare, at den dybeste Grund til denne besynderlige Eendommelighed ligger i Physiken, og vi haabe, at det i det Følgende af vor Fremstilling vil vorde klart, at hvo, der vil sælde en virkelig udtømmende Dom over vor Tidssalder, kun berører Overfladen, naar han overseer denne Videnskabs betydelige Indflydelse. Den danner et mægtigt Centralpunkt, hvorfra alle Kundskabskilder, saaledes som de aabne sig i alle den aandelige Virksomheds Retninger, bleve tiltrukne; og i de videste Kredse, selv der, hvor Indsigt gif over i Daad, hvor Viden tabte sig i sit Produkt, i enhver aandig eller udvortes Skikkelse, hvortil Tiden udvikles, lader sig dens Magt estervise."

Copernicus's Opdagelse over Verdenssystemet er af umaadelig historisk Vigtighed. Mange følte maastee allerede i hin

Tid, hvormeget der maatte styrte sammen, ved Omstyrningen af det gamle System i Astronomien. S. 64. „Men dybest maatte den tidligere Kirke søle, hvor rystende dette Ansyn var for den; naar den beraabte sig paa hiint bekjendte Bibelssted, saa skjulte den kun sin sande Frygt. Kirkens uroffelige, uforanderlige, synlige Herredømme kunde ikke finde noget sikkert Hjem paa en bevæget Planet, som med andre Planeter gjorde sit Kredslob om et fjernt og fælles Midpunkt. Dren var lagt ved Roden af hele det bestaaende Naturansyn, den dybeste Grundvold for al indtil da gjældende Viden var undergraved.“

S. 64. „Den historiske grundende Bevidsthed var bleven hjemmevant i sin egen Histories aandige Forgangenhed; en forhaabningsfuld Fremtid aabnede de levende og døde Formers uendelige Mangfoldighed for den grandstende Sands; den religiøse Bevidsthed kastede en kuende Traditions Lænker, de fortjenstlige Gjerningers Selvbedrag, fra sig, og lærte at kende sin egen evige Personligheds indvortes Forhold til en hjærlighedsfuld forsonet Guddom, og Copernicus befriede den fra de sidste Lænker, saa at den blev hjemmevant i Universum. I alle Retninger aabnede sig en Uendelighed for den grandstende Sands.“

*) S. 66. „Copernicus's Ansyn var den afstikkende Re-

---

*) Det følgende ranskelige Sted troer Anmelderen ogsaa at burde meddele i Grundsprøget:

„Die Ansicht des Copernicus war die kühnste That der trennenden Reflexion. In der ruhenden Erde wurzelte der Geist, embryonisch festgehalten, und alle Gedanken schossen vegetativ aus der Hülle hervor, konnten aber den Zauber nicht lösen, das Band nicht zerreißen, um animalisch eine willkürliche Bewegung zu erhalten. Copernicus vernichtete die Erscheinung, um sie auf immer, als solche zu fixiren. Die Erscheinung, sagen wir, denn offenbar ist dasjenige, was der Sinnlichkeit gemeingültig für alle Menschen erscheint, mehr als ein Schein. Auch blieb er, wie der Erste, so auch der Letzte. Obgleich die ganze Zeit diesem kühnen Gedanken ihre eigenthümliche Ausbildung verdankt, hat noch keiner es gewagt, hinter andern Erscheinung einen Schein, der sich durch eine Erklärung, als Erscheinung einer höhern Reflexion erkennen ließe, auch nur zu vermuthen. Was verhinderte die Physiker, diesen Weg zu wählen? Dieses war es: damit dem Urgedanken der Reflexion eine erscheinende Welt gegenüber treten könne, mußte diese als eine äußere Unendlichkeit der innern der Reflexion erscheinen, sie selbst aber, als ein unendliches Aggregat von Endlichkeiten. Wäre in diesem Aggregat irgend etwas, als ein Unendliches, nicht durch Sinn-

flexions dristigste Handling. I den hvilende Jord rodfæstede sig Aanden, embryonist fastholdt, og Tanken fremstød vegetativt af sit Hylster, men kunde ikke løse Trykseriet, ikke sønderrive Baandet, for at erholde animalsk og vilkaarlig Bevægelse." (Man seer, at Forfatteren sammenligner Aanden i sin Bundenhed til Jorden med Planten, som ei kan forlade sit Sted; hvorimod den i det hele Verdensalt sig frit bevægende Aand sammenlignes med Dyret, der ikke er bundet til sit Sted.) „Han tilintetgjorde det Synstilværende" (som Selvværende) „for at faststille det for bestandigt som saadant" (som Synstilværende). „Det Synstilværende, sige vi; thi aabenbart er det, der synes almeenghldigt for alle Menneskers Sandselighed, mere end et Ekin. Og saa blev dette Forsøg, som det første, saa det sidste. Omendstjøndt hele Tiden stylder denne dristige Tanke sin eiendommelige Uddannelse, har dog endnu Ingen bovet, endog kun at formode bag de øvrige Synsting et Ekin, der ved en Forklaring lod sig erkjende som en høiere Reflexions Synsting. Hvad hindrede Physikerne fra at vælge denne Vej? Dette var det: skulde der ligeover for Reflexionens Urtanke staae en Synsverden, maatte denne fremstille sig som en udbortes Uendelighed for Reflexionens indbortes, men den selv som et uendeligt Aggregat af Endeligheder. Var der i dette Aggregat blevet anerkjendt Nogetsomhelst, som noget Uendeligt, ikke ved Sandselighed mæglet, saa vilde det valgte Standpunkts Realitet være bleven tilintetgjort; og vi skulle komme til at vise, med hvilken jerustærk Følgestrengthed den fremstribende Tid fastholdt det engang valgte Standpunkt."

Vi have meddeelt dette Sted, som vigtigt i Forfatterens Tankerække, omendstjøndt Slutningen deri ikke forekommer os ganske klar. Maaskee det ikke vil være de fleste Læsere ukjært, om vi, saavidt vi formaae, forsøge at udtrykke Indholdet i andre Ord. Vi tænke os det da saaledes: Aanden var ved det tidligere Ansyn af Verden vant til at forestille sig hele Tilværelsen, saaledes som den lader sig tilsyne; men ikke at forestille sig den som en Tilsyneladelse af en ganske anden Virkelighed, der kun lader sig bestue med Fornuftens Øie. Her var ikke Talen om

---

lichteit schlechtlin bedingtes anerkannt worden, so wäre die Realität des gewählten Standpunkts vernichtet gewesen, und wir werden zeigen, mit welcher eisernen Consequenz die fortschreitende Zeit den einmal gewählten Standpunkt festhielt."

Forfatteren antager det som en særdeles betegnende Særegenhed ved Middelalderen, at Forstandsreflexionen derfra var udelukket. Han vil ikke lade Skolastikernes Spidsfindighed gjælde som Indbending herimod, men siger S. 25: „Naar Forstandsreflexionen nu forudsætter en oprindelig Adskillelse af Tænken og Væren, og det paa en saadan Maade, at Tænkningen fremstiller sig som oprindelig tom, som blot Evne til at optage Sandseghedens Indtryk — saa at Begreberne kun blive det Abstracte af de concrete Forestillinger og ved disse erholde deres Realitet — saa var der i hine Tider ingen Tale om en saadan Adskillelse; Begreberne vare vel bortvundne fra Tingene, men begges Eenhed blev, om end ikke tilstaaet med klar Bevidsthed, saa dog antaget. Begreberne dannede sig i Sjælens Indre, som i en egen Verden, og dog indeholdt denne Verden alle det dem tilhørende Drets Former og Forhold, den aabenbarede sig som hiint primum mobile, hvilket ordnede og omfattede Naturen, udskilt fra den selv, eller den ellevte Himmel — og i Mennesket hentrængt mod den indre Uendelighed, som i Naturen ud mod den ydre. Derfor bemærker man i hiin Tid en saa uendelig Rigdom i den Tankeverden, i hvis Afgrund vi neppe formaae at skue ned, medens den udvortes Verden lidet beagtedes, og ikkun vakte Opmærksomhed der, hvor den umiddelbart satte det Underste i Bevægelse.“

Hvad nu den første Paaastand angaaer, at Reflexionen var hiin Tidsalder fremmed, saa synes Forfatteren os ikke at have været helbig i at udtrykke det, han dermed vil sige; thi hele Striden mellem Nominalister og Realister, der satte Middelalderens Philosopher i saa stor Bevægelse, og gav Anledning til saamange mellemiggende Forestillinger mellem de to Yderligheder, beroede paa Spørgsmaalet om Begrebernes Realitet. Da der ingen Tvivl hersker om denne Strids Hovedformaal, kunne vi vælge det korte Udtryk derfor af det første det bedste Værk over Philosophiens Historie. Nominalismens Grundsætning, siger Buhle, er: Kun i de individuelle Ting uden for os er der Realitet. Universalierne ere blotte Forstandsbegreb uden Realitet, som kun ved Sproget betegnes objectivt, og derved bekomme Skinet af Realitet, omendstjændt de selv hverken indeholde en Realitet eller svare til en Realitet. Realismens Grundsætning er: I de individuelle Ting uden for os er ingen Realitet. Univer-

salierne ere den sande Realitet, og Individuerne, som saadanne, adskille sig kun ved Accidentferne." Vi maae altsaa holde os til et andet Udtryk af Forfatteren: Tidsalderens umiskjendelige Præg af en bunden Bevidsthed, som sikkert i en vis Betydning lader sig forsvare, men som vi troe Forfatteren burde nærmere bestemme og historisk oplysse, dersom han i de følgende Hefter vil gjøre videre Anvendelse af de Anslyn, han her har opstillet over Forholdet mellem Middelalderen og den nyere Tid.

Hvad den Skikkelse angaaer, som den indre Verden maatte antage i hiin Slægt, ere vi vel tildeels enige med Forfatteren, men finde dog Noget, hvori vi maae afvige fra ham. Vi ville derfor fremsætte vor Mening til Sammenligning; men ser at befordre den aandelige Forstaaelse, der bør være et af Hovedsæmmebene i enhver Polemik, hvor begge Parter tiltroe hinanden oprigtig Sandhedskjærlighed, ville vi udtrykke paa vor egen Maade de Tanker, vi optage af Forfatteren.

Det forstaaer sig, at Aander, som de, der lede og danne en Tidsalder, have en skabende Virksomhed i sig, som de hverken kunne eller ville undertrykke; det er dem en Nødvendighed at danne sig en Forestilling om Verden i dens Heelhed. Jo fattigere de ere paa Kundskaber om den udbortes Tilværelse, jo mere maae de indskrænke sig til deres egen aandelige Skabekraft. Den lader dem ikke være ganske forladte; thi den har faaet sit Væsen fra samme kilde som den hele øvrige Tilværelse, og vil derfor ogsaa ofte føre dem til evige Love, hvorefter saavel den indbortes som den udbortes Natur sthyres. Men det ligger i den menneskelige Indskrænkning, at dette ifkun steer høist ufuldkomment. Kun hist og her fremstiller Sandheden sig reen. Langt oftere tager Bestræbelsen en falsk Retning, og taber sig i talløse Bildfarelser. Gjennem Historien og Naturvidenskaben strider Menneskeslægten langsomt frem, men trods de Bildfarelser, den ogsaa paa denne Vej er underkastet, med sikkrere Skridt. Det er kun ved Betragtningen af Tilværelsen, at Mennesket faaer en saa klar Bestuelse, som han efter sine Evner kan modtage, af den guddommelige Villies Kraft, i Frembringelsesnes Storhed og af dens Fornuft i Verdenslovenes usigelige Dybde og Samstemning. Men inden Menneskeslægten naaer til det Punkt, hvor det skjulte Aandige i det Begemlige klart og

Chemiske Sammensætninger og de Skikkelser, Stofferne antage; men den af intet metaphysisk System fængslede Pphysiker antager hverken, at Krystallen-er opbygget af dens Grunddele, som et Huus af Muursteen, eller paa den anden Side, at hver Krystal er en fuldkomment sammenhængende Rumopfyldning, men antager en gjensidig Afhængighed mellem Delene og det Hele. Enhvert Stof har en Bestræbelse til en vis Skikkelse, og, forsaavidt ikke de forskjellige Kræfter enten ophæve hinanden, eller falde sammen, vilde disse Skikkelser være desto mere sammensatte, jo talrigere Grundbestanddelene ere. Tør man nu tillige antage, at der for enhver Skikkelse gives et mindst muligt Rum, hvori den kan danne og vedligeholde sig, saa gives der for enhver Sammensætning Grunddele (Moleculer) af en vis Størrelse, der dog ere himmelvidt forskjellige fra Atomet. Grunddelen kan vistnok ikke deles, uden at ophøre at være en Ting af samme Art, som før; men Intet hindrer, at den ved Deelingen opløses i Dele af anden Art. Atomet maa derimod være i alle Maader udeleligt. Denne Maade at betragte de chemiske Forbindelser er vistnok kommen i saa slemt Udraab ved Dyuamikerne, at mange Chemikere ikke vove at vedkjende sig den; men da vi ikke troe, at de Grunde, man vil kunne fremsføre imod den, just ere frygtelige, ville vi ikke lade os affrætte. I Forbigaaende være det sagt, at man i Henhold til det Foregaaende ikke kan give Forfatteren Ret, naar han bestylder de Pphysikere for U selvstemmighed, som have sat Moleculer i Steedet for Atomer. Atomerne henhøre nemlig til en Forudsætning, der ligger aldeles udenfor Pphysiken, Moleculerne derimod til en Forudsætning, der ikke gjør Krav paa anden Gyldighed end den, der følger deraf, at den er nødvendig for at forstaae de iagttagne Kjendsgjerninger.

Om Grunddelene nu ere faste, draabeflydende. eller luftformige, er et Spørgsmaal, der grunder sig paa Misforstaaelse. Fasthed, Draabeflydenhed og Luftform ere Tilstande, som ikkun lade sig hense til Maasfer, der allerede udgjøre Systemer af Grunddele, og ikke blotte Grunddele.

Det er mellem disse Grunddele, at hele den indvortes Varmestraalning foregaaer. Jo flere Grunddele i et Rum, jo flere Gjenstraalninger af Varmen, altsaa desto større indvortes Varme, med andre Ord: desto større Varmefylde, forstaaer sig, naar alt Andet er lige. Man seer, at denne Lære aldeles

træffer sammen med du Bongs skønne Forsøg. Man indseer nu ogsaa let, at, naar et Legeme forsættes i en ny Tilstand, hvori Grunddelene enten komme hverandre nærmere, eller komme i Forhold, hvori de mindre let give efter, altsaa kraftigere frastøde, saa ville alle de indblydes Straalninger fuldblydes hurtigere, Legemet altsaa udgive flere Varmestraaler, men indvortes beholde en mindre Sum deraf. Det vilde, som man siger, give Varme fra sig, men beholde mindre Varmefylde. Dette skeer jo hver Gang et Legeme enten vorder bragt til et mindre Rum, eller nærmer sig mere Fasthedstilstanden. Ved den omvendte Overgang til en ringere Tæthed eller større indvortes Eftergivenesskeer, ligesaa vel efter vore Grundfætninger som efter vor Erfaring, det Modsatte.

Tage vi alt dette sammen med vore andre mere almene-udbredte Kundskaber, saa indsee vi, at Physikeren ikke i sin Videnskab kan antage den Hverdagsforestilling, at den legemlige Tilværelse, saaledes som den lader sig tilshue, er den egentlige Virkelighed og Bæren af al anden Virkelighed. Han maa ikke alene tilstaae, at Legemernes Egenstaber beroe paa deres kemiske Natur, hvilket allerede længe er bleven indseet; men det maa staae klart for hans Aand, at Legemerne kun ere Tilshneladelsler, frembragte ved Virksomheder, hvoraf ingen for sig er Legem. Ja endhydermere, han kan ikke betragte Legemerne som noget Stadigt-Værende, hvilket saa ganske er Hverdags-erfaringens stiltiende Forudsætning; men han maa see, at det intet Dieblæk er det, det er, ved sig selv, men ved en bestandig Begelvirkning med Omgivelsen og mere eller mindre middelbart med det hele Alt.

Vi havde vistnok ikke behøvet at tage nye Lærdomme til Hjælp for at vise, at Physikeren maa indsee dette. Han har allerede for længe siden maattet sige sig selv, at det, vi see i Legemet, er dets Virkning paa Lys og derfra paa Diet, det, vi føle deraf, er frastødende eller tiltrækkende Kræfter, hvad, vi lugte eller smage deraf, er de kemiske Virksomheder; kort at Alt, hvad vi vide om Legemerne, er kun det, at der i deres Rum er noget Virksomt. Der manglede heller ikke tidligere paa Anledninger til at betragte Legemerne, som afhængige af en uophørlig Begelvirkning; men de nyere Opdagelsler synes endnu at bidrage

meget til at gjøre Forestillingen, hvorom her handles, mere levende.

Vi haabe, at der ikke vil være mange Læsere, som det maa siges, at det ikke ophører at være ei blot vigtigt, men endog nødvendigt, i Hverdagserfaringen at forestille sig Legemerne og at udtrykke sig om dem saaledes, som det pleier at stee: just ligesom vi sige: Solen og Maanen staaer op eller gaaer ned, naagtet vi vel vide, at det ifkun er Jordens Omdreining, der sætter dem i en ny Stilling. Selv i Videnskabens Begyndelsesgrunde bliver man paa samme Standpunkt, hvorpaa den sphaeriske Astronomi giver os et bekjendt Exempel. Men Pshysiken kan saalidet som Astronomien blive staaende derved; den maa klart fatte den store Sandhed, at Legemligheden kun er en Synstilsværelse, frembragt ved usynlige aldrig hvilende Virksomheder.

Det Sted i det foreliggende Skrift, som vi her saa omstændeligen have forhandlet, giver et Exempel paa det vanskelige Foredrag, der saa ofte findes i de tydske Philosophers Skrifter, og som Forfatteren dog i dette Skrift har søgt at undgaae. Men man tør maastee forlange endnu Mere af en Mand med hans Fremstillingsgave.

Det er mærkeligt, at Tydslands Philosopher saa hyppigt have tilladt sig saa stor Eigeghblighed i Henseende til Foredraget. Allerede Perioderne's Forvikling udgjør en stor Hindring i deres Læsning; thi vel er det let at konstruere sig en forviklet Periode, naar den er rigtigt dannet, hvilket ikke altid er Tilfældet; men en uophørlig gjenkommende Vanskelighed trætter til det Yderste. Denne Vanskelighed forsøges endnu ved den store Sammenhøining af Kunstord. Men ikke blot i Stilen møder man Hindring, ogsaa i Foredragets hele Anordning finder man altfor liben Omfarg for at gjøre den vanskelige Sag saa fattelig, som Tingenes Natur tillader. Ligesom den Mathematiker ikke har opfyldt sin Videnskabs Kunstfordringer, der ikke bringer sin Demonstration til den størst mulige Kortthed og Klarhed, saaledes har heller ikke Philosophen opfyldt de rigtignol langt større Kunstfordringer, der gjøres paa ham, uden at han først har bragt sine Tanker til en høi Grad af Modenhed og Klarhed hos sig selv, og dernæst i sit Foredrag søgt at bringe Sandhederne til deres korteste og *bestueligste Udtryk*. Der gives i den videnskabelige Fremstilling

hos nogle Saa en Kjærlighed, der udeelt omfatter baade Sandhederne selv og de Fornuftvæsener, der skulle modtage dem, og giver Foredraget en forunderlig Magt. Den aspræger sig maaſkee hos ingen Philosoph saa reent, som hos Pascal. Saa lidet Mange skulde være tilbøielige til at troe det, er det dog sandt, at man endog kan see dette Præg hos Mathematikere, og blandt andet lige beundringsværdigt og elstværddigt hos Euler. Hos Fichte fremtræder denne Kjærlighed til Sandheden med en saa stor Mistillid til Læserens Faaetevne, at man overvældes af Udviklinger, man ikke trænger til, og derfor let forfeiler det rette Synspunkt. Hos de fleste andre tydske Philosopher finder man en lignende Ringeaagt for dem, der ikke staae paa samme Standpunkt, som de selv. Den ytrer sig snart i en fornem Tilbageholdenhed, snart i en overmobig Tone, der nu saa ofte er bleven efterlignet af aandelige Don Kanudoer, at de, som ved en vis Følelse af egen Kraft have ladet sig forlede dertil, nu skulde affrækkes ved at see deres Feil i et saa stræffeligt forstørrende Speil.

Det er uden Tvivl ubilligt allerede at forlange det fuldendte Foredrag, medens Ideerne neppe endnu ere modne, og Modstanderne maaſkee ofte foranledige en skjæv Retning i Foredraget; men at her dog burde gjøres mere, end hidindtil er seet, troe vi, at det er Tid at sige. Uden Tvivl har den speculative Philosophi ved et Mørke i Foredraget, der ikke hører, og ikke kan høre til dens Natur, bortstrømmet mange Sandhedsvenner derfra, og loffet mange Eftersnakkere dertil. Iøvrigt vil man snart have seet, at den her fremsatte Anke kun stedviis træffer nærværende Skrift, og at vi ere langt fra at ville nægte den Aand og Veltalenhed, der viser sig i Forfatterens Foredrag, den velfortjente Ros. Læseren vil finde et nyt Exempel paa denne Fortjeneste i følgende Sted, hvor han i Anledning af Riffertens Opdagelse taler om den sthyrende Aand i alle de tilfyneladende tilfældige Samvirkninger, hvorved store aandelige Omvæltninger forberedes.

„Som fra en skjult Haand blev der just nu raft den opvakte Aand en betydelig Gave. Var det Tilfældet? Oversee hiin Tid i alle sine Forhold, hvorledes de mest fremmedartede Aander i de forskellige Retninger forstode hinanden, hvorledes nedgravede Statte aabnedes, hvorledes en ny Verden skænkedes

Europas forbaufede Folk, hvorledes Tilfælde og Døtte, Natur og Aand fammentraadte, hvorledes Tanker fremglimtede fom Lyn, hvorledes de fjerneste Begivenheder hift og her uden Sammenhæng indgit en hemmelig Pagt, Alting rustet for at forfhyre en moden-bleven Tid; og har Gud givet Dig Organet, for at opdage denne det fælles Livsprincip's Udvikling, faa feer Du, hvad altid er tilftede, naar en ny Tid flal fremtræde."

Da faadanne Forestillinger, ifær naar de ubrives af deres Sammenhæng, af Læseren let tages for blotte Beltalenhedsforføg, vilde vi endnu tilføie nogle Ord. Alle Tilværelsens Love ere Fornuftlove, men ikke blot en Samling, men et System af faadanne Love, med andre Ord en Fornuftorden, hvori Alt betragtet fra Oprindelfens Side viser fig fom nødvendigt, betragtet fra Følgernes Side fom viift. Alt, hvad deri fteer, er forberedt ved det Foregaaende, og forbereder det Efterfølgende, og beftaaer i Sammenhæng med det Hele. Endftjøndt dette nu finder Sted overalt, faa viser det fig dog paa en ifærdelefhed beundringsværdig Maade ved Betragtningen af de store Mennefteslægten ombannende Tidfaldere, der udgjøre ligefom Vendepunkterne i Begivenhedernes Rækker. Den, hvis aandelige Die endnu ikke er vant til at fee denne Tingenes indvortes levende Sammenhæng, vil letteft her bringes dertil; den, fom allerede kjender den, vil føle en forhøiet Glæde og Tilfredftillelse i Betragtningen.

Anmelderen havde allerede eengang foresat fig at behandle det øvrige af det foreliggende Hefte med Korthed, men blev baade af Forfatter og Gjenftand ført ud over den Grændfe, han havde troet her at burde fætte fig. Han maa derfor nu, paa ringe Undtagelser nær, nægte fig den Fornøielse at meddele mere af Skriftet eller oftere at dvæle længe ved enkelte Steber deraf. Vi vilde altsaa i det Følgende indftænke os til at gjøre opmærksom paa adskillige Steber, hvor der gives Vink om Forfatterens polemifte Henfigter, der først ftulle udføres i de følgende Hefter. Vi troe, at han ofte vil føle fig friftet til at gjendrive Anfyn, der allerede have begyndt at tabe Tilliden hos de Erfaringsveien vandrende Phyfikere, og ikke mere vilde holde fig mod de Dplø-ninger, Erfaringsnaturlæren felv kan give.

Forfatteren anfører Adskilligt imod de opdigtede Stoffer: *Barmefof, Løstof, elektrifte Materier, magnetifte Materier, og*

han lover hverligere at bestride disse. Men vi troe, at de ogsaa uden en saa stærk Modstander maae træde af Kampladsen. Det er, som Forfatteren med os antager, ved de nyere Undersøgelser bragt til den største Sandshulighed, at Lysset frembringes ved Svingninger i en overalt udbredt fiin Materie, som vi kalde Æther. Men bestaaer Lysset i saabanne Svingninger, saa maa Straalevarmen ligeledes, og vi have allerede længe havt Grunde nok til at betragte Varmen som en Straalning, der kun udmærkede sig fra Lysset ved langsommere Svingninger. Den Lethed, hvormed vi kunne forvandle Elektriciteten til Varme, hvergang vi lægge dens Strøm Hindringer i Veien, synes at røbe, at Elektriciteten ikke mindre beroer paa Svingninger, og at disse kun behøve at bringes nærmere for at udgjøre Varmesvingninger. Dette bekræftes end yderligere derved, at Varmen i gode Ledere gaaer over til Elektricitet, saasom vi see i de thermo-elektriske Forsøg, under hvilke Omstændigheder der dog tillige maa finde noget Forhold Sted, hvorved en Retning nærmere bestemmes. De magnetiske Virkninger ere ogsaa uadskillige fra de elektriske, og udmærkede sig kun fra hine ved deres Retning, der staaer lodret paa den elektriske, at det vilde være altfor sonderligt, om man for dem vilde antage en egen Materie. Enhver, som kender vort Aarhundredes kemiske-elektriske Undersøgelser, vil let see, hvor meget selv vore Forestillinger om de kemiske Virkninger, sølgelig ogsaa om de kemiske Sammensætninger, sølgelig om alle i den daglige Erfaring forekommende Legemer, heraf ere afhængige.

Forfatteren troer, at det nu just er Tiden at tænke paa en Oualiteternes Pphysik, som han troer er den hidtil udviklede Lære fremmed. Vi svare, at aldrig har Naturlæren mere været paa Veien til at opløse Oualiteterne i Ouantiteter end nu. Hvad kan fuldkomnere fortjene Navn af Oualitet end Farverne? Men efter det System Forfatteren, ligesaavel som vi, billiger, ere Farverne kun forskjellige ved de ulige Svingningshastigheder, der frembringe dem; ja man kan udmaale de dertil hørende Bølgebredder. Forfatteren finder vore Dages Lære om Lysset opfyldt med Hypotheser, der skulde ligne de ptolemæiske over Verdenssystemet; men vil han ikke holde sig til Biots System, der knapt kan siges at have Tilhængere, saa vil han ikke kunne bevise det. Lad ham fremstille Nutidens Resultater med samme

Upartisthed som Fortidens! og vi tør love, at han så skal være mindre tilfreds med dem.

Det er sandt, at Naturvirkningerne i vore Lærebøger have et Svin af Udførelse og Mangel paa Sammenhæng, der foraarstager, at Mange deri ikke finde Genheden; men den er der dog. Bist nok er det, at man i Lærebøgerne burde indføre Capitler, der gave Uoverskytelse, hvoraf det helees Aand lettere opfattedes.

Naar Forfatteren siger, at Voltas Støtte er bleven et Babelstaarn i Physikens, saa synes han at tage alfor meget Hensyn paa en Masse af Stridigheder om adskillige Forhold derved, hvorom ingen Strid burde være, fordi vi endnu ikke have fundet de Kjendsgjerninger, der kunde løse Anden. Men skulde det ikke allerede være et stort Udbytte, at det er bleven afgjort, at Surhed beroer paa samme Kræfter som den ildnærende Kraft, og Væglighed paa samme som Brændkraften? eller at de chemiske Virksomheder uden Ledjagelse af et Stof kunne gjennevandre Legemerne? At det blandt Chemikerne antagne System ikke er i sig selv saa sammenhængende og ordnet, som det kunde være med de givne Materialier, er Ingen mere tilbøjelig til at tilstaae Forfatteren end nærværende Anmelder.

Men Forfatteren synes at have fattet altfor ugunstige Forstillinger om vor Tid. S. 119 siger han: „I Naturens Indre trænger ingen menneskelig Aand, raabe Physikere, vi nøies med at betragte Naturen, som den er, og abstrahere almindelige Love af Erfaringerne, og vi opgive alle Forbringere paa Kundskaber om de primære Aarsager. Hvad forstaae I under almindelige Love? Dog saadanne, hvorved det, som viser sig uden Orden i Naturen, af Grundstøsten erkjendes som forenet i en høiere Genhed? Men hvad om nu det, som I saaledes erkjende i en abstract Genhed, kun tjener til at sønderplutte det, som Naturen, som eders Erfaring giver Eder som Genhed, at denne, som virkelig er, under eders Hænder forvandler sig til en fuldkommen lovløs Sammensætning af Abstractioner, hvad have I da vundet?“ Hertil svare vi, at om endog mange Naturgrundstøttere sige, at Naturlovene ere Abstractioner, saa er dette dog ikke sandt. De lyve sig selv paa af Mangel paa philosophisk Undersøgelse over deres egen Fremfærd. Opdagelsen af en Naturlov stæer maaskee albrig ved blot Abstraction. Det er et lykkel-

ligt Blik i Naturen, hvorved man finder den Forstrift, hvorefter den handler. Man overbeviser sig om dens Rigtighed, ved at foranledige Naturen til at handle for vore Dine, og under de forskjelligste Omstændigheder at udtale sine Love, eller man op søger i den store Natur de Særshyn, hvori Naturen udtaler sig paa den for os under de nærværende Indsigter tydeligste Maade. Det gaaer Naturgrandstjerne ofte som Kunstnerne; de tænke og handle rigtigt ifølge en lykkelig Indskydelse, som de skyde deres eiendommelige Landsvending, forenet med det nære og fortrolige Bekjendtskab med Tingene, men philosophere dog maadeligt over deres hele Kunsts Natur; især vil dette være Tilfældet, naar de have faaet et Anstrøg af Skolephilosophi, der vistnok er værre end slet ingen. De allerstjønneste Opdagelser i Naturlæren ere gjorte ved Undersøgelser, foretagne efter Fornuftfordringer. Mon Electricitetens Grundlov eller Lynets elektriske Natur og Jordens ledere fandtes ved en Abstraction? Opdagedes Voltas Condensator og elektriske Støtte eller de Love, hvorpaa de grunde sig, ved en Abstraction? Løvede vel Pbyggisken med at troe, at alle Jordarter ere brændte Metaller, indtil alle i denne Henseende vare prøvede, eller vare de ikke meget mere overbeviste, saasnart dette var fundet at gjælde for eet? Noget ganske andet er det, at de ikke ansaae Videnskabens Fordringer tilfredsstillende, før end alle Jordarter i denne Henseende vare blevne Forsøget underkastede. Det er ogsaa meget let muligt, at nogle Pbyggisere kunne have ubtrykt sig alt for stærkt over den lille Uvisshed, der endnu blev tilbage efter den første Opdagelse; men at alle deres Bestræbelser røbede en Overbeviisning om Naturlovens Almindelighed, ligger for Dagen.

Det er ligeledes vist, at alle Naturgrandstjerne, der med Kraft have fremmet Videnskaben, have været gennemtrængte af den Overbeviisning, at alle Naturlove ere Fornuftlove; omendstjønndt det sjældent er bleven klart udtalt; men den Dristighed, hvormed de have udledet een Naturlov af en anden ved Fornuftgrunde, godtgjør jo tilstrækkeligt, at de forudsætte at finde i Naturen, hvad Fornuften lover! I denne Forudsætning ligger tillige, at Naturlovene udgjøre et System af Love, og, da dette er et System af Fornuftlove, følger deraf atter, at hele Naturen er en Fornuftindretning, og at Naturgrandstjernen Forretning er at søge Fornuften i Naturen. Vi tilstaae gierne, at dette ikke staaer

alle Naturgrandstfere klart for Die; men vi troe, at' Ingen, der virkelig har forsøgt selv at grandstfe Naturen, vil nægte det: hvad de blotte Bogmagere sige, kommer os naturligtviis ikke ved.

Forfatteren siger videre S. 119: „De enkelte Substantfer, Substraterne, ere for Pffsiken, hvad Rodordene ere for Sproget. Vi vælge to, Sølv et og Diamanten. Hvorledes vise disse sig i eders Lærebøger? I Tabellerne over Vægtfyllden, den absolute og relative Cohærenz, Straalebrydningen, Varmeledningen, den specifiste Varme, de elektriske Ledere og Isolatorer, i Tabeller over Galvanismus, Elektromagnetismus, Thermomagnetismus, de kemiske Tiltræktninger o. s. v. finder man dem anførte, nogle Egenstaber bestemte i deres Grader indtil det fjerde eller femte Decimalsted. Og nu fremhæve I det, som saaledes er udstrykket i Tabeller, og stille det sammen. — Og det skulde nu være Sølv et og Diamanten? Hvor ligger Haabet at see disse Egenstaber i deres Eenhed, der just skulde være det, det er for Erfaringen, da dog det Standpunkt, hvorpaa I have sat Eder, er den sandfelige givne Tilværelse?“ o. s. v. Vi ville ikke opholde os ved den Usiagtighed, at Forfatteren udtrykker sig, som om Pffsikerne intet andet gjorde ved de uadstilte Stoffer, end at sætte deres Egenstaber i Tabeller, da de dog ogsaa søge at give et Billede af Stofferne, ved at fremstille deres forenede Egenstaber. Forfatteren har sikkert ikke havt til Hensigt at gjøre en saa ugrundet Bestyrløshed. Men naar han forlanger, at de skulde fremstille Eenheden i disse Egenstaber, saa forlanger han Noget, som neppe lader sig gjøre ved det hidtil Uadstilte, og som han selv heller ikke vil kunne gjøre. Det allervigtigste Punkt i den hele Anke er Brugen, han gjør af den Paaastand, at Naturgrandstferne have stillet sig paa den sandfelige Tilværelses Standpunkt. Væsenet i Erfaringsnaturvidensskaben er uægtelig dette, at Grandstferen deri gaaer ud fra Erfaringer, lader sig lede ved disse, benytter disse til at bekræfte de Ideer, han danner sig om Naturbegivenhederne; men han søger Fornuften i Naturen med alle sine Evner, og bliver ikke staaende ved det blot sandfelige Standpunkt. Det er Tingene i deres Borden, han skal gjøre til Gjenstand for sin Videnskab. Hvad han ikke har kunnet see frembringes, maa han lade staae som det Sandfeligstgivne. Grundstofferne ere rigtignok hans Rodord; men maa ikke ogsaa *Grammatikeren* lade de fleste Rodord staae usforklarede?

Det synes, at Forfatteren paa disse Blade ganske falder ud af den klare Betragtning af Erfaringsnaturvidenskaben, som man finder i det Foregaaende. Han fremsætter f. Ex. som Indledning mod den Lov, at Varmen udbider Legemerne, at derfra gives adskillige Undtagelser. Sæt, at der endog gives Undtagelser derfra, for hvilke man slet ikke kunde gjøre Rede, skulde da en saa almindelig omfattende Lov, der viser sig i saa umaadelig en Mængde af Naturbegivenheder, ingen Lov være? Saa vare da de af Newton opbagede Love for Maanens Bevægelse ikke Love, saalænge man ikke havde udfundet Grundene til de mange smaa Afvigelser derfra, til hvis Oplysning et Aarhundrede medgik! At Vandet ved at affjøles under 4 C. udbider sig, er vistnok en Undtagelse; men man indseer let, at den hænger sammen med de Forandringer, der foregaae i Delenes Stilling, ved KrySTALLISATIONSKRAFTEN, der sikkert begynder at virke førend ved Frysepunktet. Dette er vel ikke nok for vor Bidebegjærighed, men nok for ikke at lade os betragte Kjendsgjerningen, som en vigtig Undtagelse. Svovlfyre og Vand give langt mere Varme ved deres ringe Fortætning, end man skulde vente efter den Varme, Luftarternes langt større Fortætning give. Men det synes at være en Lov, at faste Legemers Fortætning give langt mere Varme end Luftarternes. Denne underordnede Lov gjør Rede for mange Afvigelser. Iøvrigt ville alle Physikerne villigt tilstaae, at Varmekæren, saavel som alle andre Dele af Naturkæren, endnu er meget ufuldkommen; men de troe, at den vil bringes baade Eenhed og anden Fulvendthed nærmere ved en videre Anvendelse af deres hidtil med saa meget Held brugte Erfaringskunst.

Vi have troet at burde møde dette Skrift ligesaavel med aabenhjertig Modsigelse, som med oprigtig Erkjendelse af det Fortræffelige deri. Dersom Forfatteren kun ret upartist vil sige sig selv alt det, der kan oplyse Rigtigheden i de nulevende Naturgrandstæres Fremgangsmaader, saa tvivle vi ikke om, at hans Skrift vil bidrage meget til Udbredelsen af en mere aandrig Opfatning og Fremstilling af Naturvidenskaben. Dette er allerede Meget. Vil han udrette Mere, ønske vi, skjøndt med nogen Tvivl, vor berømte Landsmand alt muligt Held. Sandhedens Stattegraver tilraabe vi med Glæde vort Glück auf.

Christendommen og Landsdannelsen understøtte hinanden.

Tale holden paa Christendommens Tusindaarsfest i Danmark. 1826.

Det kunde ved en begyndende Overveielse letteligen synes en Latterlighed i Menneskeslægtns Historie, at man har høitideligholdt Erindringen af store Begivenheder efter et vist Antal af forløbne Aar, uagtet det dog er let at indsee, at Aarenes Tal, det være sig nu hundrede eller tusinde, ikke staae i nogen Naturforbindelse med Begivenhederne, ja ikke engang i sig selv have nogen høiere Mærkværdighed end andre Tal, uden der ved at de udgjøre Vendepunkter i det Tælningsssystem, vi have fundet for godt at antage. Men tilstaaer man, at vi i Tidernes Løb overalt ikke finde nogen almeengjældende Anledning til Fornødheden af store Begivenheders Erindring, saa maatte man vel gribe efter en vilkaarlig; thi det ligger i Menneskets Natur at glæde sig ved Erindringen af det Herlige, og at nyde denne Glæde i forhøiet Grad ved at nyde den i Samsund med sine Brødre. Og denne Glæde ved Mindet om det Herlige, sammenknytter den sig ikke med det Edleste i Mennesket, opløfter den ikke hans Sjæl? udvider den ikke hans Blik? indgyder den ham ikke skønne Forsætter? Mængden af Menneskene tilbringe Tiden i Skoler, der altfor meget indskrænke deres Blik til den liden Strækning af Tid og Rum, der nærmest staaer i Forbindelse med dem; letteligen forledes de til at hendrømme Livet, som om der ikke gaves noget Større. Vistnok stod det slet, dersom Intet skulde minde dem derom, uden en sjældent gjenkommende Høitid! Vare ikke æblere Kundskabsspirer fra Barndommen indprægede i Sjælen, kaldte ikke Religionen Menneskene hver Uge bort fra den jordiske *Snæverhed* til den himmelske Storhed, vakte ikke de christelige

Høitider dem undertiden, ligesom med en forhøiet Kraft, til at opløste Sjælene til det Evige, saa var det vistnok en Daarlighed at vente sig Noget af de adspredte store Erindringsdage; men i Sammenhæng med alle de øvrige til Sindets Opløstelse fastsatte Dage, synes de mig ikke at være uden Bigtighed, især for saa vidt de virke paa vor Land, ved at henbringe den til noget Menneffeligt, der hænger sammen med det Guddommelige. I Følge mit akademiske Embede blev det mit Kalb i Dag at føre Ordet ved en Fests af denne Art, og det en saadan, hvortil de høieste Erindringer og Følelser knytte sig. Tusinde Aar ere forløbne, siden første Gang en Konge fra disse Lande blev døbt. Vel herstede han ikke over det hele Rige, vel drog hans Obergang til Christendommen ikke strax hele Folket efter sig; men ikke desto mindre er denne Begivenhed, da den første Spire blev lagt til Christendommens Udsørelse hos os, fuldt værd at mindes, og vel stiftet til at fylde vor Sjæl med Taknemmelighed mod den evige Wiisdom, der vilde lede os paa sine Veie. Alle Kirker have i disse Dage mindet denne Begivenhed, som en Religionsfest; Universitetet har høitideligholdt den ved at overdrage den høieste Værdighed i Theologien til udvalgte lærde og gudfrygtige Mænd, over hvilken Handlings Betydning vi have hørt det theologiske Facultets høiarværdige Dekan's lærde og veltalende Foredrag. Det være mig nu tilladt, som den, der taler i hele Universitetets Navn, at fremstille, hvorledes Christendommen beforder Videnskaberne og Aandens Udvikling, og paa den anden Side atter begunstiges af disse. Snart have Christendommens Fjender og snart Videnskabens og Oplysningens søgt at kaste Skygge paa denne Sandhed; men inderligt overbeviist om, at Sandhedens Rige aldrig kan være uenigt med sig selv, troer jeg, at man ikke ivrigt nok kan stræbe at vise dens alsidige Selvtømmighed; paa det at ikke redelige, men ubefæstede Venner af det Gode ved Partiernes forvirrede Bestræbelser skulle føres ud fra den rette Veie til dens store Maal. Jeg tilstaaer, at jeg ikke uden en Frygt, grundet i Følelsen af Forholdet mellem det, denne hæderlige Forsamling kunde fordrø, og det, jeg formaaer at give, strider til at afhandle min Gjenstand; men skulde man endog finde, at jeg bliver alt for langt fra at opnaae den Veltalenhed, hvormed Sagen fortjente at behandles, saa stoler jeg dog paa, at jeg taler for Tilhørere, der med Indsigter forene ikke blot

Billighed, men endog Staaensomhed, og formedelst hvis Kjærlighed til Sandheden Talens Gjenstand allerede vil anbefale den til Overbærelse.

Det er bekjendt, at Bidenstaberne begyndte at synke gjennem samme Række af Aarhundreder, som Christendommen udbredte sig, og tilsidst vandt Herredømme. Dette har forlebet Mange til den høist vildfarende Mening, at Christendommen havde skadet Bidenstaberne. Den upartistiske Historie viser os ikke blot, at Bidenstaberne begyndte at komme i Forfald, førend Christendommen mærkeligt havde udbredt sig; men den viser os tillige Aarsagerne til dette Forfald, nemlig den i Romerstaten udbredte mageløse Sædernes Fordærvelse, som forberedede den Oversvømmelse af Barbarer, der var nær ved at udplette endog det sidste Skin af Bidenstabernes Lys. Ikke ved Christendommen tabtes det, der blev tabt; men ved den vedligeholdtes og gjenfødtes det, der blev tilbage. Dette laa endog i dens Natur, og ingen Religion kan i denne Henseende sammenlignes med vor; thi endstjøndt de fleste Religioner skyldte deres Oprindelse til een eller flere høitbegavede Mænd, og have Menneftets Forbedring til Siemed, saa have de dog i Almindelighed staaet i et fjendtligt Forhold til Mennefteslægtens Landsudvikling. Vor hellige Religion derimod sammenknytter sig paa det inderligste med denne Udveckling. Medens dens Hovedlærdomme af Kristus selv ere fremsatte med en saa fuldkommen Klarhed, at den Enfoldigste maa kunne begribe dem, føler dog Enhver, hvis Land har nogen Trang til Grandstning, sig opfordret til at studere den Samling af hellige Bøger, til hvilken Kristus og hans Apostle saa hyppigen henviser, og til at læse og flittigt at overveie, hvad de høitbenaabede Mænd, der turde øse Kundskab af den store Lærers egen Mund, eller paa anden Maade vare begavede med et høiere Lys, have skrevet over den guddommelige Lære. Men i samme Grad, som Nogen stræber nøiere at gjøre sig fortrolig med denne usfatteelige Skriftsamling, i samme Grad aabner sig for ham en heel Verden af Kundskaber. Hvor finder man vel nogenstunde et saa klart Billede af Mennefteslægtens ældste Tilstand som der? Hvilke Exempler paa Viisdom og Retfærdighed til Efterfølgelse, hvilke modsatte paa Daarlighed og Uretfærdighed til Advarsel! Hvilke høie Billedeer paa Guds Storhed, hvilke herlige Viisdomsprog ere ikke indsluttede i dette Værk! Hvilken Mangfoldighed af

Stil og Meddelelsesform! Hvo kunde læse det saaledes, at han voxer i Kundskab om de guddommelige Ting, uden tillige at udvikle sine Landskræfter? Jeg kan derfor ikke andet end troe, at det har været i den guddommelige Bisdoms Raad, at Mennesket skulde ved Religionen ledes til at udvikle alle sine Evner. Ja, dette synes endog Betingelsen for Guds Riges Udbredelse paa Jorden; thi dette Rige kunne vi vel med Nette kalde et Fornuftrige, naar vi bruge Ordene i deres rette Betydning, og ikke forvekle Fornuften, Guddomsognisten i os, med den Brug deraf, der ytrer sig i Verdens tit uvise Klogskab.

Ikke blot af denne Tingenes Natur, men af hele den Guds Huusholdning, der aabenbarer sig i Christendommens Udbredelse, synes det samme at maatte ubledes. Omendstjøndt de, som først bleve Christne, for største Delen vare fattige og enfoldige Mennesker, for hvis Frelse den guddommelige Stifter arbejdede med saa stor Omsorg, var dog den Tidssalder, da Apostlene og deres første Disciple stræbte at udbrede Christdommen, ingenlunde raa. Det var ikke til en Flok af uvidende Barbarer, de henvendte dem; Læren skulde vinde Indgang i en forfinet Verden, blandt Mennesker som Græker og Romere, der vare vant til Tænkning, og blandt hvilke der snart opstod Modstandere, der skulde bestrides med Grunde. Heller ikke varede det længe, inden den græske Sektaand gav Anledning til indbyrdes Meningsstrid, saa at den Christne, der havde nogen Evne til Grandtænkning, uophørligt opfordredes til at læse de hellige Skrifter. Har end den store Forskrift: ransager Skrifterne, givet Anledning til mange Misbrug, have endog Nogle forvendt den til deres egen Fordærvelse, saa har dog dette vidtubredte Studium af Religionens Grundskrifter, et Studium, hvortil ingen anden Religion viser Mage, mægtigt bidraget til at vedligeholde et aandeligt Liv i det Christne Samsfund, og har upaatvivleligen endog saa sin store Betydning i den Guds Huusholdning, hvorved Christdommen har vedligeholdt og udviklet sig. Dersom vi blot skulde dømme efter en overfladist Betragtning, kunde vi fristes til at troe, at denne Udvikling ikke kunde have været Forsynets Hensigt, da det jo vilde have været endnu langt mere heldbringende, dersom Meddelelsen ikke var gaaet gjennem en saa forvendt og fordærvet Slægt, hos hvem Christdommen snart saaledes udartebe, at den i mange Henseender ikke blev Hedenstabet uligt; men ligesom

det mest fordærvede Folk haardest trængte til Christendommen, saa fandt dens Lærdomme maastee ogsaa i den mindre fuldkomne Tilstand lettere Indgang hos den raa Menneskemasse, der var kaldet til at forvædles og lykfsaliggjøres ved Christendommen. Det synes, som jeg ogsaa ved en anden Leilighed fra dette Sted af har berørt, at der blandt de af en evig Viisdom i Tilværelsen nedlagte Love ogsaa er den, at et Folk, hos hvilket Tænkemaaden og Sædernes Fordærvelse ret har faaet Overhaand, kun helbreedes ved en rædsom Forstyrning af alt det Bestaaende, paa det at der af de vilde Kræfters Chaos kan fremblomstre en ny Skabning. Men forestod der nu det Rige, der fremfor alle andre kaldte sig Jordkrebens, og som i mange Henseender kunde kalde sig Videnskabernes Bevarerinde, en saadan Ombæltning, hvilken uberegnelig Indflydelse maatte det da ikke have paa Menneskeslægten, at Christendommen indeholdt ikke blot de herligste Lærdomme, men ogsaa hine uforkrænkkelige Spirer til Aandens Dannelse! Medens ellers alt Hidrørende gif tabt under de asiatiske Horders raae Hænder, modtog de dog villigen Christendommens hellige Lære. Om de end ei fuldeligen forstode den, saa fatte de dog nok deraf for at føle dens Guddommelighed, for med Frefrygt at bevare dens hellige Bøger. Gudsfrøgt indgav de lærebegjærligste iblandt dem Lyft til at læse disse Bøger; men dette kunde de ikke uden at lære meget Andet tillige, uden i mange Henseender at danne deres Forstand. Saaledes blev da Erhødheden for Christendommen og Trangen til deri at have Lærere Barbaren til at uddanne og pryde sin Land med Kundskaber. Gjennem hele Middelalderen bleve Klostersets Celler Tilflugten for Videnskaberne. Man ansøe ikke, at Christendommen undertiden har maattet tjene til et Skjul for den Videnskab, hvormed hovmodige Boglærde have villet undertrykke Videnskabsmænd, der opdagede deres Wildfarelser, da det er bekjendt nok, at der til alle Tider har været Mennesker, hvis Hovmod og Forfængelighed have, under Navn af Iver for Guds Ære og Omsorg for Sjælenes Frelse, forfulgt Sandhed og Videnskab. Dersom Folk af dette Slags ikke finde Leilighed til at misbruge Guds Navn, vide de meget vel at finde et andet, det være sig Kongens eller Folkets eller Sædernes, som de kunne bruge i deres egne Begjærligheders Tjeneste. Den Skade, saadanne Misbrug have anrettet, er dog

kun ringe mod de Fremstribt at regne, Mennefteslægten ftylber
 Chriftendommen, endog kun betragtet fom Dannelfesmiddel.

Hvorledes Chriftendommen har befordret Sprogernes Stu-
 dium, ligger aabenbart for Alles Nine. Hvad ftulde have bragt
 Europas Mennefter til at studere et Sprog, faa fjernt fra deres
 fom det Hebraifke, dertom ikke det gamle Testaments Bøger
 dertil havde opfordret dem? Mon ikke det nye Testament var
 den første Driveffeder til det græffe Sprogs Studium hos Vefter-
 lænderne? Vilde Europa endog være blevet faa fortrolig med
 det latinffe Sprog, dertom det ikke var blevet bragt os med
 Chriftendommen, og ved faa mange Læreres Skrifter ligefom var
 sammenvoxet med den. Jeg frygter ikke for, at man i en For-
 famling fom denne, ftal indvende mig, at det, hvorved jeg her
 opholder mig, kun er Smaating, fom man, langt fra at prize
 Befiddelfen af, hellere burde bortbytte med noget Bedre. Jeg
 veed vel, at faabanne Stemmer nu og da have ladet fig høre
 blandt de Lærde, og maaffee have overdrerne Ferdringer fra de
 Sproglærdes Side undertiden givet Anledning nok til Modftand.
 Men den, fom har gjort fig nogenlunde fortrolig med Sprog og
 Videnffaber, maa indfee, at Sproget ikke blot er et Middel til
 Tanernes Udtryk, men ogsaa til at vække Tanker, til at aaben-
 bare os meget af den menneftelige Vands Virkemaade, til at
 trænge dybere ind i Mennefteslægten's Hiftorie, hvor Sprog ligge
 udbredte over Sprog, og røbe Forfteren Sprogernes Følge, fom
 Jordfforpens Lag vife os Klobens Dannelfesfølger, og fortælle
 os Tiders Hiftorie, da Mennefteslægten endnu ei var tilftede at
 bevidne den. Vil man grundigt bedømme Sprogftudiets Værd,
 faa blive man ikke ftaaende ved at overveie, hvorvidt enkelt Mand
 iblandt os vel nu kunde komme uden hine lærde Studier; men
 man betænke, hvad der vilde være bleven af hele Mennefteslæg-
 tens Dannelfe, dertom den ftulde have taget en anden Veie.
 Sproget synes at være faavel det enkelte Menneftes fom
 hele Slægtens Dannelfesmiddel. Hvormeget ftulde ikke vore
 nærværende Sprog de gamle, ikke faameget ved laante Ord,
 hvoraf dog mange, og det høift betydningfulde ere blevne os
 uundværlige, men meget mere ved den Veiledning diiffe Sprog
 have givet os til at uddanne vore nuværende til den høie Rig-
 dom og Bøielighed, fom mange af dem have opnaaet. Selv
 den Fortrolighed, vor Tids Mennefter have til Samtidens frem-

me de Sprog, og hvorved saa megen egen Dannelse, saa mange Sprogberigtigelser vindes, skyles for en stor Deel den Kundskab, vi fra Ungdommen af erhverve os i de gamle Sprog, hvoraf mange af hine uledes, og den Døvelse i Sprogstudiet, vi saa tidligt tilegne os.

Man vil maastee foreholde mig, at Christendommens Lærere i lang Tid vare Naturvidenskaben ugunstige, og holdt den for Trolddom og Djævelskunster. Jeg kunde maastee nøies med at skyde Skylden herfor paa hine Tidens Mørke, som kun langsomt veg for Christendommens Lys; men jeg troer i Sandhed, at denne Modstand hænger nøiere sammen med Christendommens Historie: ikke saa meget, fordi det var de mahomedanste Arabere, fra hvem det christne Europa for en stor Deel maatte modtage Chemi, Medicin, Astronomi og Naturvidenskabens store Hjælpe-middel Algebra; men fordi disse Videnskaber vare blandede med farlige Bilsfarelser. Den Vending, de Tidens Naturvidenskab hos de fleste havde taget, den Guldtørst, Alchemien smigrede, den hovmodige Indtrængen i Guddommens Raad, som Stjernethyeriet gjorde Paastand paa, Misbrugen af abstillige Naturhemmeligheder til Ugjæringer kunde ikke andet end dømmes af de Christne. Fertil kom endnu, at Kundskaben om Christendommen selv dengang ikke endnu var saa reen; man forstod endnu ikke deri saaledes at skjelne de menneskelige Tilsetninger og Misforstaaelser fra det Guddommelige og Væsenlige, at man jo maatte frygte for, at Christendommen selv stod i Fare, dersom Naturvidenskaben blottede visse Præstemeningers Falskhed. Paa den anden Side var heller ikke den philosophiske Dannelse af den Bestaffenhed, at man jo maatte frygte, at Naturvidens- skaben, dersom den paa saadanne Tider havde vundet nogen Selvstændighed, jo kunde have antaget en Charakter af Raahed og Materialitet, hvorfra den endog senere ikke altid har holdt sig fri. Gjennemtrængt af Overbeviisningen om en høiere Styrelse, har jeg let ved at troe, at det ligesaa lidet var ønskeligt, at Naturvidenskaben var bleven hine Tidens Videnskab, som jeg holder mig overbeviist om, at det er lykkeligt, at den er bleven vor Tidsalvers, baade fordi den værbigt kan stille en modnet Videlyst, og fordi den kraftigt kan virke mod det umandige Sværmeri, hvortil en eensidig lærd Udbannelses endelige Overmættelse saa let forfalder.

Maafke vil man endnu snarere foreholde mig den Strid, Mange troe at finde mellem Christendom og Dphsning; og alt efter Modstanderens Tænkemaade vil man enten af Dphsningen føre Beviser mod Christendommen, eller af Christendommen mod Dphsningen. Det ligger i de menneffelige Egners Indskræntning, at Sandheder ofte synes os i Strid, og da vælger Enhver let efter sin Tænkemaade den, der mest indblyser ham, for dermed at bestride den anden; men i de fleste Tilfælde har den Strid, man troede at gjælde Christendom og Dphsning, ifkun gjældet Menneftemeninger, der udgaves for Christendom, eller letsindig Tøileløshed, som man vilde udgive for Dphsning. Det er sandt, at mange af det attende Aarhundredes største Vvrere for Dphsningen synes at have været Christendommens Fjender; men overbeier man, at de fleste af deres Angreb deels rammebe den katholste Kirkes Præsteregiment, deels dens Menneftesætninger, deels i andre Henseender ikke rammebe den rigtigt fortolkede Skrift, saa vil man føle sig opfordret til at være varsommere i sin Dom. Have det attende Aarhundredes dristigt grandfskende Mænd ofte faret vild, og ere de vel i mange Tilfælde ikke at undskyldbe, saa maae vi dog ogsaa tilstaae, at de have ryddet mangan en Vildfarelse til Side. Naar jeg hører visse af vor Tids stolte og haarde Mænd i Christendommens Navn bryde Staven over hine Tænkere, saa vilde jeg vel spørge dem, om de saa ganske sikkert vide, hvorledes den evige Fader vil afveie disse Vildfarelser mod Anledningerne til samme, deres Svagheder mod deres rebelige Bestræbelser?

Jeg har hidindtil kun fremstillet den Sammenhæng, hvori Dphsningens Fremme stod med Christendommens Form og Meddelelsesmaade; men dette er os ikke nok, vi maae ogsaa overbevise os om, at denne Sammenhæng er dybt grundet i Tingenes Væsen. Christendommen tilsigter Mennefteslægtens høiest mulige Forædling; den vil et Guds Rige paa Jorden, een Hjord og een Hjrde; til Opnaaelsen af dette Maal vil den lede Menneftet. Men Menneftet er fuldt af Lidensfaber og Begjærligheder, der vilblebe ham; er hans Forstand formørket, kan den vanskeligere føre ham tilbage. Vel sandt, at Christi Forskrifter ere saa fattelige, at et Barn kan begribe dem, og den som i rebelig Tro og Hengivenhed optager dem, og gjør dem til sit Livs Væsen, han er plubseligen hævet over de Taager, som omslære

de fleste Mennefters Blik; men viser ikke Erfaring, at faa stor er Menneftenes Sløvhed for det Gode, at kun faa ville opoffre Oplydelsen af usle jordiske Lidenftaber, hverken for Christi uudtømmelige Kjærlighed eller for den himmelfte Krone, som straa- ler ved Maalet. Hvorledes har den ligesaa herlige som klare Forftrift: „Hævner Eder ikke,“ i Gjerningen været spottet af Menneftene, i det man under mange Omftændigheder anfaae den som æreløs, der ikke hævne de sig? og har man vel endnu den Dag i Dag ganfte kunnet rive sig løs fra denne Fordom? Er det ikke ved Oplysningens Fremftridt, at denne vilde Lidenftab, som Kristus fordsømmer, mere og mere underkues, og den guddommelige Wiisdom i dette hans Bud mere levende føles? Jeg har ikke anført dette Exempel for at bevise, men for at vække Opmærksomheden; thi jeg troer ikke, at det ffulde være nødvendigt her at føre Bevifer for, at de vilde Lidenftaber, som Christendommen befaler at holde i Tøile, jo tæmmes ved Oplysningen, der henleder de samme aandelige Kræfter, som rase i Lidenftaberne, til Fornuften værdigere Diemed. Christendommen lærer os at betragte de jordiske Goder som ringe og foragtelige i Sammenligning med de evige. Denne Sandhed vil Ingen bove at nægte, og den er vift nok ikke uden Kraft, selv for det udannede Mennefte; men i den daglige Vane, Intet at fee uden det, som nærmest omgiver ham, udslettes hos ham det kraftige Indtryk; han er fom det Mennefte, der betragtede fit Anfigt i et Speil, men gif bort og glemte, hvorledes han faae ud; kun de nærmefte Ting forekomme ham store og vigtige. Oplysningen udvider hans Blik ogsaa over de jordiske Ting, og vænner ham til at fee Ringheden og Uvigtigheden af de Ting, som nærmest omgibe ham, allerede naar de sammenlignes med denne Verdens betydeligere Gjenftande. Det er da nu intet faa stort aandeligt Spring mere for ham, at betragte dem fom Intet i Sammenligning med de guddommelige. Hvor meget mere maa da ikke denne Følelse worde herfkende hos den, hvem større Fremftridt have bragt til med Klarhed at flue hele Legemverdenens uendelige Forgængelighed, hvori der intet Evtigt er uden den Fornuft og den Stabekraft, fom deri aabenbare fig. Christendommen fordrer Ydmyghed; men hvo kan holde sig for stor, naar det store *Verdensspeil* viser ham fin Lidenhed? Hvo kan andet end føle *fin* aandelige Fattigdom, naar han med aabent Die beftuer

